

مجموعه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

چاپ چهارم (ویرایش دوم)

مشمول بر:

- ◀ قانون اساسی با اصلاحات سال ۱۳۶۸؛
- ◀ نظرات تفسیری و مشورتی شورای نگهبان؛
- ◀ برخی آیات و روایات مرتبط با قانون اساسی؛
- ◀ فهرست تفصیلی اصول قانون اساسی؛
- ◀ فهرست تاریخی نظرات شورای نگهبان؛
- ◀ واژه‌نامه تفصیلی؛
- ◀ زیرنویس‌های توضیحی و تنقیحی؛
- ◀ و ...

مجموعه

قانون اساسی

جمهوری اسلامی ایران

چاپ چهارم (ویرایش دوم)

مشمول بر:

قانون اساسی با اصلاحات سال ۱۳۶۸؛

نظرات تفسیری و مشورتی شورای نگهبان؛

برخی آیات و روایات مرتبط با قانون اساسی؛

فهرست تفصیلی اصول قانون اساسی؛

فهرست تاریخی نظرات شورای نگهبان؛

واژه‌نامه تفصیلی؛

زیرنویس‌های توضیحی و تنقیحی؛

و ...

معاونت حقوقی ریاست جمهوری

معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات

آذر ماه ۱۳۹۵

ایران. قانون اساسی (جمهوری اسلامی)
مجموعه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران / تهیه و تنظیم: معاونت حقوقی ریاست جمهوری، امور
تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات؛ تدوین و تنقیح: مهناز کردنائیج، فاطمه شمیری؛ زیرنظر: مهدی
مهدی‌زاده، سیدرحمان سلامت. (ویراست ۲).
تهران: ریاست جمهوری، معاونت حقوقی، معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات، اداره
چاپ و انتشار ۱۳۹۵.

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا

قانون اساسی ایران

ایران. ریاست جمهوری. معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات. اداره چاپ و انتشار
۱۳۹۵ / ۲۰۶۴/۵۱۳۶ / KM ۳۴۲/۵۵۰۲۳ کتابخانه ملی ایران: ۴۴۹۴۲۸۱

اداره چاپ و انتشار معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات

نشانی: تهران - خیابان ولی عصر (عج) - قبل از چهارراه جمهوری اسلامی - شماره ۱۱۵۸
کدپستی: ۱۳۱۶۷۶۴۵۱ | تلفن: ۰۸-۶۶۴۹۲۷۰۸-۹۸۲۱ + | دورنگار: ۰۷-۶۶۴۹۲۷۰۸-۹۸۲۱ +
پست الکترونیک: ttgh@govir.ir | پیامک: ۰۵-۶۶۰۰۶۰۰

نام کتاب: مجموعه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
تهیه و تنظیم: امور تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات
ناشر: معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات
لیتوگرافی و چاپ: اداره چاپ و انتشار
چاپ اول: اردیبهشت ماه ۱۳۹۱
چاپ چهارم (ویرایش دوم): آذر ماه ۱۳۹۵
شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه
قیمت: ۹۵۰۰۰ (ریال)
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۳۴-۷۹-۶

کلیه حقوق برای معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات
معاونت حقوقی ریاست جمهوری محفوظ است.

قال امیرالمومنین علی(ع): ادقوا اَقلامکم و قاربوا بَین سَطورکم و احذروا عَنی فُضولکم واقصدوا
 قصدَ المعانی و اِیاکم و الاِکثار فانَّ اَموالَ المسلمین لا تَحتمِلُ الاَضْرار
 نوک قلم‌های خود را تیز بتراشید و خطوط را نزدیک به هم بنویسید، عبارت‌های اضافی
 را حذف و اصل سخن را مورد توجه قرار دهید، بهره‌یزید از زیاده‌روی و مصرف بیش از
 حد که اموال مسلمانان تحمل ضرر و زیان ندارد.

انتخاب قلم، چینش، آماده‌سازی و... کتاب حاضر در راستای اجرا و پیاده‌سازی اقتصاد
 مقاومتی و با هدف استفاده و صرفه‌جویی حداکثری از کاغذ و سایر اقلام مصرفی
 به‌کاررفته انجام شده، این اقدام موجب صرفه‌جویی بیست‌وپنج درصدی کاغذ و... گردیده
 است؛ امید داریم چنانچه احتمالاً از سهولت استفاده از مجموعه کاسته شده، خوانندگان عزیز
 با اغماض بدان بنگرند.

معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات

همکاران

تدوین و تنقیح	:	مهناز کردنائیج - فاطمه شمیری
مشاور	:	فاطمه منتصراسدی
آماده‌سازی	:	آریتا فورشیدی
طراح جلد	:	صابر نوش‌آبادی
لیتوگرافی و چاپ	:	علی ابراهیمی‌دهشیری - مرتضی علی‌یاری - مسن نصمتی - فاطمه امسلانی
تهیه نسخه دیجیتال	:	امیر هوشنگ ملکیان - سید محمد مصطفی راشد - الهام ابوالمسنی
زیر نظر	:	مهدی مهدی‌زاده - سید رحمان سلامت

این معاونت مراتب تقدیر و سپاس خود را از آقایان سعید تقدیسیان، عباس‌علی
 رحیمی اصفهانی، حمیدرضا شفیعی، مهرداد مستجاب‌الدعواتی و سید محمد جعفر
 راشدی و خانم‌ها مریم عامری، سپیده رحیم‌زاده، لیلاصمدی و مهین احمد خمسه که در
 چاپ‌های پیشین این مجموعه و انواع و قطع‌های گوناگون آن حسب مورد تدوین و
 تنقیح، آماده‌سازی و چاپ آن را برعهده داشته‌اند، اعلام می‌دارد.

فهرست مندرجات

صفحه	عنوان
۵	پیشگفتار
۸	فهرست تفصیلی اصول قانون اساسی
۱۸	فهرست تاریخی نظرات شورای نگهبان
۲۴	فرامین امام خمینی(ره) درباره تصویب و بازنگری در قانون اساسی
۳۰	قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۱۴۱	برخی آیات و روایات مرتبط با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
۱۸۱	واژه‌نامه تفصیلی

لِلَّهِمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ

پیشگفتار

تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران یکی از مهمترین رویدادها در تاریخ انقلاب اسلامی و به عنوان نقطه عطفی در تاریخ ملت ایران است. با حضور شکوهمند مردم در همه‌پرسی ۱۲ فروردین ماه ۱۳۵۸، نظام «جمهوری اسلامی» با رای مثبت اکثریت قریب به اتفاق کلیه کسانی که حق رای داشتند، به عنوان نظام سیاسی کشور پذیرفته شد. پس از آن با هدایت‌ها و تأکيدات بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، امام خمینی(ره)، انتخابات مجلس خبرگان قانون اساسی برگزار گردید و نمایندگان منتخب ملت در این مجلس، متن پیش‌نویس قانون اساسی را که توسط برخی انقلابیون طراز اول تهیه شده بود، مورد بحث و بررسی قرار دادند و پس از تصویب، آن را برای تایید نهایی ملت به رای عمومی گذاردند. در همه‌پرسی روزهای یک‌شنبه و دوشنبه یازدهم و دوازدهم آذر ماه ۱۳۵۸ از مجموع آرای مأخوذه، ۹۹/۵ درصد نظر موافق خود را با این متن اعلام نمودند و بدین ترتیب قانون اساسی نظام نوپای اسلامی، به تصویب نهایی مردم ایران رسید؛ قانونی که در کلام رهبر فقید انقلاب اسلامی به عنوان «بزرگترین ثمره جمهوری اسلامی» تعبیر گردید. این قانون در سال ۱۳۶۸ به دستور امام خمینی(ره) و به منظور رفع نقایص و اشکالات، مورد بازنگری قرار گرفت و هم‌اکنون متن قانون اساسی مصوب سال ۱۳۵۸ با اصلاحات سال ۱۳۶۸ (مشمول بر ۱۴ فصل و ۱۷۷ اصل)، به عنوان قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران شناخته می‌شود. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به تصریح مقدمه آن «مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران بر اساس اصول و ضوابط اسلامی است که انعکاس خواست قلبی امت

اسلامی می‌باشد و ملت با تمام وجود، نیل به آن را می‌طلبد و باید راهگشای تحکیم پای‌های حکومت اسلامی و اراه‌دهنده طرح نوین نظام حکومتی بر ویرانه‌های نظام طاغوتی قبلی گردد.» لذاست که اجرای کامل و دقیق تمامی یکصد و هفتاد و هفت اصل قانون اساسی به عنوان یک مجموعه منسجم، به‌هم‌پیوسته و متأثر از هم، می‌تواند به استقرار کامل نظام جمهوری اسلامی ایران منجر شود و حرکتی صحیح و شتابان را به سوی استقرار و توسعه عدالت، به عنوان کلی‌ترین و اصلی‌ترین هدف شریعت و نظام موجب شود. از طرفی، قانون اساسی به‌منزله یک میثاق ملی علاوه‌بر ایجاد وحدت و همگرایی در میان تمامی شهروندان، اعم از اقوام، گروه‌ها، اقلیت‌ها، احزاب، جمعیت‌ها و ... نقش بی‌بدیلی به عنوان فصل‌الخطاب بر عهده دارد. همچنین تفوق قانون اساسی به‌عنوان قانون عالی و برتر، به‌گونه‌ای است که همواره وضع، تفسیر، تبیین و تشریح قوانین و مقررات دیگر باید با آن سنجیده شود.

معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات معاونت حقوقی رئیس‌جمهور در راستای انجام ماموریت‌های محوله، تاکنون در چندین نوبت، حسب نیاز اقشار مختلف جامعه از جمله مدیران و کارشناسان اجرایی، استادان و دانشجویان حقوق و سایر علاقه‌مندان، مبادرت به تهیه و انتشار قانون یادشده در انواع و قطع‌های مختلف (اعم از رقی، وزیری و ...) نموده است. مجموعه حاضر، چاپ چهارم (ویرایش دوم) قطع جیبی این اثر و از زمره آثار منتشره با عنوان «سری اطلاع‌رسانی عمومی قوانین» (سارع) است که هم‌زمان با سالروز تصویب قانون اساسی منتشر و تقدیم مخاطبان ارجمند می‌گردد. این مجموعه دارای ویژگی‌هایی به شرح ذیل می‌باشد:

اول- درج متن اصول سابق: با توجه به درج و اعمال اصلاحات سال ۱۳۶۸ قانون اساسی در متن مجموعه، برای فراهم شدن امکان تحلیل حقوقی و مقایسه بین اصول جدید و اصول سابق، متن اصول پیشین در زیرنویس‌ها درج شده است.

دوم - درج نظرات تفسیری و مشورتی شورای نگهبان: نظر به اینکه بر اساس اصل نود و هشتم قانون اساسی «تفسیر اصول قانون اساسی به‌عهده شورای نگهبان است و با تصویب سه‌چهارم آنان انجام می‌شود» تلاش شده است با استفاده از منابع معتبر و در دسترس، تمامی نظرات تفسیری شورای نگهبان، جمع‌آوری و در زیرنویس اصول مربوط درج گردد. مواردی نیز وجود دارد که شورای یادشده در مقام تفسیر اصول قانون اساسی، به حد نصاب سه‌چهارم دست نیافته، لذا نظرات مذکور وصف مشورتی یافته‌اند و علیرغم الزام‌آور نبودن این‌گونه نظرات، به منظور استفاده از مبانی استدلالی و سایر بهره‌برداری‌های لازم، در مجموعه حاضر درج شده است. در این خصوص، سعی گردیده تفکیک دقیقی میان نظرات تفسیری و مشورتی صورت گیرد؛ ملاک عمل در این ارتباط، اولاً متن نظر و تصریح یا عدم تصریح به نوع نظر در آن، ثانیاً پاسخ شورای نگهبان به استعلام

شماره ۷/۵۳۲۷ مورخ ۱۳۶۹/۸/۲۹ اداره حقوقی دادگستری (مندرج در ذیل اصل ۹۸) و ثالثاً کتاب «مجموعه نظریات شورای نگهبان» (چاپ دوم، ویرایش اول، تیرماه ۱۳۸۹) بوده است. در عین حال و در موارد ابهام یا تعارض میان ملاک‌های بالا، زیرنویس لازم درج شده است. لازم به ذکر است در راستای رعایت اختصار، به ارایه متن نظرات صادرشده از سوی شورای نگهبان اکتفا گردیده و حتی الامکان از درج استعلام‌های انجام‌شده از شورای نگهبان اجتناب شده است.^(۱)

سوم - درج برخی آیات قرآن کریم و روایات معصومین(ع): نظر به اینکه بسیاری از اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نشأت گرفته از مبانی دین مبین اسلام می‌باشد بر همین اساس برخی از آیات و روایات مرتبط به این قانون با ترجمه فارسی آنها در مجموعه حاضر، آورده شده است.

چهارم - درج فهرست تفصیلی قانون اساسی: برای دسترسی سریع به محتوای کلی اصول قانون اساسی، فهرست تفصیلی اصول یکصد و هفتاد و هفت‌گانه مندرج در مجموعه، تهیه و در ابتدای آن درج شده است.

پنجم - واژه‌نامه تفصیلی: به منظور تسهیل و تسریع در دسترسی خوانندگان محترم به اصول موردنظر، واژه‌نامه‌ای مبتنی بر کلمات مهم و کلیدی تهیه و در پایان مجموعه گنجانده شده است. و در نهایت برای اینکه وظیفه روشنگری در تهیه این مجموعه تا حد امکان به صورت کامل اجرا گردد، در مواردی که بیان نظر تکمیلی و یا تنقیحی معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات ضرورت داشته، توضیحات لازم در زیرنویس اصول مرتبط همراه با علامت معاونت (☞) درج گردیده است.

امید است یکایک عزیزان و خوانندگان محترم با ارایه و اعلام نظرات، انتقادات و پیشنهادهای خویش ما را در ادامه راه یاری فرمایند.^(۲)

مجید انصاری

معاون حقوقی رییس جمهور

۱ - متن قانون اساسی، نظرات شورای نگهبان و استعلام‌های مربوط به نظرات از طریق سامانه ملی قوانین و مقررات جمهوری اسلامی ایران در سایت اینترنتی دولت (برای دستگاه‌های اجرایی) و نشانی اینترنتی ذیل (برای عموم مردم و علاقمندان) قابل دسترسی رایگان است: www.dotic.ir.

۲ - نظر، انتقاد و پیشنهاد خود را به نشانی: تهران - خیابان ولی عصر(عج)، قبل از تقاطع جمهوری اسلامی، شماره ۱۱۵۸ معاونت تدوین و تنقیح و انتشار قوانین و مقررات - کدپستی ۱۳۱۶۷۶۷۴۵۱ یا نشانی اینترنتی tgh@gov.ir ارسال فرمایید. در ضمن دورنگار ۶۶۴۵۵۵۵۷-۲۱-۰۰۹۸ و تلفن ۶۴۴۵۵۵۱۱-۲۱-۰۰۹۸ نیز آماده دریافت و استماع نظرات علاقمندان و صاحب نظران می‌باشد.

فهرست تفصیلی اصول قانون اساسی

صفحه	اصل	عنوان
فصل اول - اصول کلی (اصول ۱-۱۴)		
۴۰	۱	حکومت ایران
۴۰	۲	نظام جمهوری اسلامی ایران
۴۱	۳	وظایف دولت جمهوری اسلامی ایران برای نیل به اهداف اسلامی
۴۲	۴	لزوم تطبیق کلیه قوانین و مقررات با موازین اسلامی
۴۳	۵	ولایت فقیه
۴۳	۶	نقش آرای عمومی در اداره امور کشور
۴۴	۷	شوراها به عنوان ارکان تصمیم‌گیری و اداره امور کشور
۴۴	۸	امر به معروف و نهی از منکر
۴۴	۹	تفکیک‌ناپذیری آزادی، استقلال، وحدت و تمامیت ارضی کشور
۴۴	۱۰	خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی
۴۵	۱۱	امت واحد اسلامی
۴۵	۱۲	دین و مذهب رسمی ایران
۴۵	۱۳	اقلیت‌های دینی

صفحه	اصل	عنوان
۴۶	۱۴	رعایت حقوق انسانی غیر مسلمین
فصل دوم - زبان، خط، تاریخ و پرچم رسمی کشور (اصول ۱۵-۱۸)		
۴۶	۱۵	زبان و خط رسمی مردم ایران
۴۶	۱۶	زبان قرآن (عربی) و تدریس آن تا پایان دوره متوسطه
۴۶	۱۷	مبدأ تاریخ رسمی کشور
۴۷	۱۸	پرچم رسمی ایران
فصل سوم - حقوق ملت (اصول ۱۹-۴۲)		
۴۷	۱۹	تساوی حقوق مردم
۴۷	۲۰	حمایت قانون از همه مردم به طور یکسان
۴۷	۲۱	تضمین حقوق زن
۴۸	۲۲	مصونیت حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص
۴۸	۲۳	ممنوعیت تفتیش عقاید
۴۸	۲۴	آزادی مطبوعات
۴۸	۲۵	ممنوعیت بازرسی نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی و افشای مخبرات و سانسور و استراق سمع و هر گونه تجسس
۴۸	۲۶	آزادی احزاب و جمعیت‌ها
۴۹	۲۷	آزادی تشکیل اجتماعات و راه‌پیمایی‌ها
۴۹	۲۸	حق داشتن شغل
۴۹	۲۹	برخورداری از تأمین اجتماعی
۴۹	۳۰	آموزش و پرورش رایگان
۵۰	۳۱	حق داشتن مسکن
۵۰	۳۲	منع دستگیری افراد

صفحه	اصل	عنوان
۵۰	۳۳	منع تبعید افراد
۵۱	۳۴	حق دادخواهی
۵۱	۳۵	حق انتخاب وکیل در دادگاهها
۵۱	۳۶	حکم به مجازات و اجرای آن
۵۱	۳۷	اصل برائت
۵۱	۳۸	ممنوعیت شکنجه و اجبار افراد به شهادت، اقرار یا سوگند
۵۱	۳۹	ممنوعیت هتک حرمت و حیثیت افراد بازداشت شده و زندانی
۵۲	۴۰	منع اضرار به غیر
۵۲	۴۱	حق تابعیت کشور
۵۲	۴۲	تابعیت اتباع خارجه
فصل چهارم - اقتصاد و امور مالی (اصول ۴۳-۵۵)		
۵۲	۴۳	اساس اقتصاد جمهوری اسلامی ایران
۵۳	۴۴	استوار بودن نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر سه بخش دولتی- تعاونی و خصوصی
۵۵	۴۵	در اختیار حکومت اسلامی قرار گرفتن انفال و ثروت‌های عمومی
۵۶	۴۶	مالکیت افراد نسبت به حاصل کسب و کار خویش
۵۶	۴۷	مالکیت شخصی
۵۶	۴۸	منع تبعیض در بهره‌برداری از منابع طبیعی و درآمدهای ملی در سطح استان‌ها
۵۶	۴۹	اخذ ثروت‌های نامشروع و رد آن به صاحبان اصلی
۵۷	۵۰	حفاظت محیط زیست
۵۷	۵۱	وضع مالیات
۵۷	۵۲	تهیه و تصویب بودجه کل کشور
۵۸	۵۳	تمرکز دریافت‌های دولتی در خزانه‌داری کل

صفحه	اصل	عنوان
۶۰	۵۴	دیوان محاسبات کشور
۶۰	۵۵	رسیدگی یا حسابرسی دیوان محاسبات کشور به کلیه حساب‌ها
فصل پنجم - حق حاکمیت ملت و قوای ناشی از آن (اصول ۶۱-۵۶)		
۶۱	۵۶	حاکمیت مطلق خدا
۶۱	۵۷	قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران
۶۱	۵۸	اعمال قوه مقننه از طریق مجلس شورای اسلامی
۶۱	۵۹	اعمال قوه مقننه از طریق همه‌پرسی و مراجعه مستقیم به آراء مردم
۶۲	۶۰	اعمال قوه مجریه از طریق رئیس‌جمهور و وزراء
۶۲	۶۱	اعمال قوه قضاییه از طریق دادگاه‌های دادگستری
فصل ششم - قوه مقننه مبحث اول - مجلس شورای اسلامی (اصول ۷۰-۶۲)		
۶۲	۶۲	تشکیل مجلس شورای اسلامی
۶۲	۶۳	دوره نمایندگی مجلس شورای اسلامی
۶۳	۶۴	عده نمایندگان مجلس شورای اسلامی
۶۳	۶۵	رسمیت جلسات مجلس شورای اسلامی
۶۳	۶۶	ترتیب انتخاب رئیس و هیأت رئیسه مجلس شورای اسلامی
۶۴	۶۷	سوگند نمایندگان
۶۵	۶۸	توقف انتخابات مجلس شورای اسلامی در زمان جنگ و اشغال نظامی و ادامه کار مجلس سابق در صورت عدم تشکیل مجلس جدید
۶۵	۶۹	علنی‌بودن مذاکرات مجلس شورای اسلامی
۶۶	۷۰	حق شرکت رئیس‌جمهور، معاونان او، وزیران و همچنین تکلیف وزرا به حضور در جلسات علنی مجلس

صفحه	اصل	عنوان
مبحث دوم - اختیارات و صلاحیت مجلس شورای اسلامی (اصول ۹۹-۷۱)		
۶۷	۷۱	حق مجلس شورای اسلامی به وضع قانون
۶۷	۷۲	منع وضع قوانین مغایر با احکام اسلامی یا قانون اساسی
۶۸	۷۳	شرح و تفسیر قوانین عادی توسط مجلس
۶۸	۷۴	تقدیم لوایح و طرح‌های قانونی به مجلس شورای اسلامی
۶۸	۷۵	شرایط قابل طرح بودن طرح‌ها و پیشنهادات راجع به لوایح قانونی در مجلس شورای اسلامی
۶۹	۷۶	حق مجلس شورای اسلامی به تحقیق و تفحص در تمام امور کشور
۷۰	۷۷	تصویب عهدنامه‌ها، مقاوله‌نامه‌ها، قراردادها و موافقتنامه‌های بین‌المللی توسط مجلس شورای اسلامی
۷۴	۷۸	منع تغییر خطوط مرزی
۷۵	۷۹	منع برقراری حکومت نظامی
۷۵	۸۰	گرفتن و دادن وام یا کمک‌های بدون عوض داخلی و خارجی
۷۶	۸۱	ممنوعیت دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات به خارجیان
۷۶	۸۲	منع استخدام کارشناسان خارجی
۷۸	۸۳	غیرقابل انتقال بودن بناها و اموال دولتی و نقایس ملی
۷۸	۸۴	مسئولیت هر نماینده در برابر تمام ملت
۷۸	۸۵	قائم به شخص بودن سمت نمایندگی
۸۱	۸۶	آزادی نمایندگان در اظهار نظر و رأی خود
۸۲	۸۷	اخذ رأی اعتماد برای هیأت وزیران توسط رییس‌جمهور
۸۲	۸۸	سؤال نمایندگان از رییس‌جمهور و وزراء
۸۳	۸۹	استیضاح هیأت وزیران، وزراء و رییس‌جمهور
۸۴	۹۰	اعلام شکایت مردم از طرز کار قوای سه‌گانه به مجلس شورای اسلامی

صفحه	اصل	عنوان
۸۵	۹۱	تشکیل و ترکیب اعضای شورای نگهبان
۸۷	۹۲	نحوه انتخاب اعضای شورای نگهبان
۸۷	۹۳	عدم اعتبار قانونی مجلس بدون وجود شورای نگهبان
۸۸	۹۴	ارسال کلیه مصوبات مجلس به شورای نگهبان به منظور انطباق با موازین اسلامی و قانون اساسی
۸۹	۹۵	مدت رسیدگی و اظهارنظر شورای نگهبان
۸۹	۹۶	نحوه تشخیص عدم مغایرت مصوبات مجلس با احکام اسلام و قانون اساسی توسط شورای نگهبان
۹۱	۹۷	حضور اعضای شورای نگهبان در مجلس جهت تسریع در کار و یا فوریت تصویب لوایح و طرحها
۹۱	۹۸	تفسیر قانون اساسی توسط شورای نگهبان
۹۳	۹۹	نظارت شورای نگهبان بر انتخابات و مراجعه به آرای عمومی و همه‌پرسی
فصل هفتم - شوراها (اصول ۱۰۶-۱۰۰)		
۹۴	۱۰۰	شوراها و نحوه انتخاب اعضای آنها توسط مردم
۹۴	۱۰۱	تشکیل شورای عالی استانها
۹۴	۱۰۲	تهیه و پیشنهاد طرحها توسط شورای عالی استانها
۹۵	۱۰۳	رعایت تصمیمات شوراها
۹۵	۱۰۴	تشکیل شوراها در واحدهای آموزشی، اداری و خدماتی
۹۵	۱۰۵	مخالف نبودن تصمیمات شوراها با موازین اسلام و قوانین کشور
۹۵	۱۰۶	انحلال شوراها در صورت انحراف از وظایف قانونی
فصل هشتم - رهبر یا شورای رهبری (اصول ۱۱۲-۱۰۷)		
۹۵	۱۰۷	نحوه تعیین رهبر

صفحه	اصل	عنوان
۹۶	۱۰۸	تعداد و شرایط خبرگان
۹۷	۱۰۹	شرایط و صفات رهبر
۹۸	۱۱۰	وظایف و اختیارات رهبر
۱۰۰	۱۱۱	برکنار شدن رهبر از مقام خود و نحوه تعیین رهبر جدید در صورت فوت، کناره‌گیری یا عزل رهبر
۱۰۱	۱۱۲	مجمع تشخیص مصلحت نظام
فصل نهم - قوه مجریه (اصول ۱۵۱-۱۱۳)		
۱۰۲	۱۱۳	رییس‌جمهور به عنوان عالیترین مقام رسمی کشور پس از مقام رهبری
۱۰۳	۱۱۴	مدت انتخاب رییس‌جمهور
۱۰۳	۱۱۵	شرایط رییس‌جمهور
۱۰۴	۱۱۶	اعلام آمادگی نامزدهای ریاست جمهوری و نحوه برگزاری انتخاب رییس‌جمهور
۱۰۴	۱۱۷	نحوه انتخاب رییس‌جمهور
۱۰۵	۱۱۸	نظارت شورای نگهبان بر انتخابات ریاست جمهوری
۱۰۵	۱۱۹	انتخاب رییس‌جمهور جدید
۱۰۵	۱۲۰	تمدید مهلت انتخابات در صورت فوت نامزدهای انتخاباتی ریاست جمهوری
۱۰۵	۱۲۱	سوگند رییس‌جمهور
۱۰۷	۱۲۲	مسئولیت رییس‌جمهور در برابر ملت و رهبر و مجلس شورای اسلامی
۱۰۷	۱۲۳	امضای مصوبات مجلس و نتیجه همه‌پرسی به وسیله رییس‌جمهور
۱۰۷	۱۲۴	معاونان رییس‌جمهور
۱۰۷	۱۲۵	امضای عهدنامه‌ها و مقاوله‌نامه‌ها و موافقتنامه‌ها و قراردادهای دولت ایران یا سایر دولت‌ها توسط رییس‌جمهور
۱۰۸	۱۲۶	مسئولیت مستقیم رییس‌جمهور در امور برنامه و بودجه و امور اداری و

صفحه	اصل	عنوان
		استخدامی کشور
۱۰۹	۱۲۷	نمایندگان ویژه رییس جمهور
۱۱۰	۱۲۸	تعیین سفیران و امضاء و پذیرش استوارنامه آنان توسط رییس جمهور
۱۱۱	۱۲۹	اعطای نشان‌های دولتی توسط رییس جمهور
۱۱۱	۱۳۰	استعفاى رییس جمهور
۱۱۱	۱۳۱	فوت، عزل، استعفاى، غیبت یا بیماری رییس جمهور و انتخاب رییس جمهور جدید
۱۱۲	۱۳۲	منع استیضاح یا ابراز رأی عدم اعتماد به وزراء و تجدید نظر در قانون اساسی و همه پرسى در مدتی که اختیارات رییس جمهور بر عهده معاون اول یا فرد دیگری است
۱۱۲	۱۳۳	تعیین وزراء توسط رییس جمهور
۱۱۳	۱۳۴	ریاست هیأت وزیران توسط رییس جمهور
۱۱۴	۱۳۵	استعفاى هیأت وزیران یا هر یک از وزراء
۱۱۶	۱۳۶	عزل وزراء توسط رییس جمهور
۱۱۷	۱۳۷	مسئولیت وزراء در برابر رییس جمهور و مجلس
۱۱۷	۱۳۸	وضع تصویب‌نامه و آیین‌نامه توسط هیأت وزیران
۱۲۰	۱۳۹	لزوم تصویب هیأت وزیران در صلح دعاوی راجع به اموال عمومی و دولتی یا ارجاع آن به داوری
۱۲۱	۱۴۰	رسیدگی به اتهام رییس جمهور و معاونان او و وزراء
۱۲۲	۱۴۱	ممنوعیت داشتن بیش از یک شغل دولتی
۱۲۶	۱۴۲	رسیدگی به دارایی رهبر، رییس جمهور، معاونان رییس جمهور و وزراء
۱۲۶	۱۴۳	ارتش جمهوری اسلامی ایران و نقش وی در پاسداری از استقلال، تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی کشور
۱۲۶	۱۴۴	ارتش مکتبی و مردمی

صفحه	اصل	عنوان
۱۲۷	۱۴۵	منع عضویت خارجیان در ارتش و نیروهای انتظامی کشور
۱۲۷	۱۴۶	منع استقرار پایگاه‌های نظامی خارجی در کشور
۱۲۷	۱۴۷	استفاده از افراد و تجهیزات فنی ارتش در زمان صلح
۱۲۷	۱۴۸	منع بهره‌برداری شخصی از وسایل و امکانات ارتش
۱۲۷	۱۴۹	ترفیع و سلب درجه نظامیان
۱۲۸	۱۵۰	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
۱۲۸	۱۵۱	وظیفه دولت در آموزش نظامی همگانی
فصل دهم - سیاست خارجی (اصول ۱۵۵-۱۵۲)		
۱۲۸	۱۵۲	سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران
۱۲۸	۱۵۳	منع انعقاد قراردادی که موجب سلطه بیگانه شود
۱۲۹	۱۵۴	حمایت از مبارزه حق طلبانه مستضعفین در هر نقطه از جهان
۱۲۹	۱۵۵	پناهندگی سیاسی
فصل یازدهم - قوه قضاییه (اصول ۱۷۴-۱۵۶)		
۱۲۹	۱۵۶	وظایف قوه قضاییه
۱۳۰	۱۵۷	تعیین رییس قوه قضاییه
۱۳۰	۱۵۸	وظایف رییس قوه قضاییه
۱۳۲	۱۵۹	دادگستری به عنوان مرجع رسمی تظلمات و شکایات
۱۳۲	۱۶۰	مسئولیت و وظایف وزیر دادگستری و نحوه انتخاب وی
۱۳۳	۱۶۱	تشکیل دیوان عالی کشور
۱۳۳	۱۶۲	رییس دیوان عالی کشور و دادستان کل
۱۳۳	۱۶۳	صفات و شرایط قاضی
۱۳۴	۱۶۴	منع انفصال یا تغییر محل خدمت و سمت قاضی

صفحه	اصل	عنوان
۱۳۴	۱۶۵	علنی بودن محاکمات
۱۳۴	۱۶۶	مستدل بودن احکام دادگاهها
۱۳۴	۱۶۷	وظیفه قاضی در صدور حکم
۱۳۵	۱۶۸	رسیدگی به جرایم سیاسی و مطبوعاتی با حضور هیأت منصفه
۱۳۵	۱۶۹	عطف به ماسبق نشدن قوانین در تعیین جرایم
۱۳۵	۱۷۰	خودداری قضات از اجرای تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولتی مخالف با احکام اسلام و خارج از حدود و اختیارات قوه مجریه
۱۳۶	۱۷۱	جبران خسارت افراد در موارد تفسیر و اشتباه قاضی
۱۳۶	۱۷۲	تشکیل محاکم نظامی
۱۳۶	۱۷۳	دیوان عدالت اداری
۱۳۷	۱۷۴	سازمان بازرسی کل کشور
فصل دوازدهم - صدا و سیما (اصل ۱۷۵)		
۱۳۷	۱۷۵	صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران
فصل سیزدهم - شورای عالی امنیت ملی (اصل ۱۷۶)		
۱۳۸	۱۷۶	شورای عالی امنیت ملی
فصل چهاردهم - بازنگری در قانون اساسی (اصل ۱۷۷)		
۱۳۹	۱۷۷	بازنگری در قانون اساسی

فهرست تاریخی نظرات شورای نگهبان

ردیف	شماره / تاریخ	شماره اصل	صفحه
۱	۱۳۵۹/۹/۱۱ - ۴۲۱	۱۶۰	۱۳۲
۲	۱۳۵۹/۹/۲۶ - ۴۶۰	۱۳۴ سابق	۱۱۳
۳	۱۳۵۹/۱۰/۸ - ۴۲۹/۲/م	۱۴۱، ۱۵۸	۱۲۲
۴	۱۳۵۹/۱۰/۲۴ - ۷۳۵	۱۴۴	۱۲۶
۵	۱۳۵۹/۱۱/۷ - ۷۸۵	۹۴، ۹۶	۸۸
۶	۱۳۵۹/۱۱/۸ - ۵۴/م	۶۹	۶۶
۷	۱۳۵۹/۱۱/۸ - ۴۶۸	۱۱۳	۱۰۲
۸	۱۳۵۹/۱۲/۱۴ - ۱۳۶	۷۷	۷۲
۹	۱۳۵۹/۱۲/۱۴ - ۱۳۸۴	۸۲، ۱۴۵	۱۲۷
۱۰	۱۳۵۹/۱۲/۲۱ - ۱۴۰۱	۱۴۱	۱۲۳
۱۱	۱۳۶۰/۱/۲۰ - ۷ - ۱۸۹۷	۷۷	۷۳
۱۲	۱۳۶۰/۱/۲۰ - ۱۲ - ۱۹۰۰	۷۷	۷۲
۱۳	۱۳۶۰/۱/۲۰	۵۳، ۱۳۸	۵۹
۱۴	۱۳۶۰/۲/۲	۸۱	۷۶
۱۵	۱۳۶۰/۲/۳ - ۲۰۹۱	۱۴۱	۱۲۳
۱۶	۱۳۶۰/۲/۳ - ۲۴ - ۱۷۲۳	۸۱، ۸۲	۷۷
۱۷	۱۳۶۰/۲/۸ - ۱۹۸۳	۴	۴۲
۱۸	۱۳۶۰/۲/۹ - ۱۷۲۲	۱۴۱	۱۲۳
۱۹	۱۳۶۰/۳/۲۷ - ۲۷۰۸ م	۱۴۱	۱۲۳
۲۰	۱۳۶۰/۴/۲	۹۶	۸۹
۲۱	۱۳۶۰/۴/۳ - ۲۸۱۳	۷۶	۶۹
۲۲	۱۳۶۰/۴/۴ - ۲۶۳۰	۱۴۴	۱۲۶
۲۳	۱۳۶۰/۴/۶ - ۲۸۳۵ و ۱۹ -	۵۲، ۸۰	۷۵

ردیف	شماره / تاریخ	شماره اصل	صفحه
۲۴	۱۳۶۰/۴/۲۸	۶۷	۶۴
۲۵	۱۳۶۰/۵/۸ - ۳۰۹۳/م	۸۸	۸۳
۲۶	۱۳۶۰/۵/۱۴ - ۳۱۷۹	۸۲	۷۷
۲۷	۱۳۶۰/۶/۹ - ۳۵۵۶	۱۳۱	۱۱۱
۲۸	۱۳۶۰/۶/۲۸	۲۲	۴۸
۲۹	۱۳۶۰/۷/۱۹ - ۳۸۲۷	۷۷	۷۱
۳۰	۱۳۶۰/۸/۷ - ۳۹۰۳	۷۷	۷۱
۳۱	۱۳۶۰/۱۱/۱ - ۴۲۱۴	۱۱۳	۱۰۳
۳۲	۱۳۶۰/۱۱/۵ - ۴۲۰۹	۱۵۶، ۱۷۴	۱۲۹
۳۳	۱۳۶۰/۱۱/۸ - ۴۲۳۷	۸۴، ۸۶، ۸۸	۷۸
۳۴	۱۳۶۰/۱۱/۲۸ - ۴۲۹۹	۷۷، ۸۰	۷۵
۳۵	۱۳۶۱/۱/۱۷ - ۲۴۳۹	۷۶، ۸۴، ۸۸	۶۹
۳۶	۱۳۶۱/۳/۲۰ - ۴۶۸۳	۸۰	۷۶
۳۷	۱۳۶۱/۹/۲۲ - ۶۶۷۱	۵۳	۵۸
۳۸	۱۳۶۲/۲/۲۰ - ۸۵۱۳	۱۴۱	۱۲۴
۳۹	۱۳۶۲/۴/۹ - ۹۰۳۹	۱۲۵	۱۰۸
۴۰	۱۳۶۲/۴/۱۶ - ۹۰۷۵	۷۶، ۸۸، ۹۰، ۱۶۰	۷۰
۴۱	۱۳۶۲/۵/۱۲ - ۹۳۲۶	۱۰۸	۹۷
۴۲	۱۳۶۲/۵/۱۸ - ۹۳۳۳	۱۰۸	۹۷
۴۳	۱۳۶۲/۵/۲۴ - ۹۴۰۴	۹۴	۸۸
۴۴	۱۳۶۲/۷/۱۴ - ۹۵۹۰	۶۹	۶۶
۴۵	۱۳۶۲/۷/۲۷ - ۹۷۵۱	۹۸	۹۱
۴۶	۱۳۶۲/۸/۳ - ۹۷۸۱	۷۷، ۱۲۵	۷۳
۴۷	۱۳۶۲/۹/۸ - ۹۹۹۳	۷۷، ۱۳۹	۱۲۱
۴۸	۱۳۶۲/۹/۹ - ۱۰۰۹۴	۱۳۶	۱۱۶

ردیف	شماره / تاریخ	شماره اصل	صفحه
۴۹	۱۳۶۲/۹/۲۹ - ۱۰۱۸۴	۸۸، ۱۳۷	۱۱۷
۵۰	۱۳۶۲/۱۰/۲ - ۱۰۲۴۰	۸۸	۸۳
۵۱	۱۳۶۲/۱۲/۱۶ - ۱۰۸۰۰	۱۰۸	۹۷
۵۲	۱۳۶۲/۱۲/۲۹ - ۱۰۸۷۰	۱۴۰	۱۲۲
۵۳	۱۳۶۳/۵/۱۷ - ۱۵۴۳	۳۰	۴۹
۵۴	۱۳۶۳/۷/۲ - ۱۷۹۰	۱۷۲	۱۳۶
۵۵	۱۳۶۳/۷/۳ - ۱۶۱۹	۱۳۴	۱۱۳
۵۶	۱۳۶۳/۷/۲۵ - ۱۹۴۷	۸۵، ۱۳۸	۸۱
۵۷	۱۳۶۳/۷/۲۵ - ۱۹۴۹	۶۰، ۱۲۷	۶۲
۵۸	۱۳۶۳/۱۰/۵ - ۲۳۶۰	۱۲۶ سابق	۱۰۸
۵۹	۱۳۶۳/۸/۱۶ - ۲۰۰۹	۷۷	۷۱
۶۰	۱۳۶۳/۱۰/۱۱ - ۲۴۳۷	۹۶	۹۱
۶۱	۱۳۶۳/۱۲/۸ - ۲۹۶۱	۱۲۵	۱۰۷
۶۲	۱۳۶۴/۳/۱ - ۳۴۷۲	۱۵۸ سابق	۱۳۰
۶۳	۱۳۶۴/۴/۵ - ۲۷۶۴	۱۱۷	۱۰۴
۶۴	۱۳۶۴/۴/۱۹ - ۳۷۸۶	۷۷، ۱۳۹	۷۳
۶۵	۱۳۶۴/۵/۱ - ۴۰۴۱	۳، ۲۰	۴۱
۶۶	۱۳۶۴/۱۲/۷ - ۵۵۹۹	۷۵	۶۹
۶۷	۱۳۶۵/۲/۱۰ - ۵۹۳۹	۱۳۹	۱۲۱
۶۸	۱۳۶۵/۲/۱۶ - ۵۵۷۸	۳۰	۵۰
۶۹	۱۳۶۵/۴/۱۸ - ۶۰۲۵	۱۳۹	۱۲۰
۷۰	۱۳۶۵/۱۰/۱۱ - ۷۴۸۴	۱۳۹	۱۲۱
۷۱	۱۳۶۵/۱۱/۱ - ۷۴۹۴	۷۰	۶۷
۷۲	۱۳۶۵/۱۲/۵ - ۷۷۵۱	۱۳۴	۱۱۳
۷۳	۱۳۶۵/۱۲/۶ - ۷۶۰۳	۱۲۱	۱۰۶

ردیف	شماره / تاریخ	شماره اصل	صفحه
۷۴	۱۳۶۶/۷/۸_۸۸۴۶	۷۰	۶۷
۷۵	۱۳۶۶/۸/۲۷_۹۵۹۶	۹۰	۸۵
۷۶	۱۳۶۶/۱۰/۲۳_۹۹۰۶	۹۰	۸۵
۷۷	۱۳۶۶/۱۰/۲۴_۹۳۴۸	۴۳،۴۹	۵۳
۷۸	۱۳۶۶/۱۰/۲۹_۱۲۸۸۷	۷۷، ۱۲۵	۷۴
۷۹	۱۳۶۷/۷/۵_۱۴۳۳	۷۵	۶۹
۸۰	۱۳۶۷/۷/۵_۲۴۳۲	۱۴۱	۱۲۴
۸۱	۱۳۶۷/۱۰/۳_۳۳۰۸	۷۶	۷۱
۸۲	۱۳۶۷/۱۰/۷_۳۳۴۴	۷۶	۷۰
۸۳	۱۳۶۸/۲/۱۹_۱۱۸	۱۴۱	۱۲۴
۸۴	۱۳۶۸/۸/۱۵_۱۲۵۸	۹۷	۹۱
۸۵	۱۳۶۹/۱/۲۲_۱۲۵۹	۱۵۸	۱۳۰
۸۶	۱۳۶۹/۴/۲۳_۴۴۸	۱۶۴	۱۳۴
۸۷	۱۳۶۹/۵/۲_۰۴۱۸	۱۶۱	۱۳۳
۸۸	۱۳۶۹/۶/۱۱_۰۵۶۵	۸۵	۸۰
۸۹	۱۳۶۹/۱۰/۶_۱۱۵۸	۹۸	۹۳
۹۰	۱۳۷۰/۱/۲۲_۱۰۳۶	۸۹، ۱۳۵	۱۱۵
۹۱	۱۳۷۰/۳/۱_۱۲۳۴	۹۹	۹۳
۹۲	۱۳۷۱/۶/۱۵_۲۱۰۱	۱۳۸	۱۲۰
۹۳	۱۳۷۲/۱/۲۱_۴۴۵۲	۴۴	۵۴
۹۴	۱۳۷۲/۳/۳_۴۵۷۵	۴، ۱۱۲	۱۰۱
۹۵	۱۳۷۲/۴/۲۰_۴۸۷۲	۴، ۱۱۲	۴۳
۹۶	۱۳۷۲/۵/۲۴_۵۰۸۱	۱۴۱	۱۲۴
۹۷	۱۳۷۲/۷/۲۴_۵۳۱۸	۱۱۲	۱۰۱
۹۸	۱۳۷۲/۷/۲۴_۵۴۰۰	۱۴۱	۱۲۴

ردیف	شماره / تاریخ	شماره اصل	صفحه
۹۹	۱۳۷۲/۸/۵_۵۴۶۲	۱۳۴، ۱۳۸	۱۱۴
۱۰۰	۱۳۷۲/۸/۲۲_۵۴۷۷	۱۲۷، ۱۳۷	۱۰۹
۱۰۱	۱۳۷۲/۹/۱۷_۵۶۰۶	۱۳۹	۱۲۰
۱۰۲	۱۳۷۲/۱۰/۱۶_۵۶۸۶	۱۳۸	۱۱۸
۱۰۳	۱۳۷۳/۲/۲۲_۶۷۷۲	۸۵، ۱۴۱	۷۹، ۱۲۵
۱۰۴	۱۳۷۴/۳/۱۷_۲۸۷	۵۲، ۵۳	۵۷
۱۰۵	۱۳۷۵/۴/۱۲_۷۵/۲۱/۰۶۵۰	۹۳، ۹۴	۸۷
۱۰۶	۱۳۷۵/۹/۱۴_۷۵/۲۱/۱۱۱۶	۵۵	۶۰
۱۰۷	۱۳۷۶/۳/۱۰_۷۶/۲۱/۵۸۳	۷۳	۶۸
۱۰۸	۱۳۷۶/۵/۱۳_۷۶/۲۱/۱۱۴۴	۱۲۶، ۱۲۷، ۱۳۵، ۱۳۸	۱۱۴
۱۰۹	۱۳۷۸/۱/۲۵_۷۸/۲۱/۴۵۱۲	۱۳۸	۱۱۸
۱۱۰	۱۳۷۸/۳/۲۶_۷۸/۲۱/۴۸۰۰	۱۳۸	۱۱۸
۱۱۱	۱۳۷۸/۵/۲۴_۷۸/۲۱/۵۱۴۶	۵۲، ۷۴	۵۷
۱۱۲	۱۳۷۸/۶/۲۱_۷۸/۲۱/۵۲۵۴	۷۵	۶۹
۱۱۳	۱۳۷۸/۸/۲_۷۸/۲۱/۵۵۱۵	۱۵۸، ۱۶۰	۱۳۱
۱۱۴	۱۳۷۸/۸/۱۳_۷۸/۲۱/۵۶۱۰	۱۵۸، ۱۶۰	۱۳۱
۱۱۵	۱۳۷۸/۱۱/۲۰_۷۸/۲۱/۶۱۸۶	۱۲۷، ۱۳۸	۱۰۹
۱۱۶	۱۳۷۹/۵/۳۰_۷۹/۲۱/۷۳۷	۱۲۷	۱۱۱
۱۱۷	۱۳۷۹/۷/۳_۷۹/۲۱/۸۹۲	۹۸	۹۳
۱۱۸	۱۳۷۹/۷/۱۰_۷۹/۲۱/۹۷۹	۴۴، ۱۷۵	۵۵
۱۱۹	۱۳۷۹/۷/۳۰_۷۹/۲۱/۱۰۶۵	۱۵۸	۱۳۱
۱۲۰	۱۳۷۹/۱۰/۲۰_۷۹/۲۱/۱۵۴۰	۷۳	۶۸
۱۲۱	۱۳۸۰/۲/۱۸_۸۰/۲۱/۱۲۷۹	۴۰، ۱۷۳	۱۳۵
۱۲۲	۱۳۸۰/۴/۱۰_۸۰/۲۱/۱۶۸۲	۹۱	۸۵
۱۲۳	۱۳۸۰/۱۰/۲۰_۸۰/۲۱/۳۰۳۶	۸۶	۸۱

ردیف	شماره / تاریخ	شماره اصل	صفحه
۱۲۴	۱۳۸۱/۱۰/۱۲ - ۸۱/۳۰/۲۱۳۴	۱۲۷	۱۱۰
۱۲۵	۱۳۸۱/۱۲/۲۵ - ۸۱/۳۰/۴۱۰۴	۵۹، ۹۴	۸۸
۱۲۶	۱۳۸۲/۱/۲۴ - ۸۲/۳۰/۲۷۶۶	۱۲۷	۱۱۰
۱۲۷	۱۳۸۲/۵/۲۵ - ۸۲/۳۰/۳۹۵۲	۵۵	۶۰
۱۲۸	۱۳۸۳/۳/۱۶ - ۸۳/۳۰/۷۵۴۷	۱۱۲	۱۰۲
۱۲۹	۱۳۸۳/۸/۲ - ۸۳/۳۰/۱۶۰	۱۳۸	۱۱۹
۱۳۰	۱۳۸۳/۱۰/۲۱ - ۸۳/۳۰/۹۳۸۷	۱۷۰، ۱۷۳	۱۳۵
۱۳۱	۱۳۸۳/۱۱/۷ - ۸۳/۳۰/۹۴۸۶	۱۷۰، ۱۷۳	۱۳۵
۱۳۲	۱۳۸۵/۴/۱ - ۸۵/۳۰/۱۵۸۸۱	۷۵	۶۹
۱۳۳	۱۳۸۶/۱/۳۰ - ۱۳۸۶/۳۰/۲۰۹۷۶	۱۳۸	۱۲۰
۱۳۴	۱۳۸۶/۲/۲۵ - ۸۶/۳۰/۲۱۱۷۳	۱۲۶	۱۰۹
۱۳۵	۱۳۸۶/۴/۱۹ - ۲۱۹۳۴	۴، ۹۱، ۹۹	۴۳
۱۳۶	۱۳۸۶/۱۰/۴ - ۱۳۸۶/۳۰/۲۴۴۹۸	۱۳۵	۱۱۵
۱۳۷	۱۳۸۷/۸/۲۲ - ۱۳۸۷/۳۰/۲۹۱۷۳	۱۴۱	۱۲۵
۱۳۸	۱۳۹۰/۲/۲۱ - ۹۰/۳۰/۴۲۲۴۹	۱۳۳	۱۱۲
۱۳۹	۱۳۹۰/۲/۲۹ - ۹۰/۳۰/۴۲۳۶۴	۱۳۵	۱۱۶
۱۴۰	۱۳۹۰/۶/۲ - ۹۰/۳۰/۴۳۴۵۸	۱۳۸	۱۱۹
۱۴۱	۱۳۹۱/۳/۲۰ - ۹۱/۳۰/۷۳۲	۸۵، ۱۳۸	۸۱
۱۴۲	۱۳۹۱/۴/۱۲ - ۹۱/۳۰/۴۷۱۴۲	۱۱۳	۱۰۳
۱۴۳	۱۳۹۱/۱۲/۲۳ - ۹۱/۳۰/۴۹۷۴۹	۴۵	۶۹
۱۴۴	۱۳۹۲/۱/۳۱ - ۹۲/۳۰/۵۰۰۰۲	۵۲	۵۸
۱۴۵	۱۳۹۳/۱۲/۳ - ۹۳/۱۰/۲۳۶۵۲	۱۳۶	۱۱۶

فرامین امام خمینی (ره)
درباره تصویب و بازنگری قانون اساسی

فرمان امام خمینی (ره) به نخست وزیر دولت موقت در مورد
تصویب قانون اساسی

مورخ ۱۳۵۸/۳/۴

بسم الله الرحمن الرحيم

جناب آقای مهندس مهدی بازرگان نخست وزیر دولت موقت جمهوری اسلامی؛
لازم است ملت مبارز ایران هر چه زودتر سرنوشت آینده مملکت خویش را به دست
گیرد و ثمره انقلاب عظیم اسلامی خود را در همه روابط و نظامات اجتماعی به دست آورد
و حقوق از دست رفته خود را باز یابد، عدالت اسلام را در همه شؤون جامعه پیاده کند، از
این رو طرح قانون اساسی را که شورای طرح‌های انقلاب مشغول تدوین و تکمیل آن
هستند با سرعت تکمیل و به تصویب شورای انقلاب رسانده و هر چه زودتر در اختیار افکار
عمومی بگذارید تا همه صاحب نظران و تمامی اقشار ملت در مدت محدودی که تعیین
می‌نمایید، پیشنهادها و نظریات خود را درباره آن ابراز نمایند و بنا بر تصمیمی که با تبادل
نظر با شورای انقلاب و دولت گرفته شد، ترتیبی دهند تا مردم هر استان و هر یک از
اقلیت‌های مذهبی نمایندگان صاحب نظر خود را به تعدادی که شورای انقلاب اسلامی و
دولت تعیین می‌کنند، انتخاب کنند و مجلس متشکل از نمایندگان مردم با توجه به همه
پیشنهاد‌های مفیدی که رسیده شده است مواد قانون اساسی را به صورت نهایی بررسی و

تنظیم نمایند و سعی شود که در آن کلیه حقوق و آزادی‌ها و فرصت‌های رشد و تعالی و استقلال این ملت بر مبنای موازین اسلامی که ضامن حقوق همه افراد است و اکثریت قریب به اتفاق مردم ایران بدان رأی مثبت داده است، پیش‌بینی گردد و پس از آنکه این قانون اساسی در جمع نمایندگان صاحب‌نظر مردم مورد بررسی نهایی قرار گرفت، به رأی گذارده شود و طی یک همه‌پرسی نهایی همه آحاد ملت قبول و یا رد خود را مستقیم درباره آن ابراز نمایند و سعی شود که تمام این مراحل در اسرع وقت انجام گیرد تا با انتخاب رییس‌جمهوری و نمایندگان مجلس، ارکان حکومت جمهوری اسلامی استقرار یابد.

روح‌الله الموسوی الخمینی

نامه امام خمینی (ره) به رییس‌جمهور در مورد

تدوین متمم قانون اساسی

مورخ ۱۳۶۸/۲/۴

بسم الله الرحمن الرحيم

جناب حجت‌الاسلام آقای خامنه‌ای ریاست محترم جمهوری اسلامی ایران دامت

افاضاته

از آن جا که پس از کسب ده سال تجربه عینی و عملی از اداره کشور، اکثر مسؤولین و دست‌اندرکاران و کارشناسان نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران بر این عقیده‌اند که قانون اساسی با این که دارای نقاط قوت بسیار خوب و جاودانه است، دارای نقایص و اشکالاتی است که در تدوین و تصویب آن به علت جو ملتهب ابتدای پیروزی انقلاب و عدم شناخت دقیق معضلات اجرایی جامعه، کمتر به آن توجه شده است، ولی خوشبختانه مساله تنظیم قانون اساسی پس از یکی دو سال مورد بحث محافل گوناگون بوده است و رفع نقایص آن یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر جامعه اسلامی و انقلابی ماست و چه بسا تاخیر در آن موجب بروز آفات و عواقب تلخی برای کشور و انقلاب گردد. و من نیز بنابر احساس تکلیف شرعی و ملی خود از مدت‌ها قبل در فکر حل آن بوده‌ام که جنگ و مسایل دیگر مانع از انجام آن می‌گردید.

اکنون که به یاری خداوند بزرگ و دعای خیر حضرت بقیه‌الله -روحی له‌الفداء- نظام اسلامی ایران راه‌سازندگی و رشد و تعالی همه جانبه خود را در پیش گرفته است، هیأتی را برای رسیدگی به این امر مهم تعیین نمودم که پس از بررسی و تدوین و تصویب موارد اصولی که ذکر می‌شود، تأیید آن را به آراء عمومی مردم شریف و عزیز ایران بگذارند .

الف - حضرات حجج اسلام والمسلمین و آقایانی که برای این مهم در نظر گرفته‌ام:

۱- آقای مشکینی ۲- آقای طاهری خرم‌آبادی ۳- آقای مؤمن ۴- آقای‌هاشمی
 رفسنجانی ۵ - آقای امینی ۶- آقای خامنه‌ای ۷- آقای موسوی (نخست وزیر) ۸ - آقای حسن حبیبی ۹ - آقای موسوی اردبیلی ۱۰- آقای موسوی خوئینی ۱۱- آقای محمدی گیلانی ۱۲- آقای خزعلی ۱۳- آقای یزدی ۱۴- آقای امامی کاشانی ۱۵- آقای جنتی ۱۶- آقای مهدوی کنی ۱۷- آقای آذری قمی ۱۸- آقای توسلی ۱۹- آقای کروی ۲۰- آقای عبدالله نوری

که از مجلس خبرگان و قوای مقننه و اجرائیه و قضاییه و مجمع تشخیص مصلحت و افراد دیگر و نیز پنج نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی به انتخاب مجلس انتخاب شده‌اند.

ب- محدوده مسایل مورد بحث:

۱ - رهبری ۲- تمرکز در مدیریت قوه مجریه ۳- تمرکز در مدیریت قوه قضاییه ۴- تمرکز در مدیریت صدا و سیما به صورتی که قوای سه گانه در آن نظارت داشته باشند. ۵- تعداد نمایندگان مجلس شورای اسلامی ۶- مجمع تشخیص مصلحت برای حل معضلات نظام و مشورت رهبری به صورتی که قدرتی در عرض قوای دیگر نباشد ۷- راه بازنگری به قانون اساسی ۸ - تغییر نام مجلس شورای ملی به مجلس شورای اسلامی .

ج - مدت برای این کار حداکثر دو ماه است.

توفیق حضرات آقایان را از خداوند متعال خواستارم.

والسلام علیکم و رحمه الله و برکاته

روح الله الموسوی الخمینی

پاسخ امام خمینی (ره) به نامه حجت الاسلام والمسلمین حاج شیخ علی مشکینی در مورد متمم قانون اساسی

مورخ ۱۳۶۸/۲/۹

بسم الله الرحمن الرحيم

حضرت حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای حاج شیخ علی مشکینی دامت افاضاته پس از عرض سلام خواسته بودید نظرم را در مورد متمم قانون اساسی بیان کنم. هرگونه آقایان صلاح دانستند عمل کنند، من دخالتی نمی‌کنم. فقط در مورد رهبری، ما که نمی‌توانیم نظام اسلامی‌مان را بدون سرپرست رها کنیم. باید فردی را انتخاب کنیم که از حیثیت اسلامی‌مان در جهان سیاست و نیرنگ دفاع کند.

من از ابتدا معتقد بودم و اصرار داشتم که شرط مرجعیت لازم نیست. مجتهد عادل مورد تأیید خبرگان محترم سراسر کشور کفایت می‌کند. اگر مردم به خبرگان رأی دادند تا مجتهد عادل را برای رهبری حکومتشان تعیین کنند، وقتی آنها هم فردی را تعیین کردند تا رهبری را به عهده بگیرد، قهری او مورد قبول مردم است. در این صورت او ولی منتخب مردم می‌شود و حکمش نافذ است.

در اصل قانون اساسی من این را می‌گفتم ولی دوستان در شرط مرجعیت پافشاری کردند، من هم قبول کردم. من در آن هنگام می‌دانستم که این در آینده نه چندان دور قابل پیاده شدن نیست. توفیق آقایان را از درگاه خداوند متعال خواستارم.

والسلام علیکم ورحمه‌الله وبرکاته

روح‌الله الموسوی‌الخمینی

الف مصوبات مجلس هم در این باره هم در نظر گرفتیم

- ۱- در کمیته ۲- نظریه در کمیته ۳- در انجمن ۴- در انجمن ۵- در انجمن ۶- در انجمن ۷- در انجمن ۸- در انجمن ۹- در انجمن ۱۰- در انجمن ۱۱- در انجمن ۱۲- در انجمن ۱۳- در انجمن ۱۴- در انجمن ۱۵- در انجمن ۱۶- در انجمن ۱۷- در انجمن ۱۸- در انجمن ۱۹- در انجمن ۲۰- در انجمن
- که از مجلس خبرگان، قرار گرفته، اجابت، اقتضای و جمیع تفصیلات و احوال را در این باره به اطلاع فرزند نامیده‌گان مجلس شورای اسلامی به انتخاب مجلس، انتخاب شده

ب- محرم سائر محرم

- ۱- محرم ۲- محرم ۳- محرم ۴- محرم
- صدای خبری که قرار گرفته در آن نظارت داشته باشند ۵- تعداد نمایندگان مجلس شورای اسلامی ۶- جمیع تفصیلات به اطلاع سعادت نظام و صورت در خبر خبری که در آن در روز قرار گرفته باشد ۷- راه بازگشت به قانون ۸- تغییر نام مجلس شورای اسلامی به مجلس شورای اسلامی

ج- دست بر این کار کرده است . قرین مصوبات آقایان را در همانده صحت خواندم

مجلس هم در نظر گرفتیم
۶۸/۱/۱۴

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

مصوب ۱۳۵۸/۹/۱۲^(۱) با اصلاحات ۱۳۶۸/۵/۶^(۲)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ^(۳)

مقدمه

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و

۱ - قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در دوازده فصل مشتمل بر یکصد و هفتاد و پنج اصل تنظیم گردید و با اکثریت دو سوم مجموع نمایندگان مجلس بررسی نهایی قانون اساسی در تاریخ بیست و چهارم آبان ماه یکهزار و سیصد و پنجاه و هشت هجری شمسی مطابق با بیست و چهارم ذی‌الحجه یکهزار و سیصد و نود و نه هجری قمری به تصویب نهایی رسید. این قانون در همه‌پرسی مورخ ۱۳۵۸/۹/۱۲ مورد تأیید نهایی ملت قرار گرفت و در روزنامه رسمی شماره ۱۰۱۷۰ مورخ ۱۳۵۸/۱۱/۱ درج شد.

۲ - اصلاحیه قانون اساسی در تیرماه ۱۳۶۸ به تصویب شورای بازرنگری قانون اساسی رسید و در همه‌پرسی مورخ ۱۳۶۸/۵/۶ مورد تأیید نهایی مردم ایران قرار گرفت. این اصلاحیه در روزنامه رسمی شماره ۱۲۹۵۷ مورخ ۱۳۶۸/۶/۶ درج شده است. در آغاز این اصلاحیه، مواردی به شرح زیر درج گردیده که تماماً در مجموعه حاضر در جای خود، اعمال شده است:

اصلاحات و تغییرات و متمیم قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸:

دولت جمهوری اسلامی ایران پیشنهاد اصلاحات و تغییرات و متمیم قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸ را که شورای بازرنگری قانون اساسی به موجب فرمان مورخ ۴ اردیبهشت ماه ۱۳۶۸^(*) قائد عظیم‌الشان و رهبر کبیر انقلاب جهانی اسلام و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت آیت‌العظمی امام خمینی قدس سره‌الشریف در چهل و هشت اصل مدون و چند تصمیم و توضیح در جلسات مورخ هفدهم تا بیستم تیر ماه یکهزار و سیصد و شصت و هشت هجری شمسی به‌طور نهایی بررسی و تدوین کرده و در چهل و یکمین اجلاس خود به تصویب نهایی رسانده و مقام معظم رهبری آن را تأیید و امضاء فرموده و جهت همه‌پرسی طی فرمان مورخ بیست و هشتم

اقتصادی جامعه ایران بر اساس اصول و ضوابط اسلامی است که انعکاس خواست قلبی امت اسلامی می‌باشد. ماهیت انقلاب عظیم اسلامی ایران و روند مبارزه مردم مسلمان از ابتدا تا پیروزی که در شعارهای قاطع و کوبنده همه قشرهای مردم تبلور می‌یافت این خواست اساسی را مشخص کرده و اکنون در طلیعه این پیروزی بزرگ، ملت ما با تمام وجود نیل به آن را می‌طلبد.

ویژگی بنیادی این انقلاب نسبت به دیگر نهضت‌های ایران در سده اخیر مکتبی و اسلامی بودن آنست، ملت مسلمان ایران پس از گذر از نهضت ضد استبدادی مشروطه و نهضت ضد استعماری ملی شدن نفت به این تجربه گرانبار دست یافت که علت اساسی و

تیر ماه یکهزار و سیصد و شصت و هشت به دولت ابلاغ کرده‌اند به شرح زیر به همه‌پرسی می‌گذارد:

ماده ۱- در تمامی اصول و سرفصل‌ها و مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، عبارت «مجلس شورای ملی» به «مجلس شورای اسلامی» تغییر می‌یابد.

ماده ۲- عنوان مبحث اول و فصل نهم به «ریاست جمهوری و وزراء» تبدیل گردد و عنوان «مبحث سوم» همین فصل (قبل از اصل یکصد و چهل و سوم) به «مبحث دوم» تغییر یابد و عنوان «مبحث دوم، نخست‌وزیر و وزراء» (قبل از اصل یکصد و سی و سوم) حذف گردد و عنوان «فصل دوازدهم، رسانه‌های گروهی» به «فصل دوازدهم، صدا و سیما» تغییر یابد و قبل از اصل یکصد و هفتاد و هفتم^(۲*) و ششم، عنوان «فصل سیزدهم، شورای عالی امنیت ملی» و قبل از یکصد و هفتاد و هفتم، عنوان «فصل چهاردهم^(۳*)، بازنگری در قانون اساسی» افزوده گردد.

ماده ۳- اصول ۵-۵۷-۶۰-۶۴-۶۹-۷۰-۸۵-۸۷-۸۸-۸۹-۹۱-۹۹-۱۰۷-۱۰۸-۱۰۹-۱۱۰-۱۱۱-۱۱۲-۱۱۳-۱۲۱-۱۲۲-۱۲۴-۱۲۶-۱۲۷-۱۲۸-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۳-۱۳۴-۱۳۵-۱۳۶-۱۳۷-۱۳۸-۱۴۰-۱۴۱-۱۴۲-۱۴۳-۱۴۴-۱۴۵-۱۴۸-۱۶۰-۱۶۱-۱۶۲-۱۶۴-۱۷۳-۱۷۴ و ۱۷۵ اصلاح می‌شود و تغییر و متمیم می‌یابد و به جای اصول قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸ قرار می‌گیرد و اصول ۱۷۶ و ۱۷۷ نیز به قانون اساسی اضافه می‌شود و کلیه اصلاحات و تغییرات و جایجایی‌ها و اضافات در چهل و هشت اصل مدون به شرح زیر تصویب می‌گردد.

- ۱- * در نسخه ابلاغی «۱۳۶۸» و در متن روزنامه رسمی به اشتباه «۱۳۵۸» تحریر شده است.
- ۲- * در نسخه ابلاغی و متن روزنامه رسمی به اشتباه «هشتاد» تحریر شده است.
- ۳- * در نسخه ابلاغی و متن روزنامه رسمی به اشتباه «چهارم» تحریر شده است.
- ۳- * سورة الحديد، آیه ۲۵.

مشخص عدم موفقیت این نهضت‌ها مکتبی نبودن مبارزات بوده است. گرچه در نهضت‌های اخیر خط فکری اسلامی و رهبری روحانیت مبارز سهم اصلی و اساسی را بر عهده داشت ولی به دلیل دور شدن این مبارزات از مواضع اصیل اسلامی، جنبش‌ها به سرعت به رکود کشانده شد از اینجا وجدان بیدار ملت به رهبری مرجع عالیقدر تقلید حضرت آیت الله العظمی امام خمینی (ره) ضرورت پیگیری خط نهضت اصیل مکتبی و اسلامی را دریافت و این بار روحانیت مبارز کشور که همواره در صف مقدم نهضت‌های مردمی بوده و نویسندگان و روشنفکران متعهد با رهبری ایشان تحرک نوینی یافت. (آغاز نهضت اخیر ملت ایران در سال هزار و سیصد و هشتاد و دو هجری قمری برابر با هزار و سیصد و چهل و یک هجری شمسی می‌باشد).

طلیعه نهضت

اعتراض درهم کوبنده امام خمینی (ره) به توطئه آمریکایی «انقلاب سفید» که گامی در جهت تثبیت پایه‌های حکومت استبداد و تحکیم وابستگی‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی ایران به امپریالیزم جهانی بود عامل حرکت یکپارچه ملت گشت و متعاقب آن انقلاب عظیم و خونبار امت اسلامی در خرداد ماه ۴۲ که در حقیقت نقطه آغاز شکوفایی این قیام شکوهمند و گسترده بود مرکزیت امام را به عنوان رهبری اسلامی تثبیت و مستحکم نمود و علیرغم تبعید ایشان از ایران در پی اعتراض به قانون ننگین کاپیتولاسیون (مصونیت مستشاران آمریکایی) پیوند مستحکم امت با امام همچنان استمرار یافت و ملت مسلمان و به‌ویژه روشنفکران متعهد و روحانیت مبارز راه خود را در میان تبعید و زندان، شکنجه و اعدام ادامه دادند.

در این میان قشر آگاه و مسؤول جامعه در سنگر مسجد، حوزه‌های علمیه و دانشگاه به روشنگری پرداخت و با الهام از مکتب انقلابی و پر بار اسلام تلاش پی‌گیر و ثمربخشی را در بالا بردن سطح آگاهی و هوشیاری مبارزاتی و مکتبی ملت مسلمان آغاز کرد. رژیم استبداد که سرکوبی نهضت اسلامی را با حمله دژخیمانه به فیضیه و دانشگاه و همه کانون‌های پرخروش انقلاب آغاز نموده بود به مذبوحانه‌ترین اقدامات ددمشانه جهت

رهایی از خشم انقلابی مردم، دست زد و در این میان جوخه‌های اعدام، شکنجه‌های قرون وسطایی و زندان‌های درازمدت، بهایی بود که ملت مسلمان ما به نشانه عزم راسخ خود به ادامه مبارزه می‌پرداخت. خون صدها زن و مرد جوان و بالیمان که سحرگاهان در میدان‌های تیر فریاد «الله اکبر» سر می‌دادند یا در میان کوچه و بازار هدف گلوله‌های دشمن قرار می‌گرفتند انقلاب اسلامی ایران را تداوم بخشید، بیانیه‌ها و پیام‌های پی در پی امام به مناسبت‌های مختلف، آگاهی و عزم امت اسلامی را عمق و گسترش هرچه فزون‌تر داد.

حکومت اسلامی

طرح حکومت اسلامی بر پایه ولایت فقیه که در اوج خفقان و اختناق رژیم استبدادی از سوی امام خمینی (ره) ارایه شد انگیزه مشخص و منسجم‌نوینی را در مردم مسلمان ایجاد نمود و راه اصیل مبارزه مکتبی اسلام را گشود که تلاش مبارزان مسلمان و متعهد را در داخل و خارج کشور فشرده‌تر ساخت.

در چنین خطی نهضت ادامه یافت تا سرانجام نارضایی‌ها و شدت خشم مردم برائز فشار و اختناق روزافزون در داخل و افشاگری و انعکاس مبارزه به وسیله روحانیت و دانشجویان مبارز در سطح جهانی، بنیان‌های حاکمیت رژیم را بشدت متزلزل کرد و به ناچار رژیم و اربابانش مجبور به کاستن از فشار و اختناق و به اصطلاح باز کردن فضای سیاسی کشور شدند تا به گمان خویش دریچه اطمینانی به منظور پیشگیری از سقوط حتمی خود بگشایند اما ملت برآشفته و آگاه و مصمم به رهبری قاطع و خلل‌ناپذیر امام، قیام پیروزمند و یکپارچه خود را به‌طور گسترده و سراسری آغاز نمود.

خشم ملت

انتشار نامه توهین‌آمیزی به ساحت مقدس روحانیت و به ویژه امام خمینی (ره) در ۱۷ دی ۱۳۵۶ از طرف رژیم حاکم این حرکت را سریعتر نمود و باعث انفجار خشم مردم در سراسر کشور شد و رژیم برای مهار کردن آتشفشان خشم مردم کوشید این قیام معترضان را با به خاک و خون کشیدن خاموش کند اما این خود خون بیشتری در رگ‌های انقلاب

جاری ساخت و طپش‌های پی در پی انقلاب در هفتم‌ها و چهلم‌های یادبود شهدای انقلاب، حیات و گرمی و جوشش یکپارچه و هرچه فزون‌تری به این نهضت در سراسر کشور بخشید و در ادامه و استمرار حرکت مردم تمامی سازمان‌های کشور با اعتصاب یکپارچه خود و شرکت در تظاهرات خیابانی در سقوط رژیم استبدادی مشارکت فعالانه جستند، همبستگی گسترده مردان و زنان از همه اقشار و جناح‌های مذهبی و سیاسی در این مبارزه به طرز چشمگیری تعیین‌کننده بود، و مخصوصاً زنان به شکل بارزی در تمامی صحنه‌های این جهاد بزرگ حضور فعال و گسترده‌ای داشتند، صحنه‌هایی از آن نوع که مادری را با کودکی در آغوش، شتابان به سوی میدان نبرد و لوله‌های مسلسل نشان می‌داد بیانگر سهم عمده و تعیین‌کننده این قشر بزرگ جامعه در مبارزه بود.

بهایی که ملت پرداخت

نهال انقلاب پس از یک سال و اندی مبارزه مستمر و پیگیر با باروری از خون بیش از شصت هزار شهید و صد هزار زخمی و معلول و با برجای نهادن میلیاردها تومان خسارت مالی در میان فریادهای: «استقلال، آزادی، حکومت اسلامی» به ثمر نشست و این نهضت عظیم که با تکیه بر ایمان و وحدت و قاطعیت رهبری در مراحل حساس و هیجان‌آمیز نهضت و نیز فداکاری ملت به پیروزی رسید موفق به درهم کوبیدن تمام محاسبات و مناسبات و نهادهای امپریالیستی گردید که در نوع خود سرفصل جدیدی بر انقلابات گسترده مردمی در جهان شد.

۲۱ و ۲۲ بهمن سال یکهزار و سیصد و پنجاه و هفت روزهای فرو ریختن بنیاد شاهنشاهی شد و استبداد داخلی و سلطه خارجی متکی بر آن را درهم شکست و با این پیروزی بزرگ طلایه حکومت اسلامی که خواست دیرینه مردم مسلمان است نوید پیروزی نهایی را داد. ملت ایران به‌طور یکپارچه و با شرکت مراجع تقلید و علمای اسلام و مقام رهبری در همه‌پرسی جمهوری اسلامی تصمیم نهایی و قاطع خود را بر ایجاد نظام نوین جمهوری اسلامی اعلام کرد و با اکثریت ۹۸/۲٪ به نظام جمهوری اسلامی رأی مثبت داد. اکنون قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان بیانگر نهادها و مناسبات

سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه باید راهگشای تحکیم پایه‌های حکومت اسلامی و ارایه‌دهنده طرح نوین نظام حکومتی بر ویرانه‌های نظام طاغوتی قبلی گردد.

شیوه حکومت در اسلام

حکومت از دیدگاه اسلام برخاسته از موضع طبقاتی و سلطه‌گری فردی یا گروهی نیست بلکه تبلور آرمان سیاسی ملتی هم کیش و هم فکر است که به خود سازمان می‌دهد تا در روند تحول فکری و عقیدتی راه خود را به سوی هدف نهایی (حرکت به سوی الله) بگشاید. ملت ما در جریان تکامل انقلابی خود از غبارها و زنگارهای طاغوتی زدوده شد و از آمیزه‌های فکری بیگانه خود را پاک نمود و به مواضع فکری و جهان‌بینی اصیل اسلامی بازگشت و اکنون بر آن است که با موازین اسلامی جامعه نمونه (اسوه) خود را بنا کند بر چنین پایه‌ای، رسالت قانون اساسی این است که زمینه‌های اعتقادی نهضت را عینیت بخشد و شرایطی را به وجود آورد که در آن انسان با ارزش‌های والا و جهان‌شمول اسلامی پرورش یابد.

قانون اساسی با توجه به محتوای اسلامی انقلاب ایران که حرکتی برای پیروزی تمامی مستضعفین بر مستکبرین بود زمینه تداوم این انقلاب را در داخل و خارج کشور فراهم می‌کند به ویژه در گسترش روابط بین‌المللی، با دیگر جنبش‌های اسلامی و مردمی می‌کوشد تا راه تشکیل امت واحد جهانی را هموار کند (ان هذِهِ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَاَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ)^(۱) و استمرار مبارزه در نجات ملل محروم و تحت ستم در تمامی جهان قوام یابد. با توجه به ماهیت این نهضت بزرگ، قانون اساسی تضمین‌گر نفی هر گونه استبداد فکری و اجتماعی و انحصار اقتصادی می‌باشد و در خط گسستن از سیستم استبدادی، و سپردن سرنوشت مردم به دست خودشان تلاش می‌کند. (وَ يَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَ الْأَغْالَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ).^(۲)

۱ - سوره الانبیاء، آیه ۹۲.

۲ - سوره الاعراف، آیه ۱۵۷.

در ایجاد نهادها و بنیادهای سیاسی که خود پایه تشکیل جامعه است براساس تلقی مکتبی، صالحان عهده‌دار حکومت و اداره مملکت می‌گردند (أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِي الصَّالِحُونَ)^(۱) و قانونگذاری که مبین ضابطه‌های مدیریت اجتماعی است بر مدار قرآن و سنت، جریان می‌یابد بنابراین نظارت دقیق و جدی از ناحیه اسلام‌شناسان عادل و پرهیزکار و متعهد (فقه‌های عادل) امری محتوم و ضروری است و چون هدف از حکومت، رشد دادن انسان در حرکت به سوی نظام الهی است (وَ إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ)^(۲) تا زمینه بروز و شکوفایی استعدادها به منظور تجلی ابعاد خداگونگی انسان فراهم آید (تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ)^(۳) و این جز در گرو مشارکت فعال و گسترده تمامی عناصر اجتماع در روند تحول جامعه نمی‌تواند باشد. با توجه به این جهت، قانون اساسی زمینه‌چین مشارکتی را در تمام مراحل تصمیم‌گیری‌های سیاسی و سرنوشت‌ساز برای همه افراد اجتماع فراهم می‌سازد تا در مسیر تکامل انسان هر فردی خود دست اندرکار و مسؤول رشد و ارتقاء و رهبری گردد که این همان تحقق حکومت مستضعفین در زمین خواهد بود.

(وَ نُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَ نَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ)^(۴).

ولایت فقیه عادل

براساس ولایت امر و امامت مستمر، قانون اساسی زمینه تحقق رهبری فقیه جامع‌الشرایطی را که از طرف مردم به عنوان رهبر شناخته می‌شود (مَجَارَى الْأُمُور بِيَدِ الْعُلَمَاءِ بِاللَّهِ الْأَمْنَاءِ عَلَى خَلَالِهِ وَ حَرَامِهِ)^(۵) آماده می‌کند تا ضامن عدم انحراف سازمان‌های مختلف از وظایف اصیل اسلامی خود باشد.

۱ - سورة الانبياء، آیه ۱۰۵.

۲ - سورة النور، آیه ۴۲ - سورة آل عمران، آیه ۲۸ - سورة فاطر، آیه ۱۸.

۳ - پیامبر اکرم (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ)، بحار الانوار جلد ۵۸، صفحه ۱۳۰.

۴ - سورة القصص، آیه ۵.

۵ - امام حسین (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، تحف العقول، صفحه ۲۳۸.

اقتصاد وسیله است نه هدف

در تحکیم بنیادهای اقتصادی، اصل، رفع نیازهای انسان در جریان رشد و تکامل اوست نه همچون دیگر نظام‌های اقتصادی تمرکز و تکاثر ثروت و سودجویی، زیرا که در مکاتب مادی، اقتصاد خود هدف است و بدین جهت در مراحل رشد، اقتصاد عامل تخریب و فساد و تباهی می‌شود ولی در اسلام اقتصاد وسیله است و از وسیله انتظاری جز کارآیی بهتر در راه وصول به هدف نمی‌توان داشت.

با این دیدگاه برنامه اقتصاد اسلامی فراهم کردن زمینه مناسب برای بروز خلاقیت‌های متفاوت انسانی است و بدین جهت تأمین امکانات مساوی و متناسب و ایجاد کار برای همه افراد و رفع نیازهای ضروری جهت استمرار حرکت تکاملی او بر عهده حکومت اسلامی است.

زن در قانون اساسی

در ایجاد بنیادهای اجتماعی اسلامی، نیروهای انسانی که تاکنون در خدمت استعمار همه‌جانبه خارجی بودند هویت اصلی و حقوق انسانی خود را باز می‌یابند و در این بازیابی طبیعی است که زنان به دلیل ستم بیشتری که تاکنون از نظام طاغوتی متحمل شده‌اند استیفای حقوق آنان بیشتر خواهد بود.

خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه‌ساز اصلی حرکت تکاملی و رشد یابنده انسان است اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت اسلامی است، زن در چنین برداشتی از واحد خانواده، از حالت (شیئی بودن) و یا (ابزار کار بودن) در خدمت اشاعه مصرف‌زدگی و استثمار، خارج شده و ضمن بازیافتن وظیفه خطیر و پر ارج مادری در پرورش انسان‌های مکتبی پیشاهنگ و خود هم‌رزم مردان در میدان‌های فعال حیات می‌باشد و در نتیجه پذیرای مسؤولیتی خطیرتر و در دیدگاه اسلامی برخوردار از ارزش و کرامتی والاتر خواهد بود.

ارتش مکتبی

در تشکیل و تجهیز نیروهای دفاعی کشور توجه بر آن است که ایمان و مکتب، اساس و ضابطه باشد بدین جهت ارتش جمهوری اسلامی و سپاه پاسداران انقلاب در انطباق با هدف فوق شکل داده می‌شوند و نه تنها حفظ و حراست از مرزها بلکه بار رسالت مکتبی یعنی جهاد در راه خدا و مبارزه در راه گسترش حاکمیت قانون خدا در جهان را نیز عهده‌دار خواهند بود. (وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ)^(۱).

قضا در قانون اساسی

مسئله قضاء در رابطه با پاسداری از حقوق مردم در خط حرکت اسلامی، به منظور پیشگیری از انحرافات موضعی در درون امت اسلامی امری است حیاتی، از این رو ایجاد سیستم قضایی بر پایه عدل اسلامی و متشکل از قضاات عادل و آشنا به ضوابط دقیق دینی پیش‌بینی شده است، این نظام به دلیل حساسیت بنیادی و دقت در مکتبی بودن آن لازم است به دور از هر نوع رابطه و مناسبات ناسالم باشد. (و إِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ)^(۲).

قوه مجریه

قوه مجریه به دلیل اهمیت ویژه‌ای که در رابطه با اجرای احکام و مقررات اسلامی به منظور رسیدن به روابط و مناسبات عادلانه حاکم بر جامعه دارد و همچنین ضرورتی که این مسئله حیاتی در زمینه‌سازی و وصول به هدف نهایی حیات خواهد داشت بایستی راهگشای ایجاد جامعه اسلامی باشد. نتیجتاً محصور شدن در هر نوع نظام دست و پاگیر پیچیده که وصول به این هدف را کند و یا خدشه‌دار کند از دیدگاه اسلامی نفی خواهد شد

۱ - سورة الانفال، آیه ۶۰

۲ - سورة النساء، آیه ۵۸.

بدین جهت نظام بوروکراسی که زاییده و حاصل حاکمیت‌های طاغوتی است به شدت طرد خواهد شد تا نظام اجرایی با کارآیی بیشتر و سرعت افزون‌تر در اجرای تعهدات اداری به وجود آید.

وسایل ارتباط جمعی

وسایل ارتباط جمعی (راديو - تلویزیون) بایستی در جهت روند تکاملی انقلاب اسلامی در خدمت اشاعه فرهنگ اسلامی قرار گیرد و در این زمینه از برخورد سالم اندیشه‌های متفاوت بهره جوید و از اشاعه و ترویج خصلت‌های تخریبی و ضد اسلامی جداً پرهیز کند. پیروی از اصول چنین قانونی که آزادی و کرامت ابناء بشر را سرلوحه اهداف خود دانسته و راه رشد و تکامل انسان را می‌گشاید بر عهده همگان است و لازم است که امت مسلمان با انتخاب مسؤولین کاردان و مؤمن و نظارت مستمر بر کار آنان به طور فعالانه در ساختن جامعه اسلامی مشارکت جویند به امید اینکه در بنای جامعه نمونه اسلامی (اسوه) که بتواند الگو و شهیدی بر همگی مردم جهان باشد موفق گردد. (و کَذَلِکَ جَعَلْنَاکُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَی النَّاسِ)^(۱).

نمایندگان

مجلس خبرگان متشکل از نمایندگان مردم، کار تدوین قانون اساسی را بر اساس بررسی پیش‌نویس پیشنهادی دولت و کلیه پیشنهادهایی که از گروه‌های مختلف مردم رسیده بود در دوازده فصل که مشتمل بر یکصد و هفتاد و پنج اصل^(۲) می‌باشد در طلیعه پانزدهمین قرن هجرت پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و اله و سلم) بنیانگذار مکتب‌رهایی‌بخش اسلام با اهداف و انگیزه‌های مشروح فوق به پایان رساند به این امید که این قرن، قرن حکومت جهانی مستضعفین و شکست تمامی مستکبرین گردد.

۱ - سورة البقره، آیه ۱۴۳.

۲ - با توجه به اصلاحات به عمل آمده در سال ۱۳۶۸ تعداد فصول از دوازده به چهارده فصل و تعداد اصول از یکصد و هفتاد و پنج به یکصد و هفتاد و هفت اصل تغییر یافته است.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

فصل اول - اصول کلی

اصل اول

حکومت ایران جمهوری اسلامی است که ملت ایران، براساس اعتقاد دیرینه‌اش به حکومت حق و عدل قرآن، در پی انقلاب اسلامی پیروزمند خود به رهبری مرجع عالیقدر تقلید آیه الله العظمی امام خمینی، در همه‌پرسی دهم و یازدهم فروردین ماه یکهزار و سیصد و پنجاه و هشت هجری شمسی برابر با اول و دوم جمادی‌الاولی سال یکهزار و سیصد و نود و نه هجری قمری با اکثریت ۹۸/۲٪ کلیه کسانی که حق رأی داشتند، به آن رأی مثبت داد.

اصل دوم

جمهوری اسلامی، نظامی است بر پایه ایمان به:

۱ - خدای یکتا (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) و اختصاص حاکمیت و تشریح به او و لزوم تسلیم در برابر امر او.

۲ - وحی الهی و نقش بنیادی آن در بیان قوانین.

۳ - معاد و نقش سازنده آن در سیر تکاملی انسان به سوی خدا.

۴ - عدل خدا در خلقت و تشریح.

۵ - امامت و رهبری مستمر و نقش اساسی آن در تداوم انقلاب اسلام.

۶ - کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسؤولیت او در برابر خدا،

که از راه:

الف - اجتهاد مستمر فقهای جامع‌الشرایط براساس کتاب و سنت معصومین سلام الله

عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ،

ب - استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری و تلاش در پیشبرد آنها.

ج - نفی هر گونه ستم‌گری و ستم‌کشی و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری،

قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و همبستگی ملی را

تأمین می‌کند.

اصل سوم

دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد:

۱ - ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی براساس ایمان و تقوا و مبارزه با کلیه مظاهر فساد و تباهی.

۲ - بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر.

۳ - آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه، در تمام سطوح و تسهیل و تعمیم آموزش عالی.

۴ - تقویت روح بررسی و تتبع و ابتکار در تمام زمینه‌های علمی، فنی، فرهنگی و اسلامی از طریق تأسیس مراکز تحقیق و تشویق محققان.

۵ - طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب.

۶ - محو هر گونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی.

۷ - تأمین آزادی‌های سیاسی و اجتماعی در حدود قانون.^(۱)

۸- مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش.

۹ - رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه‌های مادی و

۱ - اعلام نظر شماره ۴۰۴۱ مورخ ۱۳۶۴/۵/۱ شورای نگهبان: عطف به نامه شماره ۱۴۶۳ ق مورخ ۱۳۶۴/۵/۱۷ یحه دریافت عوارض خروج از کشور که با حضور اعضای شورای نگهبان در جلسه ۱۳۶۴/۴/۳۰ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است در جلسه شورای نگهبان مطرح و مورد بررسی قرار گرفت و نظر شورا به شرح زیر اعلام می‌شود:

«حق مسافرت و آزادی سفر از اعمال عادی و حقوق مسلم فردی و اجتماعی هر شخص است که طبق اصل ۲۰ قانون اساسی همگان از آن برخوردارند و برحسب بند ۷ اصل سوم قانون اساسی برحسب قانون باید تأمین شود. سلب این حق در شرایط عادی با موازین شرعی و قانون اساسی مغایرت دارد، ولی نظر به وضع فوق‌العاده فعلی و جنگ تحمیلی با اکثریت آرا تأیید شد.»

معنوی.

- ۱۰ - ایجاد نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیر ضرور.
- ۱۱ - تقویت کامل بنیه دفاع ملی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نظام اسلامی کشور.
- ۱۲ - پی‌ریزی اقتصاد صحیح و عادلانه برطبق ضوابط اسلامی جهت ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هر نوع محرومیت در زمینه‌های تغذیه و مسکن و کار و بهداشت و تعمیم بیمه.
- ۱۳ - تأمین خودکفایی در علوم و فنون صنعت و کشاورزی و امور نظامی و مانند اینها.
- ۱۴ - تأمین حقوق همه جانبه افراد از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون.
- ۱۵ - توسعه و تحکیم برادری اسلامی و تعاون عمومی بین همه مردم.
- ۱۶ - تنظیم سیاست خارجی کشور براساس معیارهای اسلام، تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان و حمایت بی‌دریغ از مستضعفان جهان.

اصل چهارم

کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر اینها باید براساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر اطلاق یا عموم^(۱) همه اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص این امر بر عهده فقهاء شورای نگهبان است.^(۲)

۱ - در متن مندرج در مجموعه قوانین روزنامه رسمی سال ۱۳۵۸ «اطلاق یا عموم» درج شده است که «اطلاق یا عموم» صحیح به نظر می‌رسد.

۲ - الف - نظر تفسیری شماره ۱۹۸۳ مورخ ۱۳۶۰/۲/۸ شورای نگهبان: «مستفاد از اصل چهارم قانون اساسی این است که به طور اطلاق کلیه قوانین و مقررات در تمام زمینه‌ها باید مطابق موازین اسلامی باشد و تشخیص این امر به عهده فقهای شورای نگهبان است، بنابراین قوانین و مقرراتی را که در مراجع قضایی اجرا می‌گردد و شورای عالی قضایی آنها را مخالف موازین اسلامی می‌داند، جهت بررسی و تشخیص مطابقت یا مخالفت با موازین اسلامی برای فقهاء شورای نگهبان ارسال دارید.»

ب - از نظر تفسیری شماره ۴۵۷۵ مورخ ۱۳۷۲/۳/۳ شورای نگهبان: «۳- مطابق اصل چهارم قانون اساسی

اصل پنجم^(۱)

در زمان غیبت ولی عصر «عَجَلُ اللَّهِ تَعَالَى فَرَجَهُ»، در جمهوری اسلامی ایران ولایت امر و امامت امت بر عهده فقیه عادل و باتقوا، آگاه به زمان، شجاع، مدیر و مدبر است که طبق اصل یکصد و هفتم عهده‌دار آن می‌گردد.

اصل ششم

در جمهوری اسلامی ایران امور کشور باید به اتکاء آراء عمومی اداره شود، از راه انتخابات: انتخاب رییس جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر اینها، یا از راه همه‌پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌گردد.

مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام نمی‌تواند خلاف موازین شرع باشد و در مقام تعارض نسبت به اصل قانون اساسی موردنظر مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان (موضوع صدر اصل ۱۱۲) و همچنین نسبت به سایر قوانین و مقررات دیگر کشور مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام حاکم است.»

ج- نظر تفسیری شماره ۴۸۷۲ مورخ ۱۳۷۲/۴/۲۰ شورای نگهبان: منظور از «خلاف موازین شرع» آن است که نه با احکام اولیه شرع سازگار باشد و نه با احکام عناوین ثانویه و در این رابطه صدر اصل ۱۱۲ به مجمع تشخیص مصلحت تنها اجازه تعیین تکلیف به لحاظ عناوین ثانویه را داده است.

د- نظر تفسیری شماره ۱۶۳۰/۲۱۹۳۴ مورخ ۱۳۸۶/۴/۱۹ شورای نگهبان: «نظر تفسیری این شورا در خصوص اصول ۴، ۹۱ و ۹۹ قانون اساسی این است که تصویب ضوابط و مقررات مالی، اداری، استخدامی و تشکیلاتی شورای نگهبان که انجام وظایف آن به تشخیص شورا متوقف بر آنها است، بر عهده خود این شورا می‌باشد.»

ه- به نظر تفسیری شماره ۸۰/۲۱/۱۳۷۹ مورخ ۱۳۸۰/۲/۱۸ شورای نگهبان مندرج در زیرنویس اصل یکصد و هفتادم قانون اساسی در این مجموعه رجوع شود.

۱- اصل سابق (اصل پنجم): در زمان غیبت حضرت ولی عصر، عجل الله تعالی فرجه، در جمهوری اسلامی ایران ولایت امر و امامت امت بر عهده فقیه عادل و باتقوی، آگاه به زمان، شجاع، مدیر و مدبر است، که اکثریت مردم او را به رهبری شناخته و پذیرفته باشند و در صورتی که هیچ فقیهی دارای چنین اکثریتی نباشد رهبر یا شورای رهبری مرکب از فقهای واجد شرایط بالا طبق اصل یکصد و هفتم عهده‌دار آن می‌گردد.

اصل هفتم

طبق دستور قرآن کریم: «وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ»^(۱) و «شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ»^(۲) شوراها: مجلس شورای اسلامی، شورای استان، شهرستان، شهر، محل، بخش، روستا و نظایر اینها از ارکان تصمیم‌گیری و اداره امور کشورند. موارد، طرز تشکیل و حدود اختیارات و وظایف شوراها را این قانون و قوانین ناشی از آن معین می‌کند.

اصل هشتم

در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت، شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می‌کند.

«وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ»^(۳)

اصل نهم

در جمهوری اسلامی ایران آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور از یکدیگر تفکیک ناپذیرند و حفظ آنها وظیفه دولت و احاد ملت است. هیچ فرد یا گروه یا مقامی حق ندارد به نام استفاده از آزادی به استقلال سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و تمامیت ارضی ایران کمترین خدشه‌ای وارد کند و هیچ مقامی حق ندارد به نام حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور آزادی‌های مشروع راه هر چند با وضع قوانین و مقررات، سلب کند.

اصل دهم

از آنجا که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و

۱ - سوره الشوری، آیه ۳۸.

۲ - سوره آل عمران، آیه ۱۵۹.

۳ - سوره التوبه، آیه ۷۱.

برنامه‌ریزی‌های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد.

اصل یازدهم

به حکم آیه کریمه «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُون»^(۱) همه مسلمانان یک امت‌اند و دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است سیاست کلی خود را بر پایه ائتلاف و اتحاد ملل اسلامی قرار دهد و کوشش پیگیر به عمل آورد تا وحدت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان اسلام را تحقق بخشد.

اصل دوازدهم

دین رسمی ایران، اسلام و مذهب جعفری اثنی‌عشری است و این اصل الی‌الابد غیرقابل تغییر است و مذاهب دیگر اسلامی اعم از حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی و زیدی دارای احترام کامل می‌باشند و پیروان این مذاهب در انجام مراسم مذهبی، طبق فقه خودشان آزادند و در تعلیم و تربیت دینی و احوال شخصیه (ازدواج، طلاق، ارث و وصیت) و دعاوی مربوط به آن در دادگاه‌ها رسمیت دارند و در هر منطقه‌ای که پیروان هر یک از این مذاهب اکثریت داشته باشند، مقررات محلی در حدود اختیارات شوراها بر طبق آن مذهب خواهد بود، با حفظ حقوق پیروان سایر مذاهب.

اصل سیزدهم

ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی تنها اقلیت‌های دینی شناخته می‌شوند که در حدود قانون در انجام مراسم دینی خود آزادند و در احوال شخصیه و تعلیمات دینی بر طبق آیین خود عمل می‌کنند.

اصل چهاردهم

به حکم آیه شریفه «لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَ لَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَ تُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ»^(۱) دولت جمهوری اسلامی ایران و مسلمانان موظفند نسبت به افراد غیرمسلمان با اخلاق حسنه و قسط و عدل اسلامی عمل نمایند و حقوق انسانی آنان را رعایت کنند.

این اصل در حق کسانی اعتبار دارد که بر ضد اسلام و جمهوری اسلامی ایران توطئه و اقدام نکنند.

فصل دوم - زبان، خط، تاریخ و پرچم رسمی کشور

اصل پانزدهم

زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است.

اصل شانزدهم

از آنجا که زبان قرآن و علوم و معارف اسلامی عربی است و ادبیات فارسی کاملاً با آن آمیخته است این زبان باید پس از دوره ابتدایی تا پایان دوره متوسطه در همه کلاس‌ها و در همه رشته‌ها تدریس شود.

اصل هفدهم

مبدأ تاریخ رسمی کشور هجرت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) است و تاریخ هجری شمسی و هجری قمری هر دو معتبر است اما مبنای کار ادارات دولتی هجری شمسی است. تعطیل رسمی هفتگی روز جمعه است.

اصل هجدهم

پرچم رسمی ایران به رنگ‌های سبز و سفید و سرخ با علامت مخصوص جمهوری اسلامی و شعار «الله اکبر» است.

فصل سوم - حقوق ملت

اصل نوزدهم

مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود.

اصل بیستم

همه افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند.^(۱)

اصل بیست و یکم

دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد:

- ۱ - ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او.
- ۲ - حمایت مادران، بالخصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند، و حمایت از کودکان بی‌سرپرست.
- ۳ - ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده.
- ۴ - ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی‌سرپرست.
- ۵ - اعطای قیمومت فرزندان به مادران شایسته در جهت غبطه آنها در صورت نبودن

۱ - به اعلام نظر شماره ۴۰۴۱ مورخ ۱۳۶۴/۵/۱ شورای نگهبان در پاورقی «اصل سوم» مراجعه شود.

ولی شرعی.

اصل بیست و دوم

حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند.^(۱)

اصل بیست و سوم

تفتیش عقاید ممنوع است و هیچکس را نمی‌توان به صرف داشتن عقیده‌ای مورد تعرض و مؤاخذة قرار داد.

اصل بیست و چهارم

نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می‌کند.

اصل بیست و پنجم

بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هر گونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون.

اصل بیست و ششم

احزاب، جمعیت‌ها، انجمن‌های سیاسی و صنفی و انجمن‌های اسلامی یا اقلیت‌های دینی شناخته شده آزادند، مشروط به اینکه اصول استقلال، آزادی، وحدت ملی، موازین اسلامی و اساس جمهوری اسلامی را نقض نکنند. هیچکس را نمی‌توان از شرکت در آنها

۱ - الف - نظر تفسیری مورخ ۱۳۶۰/۶/۲۸ شورای نگهبان: «به‌طور کلی اطلاع دادن از سوابق مربوط به تعرض به حیثیت اشخاص طبق اصل ۲۲ قانون اساسی در غیر مواردی که قانون تجویز می‌نماید، جایز نیست.»
 ب - نظر تفسیری مورخ ۱۳۶۰/۶/۲۸ شورای نگهبان: «در صورتی که از سوی مسؤولین قانونی تشخیص صلاحیت داوطلبان نمایندگی در حدود موانع مذکور در ماده ۱۰ قانون انتخابات پرسشی شود، مرکز اسناد می‌تواند درخصوص نفی یا اثبات هر یک از موانع مذکور بدون شرح و تفصیل پاسخ دهد.»

منع کرد یا به شرکت در یکی از آنها مجبور ساخت.

اصل بیست و هفتم

تشکیل اجتماعات و راه‌پیمایی‌ها، بدون حمل سلاح، به شرط آنکه مخل به مبانی اسلام نباشد آزاد است.

اصل بیست و هشتم

هر کس حق دارد شغلی را که بدان مایل است و مخالف اسلام و مصالح عمومی و حقوق دیگران نیست برگزیند.
دولت موظف است با رعایت نیاز جامعه به مشاغل گوناگون برای همه افراد امکان اشتغال به کار و شرایط مساوی را برای احراز مشاغل ایجاد نماید.

اصل بیست و نهم

برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح و نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره حقی است همگانی.
دولت مکلف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک یک افراد کشور تأمین کند.

اصل سی‌ام

دولت موظف است وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه ملت تا پایان دوره متوسطه فراهم سازد و وسایل تحصیلات عالی را تا سرحد خودکفایی کشور به طور رایگان گسترش دهد.^(۱)

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۱۵۴۳ مورخ ۱۳۶۳/۵/۱۷ شورای نگهبان: «اصل ۳۰ قانون اساسی و بعضی اصول مشابه آن مسیر سیاست کلی نظام را تعیین می‌نماید و مقصود این است که دولت امکاناتی را که در اختیار دارد، در کل رشته‌هایی که در قانون اساسی پیشنهاد شده، به طور متعادل طبق قانون توزیع نماید،

اصل سی و یکم

داشتن مسکن متناسب با نیاز، حق هر فرد و خانواده ایرانی است. دولت موظف است با رعایت اولویت برای آنها که نیازمندترند به خصوص روستانشینان و کارگران زمینه اجرای این اصل را فراهم کند.

اصل سی و دوم

هیچکس را نمی‌توان دستگیر کرد مگر به حکم و تریبی که قانون معین می‌کند. در صورت بازداشت، موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حداکثر ظرف مدت بیست و چهار ساعت پرونده مقدماتی به مراجع صالحه قضایی ارسال و مقدمات محاکمه، در اسرع وقت فراهم گردد. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود.

اصل سی و سوم

هیچ کس را نمی‌توان از محل اقامت خود تبعید کرد یا از اقامت در محل مورد علاقه‌اش

بنابراین آموزش رایگان در حد امکان کلاً یا بعضاً باید فراهم شود. و با عدم امکانات کلی دولت با رعایت اولویت‌ها مثل ترجیح مستضعفان و مستعدان بر دیگران اقدام می‌نماید. لازم به تذکر است که مستفاد از اصل ۳۰ قانون اساسی دولتی بودن آموزش و ممنوعیت تأسیس مدارس و دانشگاه‌های ملی به موجب قوانین عادی نمی‌باشد. علی‌هذا مادام که دولت از امکانات فراهم کردن وسایل آموزش رایگان برخوردار نیست، عمل به مصوبه شورای انقلاب (۱*) مغایر با قانون اساسی نمی‌باشد.»

* ۱- منظور لایحه قانونی اصلاح مواد ۷ و ۸ قانون تأمین وسایل و امکانات تحصیل اطفال و جوانان ایرانی مصوب ۱۳۵۸/۷/۲۶ شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.

ب- نظر تفسیری شماره ۵۵۷۸ مورخ ۱۳۶۵/۲/۱۶ شورای نگهبان: «با توجه به اینکه از اصل ۳۰ قانون اساسی دولتی بودن آموزش و پرورش و ممنوعیت تأسیس مدارس و دانشگاه‌های ملی استفاده نمی‌شود، چنانچه تأسیس مدارس و آموزشگاه‌های ملی در کشور آزاد اعلام شود اضطرار دولت به دریافت شهریه مرتفع می‌گردد، و چنانچه با تأسیس مدارس ملی رفع اضطرار نشود تفسیر قانون اساسی قابل بررسی خواهد بود.»

ممنوع یا به اقامت در محلی مجبور ساخت، مگر در مواردی که قانون مقرر می‌دارد.

اصل سی و چهارم

دادخواهی حق مسلم هر فرد است و هر کس می‌تواند به منظور دادخواهی به دادگاه‌های صالح رجوع نماید. همه افراد ملت حق دارند این گونه دادگاه‌ها را در دسترس داشته باشند و هیچ‌کس را نمی‌توان از دادگاهی که به موجب قانون حق مراجعه به آن را دارد منع کرد.

اصل سی و پنجم

در همه دادگاه‌ها طرفین دعوی حق دارند برای خود وکیل انتخاب نمایند و اگر توانایی انتخاب وکیل را نداشته باشند باید برای آنها امکانات تعیین وکیل فراهم گردد.

اصل سی و ششم

حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد.

اصل سی و هفتم

اصل، برائت است و هیچ‌کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود، مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد.

اصل سی و هشتم

هرگونه شکنجه برای گرفتن اقرار و یا کسب اطلاع ممنوع است، اجبار شخص به شهادت، اقرار یا سوگند، مجاز نیست و چنین شهادت و اقرار و سوگندی فاقد ارزش و اعتبار است. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود.

اصل سی و نهم

هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است.

اصل چهارم

هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد.

اصل چهارم و یکم

تابعیت کشور ایران حق مسلم هر فرد ایرانی است و دولت نمی‌تواند از هیچ ایرانی سلب تابعیت کند، مگر به درخواست خود او یا در صورتی که به تابعیت کشور دیگری درآید.

اصل چهارم و دوم

اتباع خارجه می‌توانند در حدود قوانین به تابعیت ایران درآیند و سلب تابعیت این گونه اشخاص در صورتی ممکن است که دولت دیگری تابعیت آنها را بپذیرد یا خود آنها درخواست کنند.

فصل چهارم - اقتصاد و امور مالی

اصل چهارم و سوم

برای تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، با حفظ آزادی او، اقتصاد جمهوری اسلامی ایران براساس ضوابط زیر استوار می‌شود:

۱ - تأمین نیازهای اساسی: مسکن، خوراک، پوشاک، بهداشت، درمان، آموزش و پرورش و امکانات لازم برای تشکیل خانواده برای همه.

۲ - تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل و قرار دادن وسایل کار در اختیار همه کسانی که قادر به کارند ولی وسایل کار ندارند، در شکل تعاونی، از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر که نه به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص منتهی شود و نه دولت را به صورت یک کارفرمای بزرگ مطلق درآورد. این اقدام باید با رعایت ضرورت‌های حاکم بر برنامه‌ریزی عمومی اقتصاد کشور در هریک از مراحل رشد صورت گیرد.

- ۳ - تنظیم برنامه اقتصادی کشور به صورتی که شکل و محتوا و ساعات کار چنان باشد که هر فرد علاوه بر تلاش شغلی، فرصت و توان کافی برای خودسازی معنوی، سیاسی و اجتماعی و شرکت فعال در رهبری کشور و افزایش مهارت و ابتکار داشته باشد.
- ۴ - رعایت آزادی انتخاب شغل، و عدم اجبار افراد به کاری معین و جلوگیری از بهره‌کشی از کار دیگری.
- ۵ - منع اضرار به غیر و انحصار و احتکار و ربا و دیگر معاملات باطل و حرام.^(۱)
- ۶ - منع اسراف و تبذیر در همه شؤون مربوط به اقتصاد، اعم از مصرف، سرمایه‌گذاری، تولید، توزیع و خدمات.
- ۷ - استفاده از علوم و فنون و تربیت افراد ماهر به نسبت احتیاج برای توسعه و پیشرفت اقتصاد کشور.
- ۸ - جلوگیری از سلطه اقتصادی بیگانه بر اقتصاد کشور.
- ۹ - تأکید بر افزایش تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی که نیازهای عمومی را تأمین کند و کشور را به مرحله خودکفایی برساند و از وابستگی برهاند.

اصل چهل و چهارم

نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر پایه سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی با

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۹۳۴۸ مورخ ۱۳۶۶/۱۰/۲۴ شورای نگهبان: «دریافت بهره و خسارات تأخیر تأدیه از دولت‌ها و مؤسسات و شرکت‌ها و اشخاص خارجی که برحسب میانی عقیدتی خود دریافت آن را ممنوع نمی‌دانند شرعاً مجاز است، لذا مطالبه وصول اینگونه وجوه مغایر با قانون اساسی نیست و اصول چهل و سوم و چهل و نهم قانون اساسی شامل این مورد نمی‌باشد.»

ب - اعلام نظر شماره ۵۹۳۸ مورخ ۱۳۶۵/۲/۹ شورای نگهبان:

عطف به نامه شماره ۱۰۱/۲ - ۲۸/۸ م ن مورخ ۱۳۶۵/۲/۳

نخست وزیر محترم جمهوری اسلامی ایران

موضوع در جلسه رسمی شورای نگهبان مطرح و پس از بحث و بررسی لازم بدین صورت اعلام نظر گردید: «مطالبه بهره و خسارات دیرکرد بر مبنای موافقتنامه مورخ بهمن ۱۳۵۳ برابر با ۲۳ فوریه ۱۹۷۵ با کمیساریای انرژی اتمی فرانسه و با ضمانت دولت فرانسه با موازین شرعی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مغایرت ندارد.»

برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار است.

بخش دولتی شامل کلیه صنایع بزرگ، صنایع مادر، بازرگانی خارجی، معادن بزرگ، بانکداری^(۱)، بیمه، تأمین نیرو، سدها و شبکه‌های بزرگ آبرسانی، رادیو و تلویزیون^(۱)،

۱ - استعلام شماره ۴۳۸۰ مورخ ۱۳۷۱/۱۲/۱۹ رییس بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران:

دبیر محترم شورای نگهبان

احتراماً پیرو گزارشی که در جلسه مورخ ۱۳۷۱/۱۰/۲۰ به طور حضوری تقدیم آن شورای محترم گردیده به استحضار می‌رساند: با توجه به نیاز سرمایه‌گذاری در کشور و نظر به اینکه تحقق این امر با استفاده حداکثر از پس‌اندازها و منابع نقدینگی میسر است و این امر بدون فعال کردن مؤسسات مردمی غیردولتی به بهترین وجه امکان‌پذیر نیست، ایجاد مؤسسات اعتباری به عنوان یک راه حل پیشنهاد شده است. این مؤسسات دارای فعالیت‌هایی هستند که شباهت آنها را به بانک‌ها زیاد می‌کند لکن وجوه افتراق آنها اختلاف‌های اساسی بین بانک و مؤسسات مذکور را روشن می‌سازد.

به طور کلی بانک‌ها به دو دسته تقسیم می‌شوند: بانک مرکزی با قدرت انتشار اسکناس و بانک‌های تجاری که حساب جاری افتتاح می‌کنند و به این ترتیب از محملی برای خلق پول استفاده می‌کنند. مؤسسات اعتباری قادر به خلق پول نیستند زیرا به آنها اجازه افتتاح حساب جاری و صدور دسته چک داده نمی‌شود. به عبارت دیگر، گرچه به طور کلی در ظاهر این مؤسسات فقط از افتتاح یک نوع حساب محرومند، لکن همین یک تفاوت، اثرات و نتایج اقتصادی بسیار دارد. به همان ترتیب که اجازه انتشار اسکناس، بانک مرکزی یک کشور را مؤسسه‌ای کاملاً متفاوت از بانک‌های دیگر می‌سازد، اجازه افتتاح حساب جاری نیز بانک را کاملاً از مؤسسات اعتباری غیر بانکی متفاوت و مجزا می‌نماید.

در واقع مؤسسات اعتباری غیر بانکی طبق تعریف نظری و طبق تعریف بند هـ ماده ۳۱ قانون پولی و بانکی کشور به مؤسساتی گفته می‌شود که از نام بانک استفاده نمی‌کنند و فقط برخی از فعالیت‌های اعتباری را به تشخیص بانک مرکزی انجام می‌دهند. این مؤسسات نظیر بانک‌ها و مؤسسات سرمایه‌گذاری واسطه وجوه تلقی می‌شوند. از این جهت ضروری است فعالیت‌های این مؤسسات تحت کنترل و نظارت بانک مرکزی باشد. لذا به موجب مواد مختلف قانون پولی و بانکی کشور و به ویژه بند ب از ماده ۱۱ و بند ۱۵ از ماده ۱۴ این قانون بانک مرکزی به منظور حسن اجرای نظام پولی کشور، موظف به دخالت و نظارت بر فعالیت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی شده است.

با توجه به آنچه که گذشت استدعا دارد نظر تفسیری یا مشورتی شورا درباره این امر ابراز فرمایند که آیا اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نسبت به مؤسسات اعتباری غیر بانکی نیز اعمال می‌شود و نسبت به آن تسری دارد یا خیر؟

نظر مشورتی شماره ۴۴۵۲ مورخ ۱۳۷۲/۱/۲۱ شورای نگهبان

ریاست محترم بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

پست و تلگراف و تلفن، هواپیمایی، کشتیرانی، راه و راه‌آهن و مانند اینها است که به صورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت است. بخش تعاونی شامل شرکت‌ها و مؤسسات تعاونی تولید و توزیع است که در شهر و روستا بر طبق ضوابط اسلامی تشکیل می‌شود. بخش خصوصی شامل آن قسمت از کشاورزی، دامداری، صنعت، تجارت و خدمات می‌شود که مکمل فعالیت‌های اقتصادی دولتی و تعاونی است.

مالکیت در این سه بخش تا جایی که با اصول دیگر این فصل مطابق باشد و از محدوده قوانین اسلام خارج نشود و موجب رشد و توسعه اقتصادی کشور گردد و مایه زیان جامعه نشود مورد حمایت قانون جمهوری اسلامی است.

تفصیل ضوابط و قلمرو و شرایط هر سه بخش را قانون معین می‌کند.

اصل چهل و پنجم

انفال و ثروت‌های عمومی از قبیل زمین‌های موات یا رها شده، معادن، دریاها، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها و سایر آب‌های عمومی، کوه‌ها، دره‌ها، جنگل‌ها، نزارها، بیشه‌های طبیعی، مراتعی که حريم نیست، ارث بدون وارث و اموال مجهول‌المالک و اموال عمومی که از غاصبین

عطف به نامه شماره ۴۳۸۰/هـ مورخ ۱۳۷۱/۱۲/۱۹ نظر مشورتي شورای نگهبان به این شرح اعلام می‌گردد: «با توجه به تعریف مرقوم در متن نامه مؤسسات اعتباری در صورتی که فعالیت خود را به عملیات بانکی توسعه ندهند در محدوده مذکور در نامه (شماره ۴۳۸۰/هـ مورخ ۱۳۷۱/۱۲/۱۹ بانک مرکزی جمهوری اسلامی) مغایر اصل ۴۴ قانون اساسی نمی‌باشد.»

۱ - از نظر تفسیری شماره ۷۹/۲۱/۹۷۹ مورخ ۱۳۷۹/۷/۱۰ شورای نگهبان (۱): ...

«ب - نظر تفسیری درخصوص اصل چهل و چهارم قانون اساسی: مطابق نص صریح اصل ۴۴ قانون اساسی در نظام جمهوری اسلامی ایران رادیو و تلویزیون دولتی است و تأسیس و راه‌اندازی شبکه‌های خصوصی رادیویی و تلویزیونی به هر نحو، مغایر این اصل می‌باشد. بدین جهت انتشار و پخش برنامه‌های صوتی و تصویری از طریق سیستم‌های فنی قابل انتشار فراگیر (همانند ماهواره، فرستنده، فیبر نوری و غیره) برای مردم در قالب امواج رادیویی و کابلی غیر از سازمان صدا و سیماي جمهوری اسلامی ایران خلاف اصل مذکور است.»

* ۱- بند الف این نظر تفسیری، ذیل اصل ۱۷۵ قانون اساسی درج شده است.

مسترد می‌شود، در اختیار حکومت اسلامی است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آنها عمل نماید. تفصیل و ترتیب استفاده از هریک را قانون معین می‌کند.

اصل چهل و ششم

هر کس مالک حاصل کسب و کار مشروع خویش است و هیچکس نمی‌تواند به‌عنوان مالکیت نسبت به کسب و کار خود امکان کسب و کار را از دیگری سلب کند.

اصل چهل و هفتم

مالکیت شخصی که از راه مشروع باشد محترم است. ضوابط آن را قانون معین می‌کند.

اصل چهل و هشتم

در بهره‌برداری از منابع طبیعی و استفاده از درآمدهای ملی در سطح استان‌ها و توزیع فعالیت‌های اقتصادی میان استان‌ها و مناطق مختلف کشور، باید تبعیض در کار نباشد، به‌طوری که هر منطقه فراخور نیازها و استعداد رشد خود، سرمایه و امکانات لازم در دسترس داشته باشد.

اصل چهل و نهم

دولت موظف است ثروت‌های ناشی از ربا، غضب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار، سوءاستفاده از موقوفات، سوءاستفاده از مقاطعه‌کاری‌ها و معاملات دولتی، فروش زمین‌های موات و مباحات اصلی، دایر کردن اماکن فساد و سایر موارد غیر مشروع را گرفته و به صاحب حق رد کند و در صورت معلوم نبودن او به بیت‌المال بدهد. این حکم باید با رسیدگی و تحقیق و ثبوت شرعی به وسیله دولت اجرا شود.^(۱)

۱ - الف - به نظر تفسیری شماره ۹۳۴۸ مورخ ۱۳۶۶/۱۰/۲۴ شورای نگهبان مندرج در زیرنویس اصل چهل و سوم قانون اساسی در همین مجموعه رجوع شود:
ب - اعلام نظر شماره ۵۹۳۸ مورخ ۱۳۶۵/۲/۹ شورای نگهبان:
عطف به نامه شماره ۱۰/۱/۲ ° ۲/۸ ن مورخ ۱۳۶۵/۲/۳:

اصل پنجاهم

در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.

اصل پنجاه و یکم

هیچ نوع مالیات وضع نمی‌شود مگر به موجب قانون، موارد معافیت و بخشودگی و تخفیف مالیاتی به موجب قانون مشخص می‌شود.

اصل پنجاه و دوم

بودجه سالانه کل کشور به ترتیبی که در قانون مقرر می‌شود از طرف دولت تهیه و برای رسیدگی و تصویب به مجلس شورای اسلامی تسلیم می‌گردد. هر گونه تغییر در ارقام بودجه نیز تابع مراتب مقرر در قانون خواهد بود.^(۱)

نخست وزیر محترم جمهوری اسلامی ایران

موضوع در جلسه رسمی شورای نگهبان مطرح و پس از بحث و بررسی لازم بدین صورت اعلام نظر گردید: «مطالبه بهره و خسارات دیرکرد بر مبنای موافقتنامه مورخ بهمن ۱۳۵۳ برابر با ۲۳ فوریه ۱۹۷۵ با کمیساریای انرژی اتمی فرانسه و با ضمانت دولت فرانسه با موازین شرعی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مغایرت ندارد.»

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۲۸۷ مورخ ۱۳۷۴/۳/۱۷ شورای نگهبان:

«۱- بودجه سالانه کل کشور و متمم آن و اصلاحات بعدی مربوط - در غیر مورد تغییر در ارقام بودجه می‌بایست به صورت لایحه و از سوی دولت تقدیم مجلس گردد.

۲- در مورد امکان تغییر در ارقام بودجه از طریق طرحی که نمایندگان محترم تقدیم مجلس می‌کنند شورای نگهبان به رأی نرسید.»

ب - نظر تفسیری شماره ۷۸/۲۱/۵۱۴۶ مورخ ۱۳۷۸/۵/۲۴ شورای نگهبان: «نظر به اینکه عبارت «هرگونه اصلاحات در قانون بودجه»^(۱*) کلی است باید مصادیق آن مشخص گردد تا پاسخ روشن داده شود.

اصل پنجاه و سوم

کلیه دریافت‌های دولت در حساب‌های خزانه‌داری کل متمرکز می‌شود و همه پرداخت‌ها در حدود اعتبارات مصوب به موجب قانون انجام می‌گیرد.^(۱)

۱- تغییر در ارقام بودجه به نحوی که در کل بودجه تأثیر بگذارد به وسیله طرح قانونی با توجه به اصل ۵۲ قانون اساسی امکان‌پذیر نیست.

۲- تصویب متمم و چند دوازدهم بودجه از طریق طرح قانونی با توجه به اصل ۵۲ قانون اساسی جایز نمی‌باشد.

۳- در خصوص تغییر در ارقام بودجه به وسیله طرح قانونی در صورتی که در بودجه کل کشور تأثیر نگذارد رأی تفسیری نیابوده است.

۴- الحاق و حذف نیز همانند تغییر در ارقام بودجه است.»

ج - به نظر تفسیری شماره ۲۸۳۵ و - ۱۹ مورخ ۱۳۶۰/۴/۶ شورای نگهبان در پاورقی «اصل هشتم» مراجعه شود.

* ۱- این عبارت در متن استعلام شماره ۳۰۴۴- ق مورخ ۱۳۷۸/۲/۲۵ رئیس مجلس شورای اسلامی درج شده است.

د- نظر تفسیری شماره ۵۰۰۰۲/۳۰/۹۲ مورخ ۱۳۹۲/۱/۳۱:

جناب حجت الاسلام والمسلمین آقای محمدی گلپایگانی (دامت برکاته)

رئیس محترم دفتر مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

عطف به نامه شماره ۱۶۴۲۴/م مورخ ۱۳۹۱/۹/۲۵ مبنی بر اظهارنظر تفسیری در خصوص اصل پنجاه و دوم قانون اساسی، موضوع در جلسه مورخ ۱۳۹۱/۱۲/۲ شورای نگهبان مورد بحث و بررسی قرار گرفت و نظر شورا به شرح زیر اعلام می‌گردد:

- درخصوص سؤال اول، تغییر در ارقام بودجه به نحوی که شاکله بودجه را تغییر دهد، امکان‌پذیر نیست و نتیجتاً خلاف اصل ۵۲ قانون اساسی می‌باشد، در مورد سؤال دوم این شورا به نظر تفسیری نرسید.

دبیر شورای نگهبان - احمد جنتی

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۶۶۷۱ مورخ ۱۳۶۱/۹/۲۲ شورای نگهبان:

«۱- استقلال و غیر دولتی بودن جمعیت هلال احمر مغایر قانون اساسی نیست.

۲- وجوهی که به عنوان کمک و اعانه در بودجه دولت برای کمک به خدمات خیریه و امدادی جمعیت هلال احمر منظور می‌شود از نظر قانون اساسی نیاز به اینکه وزیر یا شخص دیگری مسؤول پاسخگویی آن در

مجلس باشد ندارد.

۳- درآمدهای اختصاصی جمعیت هلال احمر که مطابق قانون توسط دولت وصول می‌شود دریافتی دولت تلقی نمی‌شود و به هلال احمر اختصاص دارد.»

ب - استعلام شماره ۷۵۶۶۰ مورخ ۱۳۵۹/۱۲/۲۴ نخست‌وزیر:

شورای محترم نگهبان

با ارسال یک نسخه از تصویب‌نامه شماره ۷۲۶۳۸ مورخ ۱۳۵۹/۱۱/۳۰ هیأت‌وزیران در خصوص آیین‌نامه طرز انتخاب و استخدام پلیس قضایی و فتوکپی نامه شماره ۲۶۰/ت مورخ ۱۳۵۹/۱۲/۱۰ ریاست جمهوری به اطلاع می‌رساند که به موجب قسمت اخیر تبصره ۱ ماده ۱ لایحه قانونی تشکیل پلیس قضایی مصوب ۱۳۵۹/۴/۱۵ شورای انقلاب مقرر گردید: «ترتیب استخدام و میزان حقوق و ترفیعات به موجب آیین‌نامه‌ای خواهد بود که وزارت دادگستری تهیه خواهد کرد و به تصویب هیأت‌وزیران یا شورای انقلاب می‌رساند.»

بنابراین هیأت‌وزیران نظر به عدم تعیین وزیر دادگستری و با توجه به اصل ۱۵۷ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که به موجب آن شورای عالی قضایی^(*) بالاترین مقام قوه قضاییه است و به استناد اختیار ناشی از تبصره مذکور اقدام به تصویب طرح پیشنهادی شورای عالی قضایی نموده است.

اینک نظر به اینکه هم لایحه قانونی مزبور و هم تصویب‌نامه هیأت‌وزیران که مبتنی بر این لایحه قانونی بوده است مورد ایراد ریاست جمهوری^(*) قرار گرفته لذا خواهشمند است نظر آن شورا را در این خصوص اعلام نمایند تا اقدام لازم به عمل آید.

نظر تفسیری مورخ ۱۳۶۰/۱/۲۰ شورای نگهبان:

عطف به نامه شماره ۷۵۶۶۰ مورخه ۱۳۵۹/۱۲/۲۴: موضوع در جلسه رسمی شورای نگهبان مطرح و مورد بحث و بررسی قرار گرفت به نظر اکثریت اعضای شورا تصویب‌نامه مورد سؤال با اصل ۵۳ قانون اساسی مغایرت دارد و با اصل ۱۳۸ قانون اساسی مغایر شناخته نشد.

* ۱- شورای عالی قضایی حذف و وظائف آن به رئیس قوه قضاییه محول شده است.

* ۲- ایراد ریاست جمهوری به شرح زیر است:

در مورد تصویب‌نامه مورخ ۱۳۵۹/۱۱/۲۵ که بنا بر پیشنهاد شورای عالی قضایی و به استناد تبصره ۱ ماده ۱ لایحه قانونی تشکیل پلیس قضایی مصوب ۱۳۵۹/۴/۵ شورای انقلاب صادر گردیده است اشعار می‌دارد: اولاً در تبصره مزبور تصریح شده است که آیین‌نامه را وزارت دادگستری تهیه خواهد کرد (نه شورای عالی قضایی) در اصل ۱۳۸ قانون اساسی نیز فقط به وزیر یا هیأت‌وزیران اجازه تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی قوانین داده شده است و شورای عالی قضایی چنین وظیفه و اختیاری را به عهده ندارد.

ثانیاً در تبصره مزبور اجازه تعیین میزان حقوق در آیین‌نامه داده شده است در صورتی که به موجب اصل ۵۳ قانون اساسی (... و همه پرداخت‌ها در حدود اعتبارات مصوب به موجب قانون انجام می‌گیرد) بنابراین تعیین

اصل پنجاه و چهارم

دیوان محاسبات کشور مستقیماً زیر نظر مجلس شورای اسلامی می‌باشد. سازمان و اداره امور آن در تهران و مراکز استان‌ها به موجب قانون تعیین خواهد شد.

اصل پنجاه و پنجم

دیوان محاسبات به کلیه حساب‌های وزارتخانه‌ها، مؤسسات، شرکت‌های دولتی و سایر دستگاه‌هایی که به نحوی از انحاء از بودجه کل کشور استفاده می‌کنند به ترتیبی که قانون مقرر می‌دارد رسیدگی یا حسابرسی می‌نماید که هیچ هزینه‌ای از اعتبارات مصوب تجاوز نکرده و هر وجهی در محل خود به مصرف رسیده باشد. دیوان محاسبات، حساب‌ها و اسناد و مدارک مربوطه را برابر قانون جمع‌آوری و گزارش تفریغ بودجه هر سال را به انضمام نظرات خود به مجلس شورای اسلامی تسلیم می‌نماید. این گزارش باید در دسترس عموم گذاشته شود.^(۱)

میزان حقوق مستخدمین دولت و تصویب اعتبار آن از خصایص مجلس شورای اسلامی است (و یا شورای انقلاب بوده است) و شورای انقلاب مجاز نبوده اختیار قانونگذاری را به هیأت دولت بدهد. خاصه که در تاریخ تصویب لایحه قانونی فوق قانون اساسی تصویب و در حال اجراء بوده و تصویب‌نامه فوق مدت هشت ماه بعد از شروع به کار مجلس شورا صادر شده است. اقتضاء دارد شورای نگهبان در این خصوص اظهارنظر نمایند.
رییس‌جمهور - ابوالحسن بنی‌صدر

ج - به نظر تفسیری شماره ۲۸۷ مورخ ۱۳۷۴/۳/۱۷ در زیرنویس اصل ۵۲ مراجعه شود.
ا - الف - نظر تفسیری شماره ۷۵/۲۱/۱۱۱۶ مورخ ۱۳۷۵/۹/۱۴ شورای نگهبان^(۱*): «اصل (۵۵) قانون اساسی ناظر به اعتباراتی است که در بودجه کل کشور منظور شده و صلاحیت دیوان محاسبات در رسیدگی و حسابرسی محدود به همان موارد است.»

ب - نظر تفسیری شماره ۸۲/۳۰/۳۹۵۲ مورخ ۱۳۸۳/۵/۲۵ شورای نگهبان^(۲*): «اصل ۵۵ قانون اساسی ناظر به اعتباراتی است که در بودجه کل کشور منظور شده و صلاحیت دیوان محاسبات در رسیدگی و حسابرسی محدود به همان موارد است.»

۱* و ۲- نظرات تفسیری مذکور با یک مضمون در مورد اصل ۵۵، اظهار گردیده است. اما از آنجا که در دو تاریخ متفاوت و در پاسخ به دو مرجع مختلف قانون صادر شده است، اقدام به ثبت هر دو نظر گردید.

فصل پنجم - حق حاکمیت ملت و قوای ناشی از آن

اصل پنجاه و ششم

حاکمیت مطلق بر جهان و انسان از آن خداست و هم او، انسان را بر سرنوشت اجتماعی خویش حاکم ساخته است. هیچکس نمی‌تواند این حق الهی را از انسان سلب کند یا در خدمت منافع فرد یا گروهی خاص قرار دهد و ملت این حق خداداد را از طرقی که در اصول بعد می‌آید اعمال می‌کند.

اصل پنجاه و هفتم^(۱)

قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران عبارتند از: قوه مقننه، قوه مجریه و قوه قضاییه که زیر نظر ولایت مطلقه امر و امامت امت بر طبق اصول آینده این قانون اعمال می‌گردند. این قوا مستقل از یکدیگرند.

اصل پنجاه و هشتم

اعمال قوه مقننه از طریق مجلس شورای اسلامی است که از نمایندگان منتخب مردم تشکیل می‌شود و مصوبات آن پس از طی مراحلی که در اصول بعد می‌آید برای اجرا به قوه مجریه و قضاییه ابلاغ می‌گردد.

اصل پنجاه و نهم

در مسائل بسیار مهم اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ممکن است اعمال قوه مقننه از راه همه‌پرسی و مراجعه مستقیم به آراء مردم صورت گیرد. درخواست مراجعه به آراء عمومی باید به تصویب دو سوم مجموع نمایندگان مجلس برسد.^(۲)

۱ - اصل سابق (اصل پنجاه و هفتم): قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران عبارتند از: قوه مقننه، قوه مجریه و قوه قضاییه که زیر نظر ولایت امر و امامت امت، بر طبق اصول آینده این قانون اعمال می‌گردند. این قوا مستقل از یکدیگرند و ارتباط میان آنها به وسیله رئیس‌جمهور برقرار می‌گردد.

۲ - ❁ به نظر تفسیری شماره ۸۱/۳۰/۴۱۰۴ مورخ ۱۳۸۱/۱۲/۲۵ شورای نگهبان مندرج در زیرنویس

اصل شصتم^(۱)

اعمال قوه مجریه جز در اموری که در این قانون مستقیماً بر عهده رهبری گذارده شده، از طریق رییس‌جمهور و وزراء است.^(۲)

اصل شصت و یکم

اعمال قوه قضاییه به وسیله دادگاه‌های دادگستری است که باید طبق موازین اسلامی تشکیل شود و به حل و فصل دعاوی و حفظ حقوق عمومی و گسترش و اجرای عدالت و اقامه حدود الهی بپردازد.

فصل ششم - قوه مقننه

مبحث اول - مجلس شورای اسلامی

اصل شصت و دوم

مجلس شورای اسلامی از نمایندگان ملت که به طور مستقیم و با رأی مخفی انتخاب می‌شوند تشکیل می‌گردد.

اصل شصت و سوم

دوره نمایندگی مجلس شورای اسلامی چهار سال است. انتخابات هر دوره باید پیش از پایان دوره قبل برگزار شود به طوری که کشور در هیچ زمان بدون مجلس نباشد.

اصل ۹۴ مراجعه شود.

۱ - اصل سابق (اصل شصتم): اعمال قوه مجریه جز در اموری که در این قانون مستقیماً بر عهده رهبری گذارده شده، از طریق رییس‌جمهور و نخست‌وزیر و وزرا است.

۲ - نظر مشورتی شماره ۱۹۴۹ مورخ ۱۳۶۳/۷/۲۵ شورای نگهبان: «تشکیل شوراهای تصمیم‌گیرنده در رابطه با امور اجرایی با عضویت افراد خارج از هیأت وزراء یا قانون اساسی مغایرت دارد.

بدیهی است این نظر تفسیراً معتبر نیست ولی چنانچه مجلس شورای اسلامی قانونی را به این شکل تصویب نماید امکان رد آن در شورای نگهبان وجود دارد.»

اصل شصت و چهارم^(۱)

عده نمایندگان مجلس شورای اسلامی دویست و هفتاد نفر است و از تاریخ همه‌پرسی سال یکهزار و سیصد و شصت و هشت هجری شمسی پس از هر ده سال، با در نظر گرفتن عوامل انسانی، سیاسی، جغرافیایی و نظایر آنها حداکثر بیست نفر نماینده می‌تواند اضافه شود.^(۲)

زرتشتیان و کلیمیان هر کدام یک نماینده و مسیحیان آشوری و کلدانی مجموعاً یک نماینده و مسیحیان ارمنی جنوب و شمال هر کدام یک نماینده انتخاب می‌کنند. محدوده حوزه‌های انتخابیه و تعداد نمایندگان را قانون معین می‌کند.

اصل شصت و پنجم

پس از برگزاری انتخابات، جلسات مجلس شورای اسلامی با حضور دوسوم مجموع نمایندگان رسمیت می‌یابد و تصویب طرح‌ها و لوایح طبق آیین‌نامه مصوب داخلی انجام می‌گیرد مگر در مواردی که در قانون اساسی نصاب خاصی تعیین شده باشد. برای تصویب آیین‌نامه داخلی موافقت دو سوم حاضران لازم است.

اصل شصت و ششم

ترتیب انتخاب رییس و هیأت ریسه مجلس و تعداد کمیسیون‌ها و دوره تصدی آنها و امور

۱ - اصل سابق (اصل شصت و چهارم): عده نمایندگان مجلس شورای ملی دویست و هفتاد نفر است و پس از هر ده سال در صورت زیاد شدن جمعیت کشور در هر حوزه انتخابی به نسبت هر یکصد و پنجاه هزار نفر یک نماینده اضافه می‌شود. زرتشتیان و کلیمیان هر کدام یک نماینده و مسیحیان آشوری و کلدانی مجموعاً یک نماینده و مسیحیان ارمنی جنوب و شمال هر کدام یک نماینده انتخاب می‌کنند و در صورت افزایش جمعیت هر یک از اقلیت‌ها پس از هر ده سال به ازای هر یکصد و پنجاه هزار نفر اضافی یک نماینده اضافی خواهند داشت مقررات مربوط به انتخابات را قانون معین می‌کند.

۲ - در حال حاضر و با توجه به تغییرات به عمل آمده طبق این اصل، تعداد نمایندگان مجلس شورای اسلامی دویست و نود نفر می‌باشد.

مربوط به مذاکرات و انتظامات مجلس به وسیله آیین‌نامه داخلی مجلس معین می‌گردد.

اصل شصت و هفتم

نمایندگان باید در نخستین جلسه مجلس به ترتیب زیر سوگند یاد کنند و متن قسم‌نامه را امضاء نمایند.^(۱)

بسم الله الرحمن الرحيم

«من در برابر قرآن مجید، به خدای قادر متعال سوگند یاد می‌کنم و با تکیه بر شرف انسانی خویش تعهد می‌نمایم که پاسدار حریم اسلام و نگاهبان دستاوردهای انقلاب اسلامی ملت ایران و مبانی جمهوری اسلامی باشم، ودیعه‌ای را که ملت به ما سپرده به عنوان امینی عادل پاسداری کنم و در انجام وظایف و کالت، امانت و تقوا را رعایت نمایم و همواره به استقلال و اعتلای کشور و حفظ حقوق ملت و خدمت به مردم پایبند باشم، از قانون اساسی دفاع کنم و در گفته‌ها و نوشته‌ها و اظهارنظرها، استقلال کشور و آزادی مردم و تأمین مصالح آنها را مدنظر داشته باشم.»

نمایندگان اقلیت‌های دینی این سوگند را با ذکر کتاب آسمانی خود یاد خواهند کرد. نمایندگانی که در جلسه نخست شرکت ندارند باید در اولین جلسه‌ای که حضور پیدا می‌کنند مراسم سوگند را به جای آورند.

۱ - نظر تفسیری مورخ ۱۳۶۰/۴/۲۸ شورای نگهبان:

وزارت کشور

در مورد صلاحیت نامزدهای نمایندگی مجلس شورای اسلامی چون در ضمن آنها افرادی را مثل آقایان احسان طبری و نورالدین کیانوری که مشهور به داشتن عقاید مارکسیستی و ضد اسلامی می‌باشند اعلام کرده‌اند لازم به تذکر است که این موضوع در جلسه رسمی شورای نگهبان مطرح و بدین شرح اعلام نظر شد: «آنچه از قانون اساسی مخصوصاً اصل ۶۷ در مورد سوگند به خداوند متعال و پاسداری از حریم اسلام و مفهوم اصل ۶۴ استفاده می‌شود، فقط کسانی صلاحیت نمایندگی مجلس شورای اسلامی را دارند که یا مسلمان و متعهد به مبانی اسلام و یا از اقلیت‌های مذکور در اصل ۶۴ باشند. بنابراین دستور دهید اسامی این‌گونه افراد را از لیست نامزدها حذف و به اطلاع عموم برسانند.»

اصل شصت و هشتم

در زمان جنگ و اشغال نظامی کشور به پیشنهاد رییس‌جمهور و تصویب سه چهارم مجموع نمایندگان و تأیید شورای نگهبان انتخابات نقاط اشغال شده یا تمامی مملکت برای مدت معینی متوقف می‌شود و در صورت عدم تشکیل مجلس جدید، مجلس سابق همچنان به کار خود ادامه خواهد داد.

اصل شصت و نهم^(۱)

مذاکرات مجلس شورای اسلامی باید علنی باشد و گزارش کامل آن از طریق رادیو و روزنامه رسمی برای اطلاع عموم منتشر شود. در شرایط اضطراری، در صورتی که رعایت امنیت کشور ایجاب کند، به تقاضای رییس‌جمهور یا یکی از وزرا یا ده نفر از نمایندگان، جلسه غیر علنی تشکیل می‌شود. مصوبات جلسه غیر علنی در صورتی معتبر است که با حضور شورای نگهبان به تصویب سه چهارم مجموع نمایندگان برسد. گزارش و مصوبات این جلسات باید پس از برطرف شدن شرایط اضطراری برای اطلاع عموم منتشر گردد.^(۳)

۱ - اصل سابق (اصل شصت و نهم): مذاکرات مجلس شورای ملی باید علنی باشد و گزارش کامل آن از طریق رادیو و روزنامه رسمی برای اطلاع عموم منتشر شود. در شرایط اضطراری در صورتی که رعایت امنیت کشور ایجاب کند، به تقاضای نخست‌وزیر یا یکی از وزرا یا ده نفر از نمایندگان جلسه غیر علنی تشکیل می‌شود. مصوبات جلسه غیر علنی در صورتی معتبر است که با حضور شورای نگهبان به تصویب سه چهارم مجموع نمایندگان برسد. گزارش و مصوبات این جلسات باید پس از برطرف شدن شرایط اضطراری برای اطلاع عموم منتشر گردد.

۲ - الف - استعلام شماره ۷۷/۷۷ - دال هـ - مورخ ۱۳۵۹/۱۰/۱۶ ریاست محترم مجلس شورای اسلامی:

شورای محترم نگهبان قانون اساسی

«براساس اصل شصت و نهم قانون اساسی مذاکرات مجلس شورای ملی باید علنی باشد و گزارش کامل آن از طریق رادیو و روزنامه رسمی برای اطلاع عموم منتشر شود...»
اولاً: مشروح مذاکرات علنی مجلس از طریق صدای جمهوری اسلامی مستقیماً از مجلس پخش می‌گردد، به نظر می‌رسد که چنانچه گزارشی فشرده حاوی همه نکات و تصمیمات متخذه در جلسات علنی توسط رادیو تهیه و در پایان اخبار روز پخش گردد مفیدتر است، نظر شما را در این مورد خواستاریم.

اصل هفتم^(۱)

رییس‌جمهور و معاونان او و وزیران به اجتماع یا به انفراد حق شرکت در جلسات علنی مجلس را دارند و می‌توانند مشاوران خود را همراه داشته باشند و در صورتی که نمایندگان

ثانیاً: با توجه به صرفه‌جویی و کمبود کاغذ انتشار چندین ساعت مذاکرات علنی در روزنامه رسمی مشکلاتی را فراهم می‌سازد، لذا پیشنهادات زیر جهت تصمیم‌گیری ارائه می‌شود تا در صورت عدم مغایرت با قانون اساسی یکی از دو راه انتخاب و بدان عمل شود:

۱- یکصد نسخه از صورت مشروح مذاکرات از هر جلسه تهیه و در اختیار روزنامه رسمی قرار گیرد تا به عنوان ضمیمه روزنامه در اختیار مراکز نیازمند گذارده شود.

۲- گزارشی فشرده حاوی تمام نکات و تصمیمات متخذه از مشروح مذاکرات در هر جلسه تهیه و در اختیار روزنامه رسمی جهت انتشار گذارده شود.

نظر تفسیری شماره م/۵۴ مورخ ۱۳۵۹/۱۱/۸ شورای نگهبان:

ریاست محترم مجلس شورای اسلامی

عطف به نامه ۷۷/دال - ه مورخ ۱۳۵۹/۱۰/۱۶ موضوع در جلسه رسمی شورای نگهبان مطرح شد و مورد بررسی قرار گرفت. نظر شورا به این شرح اعلام می‌شود:

«اصل ۶۹ قانون اساسی صراحت دارد که باید گزارش کامل مذاکرات مجلس شورای اسلامی از طریق رادیو و روزنامه رسمی منتشر شود. بنابراین اکتفا به دو طریق پیشنهاد شده خلاف قانون اساسی می‌باشد.»

ب - نظر تفسیری شماره ۹۵۹۰ مورخ ۱۳۶۲/۷/۱۴ شورای نگهبان: «سؤال آقایان نمایندگان مجلس شورای اسلامی درباره تفسیر اصل ۶۹ قانون اساسی در جلسه رسمی شورای نگهبان مطرح و مورد بحث و بررسی قرار گرفت و به نظر اکثریت اعضای شورای نگهبان مستفاد از اصل ۶۹ قانون اساسی این است که در شرایط اضطراری در صورتی که رعایت امنیت کشور ایجاب کند مقامات صالح برای تقاضای جلسه غیرعلنی نخست‌وزیر یا یکی از وزرا یا ده نفر از نمایندگان می‌باشند و باید طبق تقاضای آنها جلسه غیرعلنی تشکیل شود ولی پس از تشکیل جلسه غیرعلنی در صورتی که اکثریت مجلس شورای اسلامی دلایل تقاضاکننده را نسبت به وجود شرایط اضطراری کافی ندانست موضوع در جلسه علنی قابل طرح و رسیدگی خواهد بود.»

۱ - اصل سابق (اصل هفتم): رییس‌جمهور، نخست‌وزیر و وزیران به اجتماع یا به انفراد حق شرکت در جلسات علنی مجلس را دارند و می‌توانند مشاوران خود را همراه داشته باشند و در صورتی که نمایندگان لازم بدانند، رییس‌جمهور و نخست‌وزیر و وزرا مکلف به حضورند و هرگاه تقاضا کنند مطالبشان استماع می‌شود. دعوت رییس‌جمهور به مجلس باید به تصویب اکثریت برسد.

لازم بدانند، وزراء مکلف به حضورند و هرگاه تقاضا کنند مطالبشان استماع می‌شود.

مبحث دوم - اختیارات و صلاحیت مجلس شورای اسلامی

اصل هفتاد و یکم^(۱)

مجلس شورای اسلامی در عموم مسائل در حدود مقرر در قانون اساسی می‌تواند قانون وضع کند.

اصل هفتاد و دوم

مجلس شورای اسلامی نمی‌تواند قوانینی وضع کند که با اصول و احکام مذهب رسمی کشور

۱ - الف - استعلام شماره ۵/۳۵۹۷ هـ د مورخ ۱۳۶۵/۱۰/۱۲ نایب رئیس مجلس شورای اسلامی:

دبیر محترم شورای نگهبان - حضرت آیت الله صافی «دام تأیید الله العالی»
محترماً همانطور که عنایت دارید ذیل اصل هفتادم قانون اساسی می‌گویند و هرگاه تقاضا کنند مطالبشان استماع می‌شود، که رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر و وزرا می‌توانند وقت بگیرند و مطالبشان را در مجلس بیان کنند آیا اطلاق این جمله شامل گزارشاتنی که توسط کمیسیون اصل نود که ذیل آن می‌گویند و در موردی که مربوط به عموم باشد به اطلاع عامه می‌رساند یا کمیسیون‌های ویژه‌ای که تشکیل می‌شود برای بررسی مسأله‌ای و گزارش دادن به مجلس که پس از آنکه گزارش کمیسیون در مجلس قرائت شد اگر علیه دولت باشد بیایند و مجلس را تکذیب کنند یا انصراف دارد یا تقیید می‌شود و مسأله چون بعد قضایی می‌یابد باید به دستگاه قضایی داده شود؟ لطفاً دستور فرمایید این دو اصل در این جهت تفسیر شده پاسخ مرقوم فرمایند.

نظر مشورتی^(۱۰) شماره ۷۴۹۴ مورخ ۱۳۶۵/۱۱/۱ شورای نگهبان:

حضرت حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای یزدی - نائب رئیس محترم مجلس شورای اسلامی
عطف به نامه شماره ۵/۳۵۹۷ هـ ر مورخ ۱۳۶۵/۱۰/۱۲: نظر اکثریت اعضای شورای نگهبان به شرح زیر اعلام می‌شود: «اگر مقصود از گزارش اعلام نتیجه مذکور در اصل ۹۰ باشد اطلاق اصل ۷۰ شامل آن نمی‌شود. لازم به تذکر است نظر فوق به لحاظ عدم رأی کافی نظر تفسیری نیست.»

* ۱ - علیرغم درج این نظر در فصل نظریات تفسیری مجموعه نظریات شورای نگهبان، چاپ دوم، ویرایش اول، تیرماه ۱۳۸۹، لیکن باید آن را مشورتی تلقی نمود.

ب - نظر تفسیری شماره ۸۸۴۶ مورخ ۱۳۶۶/۷/۸ شورای نگهبان: «آنچه از اصل ۷۰ قانون اساسی استفاده می‌شود این است که مقامات مذکور در این اصل حق شرکت در جلسات مجلس شورای اسلامی را دارند و مطالبشان را در ارتباط با دستور مجلس بیان می‌نمایند. زاید بر این چنانچه در آیین‌نامه حقی برای آنها مقرر شود گرچه به موجب قانون اساسی نیست با قانون اساسی مغایرت ندارد.»

یا قانون اساسی مغایرت داشته باشد. تشخیص این امر به ترتیبی که در اصل نود و ششم آمده برعهده شورای نگهبان است.

اصل هفتاد و سوم

شرح و تفسیر قوانین عادی در صلاحیت مجلس شورای اسلامی است مفاد این اصل مانع از تفسیری که دادرسان، در مقام تمیز حق، از قوانین می‌کنند نیست.^(۱)

اصل هفتاد و چهارم

لوائح قانونی پس از تصویب هیأت‌وزیران به مجلس تقدیم می‌شود و طرح‌های قانونی به پیشنهاد حداقل پانزده نفر از نمایندگان، در مجلس شورای اسلامی قابل طرح است.^(۲)

اصل هفتاد و پنجم

طرح‌های قانونی و پیشنهادهای و اصلاحاتی که نمایندگان در خصوص لوایح قانونی عنوان می‌کنند و به تقلیل درآمد عمومی یا افزایش هزینه عمومی می‌انجامد، در صورتی قابل طرح در مجلس است که در آن طریق جبران کاهش درآمد یا تأمین هزینه جدید نیز

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۷۶/۲۱/۵۸۳ مورخ ۱۳۷۶/۳/۱۰ شورای نگهبان:

«۱- مقصود از تفسیر بیان مراد مقنن است بنابراین تضییق و توسعه قانون در مواردی که رفع ابهام قانون نیست، تفسیر تلقی نمی‌شود.

۲- تفسیر از زمان بیان مراد مقنن در کلیه موارد لازم‌الاجراست بنابراین در مواردی که مربوط به گذشته است و مجریان برداشت دیگری از قانون داشته‌اند و آن را به مرحله اجرا گذاشته‌اند تفسیر قانون به موارد مختومه مذکور تسری نمی‌یابد.»

ب - نظر تفسیری شماره ۷۹/۲۱/۱۵۴۰ مورخ ۱۳۷۹/۱۰/۲۰ شورای نگهبان: «همانطوری که در نظریه تفسیری شماره ۷۶/۲۱/۵۸۳ مورخ ۱۳۷۶/۳/۱۰ آمده است که تفسیر از زمان بیان مراد مقنن در کلیه موارد لازم‌الاجراء است با این قید که به موارد مختومه تسری نمی‌یابد. بنابراین چنانکه تا هنگام لازم‌الاجراء شدن تفسیر قانون، موضوعی مختومه نشده باشد باید مطابق نظریه تفسیری اقدام گردد.»

۲ - به نظر تفسیری شماره ۷۸/۲۱/۵۱۴۶ مورخ ۱۳۷۸/۵/۲۴ مندرج در زیرنویس اصل ۵۲ مراجعه شود.

معلوم شده باشد.^(۱)

اصل هفتاد و ششم

مجلس شورای اسلامی حق تحقیق و تفحص در تمام امور کشور را دارد.^(۲)

۱ - الف - نظر مشورتی ۵۵۹۹ مورخ ۱۳۶۴/۱۲/۷ شورای نگهبان: «اصل ۷۵ قانون اساسی ناظر به پیشنهادهای نمایندگان در لایحه بودجه نمی‌باشد.»

ب - نظر مشورتی شماره ۱۴۳۳ مورخ ۱۳۶۷/۷/۵ شورای نگهبان: «تعیین طریق جبران کاهش و یا تأمین هزینه برای قابلیت یافتن طرح در مجلس شورای اسلامی لازم است.»

ج - نظر تفسیری شماره ۷۸/۲۱/۵۲۵۴ مورخ ۱۳۷۸/۶/۲۱ شورای نگهبان: «استظهار شورا از طرح تقسیم استان خراسان الزام دولت به کارشناسی بوده است و گرنه طرحی که دولت را ملزم کند تا استان خراسان را به چند استان تقسیم نماید خلاف اصل ۷۵ قانون اساسی است.»

د - نظر تفسیری شماره ۸۵/۳۰/۱۵۸۸۱ مورخ ۱۳۸۵/۴/۱ شورای نگهبان: «اصل هفتاد و پنج قانون اساسی شامل هر طرحی که طبق قانون به مجلس ارایه گردد و بار مالی داشته باشد می‌شود.»

ه - نظر تفسیری شماره ۹۱/۳۰/۴۹۷۴۹ مورخ ۱۳۹۱/۱۲/۲۳ شورای نگهبان:

جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای محمدی گلپایگانی (دامت برکاته)

رئیس محترم دفتر مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

عطف به نامه شماره ۱۶۴۲۵/م مورخ ۱۳۹۱/۹/۲۵، مبنی بر اظهار نظر تفسیری در خصوص اصل هفتاد و پنجم قانون اساسی، موضوع در جلسات متعدد شورای نگهبان مورد بحث و بررسی قرار گرفت و نظر شورا به شرح زیر اعلام می‌گردد:

۱- درج عبارت «از محل صرفه جویی»، به نحو مطلق و برای مدت نامحدود و بدون تعیین محل و همچنین درج، عبارت «پیش بینی در بودجه سنواتی»، بدون تأمین منبع و نیز درج عبارت های «از محل اعتبارات مصوب مربوط» و «از محل اعتبارات مصوب دستگاه»، اگر مستلزم بار مالی جدید بوده، طریق جبران کاهش درآمد یا تأمین هزینه جدید مذکور در اصل ۷۵ قانون اساسی محسوب نمی‌گردد.

۲- در مورد بند یک سؤال دوم یعنی «معلوم نشدن طریق کاهش درآمد یا تأمین هزینه جدید»، با توجه به اینکه اصل طرح یا پیشنهاد به صراحت اصل ۷۵ قانون اساسی قابل طرح در مجلس نبوده، بنابراین قابل ارجاع به مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز نمی‌باشد. در خصوص سایر موارد، این شورا به نظر تفسیری نرسید.

۳ - الف - نظر تفسیری شماره ۲۸۱۳ مورخ ۱۳۶۰/۴/۳ شورای نگهبان: «حق مذکور در اصل ۷۶ در حقوق مجلس شورای اسلامی است و نمایندگان این حق را ندارند.»

ب - نظر تفسیری شماره ۲۴۳۹ مورخ ۱۳۶۱/۱/۱۷ شورای نگهبان: «اصل ۷۶ قانون اساسی مربوط به مجلس شورای اسلامی است نه آحاد نمایندگان و اصل ۸۴ نیز ناظر به حق اظهار نظر نمایندگان است. البته طبق اصل ۸۸ نماینده مجلس حق دارد از وزیر سؤال نماید و از او توضیح بخواهد و به هر حال از این اصول و

اصل هفتاد و هفتم

عهده‌نامه‌ها، مقاوله‌نامه‌ها، قراردادها و موافقتنامه‌های بین‌المللی باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد.^(۱)

سایر اصول قانون اساسی استفاده نمی‌شود که نماینده مجلس شورای اسلامی بتواند در امور اجرایی مربوط به انتخاب‌کنندگان خود دخالت کند و برای انجام آنها با ارگان‌های دولتی قرارداد یا موافقتنامه‌ای امضاء کند.»

ج - نظر تفسیری شماره ۹۰۷۵ مورخ ۱۳۶۲/۴/۱۶ شورای نگهبان: «در رابطه با سؤال نمایندگان مجلس شورای اسلامی از وزیر که در اصل ۸۸ قانون اساسی مطرح است وزیر دادگستری نیز در حدود وظایفی که در اصل ۱۶۰ قانون اساسی برای او مقرر شده است مسؤول می‌باشد و علی‌هذا در رابطه با مسؤولیت‌های قوه قضاییه وزیر دادگستری مسؤول نخواهد بود ولی در رابطه با شکایات از طرز کار قوه قضاییه به موجب اصل ۹۰ قانون اساسی عمل خواهد شد و نیز در رابطه با مواردی که مجلس شورای اسلامی تحقیق و تفحص را لازم بداند طبق اصل ۷۶ قانون اساسی می‌تواند تحقیق و تفحص نماید. بدیهی است در رابطه با این دو اصل و کیفیت تحقیق و تفحص و اقدامی که مجلس شورای اسلامی در صورتی که پاسخ را قانع‌کننده ندانست باید بنماید می‌تواند قانون لازم را تصویب نماید.»

علاوه بر این چون طبق اصل ۸۴ قانون اساسی هر نماینده می‌تواند در همه مسائل داخلی و خارجی کشور اظهارنظر نماید در امور قضایی نیز می‌تواند هرگونه نظری را لازم بداند در مجلس شورای اسلامی اظهار نماید.»

د - نظر تفسیری ۳۳۰۸ مورخ ۱۳۶۷/۱۰/۳ شورای نگهبان: «براساس نظر تفسیری شورای نگهبان اصل ۷۶ شامل مواردی از قبیل مقام معظم رهبری، مجلس خبرگان و شورای نگهبان نمی‌شود.»

ه - نظر تفسیری ۳۳۴۴ مورخ ۱۳۶۷/۱۰/۷ شورای نگهبان: «اصل ۷۶ قانون اساسی شامل مواردی از قبیل مقام معظم رهبری، مجلس خبرگان و شورای نگهبان که مافوق مجلس شورای اسلامی می‌باشند نمی‌شود.»

۱ - الف - استعلام شماره ۶۵۰۱۰ مورخ ۱۳۶۰/۷/۱۸ معاون نخست‌وزیر:

شورای محترم نگهبان قانون اساسی

محترماً به پیوست نامه بانک ملی ایران مبنی بر تقاضای اعلام نظر پیرامون شرکت این بانک در (مؤسسه نقد عربی) در عربستان سعودی ارسال می‌گردد. خواهشمند است با توجه به اهمیت موضوع، در فرستادن پاسخ تسریع به عمل آید.

نامه شماره ۱۵۷۱۲/۴ مورخ ۱۳۶۰/۷/۸ بانک ملی ایران

شورای محترم نگهبان قانون اساسی

محترماً به استحضار می‌رساند بانک ملی ایران به منظور ارایه خدمات و انواع عملیات بانکی و رفع حوایج پولی حجاج ایرانی از سال‌های قبل شعبه‌ای در کشور عربستان سعودی (شهر جدّه) تأسیس نموده که نتیجه آن از جهت مادی و معنوی رضایت بخش می‌باشد.

چندی قبل در کشور نامبرده قانونی به تصویب رسیده است که طبق آن کلیه بانک‌های خارجی در کشور مزبور باید سعودی شوند، بدین معنی که بانک‌های خارجی بایستی با بانک‌های محلی ادغام و مشارکت نمایند به نحوی که حداکثر ۴۰٪ سهام آنها متعلق به بانک‌های خارجی و ۶۰٪ بقیه متعلق به اتباع سعودی باشد در غیر این صورت از ادامه فعالیت شعب بانک‌های خارجی جلوگیری و اخراج خواهند شد. این رویه در مورد چندین بانک خارجی در سعودی انجام شده و در مورد بانک ملی ایران نیز اعلام داشته‌اند که شعبه بانک ملی در جدّه با شعبه بانک‌های لبنانی و پاکستانی در بانکی به نام مؤسسه نقد عربی ادغام و مشارکت نمایند به نحوی که ۳۰٪ سهام بانک مزبور متعلق به سه بانک ایران، لبنانی، پاکستانی (هر کدام ۱۰٪) و ۷۰٪ بقیه متعلق به دولت سعودی باشد چون این عمل طبق قوانین سعودی اجباری اعلام شده اگر هر چه زودتر با آن موافقت نشود مانع ادامه کار شعبه بانک ملی ایران شده و بدین ترتیب امتیاز آن لغو بانک ملی از صحنه خارج و مشکلات عدیده جهت زائرین و غیره ایجاد خواهد شد به اضافه با این مشارکت ۱۰٪ سهم بانک ملی ایران که مبلغ ۲۵/۰۰۰/۰۰۰ ریال سعودی می‌شود از محل وجوه همان شعبه جدّه بانک ملی ایران تأمین می‌گردد و پولی از کشور ارسال نمی‌شود.

با عرض مراتب فوق متمنی است به موضوع رسیدگی فرموده با توجه به اصل ۷۷ قانون اساسی بلااشکال بودن مشارکت بانک را به شرح فوق و بدون نیاز به قانون جدید اعلام فرمایند تا قبل از اینکه فرصت از دست برود مراتب جهت انجام تشریفات مشارکت مزبور به شعبه جدّه این بانک ابلاغ گردد.

نظر تفسیری شماره ۳۸۲۷ مورخ ۱۳۶۰/۷/۱۹ شورای نگهبان:

عطف به نامه شماره ۶۵۰۱۰ مورخ ۱۳۶۰/۷/۱۸ به پیوست نامه شماره ۱۵۷۱۲/۴ مورخ ۱۳۶۰/۷/۸ بانک ملی اشعار می‌دارد: «به نظر اکثریت اعضای شورای نگهبان موضوع مشمول اصل ۷۷ قانون اساسی نمی‌باشد.»
ب - نظر تفسیری شماره ۳۹۰۳ مورخ ۱۳۶۰/۸/۷ شورای نگهبان: «قراردادهایی که یک طرف آن وزارتخانه یا مؤسسه یا شرکت دولتی و طرف دیگر قرارداد شرکت خصوصی خارجی می‌باشد قرارداد بین‌المللی محسوب نمی‌شود و مشمول اصل ۷۷ قانون اساسی نمی‌باشد.»

ج - نظر تفسیری شماره ۲۰۰۹ مورخ ۱۳۶۳/۸/۱۶ شورای نگهبان: «اصل ۷۷ قانون اساسی باتوجه به اصل (۱۲۵) از قراردادهایی که برای انجام معامله بین وزارتخانه‌ها و سایر سازمان‌های دولتی ایران و شرکت‌های خارجی دولتی که دارای شخصیت حقوقی باشند منعقد می‌گردد منصرف است و موارد خاص این گونه قراردادها در صورتی که ضوابط کلی آن به موجب قانون عادی تعیین شده باشد نیاز به تصویب مجلس شورای اسلامی ندارد ولی قانون عادی می‌تواند انعقاد بخشی از این قراردادها را نیز به طور موردی موقوف به

تصویب مجلس شورای اسلامی بنماید.»

د - استعلام شماره ۲۳/۵۶۵۴/۸۴۶۰ مورخ ۱۳۵۹/۱۲/۱۰ شورای سرپرستی سازمان صدا و سیما:
شورای محترم نگهبان

نظر به اینکه بعضی از قراردادهای منعقدہ بین سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران و مؤسسات و شرکت‌های خارجی به زیان این سازمان است و در مواردی ایجاب می‌کند که فسخ شود مقتضی است پاسخ فرمایند که آیا فسخ و اقاله قراردادها هم منوط به تصویب مجلس شورای اسلامی است یا خیر؟
نظر تفسیری شماره ۱۳۶ مورخ ۱۳۵۹/۱۲/۱۴ شورای نگهبان:

شورای سرپرستی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران
عطف به نامه شماره ۲۳/۵۶۵۴/۸۴۶۰ مورخ ۱۳۵۹/۱۲/۱۰ موضوع در جلسه رسمی شورای نگهبان مطرح و نظر شورا به این شرح اعلام می‌شود: «فسخ یا اقاله قراردادهای مذکور در حدود اختیارات قانونی که سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی دارد نیاز به تصویب مجلس شورای اسلامی ندارد.»

ه - استعلام شماره ۱۴۰۱/۰۹/۴ مورخ ۱۳۶۰/۱/۱۹ وزیر دفاع:

شورای نگهبان قانون اساسی

۱ - به موجب اصل هفتاد و هفتم قانون اساسی عهدنامه‌ها، مقاوله‌نامه‌ها، قراردادها و موافقتنامه‌های بین‌المللی باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد.

۲ - در اثر تجاوز دولت بعثی عراق و جنگ تحمیلی به منظور تأمین نیازمندی‌های ارتش جمهوری اسلامی ایران، وزارت دفاع ملی ناگزیر از عقد قرارداد خرید اسلحه با شرکت‌های خارجی و یا ایرانی گردیده است و قراردادها بین این وزارت و شرکت طرف قرارداد امضا شده و می‌شود.

خواهشمند است با توجه به قانون اساسی اعلام دارند آیا این قراردادها نیز احتیاج به کسب مجوز از مجلس شورای اسلامی دارد یا خیر تا بر طبق نظریه آن شورا رفتار گردد.

نظر تفسیری شماره ۵۱۹۰۰ - ۱۲ مورخ ۱۳۶۰/۱/۲۰ شورای نگهبان:
وزارت دفاع ملی (پارلمانی)

عطف به نامه شماره ۱۴۰۱/۰۹/۴ مورخ ۱۳۶۰/۱/۱۹ مورد سؤال در جلسه رسمی شورای نگهبان مطرح و مورد بررسی قرار گرفت نظر شورا بدین شرح است:

«عقد قرارداد مذکور در موضوع سؤال مشمول اصل ۷۷ قانون اساسی نمی‌باشد.»

و - استعلام شماره ۲۸۹۲/۴ مورخ ۱۳۵۹/۱۲/۲۷ و ۲۹۶/۴ مورخ ۱۳۶۰/۱/۱۶ بانک ملی ایران:
شورای محترم نگهبان قانون اساسی

تصدیق می‌دهد: شعبه قاهره بانک ملی ایران در سال ۱۹۷۷ دو فقره اعتبار اسنادی به نفع شرکت بازرگانی دولتی سودان و به منظور ورود شکر و به تقاضای بانک اف سودان خرطوم جمعاً به مبلغ ۱/۸۵۴/۴۵۰ دلار

افتتاح نموده است که وثیقه آن دو فقره سفته با ظهرنویسی بانک مرکزی سودان بوده است. اما به علت قطع کمک‌های عربستان سعودی و سایر کشورهای عربی به سودان، بنا بر جهات سیاسی، بانک مرکزی سودان نتوانسته تعهدات خود ناشی از سفته‌های مذکور را ایفاء نماید.

اخیراً مؤسسه MORGAN GENERAL به نمایندگی از طرف دولت سودان جلسه‌ای با حضور نمایندگان طلبکاران در لندن تشکیل که نماینده بانک ملی ایران نیز در آن حضور داشته است و از طرف بانک مرکزی سودان پیشنهادی به منظور بازپرداخت اقساط معوق اعتبار فوق‌الذکر ارائه گردیده که با توجه به اوضاع و احوال فعلی و سنجش جوانب و اطراف امر قبول پیشنهاد مطروحه به سود این بانک خواهد بود. اکنون نظر به اینکه این امر مستلزم امضای قراردادی فی‌مابین بانک اف سودان (دولت سودان) و بانک ملی ایران و تبادل اسناد و مدارک مربوط به مطالبات این بانک ناشی از اعطای دو فقره اعتبار اسنادی فوق‌الاشعار است که صرفاً به منظور وصول مطالبات بانک از یکی از مشتریان در خارج از کشور صورت می‌گیرد. خواهشمند است مقرر فرمایید رسیدگی فرموده جواباً تعیین و اعلام فرمایند امضاء قرارداد از طرف بانک با اصل ۷۷ قانون اساسی جمهوری اسلامی مبیانیتی دارد یا نه؟ موجب مزید تشکر و امتنان است.

نظر تفسیری شماره ۱۸۹۷ و ۷ مورخ ۱۳۶۰/۱/۲۰ شورای نگهبان:

ریاست بانک ملی ایران

عطف به نامه شماره ۲۹۸۹۳/۴ - ۱۳۵۹/۱۲/۷ و ۲۹۶/۴ - ۱۳۶۰/۱/۱۶: اشعار می‌دارد مورد سؤال در شورای نگهبان مطرح شد و به نظر شورا موضوع که مربوط به نحوه وصول طلب و بازپرداخت اقساط معوقه است مشمول اصل ۷۷ قانون اساسی نمی‌باشد.

ز - نظر تفسیری شماره ۹۷۸۱ مورخ ۱۳۶۲/۸/۳ شورای نگهبان: «موضوع اصول ۷۷ و ۱۲۵ قانون اساسی واحد است و تصویب مجلس شورای اسلامی که به قرارداد رسمیت می‌دهد مؤخر از انعقاد قرارداد انجام می‌شود.»

ح - نظر تفسیری شماره ۳۷۸۶ مورخ ۱۳۶۴/۴/۱۹ شورای نگهبان:

حضرت حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای خامنه‌ای - ریاست محترم جمهوری اسلامی ایران
عطف به نامه شماره ۱/۲۱۳۶ مورخ ۱۳۶۴/۴/۲:

«توجه آن جناب را بدین نکته معطوف می‌دارد که اصل ۱۳۹ قانون اساسی صراحت دارد که صلح دعاوی راجع به اموال عمومی و دولتی در صورتی که طرف دعوی خارجی باشد باید علاوه بر تصویب هیأت‌وزیران به تصویب مجلس نیز برسد و هیچگونه استثنایی هم پیش‌بینی نشده و از این جهت موردی برای تفسیر آن ندارد و اما برخلاف استنباط آقایان بازپرسان ایهام و یا تعارضی بین دو نظر شورای نگهبان که در تاریخ‌های ۱۳۶۲/۹/۸ و ۱۳۶۳/۸/۱۶ در رابطه با تفسیر اصل ۷۷ قانون اساسی و قراردادهای بین‌المللی ابراز شده وجود ندارد زیرا در نظریه مورخ ۱۳۶۲/۹/۸ خلاصه نظر شورای نگهبان در رابطه با سؤال نمایندگان مجلس این بود که یادداشت تفاهم اگر ایجاد تعهد نماید و قراردادهای جزئی اگر خارج از محدوده اصل قرارداد باشد در حکم

اصل هفتاد و هشتم

هرگونه تغییر در خطوط مرزی ممنوع است مگر اصلاحات جزئی با رعایت مصالح کشور به شرط اینکه یک طرفه نباشد و به استقلال و تمامیت ارضی کشور لطمه نزند و به تصویب چهارپنجم مجموع نمایندگان مجلس شورای اسلامی برسد.

قرارداد است و ضوابط حاکم بر قرارداد در مورد آنها باید رعایت شود یعنی چنانچه قرارداد بین‌المللی محسوب شود طبعاً طبق اصل ۷۷ باید به تصویب مجلس برسد. و نظریه مورخ ۱۳۶۳/۸/۱۶ نیز در مقام بیان مفاد قرارداد بین‌المللی بوده و اظهار نظر شده که قراردادهایی که برای انجام معامله با شرکت‌های خارجی دارای شخصیت حقوقی منعقد می‌شود خود بخود مشمول اصل ۷۷ قانون اساسی نبوده یعنی قرارداد بین‌المللی محسوب نمی‌شود. و انعقاد آن نیز به تصویب مجلس ندارد و طبق ضوابطی که به وسیله قانون عادی معین می‌شود قابل انعقاد است. بنابراین تعارضی بین دو نظریه شورای نگهبان وجود ندارد و هیچ یک از آنها نمی‌تواند در مورد صلح دعوی دولتی مورد استناد قرار گیرد زیرا صلح دعوی ارتباطی با انعقاد قرارداد ندارد و در اصل ۱۳۹ بدون ابهام حکم آن تعیین شده است.»

ط - استعلام شماره ۳۲۸۵۱/۲۵۰.د. هـ مورخ ۱۳۶۶/۱۰/۲۲ رییس مجلس شورای اسلامی:
شورای محترم نگهبان

لواحی در خصوص الحاق ایران به سازمان‌ها و مجامع بین‌المللی از قبیل بانک توسعه اسلامی در مجلس مطرح می‌شود در اینکه این‌گونه موارد از مصادیق عهدنامه‌ها، موافقت‌نامه‌ها، مقوله‌نامه‌ها و قراردادهای بین‌المللی مذکور در اصل ۷۷ می‌باشد یا نمی‌باشد بین نمایندگان اختلاف نظر وجود دارد، لطفاً نظر آن شورای محترم را در این خصوص بفرمایید.

نظر تفسیری شماره ۱۲۸۸۷ مورخ ۱۳۶۶/۱۰/۲۹ شورای نگهبان:
ریاست محترم مجلس شورای اسلامی

عطف به نامه شماره ۳۲۸۵۱/۲۵۰.د. هـ مورخ ۱۳۶۶/۱۰/۲۲:

موضوع سؤال در جلسه شورای نگهبان مطرح و مورد بحث و بررسی قرار گرفت نظر تفسیری شورای نگهبان به شرح ذیل اعلام می‌شود: «با توجه به اینکه بر الحاق‌های مورد سؤال علیه طرفی که ملحق می‌شود نتیجتاً آثار موارد مذکور در اصول ۷۷ و ۱۲۵ قانون اساسی مترتب می‌شود در حکم موافقت‌نامه است و باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد.»

ی - به نظر تفسیری شماره ۹۹۹۳ مورخ ۱۳۶۲/۹/۸ شورای نگهبان در زیرنویس اصل ۱۳۹ و نظر مشورتی ۴۲۹۹ مورخ ۱۳۶۰/۱۱/۲۸ در زیرنویس اصل ۸۰ مراجعه شود.

اصل هفتاد و نهم

برقراری حکومت نظامی ممنوع است. در حالت جنگ و شرایط اضطراری نظیر آن، دولت حق دارد با تصویب مجلس شورای اسلامی موقتاً محدودیت‌های ضروری را برقرار نماید، ولی مدت آن به هر حال نمی‌تواند بیش از سی روز باشد و در صورتی که ضرورت همچنان باقی باشد دولت موظف است مجدداً از مجلس کسب مجوز کند.

اصل هشتادم

گرفتن و دادن وام یا کمک‌های بدون عوض داخلی و خارجی از طرف دولت باید با تصویب مجلس شورای اسلامی باشد.^(۱)

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۲۸۳۵ و - ۱۹ مورخ ۱۳۶۰/۴/۶ شورای نگهبان: «اخذ و پرداخت وام‌ها و کمک‌های یک دستگاه دولتی به دستگاه دولتی دیگر مشمول اصل ۸۰ قانون اساسی نمی‌باشد. ولی باتوجه به اصل (۵۲) اگر منتهی به تغییری در ارقام بودجه شود تابع مراتب مقرر در قانون می‌باشد.»
ب - استعلام شماره ۱۱۰۹/۴۰۰ مورخ ۱۳۶۰/۱۱/۲۷ وزیر نیرو:

در رابطه با قراردادی برای اجرای پروژه احداث نیروگاه حرارتی مازندران (نکا) موافقتنامه مالی با گروه بانک‌های آلمانی به مدیریت بانک در سندر برای تأمین قسمتی از هزینه‌های ارزی پروژه مذکور منعقد گردید که مدت استفاده از آن در تاریخ ۳۱ سپتامبر ۱۹۸۱ منقضی شده و با توجه به اینکه برای تمدید آن منعی در متن موافقتنامه مذکور قید نشده و هیأت محترم وزیران نیز طی تصویب‌نامه شماره ۵۸۸۱۸ مورخ ۱۳۶۰/۵/۱۴ تمدید موافقتنامه را تأیید نموده‌اند، این سؤال مطرح است که با توجه به عدم منع تمدید موافقتنامه آیا طبق قانون اساسی تمدید موافقتنامه نیازی به تصویب مجلس شورای اسلامی و شورای محترم نگهبان قانون اساسی دارد یا خیر؟ تقاضا دارد دستور فرمایید مراتب را جهت اقدامات بعدی اعلام فرمایند.

نظر مشورتی شماره ۴۲۹۹ مورخ ۱۳۶۰/۱۱/۲۸ شورای نگهبان:

وزیر محترم نیرو

عطف به نامه شماره ۱۱۰۹/۴۰۰ مورخ ۱۳۶۰/۱۱/۲۷، در خصوص موافقتنامه مالی با بانک درسندر به اطلاع می‌رساند که موضوع در شورای نگهبان مطرح و نظر اکثریت اعضاء به شرح زیر اعلام می‌گردد:

«چون موافقتنامه مذکور لغو نشده و اعتبار قانونی آن باقی است، تمدید آن به نحوی که در نامه مذکور بیان گردیده، نیازی به تصویب مجلس شورای اسلامی نداشته و با قانون اساسی مغایرت ندارد. این نظریه به عنوان تفسیر قانون اساسی نمی‌باشد.»

اصل هشتماد و یکم

دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجارتي و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است.^(۱)

اصل هشتماد و دوم

استخدام کارشناسان خارجی از طرف دولت ممنوع است مگر در موارد ضرورت با

ج - نظر مشورتي شماره ۴۶۸۳ مورخ ۱۳۶۱/۳/۲۰ شورای نگهبان: «به طور کلی هر قراردادی که اعتبار قانونی آن به قوت خود باقی باشد و در آن تمدید قرارداد یا تمدید مهلت استفاده از وام پیش‌بینی شده باشد و همچنین در قراردادهایی که بر حسب تصویب شورای انقلاب مدت آن تمدید شده باشد، تمدید مدت و مهلت استفاده از آن نیاز به تصویب مجلس شورای اسلامی ندارد و در قراردادهایی که پیش‌بینی این جهت نشده باشد نیاز به تصویب مجلس دارد.

لازم به تذکر است این نظریه به عنوان تفسیر قانون اساسی نمی‌باشد.»

۱ - الف - نظر تفسیری مورخ ۱۳۶۰/۲/۲ شورای نگهبان: «شرکت‌های خارجی که با دستگاه‌های دولتی ایران قرارداد قانونی منعقد نموده‌اند می‌توانند جهت انجام امور قانونی و فعالیت‌های خود در حدود قراردادهای منعقد طبق ماده ۳ قانون ثبت شرکت‌ها به ثبت شعب خود در ایران مبادرت نمایند و این امر با اصل ۸۱ قانون اساسی مغایرتی ندارد.»

ب - استعلام شماره ۳۴۷۱/۴۵۰ مورخ ۲۵۵۰/۱۲/۲۵ وزیر نیرو:

شورای نگهبان قانون اساسی

به استحضار می‌رساند شرکت سهامی خدمات مهندسی آب که یکی از شرکت‌های تابعه این وزارت است به لحاظ فوریت طرح‌های عمرانی و شرایط خاص مربوط به سد گتوند و سد استور به منظور انعقاد قرارداد با شرکت خارجی انفرگروپوزکت طی نامه شماره ۴/۵۴۱۱ مورخ ۱۳۵۹/۱۲/۹ درخواست نموده تا در تعقیب نامه‌های شماره ۱۳۲۶۹/۲۰۶۸/۴۵۰ مورخ ۱۳۵۹/۹/۱ و ۱۶۷۲۱/۲۴۸۱/۴۵۰ مورخ ۱۳۵۹/۹/۳۰ به شورای عالی قضایی مجدداً از آن شورای محترم تقاضا گردد تا نسبت به موارد مذکوره در ذیل اعلام نظر فرمایند.

۱- نظر به اینکه برابر اصل هشتماد و یکم قانون اساسی جمهوری اسلامی «دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجارتي و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است» هر گاه ثبت شعبه شرکت یا مؤسسه خارجی در ایران و یا مشارکت و تحصیل مالکیت سهام شرکت‌های ایرانی در حد کمتر از پنجاه درصد سهام در هر مورد مشروط بر آنکه در اساسنامه شرکت و موافقتنامه فیما بین قدرت

تصویب مجلس شورای اسلامی.^(۱)

تصمیم‌گیری مدیران و سهامداران ایرانی در مجامع عمومی محدود نگردیده بلکه تفوق سهامداران ایرانی بر سهام خارجی به‌نحو بارزی مشهود و پیش‌بینی شده باشد باز هم مورد از نظر ثبت شرکت‌ها مشمول اصل هشتاد و یکم قانون اساسی است یا خیر؟

۲- تقاضا گردیده عدل‌القتضاء و در صورتی که قانوناً میسر باشد ماده واحده‌ای با قید دو فوریت با نظر شورای عالی قضایی تهیه و تقدیم مجلس شورای اسلامی گردد تا در جهت تسریع بیشتر در ادامه اجرای عملیات طرح‌های عمرانی در موردی که به پیشنهاد رییس دستگاه اجرایی و وزیر مربوط استفاده از تخصص کارشناسان خارجی در داخل یا خارج از کشور به لحاظ عدم وجود یا دسترسی به خدمات افراد مشابه ایرانی داشته و ضرورت امر ایجاب نماید از طریق مراجعه مستقیم به کمیسیون برنامه و بودجه مجلس شورای اسلامی برای یک دوره آزمایشی یک ساله وفق ضوابط اصل هشتاد و پنجم قانون اساسی اختیار صدور مجوز مصوبات لازم را همانند مجلس داشته باشد.

قبلاً از دستوراتی که در این زمینه صادر خواهند فرمود سپاسگزاری می‌نماید.
حسن عباسپور - وزیر نیرو

نظر تفسیری شماره ۱۷۲۳ ر- ۲۴ مورخ ۱۳۶۰/۲/۳ شورای نگهبان:

وزیر محترم نیرو

عطف به نامه ۲۵۲۵۰/۳۴۷۱/۴۵۰ تاریخ ۱۳۵۹/۱۲/۲۵:

موضوع در شورای نگهبان مطرح شد، نظر شورا بدین شرح اعلام می‌گردد: «در هر دو موردی که سؤال شده با توجه به قیودی که در نامه مرقوم شده، مغایر با قانون اساسی شناخته نشد.»

۱ - الف - به نظر تفسیری شماره ۱۳۸۴ مورخ ۱۳۵۹/۱۲/۱۴ شورای نگهبان مندرج در پاورقی اصل یکصد و چهل و پنجم مراجعه شود.

ب - نظر تفسیری شماره ۳۱۷۹ مورخ ۱۳۶۰/۵/۱۴ شورای نگهبان: «به نظر اعضای شورا همانطور که در اصل ۸۲ قانون اساسی تصریح شده است استخدام کارشناسان خارجی فقط در موارد ضرورت با تصویب مجلس شورای اسلامی امکان‌پذیر است، بنابراین در مورد سؤال^(۱) نیز استخدام کارشناس خارجی باید با تصویب مجلس باشد.»^(۲)

* ۱- مورد سؤال استفاده موقت از کارشناسان خارجی در پروژه‌های نیمه‌تمام و در دست ساختمان می‌باشد.

* ۲- مواد ۱۲۶ و ۱۲۷ قانون کار مصوب ۱۳۶۹/۸/۲۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام ملاحظه شود.

ج - به نظر تفسیری شماره ۱۷۲۳ ر- ۲۴ مورخ ۱۳۶۰/۲/۳ شورای نگهبان مندرج در زیرنویس اصل ۸۱ مراجعه شود.

اصل هشتاد و سوم

بناها و اموال دولتی که از نفایس ملی باشد قابل انتقال به غیر نیست مگر با تصویب مجلس شورای اسلامی، آن هم در صورتی که از نفایس منحصر به فرد نباشد.

اصل هشتاد و چهارم

هر نماینده در برابر تمام ملت مسؤول است و حق دارد در همه مسائل داخلی و خارجی کشور اظهارنظر نماید.^(۱)

اصل هشتاد و پنجم^(۲)

سمت نمایندگی قائم به شخص است و قابل واگذاری به دیگری نیست. مجلس نمی‌تواند اختیار قانونگذاری را به شخص یا هیأتی واگذار کند ولی در موارد ضروری می‌تواند اختیار وضع بعضی از قوانین را با رعایت اصل هفتاد و دوم به کمیسیون‌های داخلی خود تفویض کند، در این صورت این قوانین در مدتی که مجلس تعیین می‌نماید

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۴۲۳۷ مورخ ۱۳۶۰/۱۱/۸ شورای نگهبان:

برادر جناب حاج سعید امانی - نماینده مردم تهران در مجلس شورای اسلامی

نامه مورخ ۱۳۶۰/۱۱/۶ جنابعالی در شورای نگهبان مطرح شد. در پاسخ اشعار می‌دارد:

«جنابعالی نماینده مجلس شورای اسلامی هستید و شرعاً و به موجب سوگندی که یاد کرده‌اید موظفید در مقام نمایندگی مجلس طبق اصل ۸۸ قانون اساسی هرگونه توضیح و سؤالی را که لازم بدانید از وزیر مسؤول بنماید و طبق اصل ۸۴ قانون اساسی در برابر تمام ملت مسؤولید و حق دارید در همه مسائل داخلی و خارجی کشور اظهار نظر نمایید و مطابق اصل ۸۶ قانون اساسی در مقام ایفای وظایف نمایندگی در اظهارنظر و رأی کاملاً آزاد می‌باشید. بنابراین می‌توانید رابطه تصویب‌نامه هیأت‌وزیران را با اصل ۱۳۶ قانون اساسی^(۱) از هیأت دولت سؤال نمایید. بدیهی است اگر خارج از حدود این اصل باشد قانونی نیست و عمل به آن تخلف از قانون می‌باشد.»

* ۱- به نظر می‌رسد اصل ۱۳۶ اشتباه بوده و اصل ۱۲۸ مورد نظر می‌باشد.

ب- به نظر تفسیری شماره ۲۴۳۹ مورخ ۱۳۶۱/۱/۱۷ مندرج در زیرنویس اصل ۷۶ مراجعه شود.

۲ - اصل سابق (اصل هشتاد و پنجم): سمت نمایندگی قائم به شخص است و قابل واگذاری به دیگری نیست. مجلس نمی‌تواند اختیار قانونگذاری را به شخص یا هیأتی واگذار کند، ولی در موارد ضروری می‌تواند اختیار وضع بعضی از قوانین را با رعایت اصل هفتاد و دوم به کمیسیون‌های داخلی خود تفویض کند، در

به صورت آزمایشی اجرا می شود و تصویب نهایی آنها با مجلس خواهد بود.^(۱)

این صورت این قوانین در مدتی که مجلس تعیین می نماید، به صورت آزمایشی اجرا می شود و تصویب نهایی آنها با مجلس خواهد بود.

از استعلام شماره ۱۰/۴۴۱۶۲/د مورخ ۱۳۷۳/۶/۵ رییس مجلس شورای اسلامی:

شورای محترم نگهبان

سلام علیکم. در اجرای اصل ۹۸ و با توجه به اصول ۱۴۱ و ۸۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، خواهشمند است نظر تفسیری آن شورای محترم را در دو مورد زیر اعلام فرمایید: ...

۲- آیا قوانینی که به صورت اجرای آزمایشی در کمیسیون های داخلی مجلس تصویب می شوند و برای مدت معین با تصویب مجلس به اجرا در می آیند قابل تمدید و اجرا برای یک دوره یا مدت دیگر نیز می باشد یا خیر؟

از نظر تفسیری شماره ۶۷۷۲ مورخ ۱۳۷۳/۲/۲۲ شورای نگهبان

ریاست محترم مجلس شورای اسلامی

عطف به نامه شماره ۱۰/۴۴۱۶۲/د مورخ ۱۳۷۳/۶/۵ موضوع در جلسه مورخ ۱۳۷۳/۶/۲۳ شورای نگهبان مطرح و نظر شورای بدین شرح اعلام می گردد:...

۲- در مورد بند ۲ شورای نگهبان به نظر تفسیری نرسید.»

۱- الف - اعلام نظر شماره م/۲۷۰۶ مورخ ۱۳۶۰/۴/۳ شورای نگهبان:

ریاست محترم مجلس شورای اسلامی

عطف به نامه شماره ۷۹۷- ق - ۱۳۶۰/۳/۲۳:

«لایحه الحاقیه ماده ۲۶۸ آیین نامه اجرایی امور گمرکی، چون طبق سوابقی که از مجلس شورای اسلامی فرستاده شده به استناد ماده ۵۹ قانون امور گمرکی مصوب ۲۰ خرداد ۱۳۵۰ تصویب شده است و کمیسیتی که طبق قانون مذکور حق تصویب این آیین نامه را داشته کمیسیون مجلس شورای طاعتی است و کمیسیون مجلس شورای اسلامی قائم مقام آن نمی باشد به نظر می رسد که باید اختیار تصویب این ماده الحاقی به کمیسیون از جانب مجلس شورای اسلامی مستقلاً داده شود و اگر این اختیار را مجلس شورای اسلامی داده است عبارت «به استناد ماده ۵۹» مغایر آن می باشد. متمنی است دستور فرمایید در این ماده تجدیدنظر لازم با توضیح کافی بدهند.»

ب - اعلام نظر شماره ۲۹۳۴ مورخ ۱۳۶۰/۴/۲۳ شورای نگهبان:

ریاست محترم مجلس شورای اسلامی

عطف به نامه های شماره ۸۸۸ - ق - ۱۳۶۰/۴/۱۶ و ۸۸۷ - ق - ۱۳۶۰/۴/۱۶ اشعار می دارد موضوع مجدداً در شورای نگهبان مورد بحث و بررسی قرار گرفت و نظر شورا به شرح ذیل اعلام می گردد:

«مطابق اصل ۵۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اعمال قوه مقننه از طریق مجلس شورای اسلامی

همچنین مجلس شورای اسلامی می‌تواند تصویب دائمی اساسنامه سازمان‌ها، شرکت‌ها، مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت را با رعایت اصل هفتاد و دوم به کمیسیون‌های ذی‌ربط واگذار کند و یا اجازه تصویب آنها را به دولت بدهد. در این صورت مصوبات دولت نباید با اصول و احکام مذهب رسمی کشور و یا قانون اساسی مغایرت داشته باشد، تشخیص این امر به ترتیب مذکور در اصل نود و ششم با شورای نگهبان است.^(۱) علاوه بر این مصوبات دولت نباید مخالف قوانین و مقررات عمومی کشور باشد و

است و طبق اصل ۸۵ مجلس نمی‌تواند اختیار قانونگذاری را به شخص یا هیأتی واگذار کند و تنها در موارد ضرورت ممکن است اختیار وضع بعضی از قوانین را به کمیسیون‌های داخلی خود تفویض کند، آن هم با تعیین مدت معین برای اجرا به صورت آزمایشی و قید اینکه تصویب نهایی با خود مجلس است، بنابراین در نظام جمهوری اسلامی و در سایه حکومت قانون اساسی جمهوری اسلامی هنگامی کمیسیون‌های داخلی مجلس می‌توانند به وضع برخی از قوانین بپردازند که این اختیار صریحاً از ناحیه مجلس شورای اسلامی به آنها تفویض گردد.

ماده ۵۹ قانون امور گمرکی مصوب خردادماه ۵۰ و ماده ۳۹۷ آیین‌نامه اجرایی قانون مزبور مصوب فروردین ماه ۵۱ حق تصویب آیین‌نامه و یا تغییر و اصلاح آن را به کمیسیون دارایی مجلس شورای ملی واگذار کرده، در حالی که با تغییر رژیم موضوع ماده ۵۹ و ۳۹۷ قانون و آیین‌نامه امور گمرکی متغی شد. زیرا دیگر کمیسیون دارایی مجلس شورای ملی وجود خارجی ندارد، بلکه مجلسی جدید در نظامی جدید و با کمیسیون‌های به سبک جدید به وجود آمده است و همان‌طور که در نامه م ۲۷۰۶-۱۳۶۰/۴/۳ شورای نگهبان اشاره شده کمیسیون مجلس شورای اسلامی جانشین کمیسیون مجلس شورای ملی سابق نمی‌باشد و بنابراین ماده ۵۹ قانون و ماده ۳۹۷ آیین‌نامه امور گمرکی به لحاظ انقضاء موضوع شامل کمیسیون دارایی مجلس شورای اسلامی نمی‌شود و چنانچه کمیسیون بخواهد امری را تصویب کند باید طبق اصل ۸۵ قانون اساسی از مجلس اختیار گرفته باشد. و اینکه در نامه شماره م/۲۷۰۴-۱۳۶۰/۴/۲۶ شورای نگهبان اصلاح رقم مذکور در ماده ۲۵ آیین‌نامه معاملات دولتی تأیید شده از این جهت بود که سوابق امر به طور کامل از مجلس ارسال نشده بود و شورای نگهبان با این تصور که مجلس شورای اسلامی حق تصویب را به کمیسیون واگذار نمود، آن را تأیید کرده است.»

۱ - نظر تفسیری شماره ۵۶۵ مورخ ۱۳۶۹/۶/۱۱ شورای نگهبان: «کلیه اساسنامه‌های سازمان‌ها، شرکت‌ها، مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت که پس از تاریخ اصلاحیه قانون اساسی به تصویب هیأت دولت رسیده یا برسد خواه اجازه تصویب آن قبل از تاریخ اصلاحیه قانون اساسی داده شده و یا بعد از تاریخ مزبور باشد و خواه در ضمن واگذار کردن اجازه تصویب، تصریح به اصل ۸۵ قانون اساسی شده یا نشده باشد، مشمول

به منظور بررسی و اعلام عدم مغایرت آنها با قوانین مزبور باید ضمن ابلاغ برای اجرا به اطلاع رییس مجلس شورای اسلامی برسد.^(۱)

اصل هشتاد و ششم

نمایندگان مجلس در مقام ایفای وظایف نمایندگی در اظهار نظر و رأی خود کاملاً آزادند و نمی‌توان آنها را به سبب نظراتی که در مجلس اظهار کرده‌اند یا آراییی که در مقام ایفای وظایف نمایندگی خود داده‌اند تعقیب یا توقیف کرد.^(۲)

حکم مقرر در اصل فوق‌الذکر بوده و باید برای تشخیص عدم مغایرت آنها با موازین شرع و قانون اساسی به شورای نگهبان ارسال شود.»

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۱۹۴۷ مورخ ۱۳۶۳/۷/۲۵ شورای نگهبان:

عطف به نامه شماره ۱/۴۸۴۸ مورخ ۱۳۶۳/۷/۲۲: در ارتباط با اصل ۱۲۶ قانون اساسی، نظر شورای نگهبان به شرح زیر اعلام می‌شود:

«در اینکه تشخیص مغایرت تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌ها با رییس‌جمهور^(۱*) است، اصل ۱۲۶ به وضوح دلالت دارد و محتاج به تفسیر نیست. و در موارد اختلاف بین رییس‌جمهور و هیأت وزیران نظر شورا بر این است که بدون رعایت نظر رییس‌جمهور تصویب‌نامه و آیین‌نامه قابل اجراء نمی‌باشد. تذکرأ در صورتی که اختلاف مربوط به اختلاف استنباط از قانون اساسی یا قانون عادی باشد و شورای نگهبان طبق اصل ۹۸ قانون اساسی یا مجلس شورای اسلامی طبق اصل ۷۳، قانون را تفسیر نمود، تفسیر قانون مستند خواهد بود.»

* ۱- در حال حاضر، به موجب اصول ۸۵ و ۱۳۸ این امر برعهده رییس مجلس شورای اسلامی می‌باشد.

ب - نظر تفسیری شماره ۷۳۲/۳۰/۹۱/م مورخ ۱۳۹۱/۳/۲۰ شورای نگهبان:

«هیأت‌وزیران پس از اعلام نظر رییس مجلس شورای اسلامی مکلف به تجدیدنظر و اصلاح مصوبه خویش است؛ در غیر این صورت پس از گذشت مهلت مقرر قانونی، مصوبه مورد ایراد ملغی‌الاثراً خواهد شد.^(۱*)»

* ۱- منظور، ملغی‌الاثراً شدن قسمت مورد ایراد مصوبه می‌باشد.

ج - به اعلام نظر شماره ۷۸۲۱/۶۱۸۶ مورخ ۱۳۷۸/۱۱/۲۰ شورای نگهبان و نظر تفسیری شماره ۸۱/۳۰/۲۱۲۴ مورخ ۱۳۸۱/۱۰/۲۴ و نظر تفسیری شماره ۸۲/۳۰/۲۷۶۶ مورخ ۱۳۸۲/۱/۲۴ در ذیل اصل ۱۲۷ مراجعه شود.

۲ - الف - نظر تفسیری شماره ۸۰/۲۱/۳۰۳۶ مورخ ۱۳۸۰/۱۰/۲۰ شورای نگهبان:

با عنایت به:

۱- مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران درخصوص اصل هشتاد و ششم، حاکی از اینکه مصونیت ریشه اسلامی ندارد و تمام مردم در برابر حق و قانون الهی یکسان و برابرند، و

اصل هشتاد و هفتم^(۱)

رئیس‌جمهور برای هیأت‌وزیران پس از تشکیل و پیش از هر اقدام دیگر باید از مجلس رأی اعتماد بگیرد. در دوران تصدی نیز در مورد مسائل مهم و مورد اختلاف می‌تواند از مجلس برای هیأت‌وزیران تقاضای رأی اعتماد کند.

اصل هشتاد و هشتم^(۲)

در هر مورد که حداقل یک چهارم کل نمایندگان مجلس شورای اسلامی از

هر فردی که در مظنه گناه یا جرم قرار گیرد قابل تعقیب است و اگر شکایتی علیه او انجام گیرد دستگاه قضایی باید او را تعقیب کند.

۲- اصول متعدد قانون اساسی و از آن جمله اصول نوزدهم و بیستم دائر بر برخورداری همه ملت ایران از حقوق مساوی.

۳- اختصاص موضوع اصل هشتاد و شش مربوط به اظهارنظر و رأی نمایندگان در مجلس و در مقام ایفای وظایف نمایندگی و عدم ملازمه آن با ارتکاب اعمال و عناوین مجرمانه؛

۴- عدم توجیه شرعی منع تعقیب یا توقیف مجرم؛

۵- نظر مبارک حضرت امام خمینی (ره) به عنوان ناظر و راهنمای تدوین قانون اساسی دائر بر ضرورت پرهیز از هتک حرمت اشخاص و لزوم جبران آن در مجلس و رسیدگی توسط قوه قضاییه،

«اصل هشتاد و ششم قانون اساسی در مقام بیان آزادی نماینده در رابطه با رأی دادن و اظهارنظر در جهت ایفای وظایف نمایندگی، در مجلس است و ارتکاب اعمال و عناوین مجرمانه از شمول این اصل خارج می‌باشد و این آزادی منافی مسؤولیت مرتکب جرم نمی‌باشد.»

ب- به نظر تفسیری شماره ۴۳۳۷ مورخ ۱۳۶۰/۱۱/۸ شورای نگهبان مندرج در زیرنویس اصل ۸۴ مراجعه شود.

۱- اصل سابق (اصل هشتاد و هفتم): هیأت‌وزیران پس از تشکیل و معرفی و پیش از هر اقدام دیگر باید از مجلس رأی اعتماد بگیرد. در دوران تصدی نیز در مورد مسائل مهم و مورد اختلاف می‌تواند از مجلس تقاضای رأی اعتماد کند.

۲- اصل سابق (اصل هشتاد و هشتم): در هر مورد که نماینده‌ای از وزیر مسؤول درباره یکی از وظایف او سؤال کند آن وزیرموظف است در مجلس حاضر شود و به سؤال جواب دهد و این جواب نباید بیش از ده روز به تأخیر افتد مگر با عذر موجه به تشخیص مجلس شورای ملی.

رئیس‌جمهور و یا هر یک از نمایندگان از وزیر مسؤؤل، دربارهٔ یکی از وظایف آنان سؤال کنند، رئیس‌جمهور یا وزیر موظف است در مجلس حاضر شود و به سؤال جواب دهد و این جواب نباید در مورد رئیس‌جمهور بیش از یک ماه و در مورد وزیر بیش از ده روز به تأخیر افتد مگر با عذر موجه به تشخیص مجلس شورای اسلامی.^(۱)

اصل هشتماد و نهم^(۲)

۱ - نمایندگان مجلس شورای اسلامی می‌توانند در مواردی که لازم می‌دانند

- ۱ - الف - به نظر تفسیری شماره ۹۰۷۵ مورخ ۱۳۶۲/۴/۱۶ شورای نگهبان در پاورقی «اصل ۷۶» مراجعه شود.
- ب - به نظر تفسیری شماره ۱۰۱۸۴ مورخ ۱۳۶۲/۹/۲۹ شورای نگهبان در پاورقی «اصل ۱۳۷» مراجعه شود.
- ج - نظر تفسیری شماره م/۳۰۹۳ مورخ ۱۳۶۰/۵/۸ شورای نگهبان: «از دقت در اصول ۷۶، ۸۴، ۸۸، ۱۳۴، ۱۳۷ قانون اساسی استفاده می‌شود که دولت و وزراء در برابر مجلس و نمایندگان مجلس مسؤؤلند و سؤال نمایندگان باید در مجلس عنوان و در مجلس به آن پاسخ داده شود و به غیر این صورت سؤال نمایندگان از دولت و هر مقام اجرایی دیگر و پاسخ آنها حکم سؤال و پاسخ‌های عادی را دارد.»
- د - نظر مشورتی شماره ۱۰۲۴۰ مورخ ۱۳۶۲/۱۰/۲ شورای نگهبان:

«۱- مستفاد از اصل ۸۸ قانون اساسی این است که وزیر جواب سؤال نماینده را باید ظرف ده روز بدهد و با عذر موجه به تشخیص مجلس شورای اسلامی تأخیر جواب از ده روز امکان دارد و نسبت به اختیار مجلس در تأخیر از ده روز در تعیین وقت برای جواب اگرچه قانون اساسی ساکت است ولی با توجه به اینکه مقصود اینست که نمایندگان بتوانند همیشه مسائل جاری کشور را تحت سؤال قرار دهند و ظرف مدت کوتاهی جواب بگیرند و با توجه به اینکه تأخیر وزیر در جواب با عذر موجه جایز است تأخیر مجلس در تعیین وقت جواب نیز با عذر موجه اشکال ندارد. بدیهی است موارد عذر موجه موکول به نظر مجلس شورای اسلامی است.

- ۲- با تغییر وزیر به هر عنوان وزیر جدید در صورتی مکلف به جواب است که مجدداً از شخص او سؤال شود.
- ۳- در خصوص سؤال (۱*) نظر شورای نگهبان عطف به نامه شماره ۴۵۲۶/ق مورخ ۱۳۶۲/۴/۹ طی شماره ۹۰۷۵ مورخ ۱۳۶۲/۴/۱۶ (۲*) به مجلس شورای اسلامی اعلام شده است.»

* ۱- سوال شماره ۶- آیا وزیر دادگستری مسؤؤل جواب‌گویی به وظایف شورای عالی قضایی یا دادگاه‌ها و قضات می‌باشد یا نه؟ و اگر نه، قوه قضاییه چگونه باید پاسخگو باشد.

- * ۲- نظر تفسیری شماره ۹۰۷۵ مورخ ۱۳۶۲/۴/۱۶ شورای نگهبان در پاورقی اصل ۷۶ درج شده است.
- هـ - به نظر تفسیری شماره ۴۲۳۷ مورخ ۱۳۶۰/۱۱/۸ مندرج در زیرنویس اصل ۸۴ و نظر شماره تفسیری ۲۴۳۹ مورخ ۱۳۶۱/۱/۱۷ مندرج در زیر نویس اصل ۷۶ مراجعه شود.

۲ - اصل سابق (اصل هشتماد و نهم): نمایندگان مجلس می‌توانند در مواردی که لازم می‌دانند هیأت‌وزیران یا

هیأت‌وزیران یا هر یک از وزراء را استیضاح کنند، استیضاح وقتی قابل طرح در مجلس است که با امضای حداقل ده نفر از نمایندگان به مجلس تقدیم شود.

هیأت‌وزیران یا وزیر مورد استیضاح باید ظرف مدت ده روز پس از طرح آن در مجلس حاضر شود و به آن پاسخ گوید و از مجلس رأی اعتماد بخواهد. در صورت عدم حضور هیأت‌وزیران یا وزیر برای پاسخ، نمایندگان مزبور درباره استیضاح خود توضیحات لازم را می‌دهند و در صورتی که مجلس مقتضی بداند اعلام رأی عدم اعتماد خواهد کرد. اگر مجلس رأی اعتماد^(۱) نداد هیأت‌وزیران یا وزیر مورد استیضاح عزل می‌شود. در هر دو صورت وزرای مورد استیضاح نمی‌توانند در هیأت‌وزیرانی که بلافاصله بعد از آن تشکیل می‌شود عضویت پیدا کنند.

۲ - در صورتی که حداقل یک‌سوم از نمایندگان مجلس شورای اسلامی رییس‌جمهور را در مقام اجرای وظایف مدیریت قوه مجریه و اداره امور اجرایی کشور مورد استیضاح قرار دهند، رییس‌جمهور باید ظرف مدت یک ماه پس از طرح آن در مجلس حاضر شود و در خصوص مسائل مطرح شده توضیحات کافی بدهد. در صورتی که پس از بیانات نمایندگان مخالف و موافق و پاسخ رییس‌جمهور، اکثریت دو سوم کل نمایندگان به عدم کفایت رییس‌جمهور رأی دادند مراتب جهت اجرای بند ده اصل یکصد و دهم به اطلاع مقام رهبری می‌رسد.

اصل نودم

هر کس شکایتی از طرز کار مجلس یا قوه مجریه یا قوه قضاییه داشته باشد، می‌تواند

هر یک از وزراء را استیضاح کنند. استیضاح وقتی قابل طرح در مجلس است که با امضای حداقل ده نفر از نمایندگان به مجلس تقدیم شود. هیأت‌وزیران یا وزیر مورد استیضاح باید ظرف مدت ده روز پس از طرح آن در مجلس حاضر شود و به آن پاسخ گوید و از مجلس رأی اعتماد بخواهد. در صورت عدم حضور هیأت‌وزیران یا وزیر برای پاسخ نمایندگان مزبور درباره استیضاح خود توضیحات لازم را می‌دهند و در صورتی که مجلس مقتضی بداند اعلام رأی عدم اعتماد خواهد کرد. اگر مجلس رأی اعتماد نداد هیأت‌وزیران یا وزیر مورد استیضاح عزل می‌شود. در هر دو صورت نخست‌وزیر یا وزرای مورد استیضاح نمی‌توانند در هیأت‌وزیرانی که بلافاصله بعد از آن تشکیل می‌شود عضویت پیدا کنند.

۱- به نظر تفسیری شماره ۱۰۳۶ مورخ ۱۳۷۰/۱/۲۲ شورای نگهبان در پاورقی اصل ۱۳۵ مراجعه شود.

شکایت خود را کتباً به مجلس شورای اسلامی عرضه کند. مجلس موظف است به این شکایات رسیدگی کند و پاسخ کافی دهد و در مواردی که شکایت به قوه مجریه و یا قوه قضاییه مربوط است رسیدگی و پاسخ کافی از آنها بخواهد و در مدت متناسب نتیجه را اعلام نماید و در موردی که مربوط به عموم باشد به اطلاع عامه برساند.^(۱)

اصل نود و یکم^(۲)

به منظور پاسداری از احکام اسلام و قانون اساسی از نظر عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با آنها، شورایی به نام شورای نگهبان با ترکیب زیر تشکیل می‌شود:

۱ - شش نفر از فقهای عادل و آگاه به مقتضیات زمان و مسائل روز. انتخاب این عده با مقام رهبری است.

۲ - شش نفر حقوقدان، در رشته‌های مختلف حقوقی، از میان حقوقدانان مسلمانی که به‌وسیله رئیس قوه قضاییه به مجلس شورای اسلامی معرفی می‌شوند و با رأی مجلس انتخاب می‌گردند.^(۳)

۱ - الف - به نظر تفسیری شماره ۹۰۷۵ مورخ ۱۳۶۲/۴/۱۶ شورای نگهبان در پاورقی اصل ۷۶ مراجعه شود.
ب - نظر تفسیری شماره ۹۵۹۶ مورخ ۱۳۶۶/۸/۲۷ شورای نگهبان: «در صورتی که شکایت مربوط به طرز کار مسؤولین فعلی باشد کمیسیون اصل ۹۰ در محدوده صلاحیت خود می‌تواند به آن رسیدگی نماید.»

ج - نظر تفسیری شماره ۹۹۰۶ مورخ ۱۳۶۶/۱۰/۲۳ شورای نگهبان: «چنانچه شکایت مربوط به تخلفات مسؤولین فعلی در ارتباط با وظایف آنها بعد از انقلاب اسلامی است (مثل اینکه موظف به رسیدگی به شکایت شاکی باشد) قابل طرح و رسیدگی در کمیسیون اصل نود است.»

۲ - اصل سابق (اصل نود و یکم): به منظور پاسداری از احکام اسلام و قانون اساسی از نظر عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای ملی با آنها، شورایی به نام شورای نگهبان با ترکیب زیر تشکیل می‌شود:

۱ - شش نفر از فقهای عادل و آگاه به مقتضیات زمان و مسائل روز انتخاب این عده با رهبر یا شورای رهبری است.

۲ - شش نفر حقوقدان، در رشته‌های مختلف حقوقی، از میان حقوقدانان مسلمانی که به وسیله شورای عالی قضایی به مجلس شورای ملی معرفی می‌شوند و با رأی مجلس انتخاب می‌گردند.

۳ - الف - نظر تفسیری شماره ۸۰/۲/۱۶۸۲ مورخ ۱۳۸۰/۴/۱۰ شورای نگهبان: «مطابق بند ۲ اصل ۹۱

قانون اساسی اختیار معرفی حقوقدانان شورای نگهبان به تعداد بیش از افراد مورد نیاز به عهده رییس قوه قضاییه می‌باشد و مجلس شورای اسلامی موظف است فقط از میان افراد معرفی شده تعداد لازم را انتخاب نماید.»

ب - به نظر تفسیری شماره ۱۶/۳۰/۲۱۹۳۴ مورخ ۱۳۸۶/۴/۱۹ در زیرنویس اصل ۴ مراجعه شود.

ج - متن نامه مقام معظم رهبری به رییس مجمع تشخیص مصلحت نظام:

ریاست محترم مجمع تشخیص مصلحت نظام - جناب آقای هاشمی رفسنجانی

با سلام و تحیت

با توجه به اینکه مجلس محترم شورای اسلامی و قوه محترم قضاییه نتوانسته‌اند در مورد انتخاب دو نفر عضو حقوقدان شورای محترم نگهبان به توافق لازم دست یابند، و این ممکن است موجب تأخیر در مراسم تحلیف رییس جمهوری محترم گردد و از آنجا که بحمدالله راه حل این مشکل در قانون اساسی پیش‌بینی شده است، لذا شایسته است که با توجه به اصل ۱۱۰ قانون اساسی، جلسه فوق‌العاده مجمع تشخیص مصلحت را در نزدیکترین زمان، تشکیل دهید و نظر مشورتی خود را برای تصمیم‌گیری نهایی به اینجانب گزارش فرمایید.

مزید توفیقات رؤسای محترم قوای قضاییه و مقننه و دیگر مسؤولان محترم را از خداوند متعال مسألت می‌نمایم.

سیدعلی خامنه‌ای - ۱۳۸۰/۵/۱۴

متن نامه رییس مجمع تشخیص مصلحت نظام به مقام معظم رهبری:

محضر مبارک رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «دامت برکاته»

عطف به دستور شماره ۱/۱۴۳۱ مورخ ۱۳۸۰/۵/۱۴ مبنی بر ارایه نظر مشورتی در حل معضل انتخاب حقوقدانان شورای محترم نگهبان به استحضار می‌رساند:

در اجرای بند ۸ اصل ۱۱۰ قانون اساسی، مجمع تشخیص مصلحت نظام در تاریخ ۱۳۸۰/۵/۱۵ تشکیل جلسه داد. پس از بررسی تفصیلی معضل پیش‌آمده، دو راه‌حل مشخص و کلی به شرح ذیل وجود داشت:

الف - با نسبی کردن اکثریت آرا به جای اکثریت مطلق، انتخاب حقوقدانان شورای نگهبان حل می‌شود.

ب - با اعلام رسمی بودن شورای نگهبان با وجود سه چهارم اعضا مشکلی برای تحلیف ریاست جمهوری و اعتبار مجلس باقی نمی‌ماند اما مشکل انتخاب دو حقوقدان شورای نگهبان حل نشده باقی خواهد ماند. پس از بررسی همه جانبه و استماع همه نظرات، مجمع تشخیص مصلحت نظام سه بند زیر را برای تقدیم به محضر مقام معظم رهبری، جهت تصمیم‌گیری نهایی، تصویب کرد:

۱- تا زمان بررسی مجدد و اصلاح آیین‌نامه مربوط به انتخاب حقوقدانان شورای نگهبان، در اولین جلسه مجلس شورای اسلامی، براساس اسامی پیشنهادی ریاست محترم قوه قضاییه، بار دیگر رأی‌گیری به عمل آید و در صورت عدم حصول اکثریت مطلق در همان جلسه مجدداً رأی‌گیری شده و در مرتبه دوم، اکثریت نسبی برای انتخاب حقوقدانان ملاک خواهد بود.

اصل نود و دوم

اعضای شورای نگهبان برای مدت شش سال انتخاب می‌شوند ولی در نخستین دوره پس از گذشتن سه سال، نیمی از اعضای هر گروه به قید قرعه تغییر می‌یابند و اعضای تازه‌ای به‌جای آنها انتخاب می‌شوند.

اصل نود و سوم

مجلس شورای اسلامی بدون وجود شورای نگهبان اعتبار قانونی ندارد مگر در مورد تصویب اعتبارنامه نمایندگان و انتخاب شش نفر حقوقدان اعضای شورای نگهبان.^(۱)

۲- شورای نگهبان با وجود اکثریت سه چهارم اعضا رسمیت دارد (البته پیشنهاد جمعی دیگر از اعضای مجمع اضافه کردن قید «تا اعلان نظر تفسیری شورای نگهبان» بر ابتدای این بند بود و نظر دیگری نیز برخی از اعضا داشتند که به جای سه چهارم، پنج ششم اعضای شورای نگهبان مبنا قرار گیرد. ولی از آنجایی که پیشنهاد اول رأی آورد، در مورد دو پیشنهاد دیگر رأی‌گیری به عمل نیامد.

۳- با توجه به دو بند فوق و پس از انتخاب دو عضو حقوقدان شورای نگهبان در اولین فرصت ممکن مراسم تحلیف رییس جمهور انجام پذیرد.

اکبر هاشمی‌رفسنجانی - رییس مجمع تشخیص مصلحت نظام

پاسخ مقام معظم رهبری به نامه رییس مجمع تشخیص مصلحت نظام:

بسم الله الرحمن الرحيم

مصوبه پیشنهادی مجمع محترم تشخیص مصلحت نظام را با ترجیح قید تا اعلان نظریه تفسیری شورای نگهبان» در بند ۲ تأیید می‌کنم و جهت اجرا آن را به مجلس محترم شورای اسلامی و شورای محترم نگهبان و قوه قضاییه ابلاغ می‌نمایم.

امیدوارم در اسرع وقت پس از معرفی حقوقدانان از سوی رییس محترم قوه قضاییه، مجلس محترم شورای اسلامی با تشکیل جلسه و انتخاب دو نفر باقی‌مانده از حقوقدانان شورای نگهبان، هر چه زودتر به برگزاری مراسم تحلیف همت گمارند. در پایان از زحمات رییس و اعضای محترم مجمع تشخیص مصلحت نظام که با سرعت عمل و دقت خود به حل این معضل اهتمام ورزیدند سپاسگزاری می‌نمایم.

سیدعلی خامنه‌ای - ۱۳۸۰/۵/۱۵

۱ - نظر تفسیری شماره ۷۵/۲۱/۰۶۵۰ مورخ ۱۳۷۵/۴/۱۲ شورای نگهبان: «بدون تردید اعتبار قانونی مصوبات مجلس شورای اسلامی منوط به اظهارنظر شورای نگهبان است و در مقام تعارض دو قانون که

اصل نود و چهارم

کلیه مصوبات مجلس شورای اسلامی باید به شورای نگهبان فرستاده شود. شورای نگهبان موظف است آن را حداکثر ظرف ده روز از تاریخ وصول از نظر انطباق بر موازین اسلام و قانون اساسی مورد بررسی قرار دهد و چنانچه آن را مغایر ببیند برای تجدیدنظر به مجلس بازگرداند. در غیر این صورت مصوبه قابل اجرا است. (۱) (۲)

شورای نگهبان هر دو را تأیید نموده است معیار و ملاک تاریخ تصویب مجلس شورای اسلامی است، و در صورت وحدت زمان قانون خاص قانون عام را تخصیص می‌زند.

۱ - به نظر قبلی مراجعه شود.

۲ - الف - نظر تفسیری شماره ۷۸۵ مورخ ۱۳۵۹/۱۱/۷ شورای نگهبان: «تشخیص مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با قانون اساسی طبق اصول ۹۴ و ۹۶ قانون مزبور با شورای نگهبان است و رئیس‌جمهور در این خصوص وظیفه و مسؤلیتی ندارد. شورای نگهبان در موقع بررسی قانون مزبور کلیه جهات و نظریات مختلف از جمله نظریاتی را که جنابعالی مرقوم داشته‌اید مورد توجه و بحث قرار داده است و به حول و قوه الهی در هر مورد با عنایت کامل به جوانب موضوع و موازین شرعی و اصول قانون اساسی اظهارنظر می‌نماید.»

ب- نظر تفسیری شماره ۹۴۰۴ مورخ ۱۳۶۲/۵/۲۴ شورای نگهبان: «۱- در مورد اصل تفسیر علاوه بر اینکه به موجب اصل ۹۴ کلیه مصوبات مجلس شورای اسلامی باید به شورای نگهبان ارسال شود و تفسیر قوانین نیز مصوبه است از سایر اصول مربوط به انطباق قوانین با موازین اسلامی و عدم مغایرت با قانون اساسی نیز استفاده می‌شود که تفسیر قوانین عادی از لحاظ اینکه متضمن رفع اجمال و ابهام و تضييق یا توسعه قانون است قابل عدم انطباق با موازین شرعی و مغایرت با قانون اساسی است، لذا باید به شورای نگهبان ارسال شود. ۲- در مورد مصوبه‌ای که به عنوان تفسیر مواد ۹ و ۱۴ و ۱۵ قانون اراضی شهری تصویب شده است نیز نظر به اینکه صورت توسعه ضرورت مذکور در قانون فوق را دارد و به تصویب دو ثلث نمایندگان محترم نرسیده است با موازین شرع منطبق نمی‌باشد. تفسیر ماده ۱۵ که در رابطه به دخالت قوای انتظامی است در مواردی که طرف مدعی حقی برای خود می‌باشد با موازین شرعی منطبق نیست و اصل دخالت قوای انتظامی بدون نظر مقام قضایی صالح با قانون اساسی مغایرت دارد.»

ج - نظر تفسیری شماره ۸۱/۳۰/۴۱۰۴ مورخ ۱۳۸۱/۱۲/۲۵ شورای نگهبان: «درخواست مراجعه به آراء عمومی موضوع اصل ۵۹ قانون اساسی از مصادیق مصوبات مجلس شورای اسلامی است و باید طبق اصل ۹۴ قانون اساسی به شورای نگهبان ارسال شود.»

اصل نود و پنجم

در مواردی که شورای نگهبان مدت ده روز را برای رسیدگی و اظهارنظر نهایی کافی نداند، می‌تواند از مجلس شورای اسلامی حداکثر برای ده روز دیگر با ذکر دلیل خواستار تمدید وقت شود.

اصل نود و ششم

تشخیص عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با احکام اسلام با اکثریت فقهای شورای نگهبان و تشخیص عدم تعارض آنها با قانون اساسی بر عهده اکثریت همه اعضای شورای نگهبان است.^(۱)

۱ - الف - به نظر تفسیری شماره ۷۸۵ مورخ ۱۳۵۹/۱۱/۷ شورای نگهبان مندرج در زیرنویس اصل ۹۴ مراجعه شود.

ب - نظر تفسیری مورخ ۱۳۶۰/۴/۲ شورای نگهبان:

در جلسه مورخ ۱۳۶۰/۴/۲ که با حضور ۱۲ نفر اعضا تشکیل شد در مورد نحوه رأی‌گیری در مورد مصوبات مجلس از لحاظ انطباق با قانون اساسی بحث و بررسی مفصل به عمل آمد. برخی معتقد بودند «باید رأی‌گیری به عدم مغایرت به عمل آید و چنانچه اکثریت اعضاء شورای نگهبان رأی به عدم مغایرت مصوبه با قانون اساسی دادند مصوبه قابل اجرا است.»

جمعی دیگر معتقد بودند «باید رأی‌گیری به مغایرت مصوبه با قانون اساسی به عمل آید و در صورتی که اکثریت اعضا رأی دادند مصوبه با قانون اساسی مغایر است مصوبه جهت تجدیدنظر به مجلس شورای اسلامی داده می‌شود.»

در این خصوص رأی‌گیری به عمل آمد ۹ نفر با برداشت و تفسیر دوم یعنی اینکه رأی‌گیری به عنوان مغایرت با قانون اساسی به عمل آید، رأی دادند و سه نفر از آقایان... به تفسیر اول رأی دادند و در نتیجه تفسیر دوم تصویب شد.

توضیح: اصل ۹۶ قانون اساسی در مورد نحوه رأی‌گیری نسبت به مغایرت یا عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با احکام اسلام و قانون اساسی مقرر می‌دارد: «تشخیص عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با احکام اسلامی با اکثریت فقهای شورای نگهبان و تشخیص عدم تعارض آنها با قانون اساسی بر عهده اکثریت همه اعضای شورای نگهبان است.»

در شورای نگهبان بر سر این موضوع بحث بود که آیا باید در مورد انطباق مصوبه مجلس با قانون اساسی رأی‌گیری شود و نتیجتاً اگر اکثریت مصوبه را مطابق قانون اساسی دانستند تأیید می‌شود و اگر اکثریت یعنی

اقلاً ۷ نفر از ۱۲ نفر آن را منطبق بر قانون اساسی ندانستند رد می‌شود و یا اینکه باید رأی‌گیری بر مغایرت مصوبه با قانون اساسی به عمل آید بگونه‌ای که اگر اکثریت یعنی اقلماً ۷ نفر از ۱۲ نفر آن را مغایر قانون اساسی شناختند برای اصلاح به مجلس باز می‌گردد و اگر این اکثریت حاصل نشد مصوبه تأیید می‌شود نتیجتاً اگر شش نفر آن را مغایر بدانند و شش نفر مغایر ندانند چون رأی اکثریت بر مغایرت حاصل نشده است مصوبه تأیید شده محسوب می‌شود، که همین نظر مورد تأیید اکثریت ۹ نفر اعضاء قرار گرفت و رأی‌گیری بر همین منوال ادامه یافت. متن بخصوصی در این زمینه به عنوان تفسیر تنظیم نشده ولی صورت جلسه فوق که این معنی را می‌رساند و حاوی رأی تفسیری است عیناً نقل گردید.

ج - استعلام شماره ۴۷/۲۵۱/۱۳۰۴ - د مورخ ۱۳۶۳/۱۰/۵ مجلس شورای اسلامی:

شورای محترم نگهبان قانون اساسی

سلام‌علیکم. درخصوص اصل ۹۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران سؤالی داشتم از آن جایی که گمان کردم باید مسائل مربوط به قوه مقننه را به عنوان یک نماینده با مسؤول خود یعنی ریاست محترم مجلس در میان بگذارم، لذا مزاحم اوقات آن جناب شدم و اگر شرعاً یا قانوناً خودتان را مرجع اینگونه سؤالات نمی‌دانید، لطفاً به عنون مسؤول مجلس، پاسخ آن را از هر مقامی که صلاحیت و مسؤولیت آن را شرعاً و قانوناً دارد، تهیه فرموده و اینجانب را هدایت فرمایید.

سؤال: طبق اصل ۹۶ قانون اساسی تشخیص عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با احکام اسلام با اکثریت فقهای شورای نگهبان است، سؤال این است که این تشخیص کدام یک از صور زیر می‌باشد:

مغایرت با احکام شرع یعنی مغایرت:

۱- با اجماع مسلمین

۲- با اجماع فقهاء مسلمین

۳- با فتوای مشهور

۴- با نظر و اجتهاد خود اعضای شورای نگهبان

که در سه صورت اول نقش فقهای محترم شورای نگهبان نقش تشخیص دهنده و در صورت اخیر نقش فتوادهنده خواهد بود و مطابقت با احکام شرع یعنی مطابقت با :

۱- نظر و اجتهاد اعضای محترم شورای نگهبان

۲- با اجماع مسلمین

۳- با اجماع فقهاء مسلمین

۴- با فتوای مشهور

۵- با فتوای غیرمشهور و غیرنادر

و به عبارت دیگر آیا موافقت فی‌الجمله کافی نیست (مانند صورت پنجم)؟

اصل نود و هفتم

اعضای شورای نگهبان به منظور تسریع در کار می‌توانند هنگام مذاکره درباره لایحه یا طرح قانونی در مجلس حاضر شوند و مذاکرات را استماع کنند. اما وقتی طرح یا لایحه‌ای فوری در دستور کار مجلس قرار گیرد، اعضای شورای نگهبان باید در مجلس حاضر شوند و نظر خود را اظهار نمایند.^(۱)

اصل نود و هشتم

تفسیر قانون اساسی به عهده شورای نگهبان است که با تصویب سه چهارم آنان انجام می‌شود.^(۲)

نظر تفسیری شماره ۲۴۳۷ مورخ ۱۳۶۳/۱۰/۱۱ شورای نگهبان

رییس محترم مجلس شورای اسلامی
عطف به نامه شماره ۱۳۰۴۷/۲۵۱/د - هـ مورخ ۱۳۶۳/۱۰/۵ اگرچه سؤال با دقت در اصل ۴، ۹۴ و ۹۶ قانون اساسی به وضوح معلوم می‌شود، معذالک پرسش ارسالی در جلسه شورای نگهبان مطرح و نظر اعضای شورا بر این است که:

«تشخیص مغایرت یا انطباق قوانین با موازین اسلامی به طور نظر فتوایی با فقهاء شورای نگهبان است.»

۱ - نظر تفسیری شماره ۱۲۵۸ مورخ ۱۳۶۸/۸/۱۵ شورای نگهبان: «مقصود از طرح یا لایحه فوری مذکور در اصل نود و هفتم قانون اساسی، طرح یا لایحه‌ای است که تأخیر در رسیدگی به آن مستلزم وقوع خسارت یا فوت فرصت باشد و لوایح و طرح‌هایی را که رسیدگی به آن در این حد از لزوم سرعت نیست شامل نمی‌شود.»

۲ - الف - اعلام نظر^(۱*) شماره ۹۷۵۱ مورخ ۱۳۶۲/۷/۲۷ شورای نگهبان:

ریاست محترم مجلس شورای اسلامی

عطف به نامه شماره ۵۰۴۱/ق مورخ ۱۳۶۲/۷/۱۹:^(۲*) طرح قانونی راجع به تفسیر اصل یا اصولی از قانون اساسی مصوب ۱۳۶۲/۷/۱۷ مجلس شورای اسلامی در جلسه رسمی شورای نگهبان مطرح و مورد بحث و بررسی قرار گرفت و نظر اکثریت شورا به شرح زیر اعلام می‌شود:

«۱- مستفاد از اصل ۹۸ قانون اساسی این است که در موارد اختلاف نظر در مفاد قانون اساسی چنانچه در اثر اختلاف نظر در مفاد اصلی از اصول برای مقامات و اشخاصی که در ارتباط با آن می‌باشند، بن بست عملی ایجاد شده باشد به طوری که رفع بن بست متوقف بر کسب نظر مستقیم از شورای نگهبان باشد، شورای

نگهبان درصورت تشخیص اجمال اصل، آن را تفسیر می‌نماید ولی اگر موضوع مورد اختلاف در مسیر بررسی و تصویب مجلس شورای اسلامی و مאלاً شورای نگهبان باشد، تقاضای تفسیر از سوی یک یا جمعی از نمایندگان یا افراد و مقامات دیگر مورد ندارد، هریک از نمایندگان طبق برداشت خود از قانون اساسی رأی می‌دهد و یا هیأت دولت لایحه موردنظر را مطابق برداشت خود از قانون اساسی تنظیم می‌نماید و سرانجام چنانچه لایحه یا طرح تصویب شد، شورای نگهبان نظر خود را اعلام می‌دارد.

۲- در مواردی که تفسیر به عنوان الغای خصوصیت و یا توسعه و تضییق موضوع مذکور در اصلی از اصول قانون اساسی باشد، درصورتی که احتیاج مبرم کشور به تفسیر احساس شود، و شورای نگهبان این احتیاج را تشخیص داد، اصل موردنظر را تفسیر خواهد نمود.

بنابراین طرح قانونی مرقوم که به طور مطلق اشعار می‌دارد هر وقت هر نماینده‌ای به هرگونه تفسیر اصلی را خواست می‌تواند از طریق رییس مجلس از شورای نگهبان بخواهد و شورا را مکلف نموده در مدت معینی پاسخ تفسیری دهد، مغایر قانون اساسی است.»

* ۱- یادآور می‌گردد که نظر مذکور در فصل پنجم (تذکرات قانونی و ارشادی) مجموعه نظریات شورای نگهبان چاپ دوم، ویرایش اول، تیرماه ۱۳۸۹ درج شده است.

* ۲- شماره ۵۰۴۱ - ق تاریخ ۱۳۶۲/۷/۱۹

طرح قانونی راجع به تفسیر اصل یا اصولی از قانون اساسی

ماده واحده - در اجرای اصل نود و هشتم قانون اساسی هر کدام از نمایندگان حق دارند از طریق رییس مجلس تقاضای تفسیر هر یک از اصول قانون اساسی را بنمایند.

رییس مجلس پس از اعلام وصول این تقاضا در اولین جلسه علنی بلافاصله آن را به شورای نگهبان منعکس می‌نماید. شورای نگهبان حداکثر ظرف مدت یک ماه تفسیر اصل یا اصول مزبور را رسماً به مجلس اعلام می‌نماید. متن پاسخ بلافاصله طبع و توزیع و بدون مذاکره در اولین جلسه علنی توسط رییس یا یکی از منشی‌ها قرائت می‌گردد.

تبصره - شورای نگهبان رونوشتی از تفسیر اصول قانون اساسی را که بنا به درخواست قوه مجریه و قوه قضاییه به عمل می‌آید به مجلس شورای اسلامی ارسال می‌دارد.

رییس مجلس پس از دریافت تفسیر به تریبی که در ماده فوق بیان شد، آن را در اختیار مجلس خواهد گذاشت. طرح قانونی فوق مشتمل بر ماده واحده و یک تبصره در جلسه روز یکشنبه هفدهم مهرماه یکپهزار و سیصد و شصت و دو مجلس شورای اسلامی به تصویب رسیده است.

ب - استعلام شماره ۷/۵۳۲۷ مورخ ۱۳۶۹/۸/۲۹ اداره حقوقی دادگستری جمهوری اسلامی ایران:

شورای محترم نگهبان قانون اساسی

خواهشمند است اعلام فرمایید که نظریات ذیل با اکثریت (۳/۴) آرای اعضای محترم آن شورا اعلام گردیده

اصل نود و نهم^(۱)

شورای نگهبان نظارت بر انتخابات مجلس خبرگان رهبری، ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی و مراجعه به آراء عمومی و همه‌پرسی را بر عهده دارد.^(۲)

آیا تفسیر قانون اساسی است یا خیر؟

۱ - نظریه شماره: م/۴۲۹/۴۳ - ۱۳۵۹/۱۰/۸

۲ - نظریه شماره: م/۵۴ - ۱۳۵۹/۱۱/۸

۳ - نظریه شماره: ۱۳۸۴ - ۱۳۵۹/۱۲/۱۴

۴ - نظریه شماره: ۱۴۰۱ - ۱۳۵۹/۱۲/۷ (توضیحاً: تاریخ ۱۳۵۹/۱۲/۲۱ صحیح است).

۵ - نظریه شماره: ۸۳۳۴۰ - ۱۳۶۰/۱/۸ (توضیحاً: این مورد شماره و تاریخ استعلام است نه نظریه).

و نیز نظریاتی که در جواب به نامه‌های شماره ۸۵۱۱۴ - ۱۳۶۰/۸/۲ - نخست‌وزیری، ۸۲۵۵ - ۱۳۵۹/۹/۱۲ - شورای عالی قضایی، ۷۴۸۴۲ - ۱۳۵۹/۱۲/۷ - نخست‌وزیری، ۷۵۲۸ - ۱۳۶۰/۴/۳ و ۷۱۴۵۰ - ۱۳۵۹/۱۲/۱۰ - نخست‌وزیری و ۲۱۴۸۰ - ۱۳۶۰/۱۰/۲۶ - نخست‌وزیری و ۸۰۳ - ق - ۱۳۶۰/۳/۲۴ - مجلس شورای اسلامی اعلام گردیده است.

نظر تفسیری شماره ۱۱۵۸ مورخ ۱۳۶۹/۱۰/۶ شورای نگهبان:

ریاست محترم اداره حقوقی دادگستری جمهوری اسلامی ایران

«عطف به نامه شماره ۷/۵۳۲۷ مورخ ۱۳۶۹/۸/۲۹ نظریه‌های عنوان شده در نامه مذکور عنوان نظر تفسیری دارد و اصولاً نظریاتی که در ارتباط با قانون اساسی از سوی شورای نگهبان ابراز شده، در صورتی که تصریح نشده باشد که مشورتی است طبق اصل ۹۸ قانون اساسی اعلام شده و تفسیری است.»

ج - نظر تفسیری شماره ۷۹/۲۱/۸۹۲ مورخ ۱۳۷۹/۷/۳ شورای نگهبان: «مطابق اصل ۹۸ قانون اساسی تفسیر هر یک از اصول آن انحصاراً بر عهده شورای نگهبان است و هیچ مرجع دیگری حق تفسیر هیچ یک از اصول قانون اساسی را ندارد.»

لذا مقتضی است دستور فرمایند موضوع در دستور کار قرار گرفته و اقدامی ناسازگار با قانون اساسی به عمل نیاید.

۱ - اصل سابق (اصل نود و نهم): شورای نگهبان نظارت بر انتخاب رییس جمهور، انتخابات مجلس شورای ملی و مراجعه به آراء عمومی و همه‌پرسی را بر عهده دارد.

۲ - الف - نظر تفسیری شماره ۱۲۳۴ مورخ ۱۳۷۰/۳/۱ شورای نگهبان: «نظارت مذکور در اصل ۹۹ قانون اساسی استصوابی است و شامل تمام مراحل اجرایی انتخابات از جمله تأیید و رد صلاحیت کاندیداها می‌شود.»

فصل هفتم - شوراها

اصل یکصدم

برای پیشبرد سریع برنامه‌های اجتماعی، اقتصادی، عمرانی، بهداشتی، فرهنگی، آموزشی و سایر امور رفاهی از طریق همکاری مردم با توجه به مقتضیات محلی، اداره امور هر روستا، بخش، شهر، شهرستان یا استان با نظارت شورایی به نام شورای ده، بخش، شهر، شهرستان یا استان صورت می‌گیرد که اعضای آن را مردم همان محل انتخاب می‌کنند. شرایط انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان و حدود وظایف و اختیارات و نحوه انتخاب و نظارت شوراهای مذکور و سلسله مراتب آنها را که باید با رعایت اصول وحدت‌ملی و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی و تابعیت حکومت مرکزی باشد قانون معین می‌کند.

اصل یکصد و یکم

به منظور جلوگیری از تبعیض و جلب همکاری در تهیه برنامه‌های عمرانی و رفاهی استان‌ها و نظارت بر اجرای هماهنگ آنها، شورای عالی استان‌ها مرکب از نمایندگان شوراهای استان‌ها تشکیل می‌شود. نحوه تشکیل و وظایف این شورا را قانون معین می‌کند.

اصل یکصد و دوم

شورای عالی استان‌ها حق دارد در حدود وظایف خود طرح‌هایی تهیه و مستقیماً یا از طریق دولت به مجلس شورای اسلامی پیشنهاد کند. این طرح‌ها باید در مجلس مورد بررسی قرار گیرد.^(۱)

ب - به نظر تفسیری ۱۶/۳۰/۲۱۹۳۴ مورخ ۱۳۸۶/۴/۱۹ شورای نگهبان مندرج در زیرنویس اصل ۴ مراجعه شود.

۱ - به نظر تفسیری شماره ۸۵/۳۰/۱۵۸۸۱ مورخ ۱۳۸۵/۴/۱ شورای نگهبان مندرج در ذیل اصل هفتاد و پنجم قانون اساسی رجوع شود.

اصل یکصد و سوم

استانداران، فرمانداران، بخشداران و سایر مقامات کشوری که از طرف دولت تعیین می‌شوند در حدود اختیارات شوراها ملزم به رعایت تصمیمات آنها هستند.

اصل یکصد و چهارم

به منظور تأمین قسط اسلامی و همکاری در تهیه برنامه‌ها و ایجاد هماهنگی در پیشرفت امور در واحدهای تولیدی، صنعتی و کشاورزی، شوراهایی مرکب از نمایندگان کارگران و دهقانان و دیگر کارکنان و مدیران، و در واحدهای آموزشی، اداری، خدماتی و مانند اینها شوراهایی مرکب از نمایندگان اعضاء این واحدها تشکیل می‌شود. چگونگی تشکیل این شوراها و حدود وظایف و اختیارات آنها را قانون معین می‌کند.

اصل یکصد و پنجم

تصمیمات شوراها نباید مخالف موازین اسلام و قوانین کشور باشد.

اصل یکصد و ششم

انحلال شوراها جز در صورت انحراف از وظایف قانونی ممکن نیست. مرجع تشخیص انحراف و ترتیب انحلال شوراها و طرز تشکیل مجدد آنها را قانون معین می‌کند. شورا در صورت اعتراض به انحلال حق دارد به دادگاه صالح شکایت کند و دادگاه موظف است خارج از نوبت به آن رسیدگی کند.

فصل هشتم - رهبر یا شورای رهبری

اصل یکصد و هفتم^(۱)

پس از مرجع عالیقدر تقلید و رهبر کبیر انقلاب جهانی اسلام و بنیانگذار جمهوری

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و هفتم): هرگاه یکی از فقهای واجد شرایط مذکور در اصل پنجم این قانون از

اسلامی ایران حضرت آیت الله العظمی امام خمینی «قدس سره الشریف» که از طرف اکثریت قاطع مردم به مرجعیت و رهبری شناخته و پذیرفته شدند، تعیین رهبر به عهده خبرگان منتخب مردم است. خبرگان رهبری درباره همه فقهای واجد شرایط مذکور در اصول پنجم و یکصدونهم بررسی و مشورت می کنند هرگاه یکی از آنان را اعلم به احکام و موضوعات فقهی یا مسائل سیاسی و اجتماعی یا دارای مقبولیت عامه یا واجد برجستگی خاص در یکی از صفات مذکور در اصل یکصد و نهم تشخیص دهند او را به رهبری انتخاب می کنند و در غیر این صورت یکی از آنان را به عنوان رهبر انتخاب و معرفی می نمایند. رهبر منتخب خبرگان، ولایت امر و همه مسؤولیت های ناشی از آن را بر عهده خواهد داشت. رهبر در برابر قوانین با سایر افراد کشور مساوی است.

اصل یکصد و هشتم^(۱)

قانون مربوط به تعداد و شرایط خبرگان، کیفیت انتخاب آنها و آیین نامه داخلی جلسات آنان برای نخستین دوره باید به وسیله فقهاء اولین شورای نگهبان تهیه و با اکثریت آراء آنان تصویب شود و به تصویب نهایی رهبر انقلاب برسد.
از آن پس هرگونه تغییر و تجدیدنظر در این قانون و تصویب سایر مقررات مربوط به

طرف اکثریت قاطع مردم به مرجعیت و رهبری شناخته و پذیرفته شده باشد، همان گونه که در مورد مرجع عالیقدر تقلید و رهبر انقلاب آیت الله العظمی امام خمینی چنین شده است، این رهبر، ولایت امر و همه مسؤولیت های ناشی از آن را برعهده دارد، در غیر این صورت خبرگان منتخب مردم درباره همه کسانی که صلاحیت مرجعیت و رهبری دارند بررسی و مشورت می کنند، هرگاه یک مرجع را دارای برجستگی خاص برای رهبری ببینند او را به عنوان رهبر به مردم معرفی می نمایند، وگرنه سه یا پنج مرجع واجد شرایط رهبری را به عنوان اعضای شورای رهبری تعیین و به مردم معرفی می کنند.

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و هشتم): قانون مربوط به تعداد و شرایط خبرگان، کیفیت انتخاب آنها و آیین نامه داخلی جلسات آنان برای نخستین دوره باید به وسیله فقهای اولین شورای نگهبان تهیه و با اکثریت آراء آنان تصویب شود و به تصویب نهایی رهبر انقلاب برسد. از آن پس هرگونه تغییر و تجدیدنظر در این قانون در صلاحیت مجلس خبرگان است.

وظایف خبرگان در صلاحیت^(۱) خود آنان است.^(۲)

اصل یکصد و نهم^(۳)

شرایط و صفات رهبر:

- ۱ - صلاحیت علمی لازم برای افتاء در ابواب مختلف فقه.
 - ۲ - عدالت و تقوای لازم برای رهبری امت اسلام.
 - ۳ - بینش صحیح سیاسی و اجتماعی، تدبیر، شجاعت، مدیریت و قدرت کافی برای رهبری.
- در صورت تعدد واجدین شرایط فوق، شخصی که دارای بینش فقهی و سیاسی قوی‌تر باشد مقدم است.

-
- ۱ - در متن مندرج در مجموعه قوانین سال ۱۳۶۸ روزنامه رسمی «خبرگان و صلاحیت» درج شده است که «خبرگان در صلاحیت» صحیح به نظر می‌رسد.
 - ۲ - الف - نظر تفسیری شماره ۹۳۲۶ مورخ ۱۳۶۲/۵/۱۲ شورای نگهبان: «تشخیص مغایرت و عدم مغایرت مصوبات مجلس خبرگان با شورای نگهبان نیست ولی علی‌الاصول که همه نهادها رعایت قانون اساسی را می‌نمایند ماده ۱۸ مصوبه مجلس خبرگان به اصل ۱۱۱ قانون اساسی ارتباط ندارد و مصوبات مجلس خبرگان خارج از محدوده این اصل و اصول دیگر قانون اساسی اعتبار قانونی ندارد.»
 - ب - نظر تفسیری شماره ۹۳۳۳ مورخ ۱۳۶۲/۵/۱۸ شورای نگهبان: «مستفاد از اصل ۱۱۱ قانون اساسی این است که مقررات تشکیل خبرگان برای رسیدگی و عمل به این اصل به عهده مجلس خبرگان است و تعیین آن در اولین اجلاسیه مربوط به دستور اولین اجلاسیه می‌باشد بنابراین تغییر و هرگونه اصلاح لازم از طرف مجلس خبرگان در مقررات مذکور از لحاظ قانون اساسی بلامانع است.»^(۱*)
 - ۳ - الف - دو نظر اخیرالذکر مربوط به اصل ۱۱۱ سابق قانون اساسی می‌باشد که در حال حاضر با مفاد اصل ۱۰۸ قانون اساسی مطابقت دارد. لذا این دو نظر ذیل اصل ۱۰۸ درج گردیده است.
 - ج - نظر تفسیری شماره ۱۰۸۰۰ مورخ ۱۳۶۲/۱۲/۱۶ شورای نگهبان: «به نظر اکثریت اعضای شورای نگهبان چون مجلس خبرگان تشکیل شده است، بنابراین طبق اصل ۱۰۸ قانون اساسی هرگونه دستبرد در قانون انتخابات خبرگان با مجلس خبرگان می‌باشد.»
 - ۳ - اصل سابق (اصل یکصد و نهم): شرایط و صفات رهبر یا اعضای شورای رهبری:
 - ۱ - صلاحیت علمی و تقوایی لازم برای افتاء و مرجعیت.
 - ۲ - بینش سیاسی و اجتماعی و شجاعت و قدرت و مدیریت کافی برای رهبری.

اصل یکصد و دهم^(۱)

وظایف و اختیارات رهبر:

- ۱ - تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- ۲ - نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام.
- ۳ - فرمان همه‌پرسی.

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و دهم): وظایف و اختیارات رهبری:

- ۱ - تعیین فقهای شورای نگهبان.
- ۲ - نصب عالی‌ترین مقام قضایی کشور.
- ۳ - فرماندهی کل نیروهای مسلح به ترتیب زیر:
 - الف - نصب و عزل رئیس ستاد مشترک.
 - ب - نصب و عزل فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
 - ج - تشکیل شورای عالی دفاع ملی، مرکب از هفت نفر از اعضای زیر:
 - رئیس‌جمهور.
 - نخست‌وزیر.
 - وزیر دفاع.
 - رئیس ستاد مشترک.
 - فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
 - دو مشاور به تعیین رهبر.
 - د - تعیین فرماندهان عالی نیروهای سه‌گانه به پیشنهاد شورای عالی دفاع.
 - ه - اعلان جنگ و صلح و بسیج نیروها به پیشنهاد شورای عالی دفاع.
- ۴ - امضای حکم ریاست جمهوری پس از انتخاب مردم، صلاحیت داوطلبان ریاست جمهوری از جهت دارا بودن شرایطی که در این قانون می‌آید باید قبل از انتخابات به تأیید شورای نگهبان و در دوره اول به تأیید رهبری برسد.
- ۵ - عزل رئیس‌جمهور با در نظر گرفتن مصالح کشور، پس از حکم دیوان عالی کشور به تخلف وی از وظایف قانونی یا رأی مجلس شورای ملی به عدم کفایت سیاسی او.
- ۶ - عفو یا تخفیف مجازات محکومین، در حدود موازین اسلامی، پس از پیشنهاد دیوان عالی کشور.

- ۴ - فرماندهی کل نیروهای مسلح.
- ۵ - اعلان جنگ و صلح و بسیج نیروها.
- ۶ - نصب و عزل و قبول استعفاء :
- الف - فقهای شورای نگهبان.
- ب - عالی‌ترین مقام قوه قضاییه.
- ج - رییس سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- د - رییس ستاد مشترک.
- هـ - فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- و - فرماندهان عالی نیروهای نظامی و انتظامی.
- ۷ - حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه.
- ۸ - حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست، از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- ۹ - امضاء حکم ریاست جمهوری پس از انتخاب مردم - صلاحیت داوطلبان ریاست جمهوری از جهت دارا بودن شرایطی که در این قانون می‌آید، باید قبل از انتخابات به تأیید شورای نگهبان و در دوره اول به تأیید رهبری برسد.
- ۱۰ - عزل رییس‌جمهور با در نظر گرفتن مصالح کشور پس از حکم دیوان عالی کشور به تخطف وی از وظایف قانونی، یا رأی مجلس شورای اسلامی به عدم کفایت وی براساس اصل هشتاد و نهم.
- ۱۱ - عفو یا تخفیف مجازات محکومین در حدود موازین اسلامی پس از پیشنهاد رییس قوه قضاییه.
- رهبر می‌تواند بعضی از وظایف و اختیارات خود را به شخص دیگری تفویض کند.^(۱)

۱ - استعلام شماره ۷۶۰-ق مورخ ۱۳۶۳/۹/۲۱

شورای محترم نگهبان قانون اساسی

ماده واحده - به منظور انجام صحیح مأموریت و وظایف قانونی وزارت دفاع از تاریخ تصویب این قانون ذی‌حسابی (دارایی ارتش) و معاونت بودجه و اعتبارات و معاونت روش حسابداری از کنترلر و سازمان حسابرسی

اصل یکصد و یازدهم^(۱)

هرگاه رهبر از انجام وظایف قانونی خود ناتوان شود. یا فاقد یکی از شرایط مذکور در اصول پنجم و یکصد و نهم گردد، یا معلوم شود از آغاز فاقد بعضی از شرایط بوده است، از مقام خود برکنار خواهد شد.

تشخیص این امر به عهده خبرگان مذکور در اصل یکصد و هشتم می‌باشد. در صورت فوت یا کناره‌گیری یا عزل رهبر، خبرگان موظفند در اسرع وقت نسبت به تعیین و معرفی رهبر جدید اقدام نمایند. تا هنگام معرفی رهبر، شورایی مرکب از رئیس‌جمهور، رئیس قوه قضائیه و یکی از فقهای شورای نگهبان به انتخاب مجمع تشخیص مصلحت نظام، همه وظایف رهبری را به طور موقت به عهده می‌گیرد و چنانچه در این مدت یکی از آنان به هر دلیل نتواند انجام وظیفه نماید،

ارتش با کلیه امکانات و پرسنل به وزارت دفاع منتقل و کلیه دفاتر خرید ارتش در خارج از کشور به صورت تمرکزی زیر نظر وزارت دفاع عمل خواهد نمود. بدیهی است دارایی، کنترلر و حسابرسی نیروهای سه‌گانه همچنان تحت تابعیت نیروهای مربوطه خود خواهند بود.

تبصره - نیروهای سه‌گانه موظفند پرسنل متخصص مورد نیاز دفاتر خرید را حسب تقاضای وزارت دفاع به آن دفاتر مأمور نمایند.

اعلام نظر شماره ۲۴۴۵ مورخ ۱۳۶۳/۱۰/۶ شورای نگهبان

عطف به نامه شماره ۷۶۰-ق مورخ ۱۳۶۳/۹/۲۱ و پیرو نامه شماره ۲۳۰۲ مورخ ۱۳۶۳/۹/۲۹ طرح قانونی تغییر تابعیت ذی‌حسابی کنترلر، حسابرسی و دفاتر خرید ارتش در جلسات شورای نگهبان مطرح و مورد بحث و بررسی قرار گرفت و نظر اکثریت اعضاء به شرح زیر اعلام می‌شود:

«هرگونه اعمال نظارت قانونی بر خرید ارتش با قانون اساسی مغایرت ندارد. ولی انتزاع واحدهای غیر رزمی (مانند واحدهای مذکور در طرح) از ارتش که عرفاً فعالیت و کارایی ارتش به آنها توقف دارد و ارتش بدون آنها ضعیف و ناقص می‌شود مغایر با اصل ۱۱۰ قانون اساسی است.»

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و یازدهم): هرگاه رهبر یا یکی از اعضای شورای رهبری از انجام وظایف قانونی رهبری ناتوان شود یا فاقد یکی از شرایط مذکور در اصل یکصد و نهم گردد از مقام خود برکنار خواهد شد. تشخیص این امر به عهده خبرگان مذکور در اصل یکصد و هشتم است.

مقررات تشکیل خبرگان برای رسیدگی و عمل به این اصل در اولین اجلاس خبرگان تعیین می‌شود.

فرد دیگری به انتخاب مجمع، با حفظ اکثریت فقهاء، در شورا به جای وی منصوب می‌گردد. این شورا در خصوص وظایف بندهای ۱ و ۳ و ۵ و ۱۰ و قسمت‌های (د) و (ه) و (و) بند ۶ اصل یکصد و دهم، پس از تصویب سه چهارم اعضاء مجمع تشخیص مصلحت نظام اقدام می‌کند.

هرگاه رهبر بر اثر بیماری یا حادثه دیگری موقتاً از انجام وظایف رهبری ناتوان شود، در این مدت شورای مذکور در این اصل وظایف او را عهده‌دار خواهد بود.

اصل یکصد و دوازدهم^(۱)

مجمع تشخیص مصلحت نظام برای تشخیص مصلحت در مواردی که مصوبه مجلس شورای اسلامی را شورای نگهبان خلاف موازین شرع و یا قانون اساسی بداند و مجلس با در نظر گرفتن مصلحت نظام نظر شورای نگهبان را تأمین نکند و مشاوره در اموری که رهبری به آنان ارجاع می‌دهد و سایر وظایفی که در این قانون ذکر شده است به دستور رهبری تشکیل می‌شود.^(۲)

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و دوازدهم): رهبر یا اعضای شورای رهبری در برابر قوانین با سایر افراد کشور مساوی هستند.

۲ - الف - نظر تفسیری شماره ۴۵۷۵ مورخ ۱۳۷۲/۳/۳ شورای نگهبان:

«۱- مجمع تشخیص مصلحت نظام نمی‌تواند مستقلاً در مواد قانونی مصوبه خود تجدیدنظر کند.
۲- تفسیر مواد قانونی مصوب مجمع در محدوده تبیین مواد با مجمع است. اما اگر مجمع در مقام توسعه و تضییق مصوبه خود باشد مستقلاً نمی‌تواند اقدام نماید.
۳- مطابق اصل چهارم قانون اساسی مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام نمی‌تواند خلاف موازین شرع باشد و در مقام تعارض نسبت به اصل قانون اساسی موردنظر مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان (موضوع صدر اصل ۱۱۲) و همچنین نسبت به سایر قوانین و مقررات دیگر کشور مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام حاکم است.
لازم به ذکر است که در مورد تعارض مصوبات مجمع با سایر اصول قانون اساسی شورای نگهبان به رأی نرسید.»

ب - نظر تفسیری شماره ۵۳۱۸ مورخ ۱۳۷۲/۷/۲۴ شورای نگهبان: «هیچ‌یک از مراجع قانونگذاری حق رد و ابطال و نقض و فسخ مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام ندارد اما در صورتی که مصوبه مجمع مصلحت

اعضاء ثابت و متغیر این مجمع را مقام رهبری تعیین می‌نماید. مقررات مربوط به مجمع توسط خود اعضاء تهیه و تصویب و به تأیید مقام رهبری خواهد رسید.

فصل نهم - قوه مجریه

مبحث اول - ریاست جمهوری و وزرا

اصل یکصد و سیزدهم^(۱)

پس از مقام رهبری رییس‌جمهور عالی‌ترین مقام رسمی کشور است و مسؤولیت اجرای قانون اساسی و ریاست قوه مجریه را جز در اموری که مستقیماً به رهبری مربوط می‌شود، بر عهده دارد.^(۲)

مربوط به اختلاف نظر شورای نگهبان و مجلس شورای اسلامی بوده مجلس پس از گذشت زمان معتدبه که تغییر مصلحت موجه باشد حق طرح و تصویب قانون مغایر را دارد. و در مواردی که موضوع به عنوان معضل از طرف مقام معظم رهبری به مجمع ارسال شده باشد در صورت استعلا از مقام رهبری و عدم مخالفت معظم‌له موضوع قابل طرح در مجلس شورای اسلامی می‌باشد.»

ج - نظر تفسیری شماره ۴۸۷۲ مورخ ۱۳۷۲/۴/۲۰ شورای نگهبان: منظور از «خلاف موازین شرع» آن است که نه با احکام اولیه شرع سازگار باشد و نه با احکام عناوین ثانویه و در این رابطه صدر اصل ۱۱۲ به مجمع تشخیص مصلحت تنها اجازه تعیین تکلیف به لحاظ عناوین ثانویه را داده است.

د - نظر تفسیری شماره ۷۵۴۷/۳۰/۸۳ مورخ ۱۳۸۳/۳/۱۶ شورای نگهبان: «مستفاد از اصل ۱۱۲ قانون اساسی اینست که مجمع تشخیص مصلحت نظام حق تشخیص مصلحت در مصوبه‌های از مجلس شورای اسلامی را دارد که شورای نگهبان در مورد آن اعلام نظر نموده باشد و تمام یا قسمتی از آن را خلاف شرع یا مغایر قانون اساسی بداند هرگاه شورای نگهبان قسمتی از مصوبه‌ای را مبهم دانسته و از مجلس شورای اسلامی خواستار بیان مراد خود از آن قسمت شده باشد تا پس از آن اعلام نظر کند قبل از تبیین مراد و اعلام نظر شورای نگهبان درباره آن مجمع تشخیص مصلحت نظام حق بررسی و اعلام تشخیص مصلحت در موارد خلاف را ندارد.»

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و سیزدهم): پس از مقام رهبری رییس‌جمهور عالی‌ترین مقام رسمی کشور است و مسؤولیت اجرای قانون اساسی و تنظیم روابط قوای سه‌گانه و ریاست قوه مجریه را جز در اموری که مستقیماً به رهبری مربوط می‌شود، برعهده دارد.

۲ - الف - نظر تفسیری شماره ۴۶۸ مورخ ۱۳۵۹/۱۱/۸ شورای نگهبان: «رییس‌جمهور با توجه به اصل ۱۱۳

اصل یکصد و چهاردهم

رییس‌جمهور برای مدت چهار سال با رأی مستقیم مردم انتخاب می‌شود و انتخاب مجدد او به صورت متوالی تنها برای یک دوره بلامانع است.

اصل یکصد و پانزدهم

رییس‌جمهور باید از میان رجال مذهبی و سیاسی که واجد شرایط زیر باشند انتخاب گردد: ایرانی‌الاصل، تابع ایران، مدیر و مدبر، دارای حسن سابقه و امانت و تقوا، مؤمن و

حق اخطار و تذکر را دارد و منافات با بند ۳ اصل ۱۵۶ ندارد.»

ب - نظر تفسیری شماره ۴۲۱۴ مورخ ۱۳۶۰/۱۱/۱ شورای نگهبان: «آنچه از اصل ۱۱۳ و ۱۲۱ در رابطه با اصول متعدد و مکرر قانون اساسی استفاده می‌شود، رییس‌جمهور پاسدار مذهب رسمی کشور و نظام جمهوری اسلامی است و مسؤلیت اجرای قانون اساسی و تنظیم روابط قوای سه‌گانه (*۱) و ریاست قوه مجریه را جز در اموری که مستقیماً به رهبری مربوط می‌شود، بر عهده دارد. در رابطه با این وظایف و مسؤلیت‌ها می‌تواند از مقامات مسؤؤل اجرایی و قضایی و نظامی توضیحات رسمی بخواهد و مقامات مذکور موظفند توضیحات لازم را در اختیار ریاست جمهوری بگذارند. بدیهی است رییس‌جمهوری موظف است چنانچه جریانی را مخالف مذهب رسمی کشور و نظام جمهوری اسلامی و قانون اساسی تشخیص داد، اقدامات لازم را معمول دارد. بنابراین تشکیل واحد بازرسی در ریاست جمهوری، با قانون اساسی مغایرت دارد.»

ج - نظر تفسیری شماره ۴۷۱۴۲ مورخ ۹۱/۳۰/۴۱۲ شورای نگهبان:

«۱- مستفاد از اصول متعدد قانون اساسی آن است که مقصود از مسؤولیت اجراء در اصل ۱۱۳ قانون اساسی، امری غیر از نظارت بر اجرای قانون اساسی است.»

۲- مسؤولیت رییس‌جمهور در اصل ۱۱۳ شامل مواردی نمی‌شود که قانون اساسی تشخیص، برداشت، نوع و کیفیت اعمال اختیارات و وظایفی را به عهده مجلس خبرگان رهبری، شورای نگهبان، مجمع تشخیص مصلحت نظام، مجلس شورای اسلامی، قوه قضائیه و هر مقام و دستگاه دیگری که قانون اساسی به آن‌ها اختیار یا وظیفه‌ای محول نموده است.

۳- در مواردی که به موجب قانون اساسی رییس‌جمهور حق نظارت و مسؤولیت اجراء ندارد، حق ایجاد هیچ‌گونه تشکیلاتی را هم ندارد.»

* ۱- تنظیم روابط قوای سه‌گانه مربوط به اصل سابق یکصد و سیزدهم است.

معتقد به مبانی جمهوری اسلامی ایران و مذهب رسمی کشور.

اصل یکصد و شانزدهم

نامزدهای ریاست جمهوری باید قبل از شروع انتخابات آمادگی خود را رسماً اعلام کنند. نحوه برگزاری انتخاب رییس جمهوری را قانون معین می‌کند.

اصل یکصد و هفدهم

رییس جمهور با اکثریت مطلق آراء شرکت‌کنندگان، انتخاب می‌شود، ولی هرگاه در دور نخست هیچ‌یک از نامزدها چنین اکثریتی به دست نیاورد، روز جمعه هفته بعد برای بار دوم رأی گرفته می‌شود. در دور دوم تنها دو نفر از نامزدها که در دور نخست آراء بیشتری داشته‌اند شرکت می‌کنند، ولی اگر بعضی از نامزدهای دارنده آراء بیشتر، از شرکت در انتخابات منصرف شوند، از میان بقیه، دو نفر که در دور نخست بیش از دیگران رأی داشته‌اند برای انتخاب مجدد معرفی می‌شوند.^(۱)

۱ - استعلام شماره ۳۰۶/۵۵ مورخ ۱۳۶۴/۳/۲۹ وزیر کشور:

شورای محترم نگهبان قانون اساسی

به طوری که استحضار دارند، به موجب اصل یکصد و هفدهم قانون اساسی رییس‌جمهور با اکثریت مطلق آراء شرکت‌کنندگان انتخاب می‌شود و در صورتی که در مرحله اول هیچ یک از نامزدها چنین اکثریتی به دست نیاورند، انتخابات به مرحله دوم کشیده می‌شود. با عنایت به این که کیفیت انتخاب رییس‌جمهور در مرحله دوم مشخص نگردیده، خواهشمند است دستور فرمایند در پاسخ اعلام نمایند که در مرحله دوم نیز اکثریت مطلق آراء ملاک عمل خواهد بود و یا کسب اکثریت نسبی آراء کافی است؟

نظر تفسیری شماره ۲۷۶۴ مورخ ۱۳۶۴/۴/۵ شورای نگهبان:

وزیر محترم کشور

عطف به نامه شماره ۳۰۶/۵۵ مورخ ۱۳۶۴/۳/۲۹ نظر اکثریت سه چهارم اعضای شورا به شرح زیر اعلام می‌شود:

«در دوره دوم هریک از دو نفر که اکثریت داشته باشند، انتخاب می‌شود. نهایت این است که اگر در قانون انتخابات آراء مربوط به غیر این دو نفر باطل اعلام شود که در این صورت صاحب اکثریت به اکثریت مطلق انتخاب شده است و اگر آراء مربوط به دیگران را هم در جمع آراء به حساب بیاورند، به اکثریت نسبی انتخاب

اصل یکصد و هجدهم

مسئولیت نظارت بر انتخابات ریاست جمهوری طبق اصل نود و نهم بر عهده شورای نگهبان است ولی قبل از تشکیل نخستین شورای نگهبان بر عهده انجمن نظارتی است که قانون تعیین می‌کند.

اصل یکصد و نوزدهم

انتخاب رییس جمهور جدید باید حداقل یک‌ماه پیش از پایان دوره ریاست جمهوری قبلی انجام شده باشد و در فاصله انتخاب رییس جمهور جدید و پایان دوره ریاست جمهوری سابق، رییس جمهور پیشین وظایف رییس جمهوری را انجام می‌دهد.

اصل یکصد و بیستم

هرگاه در فاصله ده روز پیش از رأی‌گیری یکی از نامزدهایی که صلاحیت او طبق این قانون احراز شده فوت کند، انتخابات به مدت دو هفته به تأخیر می‌افتد. اگر در فاصله دور نخست و دور دوم نیز یکی از دو نفر حائز اکثریت دور نخست فوت کند، مهلت انتخابات برای دو هفته تمدید می‌شود.

اصل یکصد و بیست و یکم^(۱)

رییس جمهور در مجلس شورای اسلامی در جلسه‌ای که با حضور رییس قوه قضاییه و

شده است و در هر صورت نتیجه واحد است. و فردی که از دو نفر اکثریت دارد منتخب و بعد از آن تجدید انتخابات قانونی نیست.»

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و بیست و یکم): رییس جمهور در مجلس شورای ملی در جلسه‌ای که با حضور رییس دیوان عالی کشور و اعضای شورای نگهبان قانون اساسی تشکیل می‌شود به ترتیب زیر سوگند یاد می‌کند و سوگندنامه را امضا می‌نماید.

بسم الله الرحمن الرحيم

«من به عنوان رییس جمهور در پیشگاه قرآن کریم و در برابر ملت ایران به خداوند قادر متعال سوگند یاد می‌کنم که پاسدار مذهب رسمی و نظام جمهوری اسلامی و قانون اساسی کشور باشم و همه استعداد و

اعضای شورای نگهبان تشکیل می‌شود به ترتیب زیر سوگند یاد می‌کند و سوگندنامه را امضاء می‌نماید.

بسم الله الرحمن الرحيم

«من به عنوان رییس‌جمهور در پیشگاه قرآن کریم و در برابر ملت ایران به خداوند قادر متعال سوگند یاد می‌کنم که پاسدار مذهب رسمی و نظام جمهوری اسلامی و قانون اساسی کشور باشم و همه استعداد و صلاحیت خویش را در راه ایفای مسؤولیت‌هایی که بر عهده گرفته‌ام به کار گیرم و خود را وقف خدمت به مردم و اعتلای کشور، ترویج دین و اخلاق، پشتیبانی از حق و گسترش عدالت سازم و از هرگونه خودکامگی بپرهیزم و از آزادی و حرمت اشخاص و حقوقی که قانون اساسی برای ملت شناخته است حمایت کنم. در حراست از مرزها و استقلال سیاسی و اقتصادی و فرهنگی کشور از هیچ اقدامی دریغ نورزم و با استعانت از خداوند و پیروی از پیامبر اسلام و ائمه اطهار علیهم‌السلام قدرتی را که ملت به عنوان امانتی مقدس به من سپرده است همچون امینی پارسا و فداکار نگاهدار باشم و آن را به منتخب ملت پس از خود بسپارم.»^(۱)

صلاحیت خویش را در راه ایفای مسؤولیت‌هایی که برعهده گرفته‌ام به کار گیرم و خود را وقف خدمت به مردم و اعتلای کشور، ترویج دین و اخلاق، پشتیبانی از حق و گسترش عدالت سازم و از هرگونه خودکامگی بپرهیزم و از آزادی و حرمت اشخاص و حقوقی که قانون اساسی برای ملت شناخته است حمایت کنم. در حراست از مرزها و استقلال سیاسی و اقتصادی و فرهنگی کشور از هیچ اقدامی دریغ نورزم و با استعانت از خداوند و پیروی از پیامبر اسلام و ائمه اطهار علیهم‌السلام قدرتی را که ملت به عنوان امانتی مقدس به من سپرده است همچون امینی پارسا و فداکار نگاهدار باشم و آن را به منتخب ملت پس از خود بسپارم.»

۱ - نظر شرعی شماره ۷۶۰۳ مورخ ۱۳۶۵/۱۲/۶ فقهای شورای نگهبان:

موضوع در جلسه شورای نگهبان مطرح گردید و نظر شرعی اکثریت فقها به شرح زیر اعلام می‌شود: «آنچه از عبارت سوگندنامه استفاده می‌شود این است که رییس‌جمهور باید در تمام اقدامات و وظایف و مسؤولیت‌هایی که عهده‌دار است حفظ و حراست از مرزها و استقلال سیاسی و اقتصادی کشور و سایر اموری را که در سوگندنامه بیان شده است مراعات نماید.

ولی چنانچه در موردی احراز نماید که امضای او موجب عواقب سوء و بروز خطراتی برای مرزها و سایر مصالح عالیله اسلام و نظام جمهوری اسلامی می‌شود شرعاً باید از امضا خودداری نماید و خودداری او از امضاء جنب

اصل یکصد و بیست و دوم^(۱)

رئیس‌جمهور در حدود اختیارات و وظایفی که به موجب قانون اساسی و یا قوانین عادی به عهده دارد در برابر ملت و رهبر و مجلس شورای اسلامی مسؤول است.

اصل یکصد و بیست و سوم

رئیس‌جمهور موظف است مصوبات مجلس یا نتیجه همه‌پرسی را پس از طی مراحل قانونی و ابلاغ به وی امضا کند و برای اجرا در اختیار مسؤولان بگذارد.

اصل یکصد و بیست و چهارم^(۲)

رئیس‌جمهور می‌تواند برای انجام وظایف قانونی خود معاونانی داشته باشد. معاون اول رئیس‌جمهور با موافقت وی اداره هیأت‌وزیران و مسؤولیت هماهنگی سایر معاونت‌ها را به عهده خواهد داشت.

اصل یکصد و بیست و پنجم

امضای عهدنامه‌ها، مقاوله‌نامه‌ها، موافقت‌نامه‌ها و قراردادهای دولت ایران با سایر دولت‌ها و همچنین امضای پیمان‌های مربوط به اتحادیه‌های بین‌المللی پس از تصویب مجلس شورای اسلامی با رئیس‌جمهور یا نماینده قانونی او است.^(۳)

قسم نمی‌باشد. ▶

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و بیست و دوم): رئیس‌جمهور در حدود اختیارات و وظایف خویش در برابر ملت مسؤول است، نحوه رسیدگی به تخلف از این مسؤولیت را قانون معین می‌کند.

۲ - اصل سابق (اصل یکصد و بیست و چهارم): رئیس‌جمهور فردی را برای نخست‌وزیری نامزد می‌کند و پس از کسب رأی تمایل از مجلس شورای ملی حکم نخست‌وزیری برای او صادر می‌نماید.

۳ - الف - ☀ به نظر تفسیری شماره ۹۷۸۱ مورخ ۱۳۶۲/۸/۳ و نظر تفسیری شماره ۱۲۸۸۷ مورخ ۱۳۶۶/۱۰/۲۹ شورای نگهبان در زیرنویس اصل ۷۷ مراجعه شود.

ب - نظر تفسیری شماره ۲۹۶۱ مورخ ۱۳۶۳/۱۲/۸ شورای نگهبان: «مستفاد از اصل ۱۲۵ قانون اساسی این

اصل یکصد و بیست و ششم^(۱)

رییس‌جمهور مسؤلیت امور برنامه و بودجه و امور اداری و استخدامی کشور را مستقیماً

است که امضای عهدنامه‌ها، مقاله‌نامه‌ها و ... با امضای رییس‌جمهور یا نماینده قانونی او است و سند قرارداد با امضای رییس‌جمهوری یا نماینده قانونی او رسمیت خواهد یافت.»

ج - نظر تفسیری شماره ۹۰۳۹ مورخ ۱۳۶۲/۴/۹ شورای نگهبان:

فرمانده محترم نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران

عطف به نامه‌های شماره ۲۰۴/۲۱۰-۰۱ مورخ ۱۳۶۱/۱۲/۲۶ و شماره ۳۰/۲۱۰-۰۱ مورخ ۱۳۶۲/۴/۱: موضوع در جلسه شورای نگهبان مطرح و مورد بحث و بررسی قرار گرفت. نظر اکثریت اعضای

شورای نگهبان بدین شرح اعلام می‌شود:

«چون ارسال نامه درخواست کار چنانکه در صورت جلسه ارسالی^(۱*) مرقوم است متضمن قرارداد و تعهدی نیست مشمول اصل ۱۲۵ قانون اساسی نمی‌باشد و نیاز به تصویب مجلس شورای اسلامی ندارد.»

* ۱- منظور صورتجلسه درخواست اخذ پیشنهاد از کشور هندوستان در خصوص انجام تعمیرات اساسی تعدادی از یگان‌های شناور نداجا می‌باشد.

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و بیست و ششم): تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولت پس از تصویب هیأت‌وزیران به اطلاع رییس‌جمهور می‌رسد و در صورتی که آنها را برخلاف قوانین بیابد با ذکر دلیل برای تجدیدنظر به هیأت‌وزیران می‌فرستد.^(۱*)

* ۱- در خصوص اصل سابق، نظر تفسیری ذیل قابل توجه می‌باشد:

از نظر تفسیری شماره ۲۳۶۰ مورخ ۱۳۶۳/۱۰/۵ شورای نگهبان:

«۱- دولت در رابطه با نظر ریاست جمهوری اگر توضیحات و دلایلی داشته باشد، به رییس‌جمهوری ارایه

دهد تا چنانچه رییس‌جمهور توضیحات را کافی دانست، تصویب نامه صادره اجراء شود.

۲- پاسخ سؤال دوم از نظریه شماره ۱۹۴۷ مورخ ۱۳۶۳/۷/۲۵ شورای نگهبان^(۲*) معلوم می‌شود و بررسی جدید لزوم ندارد.

۴- به موجب این اصل بررسی و اظهار نظر در مغایرت مصوبه با قوانین با شخص رییس‌جمهور است، ولی اعلام نظر او از سوی مشاور یا رییس دفتر ریاست جمهوری به طور رسمی در صورتی که قبلاً رییس‌جمهور به مسؤلیت خود رسمیت و اعتبار امضاء او را اعلام کرده باشد، معایر با قانون اساسی نیست.»

* ۲- به نظر تفسیری مذکور مندرج در پاورقی اصل ۸۵ مراجعه شود.

بر عهده دارد و می‌تواند اداره آنها را به عهده دیگری بگذارد.^(۱)

اصل یکصد و بیست و هفتم^(۲)

رییس‌جمهور می‌تواند در موارد خاص، بر حسب ضرورت با تصویب هیأت‌وزیران نماینده، یا نمایندگان ویژه با اختیارات مشخص تعیین نماید. در این موارد تصمیمات نماینده یا نمایندگان مذکور در حکم تصمیمات رییس‌جمهور و هیأت‌وزیران خواهد بود.^(۳)

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۲۱۱۷۳/۳۰/۸۶ مورخ ۱۳۸۶/۲/۲۵ شورای نگهبان: تفویض مسؤولیت امور مذکور در اصل ۱۲۶ قانون اساسی به سازمان خاصی بدون تفویض اختیار از سوی رییس‌جمهور مغایر اصل مذکور است، لکن الزام رییس‌جمهور به اجرای آن امور از طریق تشکیلات خاص قانونی مانع ندارد.
ب - به بند ۳ نظر تفسیری شماره ۱۱۴۴/۲۱/۷۶ مورخ ۱۳۷۶/۵/۱۳ شورای نگهبان در زیرنویس اصل ۱۳۵ مراجعه شود.

۲ - اصل سابق (اصل یکصد و بیست و هفتم): هرگاه رییس‌جمهور لازم بداند جلسه هیأت‌وزیران در حضور او به ریاست وی تشکیل می‌شود.

۳ - الف - نظر مشورتی شماره ۵۴۷۷ مورخ ۱۳۷۲/۲/۲۸ شورای نگهبان: «مجلس شورای اسلامی می‌تواند از رییس‌جمهور و یا وزرا صرفاً درخصوص وظایفی که قانوناً برعهده دارند و به دیگری تفویض کرده‌اند سؤال کند البته اگر مجلس مستقیماً کاری را به عهده غیر رییس‌جمهور و وزیر بگذارد حق سؤال در این مورد را از رییس‌جمهور یا وزیر ندارد کما این که حق سؤال از مسؤول مزبور را نیز ندارد اگرچه حق تحقیق و تفحص در همه امور کشور و در صورت لزوم درخواست رسیدگی از قوه قضاییه را دارد.»

ب - اعلام نظر شماره ۶۱۸۶/۲۱/۷۸ مورخ ۱۳۷۸/۱۱/۲۰ شورای نگهبان:
ریاست محترم مجلس شورای اسلامی

عطف به نامه شماره ۳۵۴۴-ق مورخ ۱۳۷۸/۱۱/۵ و پیرو نامه شماره ۷۸/۲۱/۶۱۳۸ مورخ ۱۳۷۸/۱۱/۱۳:
طرح الحاق پنج تبصره به قانون نحوه اجرای اصل (۸۵) و (۱۳۸) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در رابطه با مسؤولیت‌های رییس‌مجلس شورای اسلامی^(*) مصوب چهارم بهمن‌ماه یکهزار و سیصد و هفتاد و هشت مجلس شورای اسلامی در جلسه مورخ ۱۳۷۸/۱۱/۲۰ شورای نگهبان مطرح شد نظر شورا به شرح ذیل اعلام می‌گردد:

در تبصره (۳) با استظهار اینکه اصل ۱۲۷ مربوط به امور اجرایی است الزام به ارسال تصمیمات مذکور در اصل ۱۲۷ قانون اساسی به رییس‌مجلس خلاف قانون اساسی شناخته شد.

* ۱- از طرح الحاق پنج تبصره به قانون نحوه اجرای اصل (۸۵) و (۱۳۸) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در رابطه با مسؤولیت‌های رییس‌مجلس شورای اسلامی

اصل یکصد و بیست و هشتم^(۱)

سفیران به پیشنهاد وزیر امور خارجه و تصویب رییس جمهور تعیین می‌شوند. رییس جمهور استوارنامه سفیران را امضا می‌کند و استوارنامه سفیران کشورهای دیگر را می‌پذیرد.

ماده واحده - تبصره‌های ذیل به عنوان تبصره‌های (۳) الی (۷) به قانون نحوه اجرای اصل هشتاد و پنجم (۸۵) و یکصد و سی و هشتم (۱۲۸) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در رابطه با مسؤولیت‌های رییس مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۸/۱۰/۲۶ الحاقی می‌گردد:

تبصره ۳ - مصوبات دولت و کمیسیون‌های مربوط در مورد اصل هشتاد و پنجم (۸۵) و یکصد و سی و هشتم (۱۲۸) و نیز تصمیمات موضوع اصل یکصد و بیست و هفتم (۱۲۷) قانون اساسی باید ظرف یک هفته از تاریخ تصویب یا اتخاذ تصمیم، ضمن ابلاغ، برای اجراء به اطلاع رییس مجلس شورای اسلامی برسد.

ج - نظر تفسیری شماره ۷۹/۲۱/۷۳۷ مورخ ۱۳۷۹/۵/۳۰ شورای نگهبان: «محدوده اصل ۱۲۷ شامل تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌ها و اساسنامه‌ها نمی‌شود و منحصراً شامل تصمیمات خواهد بود.»

د - نظر تفسیری شماره ۸۱/۳۰/۲۱۲۴ مورخ ۱۳۸۱/۱۰/۱۲ شورای نگهبان: «اصل ۱۲۷ مربوط به امور اجرایی است و شامل تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌ها و اساسنامه‌ها نمی‌شود و منحصراً شامل تصمیمات خواهد بود بنابراین تبصره الحاقی ماده (۲۹) که مقرر نموده است تفویض اختیار دولت، موضوع اصل ۱۲۷ قانون اساسی به نماینده یا نمایندگان ویژه رییس جمهور محدود به امور اجرایی است، وافی به مقصود است لکن تصویب‌نامه هیأت دولت که طی آن نماینده یا نمایندگانی با اختیارات مشخص تعیین می‌نماید از مصادیق تصویب‌نامه ذیل اصل ۱۲۸ قانون اساسی می‌باشد و لازم است این تصویب‌نامه ضمن ابلاغ برای اجرا به اطلاع رییس مجلس شورای اسلامی برسد تا در صورتی که آن‌ها را بر خلاف قوانین بدانند با ذکر دلیل برای تجدید نظر به هیأت‌وزیران بفرستد.»

ه - نظر تفسیری شماره ۸۲/۳۰/۲۷۶۶ مورخ ۱۳۸۲/۱/۲۴ شورای نگهبان: «شورای نگهبان نظری غیر از نظر تفسیری این‌شورا از موضوع نامه شماره ۸۱/۳۰/۲۱۲۴ مورخ ۱۳۸۱/۱۰/۲۷ خصوص اصل ۱۲۷ قانون اساسی ندارد.»

و - نظر مشورتی شماره ۱۹۴۹ مورخ ۱۳۶۳/۷/۲۵ شورای نگهبان مندرج در زیرنویس اصل ۶۰ و بند ۴ نظر تفسیری شماره ۷۶/۲۱/۱۱۴۴ مورخ ۱۳۷۶/۵/۱۳ در زیرنویس اصل ۱۳۵ مراجعه شود.

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و بیست و هشتم): رییس جمهور استوارنامه سفیران را امضا می‌کند و استوارنامه سفیران کشورهای دیگر را می‌پذیرد.

اصل یکصد و بیست و نهم

اعطای نشان‌های دولتی با رییس‌جمهور است.

اصل یکصد و سی ام^(۱)

رییس‌جمهور استعفای خود را به رهبر تقدیم می‌کند و تا زمانی که استعفای او پذیرفته نشده است به انجام وظایف خود ادامه می‌دهد.

اصل یکصد و سی و یکم^(۲)

در صورت فوت، عزل، استعفاء، غیبت یا بیماری بیش از دو ماه رییس‌جمهور و یا در موردی که مدت ریاست جمهوری پایان یافته و رییس‌جمهور جدید بر اثر موانعی هنوز انتخاب نشده و یا امور دیگری از این قبیل، معاون اول رییس‌جمهور با موافقت رهبری اختیارات و مسؤولیت‌های وی را بر عهده می‌گیرد و شورایی متشکل از رییس‌مجلس و رییس قوه قضاییه و معاون اول رییس‌جمهور موظف است ترتیبی دهد که حداکثر ظرف مدت پنجاه روز رییس‌جمهور جدید انتخاب شود، در صورت فوت معاون اول و یا امور دیگری که مانع انجام وظایف وی گردد و نیز در صورتی که رییس‌جمهور معاون اول نداشته باشد مقام رهبری فرد دیگری را به جای او منصوب می‌کند.^(۳)

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و سی ام): در هنگام غیبت یا بیماری رییس‌جمهور شورایی به نام شورای موقت ریاست جمهوری مرکب از نخست‌وزیر، رییس‌مجلس شورای ملی و رییس‌دیوان عالی کشور وظایف او را انجام می‌دهد، مشروط بر اینکه عذر رییس‌جمهور بیش از دوماه ادامه نیابد و نیز در مورد عزل رییس‌جمهور یا در موردی که مدت ریاست جمهوری سابق پایان یافته و رییس‌جمهور جدید بر اثر موانعی هنوز انتخاب نشده، وظایف ریاست جمهوری برعهده این شورا است.

۲ - اصل سابق (اصل یکصد و سی و یکم): در صورت فوت، کناره‌گیری یا بیماری بیش از دو ماه و عزل رییس‌جمهور، یا موجبات دیگری از این گونه، شورای موقت ریاست جمهوری موظف است ترتیبی دهد که حداکثر ظرف پنجاه روز رییس‌جمهور جدید انتخاب شود و در این مدت وظایف و اختیارات ریاست جمهوری را جز در امر همه‌پرسی برعهده دارد.

۳ - نظر تفسیری شماره ۳۵۵۶ مورخ ۱۳۶۰/۶/۹ شورای نگهبان: «با توجه به اینکه عمده نظر قانون اساسی

اصل یکصد و سی و دوم^(۱)

در مدتی که اختیارات و مسؤولیت‌های رییس‌جمهور بر عهده معاون اول یا فرد دیگری است که به موجب اصل یکصد و سی و یکم منصوب می‌گردد، وزراء را نمی‌توان استیضاح کرد یا به آنان رأی عدم اعتماد داد و نیز نمی‌توان برای تجدیدنظر در قانون اساسی و یا امر همه‌پرسی اقدام نمود.

اصل یکصد و سی و سوم^(۲)

وزراء توسط رییس‌جمهور تعیین و برای گرفتن رأی اعتماد به مجلس معرفی می‌شوند با تغییر مجلس، گرفتن رأی اعتماد جدید برای وزراء لازم نیست. تعداد وزیران و حدود اختیارات هر یک از آنان را قانون معین می‌کند.^(۳)

در اصول ۱۳۰ و ۱۳۱ عدم وقوع فترت و جلوگیری از تعطیل امور کشور می‌باشد و نظر به اینکه در صورت اتفاق رأی دو نفر از سه عضو شورای موقت ریاست جمهوری^(*) اکثریت که مناط اعتبار قانونی است حاصل می‌شود در صورت فوت یکی از سه نفر اعضای شورای مذکور در مواردی که دو نفر اتفاق رأی داشته باشند اقدامات و تصمیمات آنها به عنوان شورای ریاست جمهوری قانونی و معتبر است.»

* ۱- شورای موقت ریاست جمهوری مربوط به اصول قبلی قانون اساسی است.

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و سی و دوم): در مدتی که وظایف رییس‌جمهور بر عهده شورای موقت ریاست جمهوری است دولت را نمی‌توان استیضاح کرد یا به آن رأی عدم اعتماد داد و نیز نمی‌توان برای تجدیدنظر در قانون اساسی اقدام نمود.

۲ - اصل سابق (مبحث دوم - نخست‌وزیر و وزراء): اصل یکصد و سی و سوم؛ وزراء به پیشنهاد نخست‌وزیر و تصویب رییس‌جمهور معین و برای گرفتن رأی اعتماد به مجلس معرفی می‌شوند.

تعداد وزیران و حدود اختیارات هر یک از آنان را قانون معین می‌کند.

۳ - نظر تفسیری شماره ۹۰/۳۰/۴۲۲۴۹ مورخ ۱۳۹۰/۲/۲۱ شورای نگهبان: «با توجه به وضوح اصول قانون اساسی خصوصاً اصل ۱۳۳، هرگونه تغییر در وظایف و اختیارات قانونی و نیز ادغام دو یا چند وزارتخانه، باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد و تا قبل از تصویب مجلس، تغییری در مسؤولیت و اختیارات وزیران و وزارتخانه‌های قبلی به وجود نخواهد آمد.

وزیر وزارتخانه‌های جدید یا ادغام شده، در هر صورت وزیر جدید محسوب شده و نیاز به اخذ رأی اعتماد از مجلس شورای اسلامی دارد.»

اصل یکصد و سی و چهارم^(۱)(۳)

ریاست هیأت وزیران با رییس جمهور است که بر کار وزیران نظارت دارد و با اتخاذ تدابیر لازم به هماهنگ ساختن تصمیم‌های وزیران و هیأت دولت می‌پردازد و با همکاری وزیران، برنامه و خط مشی دولت را تعیین و قوانین را اجرا می‌کند.

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و سی و چهارم): ریاست هیأت وزیران با نخست‌وزیر است که بر کار وزیران نظارت دارد و با اتخاذ تدابیر لازم به هماهنگ ساختن تصمیم‌های دولت می‌پردازد و با همکاری وزیران، برنامه و خط‌مشی دولت را تعیین و قوانین را اجرا می‌کند. نخست‌وزیر در برابر مجلس مسؤول اقدامات هیأت‌وزیران است. (۱۰)

* ۱- در خصوص اصل سابق ملاحظه نظر تفسیری ذیل قابل توجه می‌باشد:

نظر تفسیری شماره ۴۶۰ مورخ ۱۳۵۹/۹/۲۶ شورای نگهبان:

عطف به نامه ۲۸۸۶ مورخه ۱۳۵۹/۹/۱۶: در مورد کسب تکلیف نسبت به مراجعه افرادی به عنوان نماینده و مشاور ریاست جمهوری به سازمان‌های دولتی و مداخله در امور اجرایی و صدور دستور به مأمورین اشعار می‌دارد: موضوع در شورای نگهبان مطرح و مورد بحث و بررسی قرار گرفت و نظر اکثریت قاطع اعضاء شورا به شرح زیر اعلام می‌گردد: «چون مشاورین و نمایندگان رییس جمهور مقام مسؤول نیستند، طبق قانون اساسی حق مداخله در امور اجرایی و صدور دستور به مأمورین دولتی را ندارند.»

۲ - الف - نظر تفسیری شماره ۱۶۱۹ مورخ ۱۳۶۳/۷/۳ شورای نگهبان: «وجود یا ایجاد سازمان‌های وابسته به نخست‌وزیری که وسیله و ابزار نظارت نخست‌وزیر بر کار وزیران و هماهنگی تصمیمات دولت و تعیین برنامه و خط مشی دولت و به طور کلی مربوط به وظایف نخست‌وزیر مندرج در اصل ۱۳۴ قانون اساسی است، مغایر قانون اساسی نمی‌باشد و انتزاع سازمان‌های مزبور از نخست‌وزیری و واگذاری آنها به وزارتخانه دیگر با قانون اساسی مغایرت دارد.»

بدیهی است مقررات قانونی مربوط به وظایف و اختیارات سازمان‌های یادشده باید با قانون اساسی مطابقت داده شود. (۱۰)

* ۱- «نخست‌وزیر» مربوط به اصول سابق قانون اساسی است.

ب - نظر تفسیری شماره ۷۷۵۱ مورخ ۱۳۶۵/۱۲/۵ شورای نگهبان: «نظر به اینکه به موجب اصل ۱۳۴ قانون اساسی هماهنگ ساختن تصمیم‌های دولت و ... از وظایف نخست‌وزیر است همانطور که در نامه شماره ۱۶۱۹ مورخ ۱۳۶۳/۷/۳ اظهار نظر شده است تشکیل سازمانی تحت هر عنوان زیر نظر نخست‌وزیر صرفاً جهت ایجاد هماهنگی و سیاستگذاری اقدامات دستگاه‌های اجرایی و برنامه‌ریزی‌های لازم به منظور انجام پدافند غیرعامل و بسیج امکانات دستگاه‌های اجرایی با قانون اساسی مغایرت ندارد.»

در موارد اختلاف نظر و یا تداخل در وظایف قانونی دستگاه‌های دولتی در صورتی که نیاز به تفسیر یا تغییر قانون نداشته باشد، تصمیم هیأت‌وزیران که به پیشنهاد رییس‌جمهور اتخاذ می‌شود لازم‌الاجرا است.^(۱)

رییس‌جمهور در برابر مجلس مسؤول اقدامات هیأت‌وزیران است.

اصل یکصد و سی و پنجم^(۲)

وزراء تا زمانی که عزل نشده‌اند و یا بر اثر استیضاح یا درخواست رأی اعتماد، مجلس به آنها رأی عدم اعتماد نداده است در سمت خود باقی می‌مانند. استعفای هیأت‌وزیران یا هر یک از آنان به رییس‌جمهور تسلیم می‌شود و هیأت‌وزیران تا تعیین دولت جدید به وظایف خود ادامه خواهند داد.^(۳)

۱ - نظر تفسیری شماره ۵۴۶۲ مورخ ۱۳۷۲/۸/۵ شورای نگهبان: «از اصل ۱۳۴ قانون اساسی استفاده می‌شود که در هر یک از موارد اختلاف، هیأت‌وزیران مرجع اتخاذ تصمیم است و لاغیر. مگر در واگذاری تصویب برخی از امور مربوط به وظایف دولت به کمیسیون‌های متشکل از چند وزیر (به موجب اصل ۱۳۸ قانون اساسی).»

۲ - اصل سابق (اصل یکصد و سی و پنجم): نخست‌وزیر تا زمانی که مورد اعتماد مجلس است در سمت خود باقی می‌ماند استعفای دولت به رییس‌جمهور تسلیم می‌شود و تا تعیین دولت جدید نخست‌وزیر به وظایف خود ادامه می‌دهد.

۳ - الف - نظر تفسیری شماره ۱۰۳۶ مورخ ۱۳۷۰/۱/۲۲ شورای نگهبان: «با توجه به صراحت اصل ۱۳۵ قانون اساسی مصوب شورای بازنگری قانون اساسی در سال ۱۳۶۸ که ملاک کنار گذاشتن وزرا را در مورد استیضاح رأی عدم اعتماد مجلس شورای اسلامی دانسته است و با عنایت به استصحاب اعتماد ابراز شده به وزرا از سوی مجلس در آغاز کار آنها، هیأت‌وزیران، یا وزیر مورد استیضاح هنگامی عزل می‌شود که اکثریت نمایندگان رأی عدم اعتماد بدهند و صرف عدم احراز رأی اعتماد اکثریت موجب عزل نمی‌گردد.»

ب - نظر تفسیری شماره ۷۶/۲۱/۱۱۴۴ مورخ ۱۳۷۶/۵/۱۳ شورای نگهبان:
«۱- وزرا از زمان اختتام دوره ریاست جمهوری تا رأی اعتماد به وزراء جدید کماکان بر مسؤولیت خود باقی می‌مانند.

۲- وزرای موجود در فاصله مزبور بر مسؤولیت باقی هستند و تشکیل و تصمیم‌گیری هیأت‌وزیران تحت نظر ریاست جمهوری جدید میسر است.

۳- معاونان رییس‌جمهور به عنوان معاون به کار خود ادامه می‌دهند، لکن در آن قسمت که مربوط به اداره

رییس جمهور می‌تواند برای وزارتخانه‌هایی که وزیر ندارند حداکثر برای مدت سه ماه سرپرست تعیین نماید.^(۱)

امور برنامه و بودجه و امور اداری و استخدامی است، ادامه کار منوط به نوعی موافقت رییس جمهور می‌باشد.
۴- کلیه تصمیمات نمایندگان ویژه رییس جمهور که به استناد اصل (۱۲۷) قانون اساسی انتخاب شده‌اند در این مدت نافذ نمی‌باشد.

۵- در بند ۵^(*) با تأیید ریاست جمهوری جدید تصمیمات مذکور لازم‌الاجرا است.»

* ۱- بند ۵ - آیا تشکیل کمیسیون‌های متشکل از وزرا موضوع اصل (۱۲۸) قانون اساسی، در فاصله زمانی مزبور مجاز است و تصمیمات ایشان با تأیید ریاست جمهوری جدید لازم‌الاجرا است یا خیر؟

الف - استعلام شماره ۱۰/۱/۳۹۶۲ د مورخ ۱۳۸۵/۷/۵ رییس مجلس شورای اسلامی:

حضرت آیت الله جنتی - دبیر محترم شورای نگهبان

با سلام، با توجه به قسمت اخیر اصل یکصد و سی و پنجم قانون اساسی که مقرر داشته است.

«... رییس جمهور می‌تواند برای وزارتخانه‌هایی که وزیر ندارند حداکثر برای مدت سه‌ماه سرپرست تعیین نماید.»

نظر تفسیری آن شورا را در مورد این اصل، خصوصاً در موارد ذیل اعلام فرمایند:

۱- آیا رییس جمهور تنها برای یک بار می‌تواند برای وزارتخانه‌ای که وزیر ندارد به مدت سه ماه سرپرست تعیین نماید یا اینکه بیش از یک‌بار و به‌دفعات می‌تواند سرپرست تعیین کند ولی قید سه‌ماه یک‌بار رعایت شود؟
۲- چنانچه مدت سرپرستی بیش از سه ماه طول کشید.

۳- آیا سرپرست منزل است یا وظیفه و اختیار و مسؤولیت دارد؟

۴- در مدتی که وزارتخانه وزیر یا سرپرست ندارد مسؤولیت وزارتخانه به‌عهده چه شخصی است؟

۵- مدت زمان سه ماه از زمانی شروع می‌شود که وزارتخانه وزیر ندارد و یا از زمانی که سرپرست ابلاغ سرپرستی می‌گیرد؟

۶- چنانچه وزیر توسط رییس جمهور معرفی شد و به علت عدم رأی اعتماد مجلس شورای اسلامی انتخاب وزیر بیش از سه ماه به درازا کشید تکلیف چیست؟

۷- اگر رییس جمهور در مهلت مناسب سرپرست معرفی نکرد چه وضعیتی دارد؟

رییس مجلس شورای اسلامی - غلامعلی حداد عادل

نظر تفسیری شماره ۸۶/۳۰/۲۴۴۹۸ مورخ ۱۳۸۶/۱۰/۴ شورای نگهبان:

رییس محترم مجلس شورای اسلامی

نامه شماره ۱۰/۱۵۲۰۶۵ د مورخ ۱۳۸۵/۱۰/۳ مبنی بر اظهار نظر تفسیری درباره «قسمت اخیر اصل یکصد و سی و پنجم قانون اساسی» در جلسات شورای نگهبان مورد بحث و بررسی قرار گرفت و نظر شورا به شرح زیر

اصل یکصد و سی و ششم^(۱)

رئیس‌جمهور می‌تواند وزراء را عزل کند و در این صورت باید برای وزیر یا وزیران جدید از مجلس رأی اعتماد بگیرد، و در صورتی که پس از ابراز اعتماد مجلس به دولت نیمی از هیأت‌وزیران تغییر نماید باید مجدداً از مجلس شورای اسلامی برای هیأت‌وزیران تقاضای رأی اعتماد کند.^(۲)

اعلام می‌گردد.

در پاسخ به سؤال اول: «مطابق اصل ۱۳۵ قانون اساسی تعیین سرپرست برای بیش از یک سه ماه امکان‌پذیر نمی‌باشد، لیکن در مدت سه ماه مذکور رئیس‌جمهور می‌تواند به دفعات سرپرست تعیین کند. راجع به سایر موارد مطروحه در نامه فوق‌الذکر، شورای نگهبان به نظر تفسیری نرسید.»

ب - نظر تفسیری شماره ۹۰/۳۰/۴۲۳۶۴ مورخ ۱۳۹۰/۲/۲۹ شورای نگهبان: «با توجه به اصول متعدد قانون اساسی و ظهور ذیل اصل ۱۳۵ و سابقه تاریخی وضع آن، رئیس‌جمهور نمی‌تواند شخصاً سرپرستی وزارتخانه‌هایی که وزیر ندارند را برعهده بگیرد.»

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و سی و ششم): هرگاه نخست‌وزیر بخواهد وزیری را عزل کند و وزیر دیگری را به جای او برگزیند، باید این عزل و نصب با تصویب رئیس‌جمهور باشد و برای وزیر جدید از مجلس رأی اعتماد بگیرد و در صورتی که پس از ابراز اعتماد مجلس به دولت، نیمی از اعضای هیأت‌وزیران تغییر نماید دولت باید مجدداً از مجلس تقاضای رأی اعتماد کند.

۲ - الف - نظر تفسیری شماره ۱۰۰۹۴ مورخ ۱۳۶۲/۹/۹ شورای نگهبان:

«۱- ذیل اصل ۱۳۶ قانون اساسی که مقرر نموده است (... و در صورتی که پس از ابراز اعتماد مجلس به دولت، نیمی از اعضای هیأت‌وزیران تغییر نماید، دولت باید مجدداً از مجلس تقاضای رأی اعتماد کند) منحصر به موردی نیست که تغییر نیمی از اعضای هیأت‌وزیران دفعتاً و احداثاً صورت پذیرفته باشد، بلکه به هر ترتیبی پس از زمان ابراز اعتماد مجلس به دولت، این تغییر حاصل شود، مشمول اصل فوق‌الذکر است و دولت باید مجدداً از مجلس تقاضای رأی اعتماد کند.

۲- در صورتی که تعداد اعضاء هیأت‌وزیران افزایش یافته باشد، ملاک احتساب، تغییر نیمی از اعضای وضع حاضر هیأت‌وزیران است یعنی هر زمان با توجه به تعداد اعضای هیأت‌وزیران در همان حال، چنانچه ملاحظه شد نیمی از اعضای آن تغییر یافته‌اند، تقاضای رأی اعتماد مجدد از مجلس لازم است.»

ب- نظر تفسیری شماره ۹۳/۱۰۲/۳۶۵۲ مورخ ۱۳۹۳/۱۲/۳ شورای نگهبان: «استیضاح و رأی عدم اعتماد به وزیر» و «فوت وزیر» تغییر محسوب می‌شود و در خصوص سایر موارد سؤال معموله، این شورا به نظر

اصل یکصد و سی و هفتم^(۱)

هر یک از وزیران مسؤول وظایف خاص خویش در برابر رییس‌جمهور و مجلس است و در اموری که به تصویب هیأت‌وزیران می‌رسد مسؤول اعمال دیگران نیز هست.^(۲)

اصل یکصد و سی و هشتم^(۳)

علاوه بر مواردی که هیأت‌وزیران یا وزیری مأمور تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی قوانین می‌شود، هیأت‌وزیران حق دارد برای انجام وظایف اداری و تأمین اجرای قوانین و تنظیم سازمان‌های اداری به وضع تصویب‌نامه و آیین‌نامه بپردازد. هر یک از وزیران نیز در حدود وظایف خویش و مصوبات هیأت‌وزیران حق وضع آیین‌نامه و صدور بخشنامه را دارد ولی مفاد این مقررات نباید با متن و روح قوانین مخالف

تفسیری نرسید. پاسخ به سؤال دوم نیز با توجه به پاسخ سؤال اول موضوعاً منتفی است.

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و سی و هفتم):

هر یک از وزیران، مسؤول وظایف خاص خویش در برابر مجلس است، ولی در اموری که به تصویب هیأت‌وزیران می‌رسد مسؤول اعمال دیگران نیز هست.

۲ - الف - نظر تفسیری ۱۰۱۸۴ مورخ ۱۳۶۲/۹/۲۹ شورای نگهبان: «هر وزیری که طبق قانون و با رأی اعتماد مجلس به عنوان وزیر تعیین شده باشد طبق اصل ۱۲۷ قانون اساسی در برابر مجلس مسؤول است و مطابق اصل ۸۸ می‌توان از او سؤال کرد، و تعیین مشاور یا معاون نخست‌وزیر به عنوان وزیر مشاور جهت عملیات اجرایی، مغایر قانون اساسی است.»

ب - به نظر مشورتی شماره ۵۴۷۷ مورخ ۱۳۷۲/۸/۲۲ شورای نگهبان مندرج در پاورقی ذیل اصل ۱۲۷ رجوع کنید.

۳ - اصل سابق (اصل یکصد و سی و هشتم): علاوه بر مواردی که هیأت‌وزیران یا وزیری مأمور تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی قوانین می‌شود هیأت‌وزیران حق دارد برای انجام وظایف اداری و تأمین اجرای قوانین و تنظیم سازمان‌های اداری به وضع تصویب‌نامه و آیین‌نامه بپردازد. هر یک از وزیران نیز در حدود وظایف خویش و مصوبات هیأت‌وزیران حق وضع آیین‌نامه و صدور بخشنامه را دارد، ولی مفاد این مقررات نباید با متن و روح قوانین مخالف باشد.

باشد.^(۱)

دولت می‌تواند تصویب برخی از امور مربوط به وظایف خود را به کمیسیون‌های متشکل از چند وزیر واگذار نماید.^(۲) مصوبات این کمیسیون‌ها در محدوده قوانین پس از

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۷۸/۲۱/۴۵۱۲ مورخ ۱۳۷۸/۱/۲۵ شورای نگهبان: «ارجاع تصویب آیین‌نامه به کمیسیون یا کمیسیون‌های مجلس خلاف اصل ۱۳۸ قانون اساسی است.»

ب - نظر تفسیری شماره ۷۸/۲۱/۴۸۰۰ مورخ ۱۳۷۸/۳/۲۶ شورای نگهبان: «چون ماده ۱۸ قانون گزینش معلمان و کارکنان آموزش و پرورش از نظر شورای نگهبان گذشته و مغایر با شرح یا قانون اساسی تشخیص داده نشده است، فلذا ماده مذکور قانونیت دارد و قابل اجراء می‌باشد بالتبع اعتبار آیین‌نامه‌ای که بر مبنای ماده مذکور به تصویب رسیده به قوت خود باقی است.»

۲ - الف - به بند ۵ نظر تفسیری ۷۶/۲۱/۱۱۴۴ مورخ ۱۳۷۶/۵/۱۳ شورای نگهبان در زیرنویس اصل ۱۳۵ مراجعه شود.

ب - استعلام شماره ۶۸۴/ب - هـ تاریخ ۱۳۷۲/۹/۲۸ رییس مجلس شورای اسلامی:

شورای محترم نگهبان

پیرو نامه شماره ۲/هـ ب مورخ ۱۳۷۲/۷/۲۸ و ضمن ارسال تصویرهایی از دو فقره تصویب‌نامه‌های شماره ۲۱۱۵/ب/۲۱۱ هـ مورخ ۱۳۷۲/۷/۸ و شماره ۴۲۵۱۸/ت/۲۴۴ هـ مورخ ۱۳۷۲/۸/۱۸ به‌طوری که ملاحظه می‌فرمایید هیأت‌وزیران با اصلاح تبصره (۱) تصویب‌نامه قبلی خود به‌گونه‌ای اتخاذ تصمیم نموده‌اند که اگر فی‌المثل ده یا نه نفر از وزرا عضو شورا یا کمیسیون در یکی از جلسات شرکت داشتند و پنج یا چهار نفر از اعضای غیر وزیر شورا یا کمیسیون مزبور نیز در جلسه شرکت داشته باشند بالتبصره در فرض آنکه شش یا پنج نفر از وزرا با امری موافقت نداشته باشند لکن پنج یا چهار نفر اعضای غیر وزیر در معیت چهار نفر از وزرا با امر مزبور موافقت داشته باشند چنین مصوبه‌ای مستنداً به تصویب‌نامه شماره ۴۲۵۱۸/ت/۲۴۴ هـ مورخ ۱۳۷۲/۸/۱۸ اعتبار و قوت اجرایی خواهد داشت در حالی که با عنایت به حضور ده یا نه نفر از وزرا بر حسب مورد موافقت شش نفر یا پنج نفر آنان ضرورت دارد علیهذا چون به نظر می‌رسد تبصره یک اصلاحی با منظور اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی که لزوم اکثریت آرای وزرایی عضو هر یک از کمیسیون‌های متشکله با امر مطروحه در کمیسیون می‌باشد در تضاد و بالتبصره مغایر با قانون اساسی است لذا مراتب جهت نوعی چاره‌جویی از طرف آن شورای محترم اعلام گردید دستور فرمایید از نتیجه تصمیم متخذه اینجانب را مطلع سازند.

علی اکبر ناطق نوری - رییس مجلس شورای اسلامی

نظر تفسیری شماره ۵۶۸۶ مورخ ۱۳۷۲/۱۰/۱۶ شورای نگهبان:

ریاست محترم مجلس شورای اسلامی

نامه شماره ۶۸۴/ب هـ مورخ ۱۳۷۲/۹/۲۸ در جلسه مورخ ۱۳۷۲/۱۰/۱ شورای نگهبان مطرح شد و نظر شورا بدین شرح اعلام می‌گردد: «مستفاد از مصوبه هیأت دولت این است که غیر وزرا حق رأی ندارند و لذا محذور

تأیید رییس‌جمهور لازم‌الاجرا است.

تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولت و مصوبات کمیسیون‌های مذکور در این اصل، ضمن ابلاغ برای اجرا به اطلاع رییس مجلس شورای اسلامی می‌رسد تا در صورتی که آنها را برخلاف قوانین بیابد با ذکر دلیل برای تجدیدنظر به هیأت‌وزیران بفرستد.^(۱)

مذکور در نامه فوق پیش نمی‌آید لکن از این لحاظ که غیر وزرا را نیز عضو کمیسیون مذکور دانسته است خلاف اصل ۱۳۸ قانون اساسی است.»

ج - نظر تفسیری شماره ۹۰/۳۰/۴۳۴۵۸ مورخ ۱۳۹۰/۶/۲ شورای نگهبان: «بدیهی است رییس قوه قضاییه نمی‌تواند برای دستگاه‌های خارج از این قوه آیین‌نامه وضع نماید، اما می‌تواند در حدود اختیارات مذکور در قانون اساسی، آیین‌نامه تصویب کند، در این صورت آیین‌نامه مصوب ایشان برای همه دستگاه‌ها لازم‌الاتباع است.»

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۲۱۰۱ مورخ ۱۳۷۱/۶/۱۵ شورای نگهبان: «کلمه «قوانین» مذکور در ذیل اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی شامل قانون اساسی نمی‌شود.»

ب - به نظر تفسیری شماره ۵۴۶۲ مورخ ۱۳۷۲/۸/۵ شورای نگهبان مندرج در ذیل اصل ۱۳۴ و نظر مورخ ۱۳۶۰/۱/۲۰ شورای نگهبان در ذیل اصل ۵۳ و اعلام نظر شماره ۷۸/۲۱/۶۱۸۶ مورخ ۱۳۷۸/۱۱/۲۰ شورای نگهبان و نظر تفسیری شماره ۸۱/۳۰/۲۱۲۴ مورخ ۱۳۸۱/۱۰/۲ و نظر تفسیری شماره ۸۲/۳۰/۲۷۶۶ مورخ ۱۳۸۲/۱/۲۴ در ذیل اصل ۱۲۷ و نظر تفسیری شماره ۱۹۴۷ مورخ ۱۳۶۳/۷/۲۵ و نظر تفسیری شماره ۹۱/۳۰/۷۳۲ مورخ ۱۳۹۱/۳/۲۰ شورای نگهبان در پاورقی اصل ۸۵ مراجعه شود.

ج - نظر تفسیری شماره ۸۳/۳۰/۱۶۰ مورخ ۱۳۸۳/۸/۲ شورای نگهبان: «همان‌طور که مصوبات دولت خارج از موارد چهارگانه مذکور در اصل ۱۳۸ قانون اساسی است، رسیدگی به این‌گونه مصوبات هم خارج از اختیارات ریاست مجلس است.»

د - استعلام شماره ۱۰/۱۴۶۶۴۵ مورخ ۱۳۸۵/۹/۲۲ رییس مجلس شورای اسلامی:

حضرت آیت.ا. جنّی - دبیر محترم شورای نگهبان

نظر به اینکه بعضاً هیأت وزیران تحت عناوینی نظیر «موافقت نمود»، «مقرر نمود» و ... تصمیماتی اتخاذ می‌کند در این‌گونه تصمیمات به اعتبار آنکه فاقد عنوان تصویب‌نامه است مشمول قسمت اخیر اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی تلقی نشده و در نتیجه از ارسال آن برای بررسی و اعلام نظر رییس مجلس شورای اسلامی خودداری می‌شود، خواهشمند است نظر تفسیری آن شورای محترم را به سوالات زیر اعلام نمایید:

۱ - آیا اتخاذ عناوینی غیر از عنوان تصویب‌نامه برای تصمیمات هیأت وزیران، رافع تکلیف قانونی مذکور در قسمت اخیر اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی برای هیأت وزیران و رافع مسؤولیت قانونی رییس

اصل یکصد و سی و نهم

صلح دعاوی راجع به اموال عمومی و دولتی^(۱) یا ارجاع آن به داوری^(۲) در هر مورد موکول به تصویب هیأت وزیران است و باید به اطلاع مجلس برسد. در مواردی که طرف

مجلس شورای اسلامی می‌باشد یا نه؟

۲- در صورت مرتفع نبودن تکلیف و مسؤولیت فوق آیا عطف به ما سبق نیز می‌شود یا خیر؟
به پیوست نمونه‌هایی از تصمیمات فوق‌الذکر ارسال می‌شود.
دوام توفیقات اعضای محترم شورای نگهبان را از خداوند متعال خواستارم.

نظر شماره ۸۶/۳۰/۲۰۹۷۶ مورخ ۱۳۸۶/۱/۳۰ شورای نگهبان:

رئیس محترم مجلس شورای اسلامی

نامه شماره ۱۴۶۶۴۵/۱۰/د مورخ ۱۳۸۵/۹/۲۲، مبنی بر تقاضای اظهار نظر تفسیری درباره «قسمت اخیر اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی» در جلسه مورخ ۱۳۸۶/۱/۲۹ شورای نگهبان مورد بحث و بررسی قرار گرفت و شورای نگهبان به نظر تفسیری نرسید.^(۱*)

* ۱- نظر مذکور در فصل استفسار به‌های مجموعه نظریات شورای نگهبان، چاپ دوم، ویرایش اول، تیرماه ۱۳۸۹ درج شده است.

الف - نظر^(۱*) شماره ۵۶۰۶ مورخ ۱۳۷۲/۹/۱۷ شورای نگهبان: «اصل یکصد و سی و نهم قانون اساسی به لحاظ صراحت و وضوح نیازی به تفسیر ندارد و اعضای شورای نگهبان به اتفاق آرا اصل مذکور را شامل اموال شرکت‌های دولتی نیز می‌دانند.»

* ۱- علیرغم عدم تصریح به مشورتی بودن در متن نظر، لیکن نظر مزبور در فصل «نظریات مشورتی» مجموعه نظریات شورای نگهبان، چاپ دوم، ویرایش اول، تیرماه ۱۳۸۹ درج شده است.

ب - به نظر شماره ۳۷۸۶ مورخ ۱۳۶۴/۴/۱۹ مندرج در ذیل اصل ۷۷ مراجعه شود.

۲ - نظر مشورتی شماره ۶۰۲۵ مورخ ۱۳۶۵/۴/۱۸ شورای نگهبان:

عطف به نامه شماره ۴۳/۱۷-۶۲ م مورخ ۱۳۶۵/۲/۲۴ نظر به اینکه قوانین جاریه کشور در صورتی از لحاظ قانون اساسی منع اجرایی دارد که با قانون اساسی مغایرت داشته باشد و نظر به اینکه در مواردی که شمول هر یک از اصول قانون اساسی نسبت به قوانین جاریه به تفسیر شورای نگهبان نیاز داشته باشد، مادام که شورای نگهبان نظر تفسیری نداده باشد آن قوانین منع اجرایی ندارد و جواز اجراء آن قوانین به اصل خود باقی است و نظر به اینکه در مورد شمول اصل ۱۳۹ نسبت به قرارداد مورد سؤال شورای نگهبان به نظر تفسیری نرسیده ارجاع به داوری از طرف دولت بدون کسب مجوز از مجلس شورای اسلامی با قانون اساسی مغایرت ندارد.

دعوی خارجی باشد و در موارد مهم داخلی باید به تصویب مجلس نیز برسد. موارد مهم را قانون تعیین می‌کند. (۱)

اصل یکصد و چهلم (۲)

رسیدگی به اتهام رییس‌جمهور و معاونان او و وزیران در مورد جرایم عادی با اطلاع

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۹۹۹۳ مورخ ۱۳۶۲/۹/۸ شورای نگهبان:

«۱- در هر مورد عمل دولت یا هر مقام مسؤولی به استناد تصویب مجلس شورای اسلامی انجام می‌شود، فقط در محدوده مصوبه قانونیت دارد و خارج از آن محدوده جزاً و کلاً به تصویب مجلس شورای اسلامی نیاز دارد.
۲- یادداشت تفاهم چنانچه ایجاد تعهد نماید مثل قرارداد است و بایستی ضوابط مذکور در قانون اساسی نسبت به آن رعایت شود.

۳- قراردادهای جزئی در رابطه با اصل قرارداد موضوع اصل ۷۷ قانون اساسی در صورتی که خارج از محدوده قرارداد اصلی باشد باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد.»
ب - نظر (۱*) شماره ۵۹۳۹ مورخ ۱۳۶۵/۲/۱۰ شورای نگهبان:

نخست وزیر محترم

عطف به نامه شماره ۱۰۱/۲ - ۲/۸ م ن مورخ ۱۳۶۵/۲/۳:

موضوع در جلسه شورای نگهبان مطرح و پس از بحث و بررسی لازم نظر اکثریت اعضا بدین شرح اعلام می‌شود:

«بر حسب اطلاق اصل ۱۳۹ قانون اساسی در مورد موافقتنامه‌های پیش از پیروزی انقلاب اسلامی هر چند در آنها ارجاع به داوری پیش‌بینی شده باشد مقررات اصل مذکور باید رعایت شود.»

* ۱- علیرغم عدم تصریح به مشورتی بودن در متن نظر، لیکن نظر مزبور در فصل نظریات مشورتی مجموعه نظریات شورای نگهبان، چاپ دوم، ویرایش اول، تیرماه ۱۳۸۹ درج شده است.

ج - نظر تفسیری شماره ۷۴۸۴ مورخ ۱۳۶۵/۱۰/۱۱ شورای نگهبان

«۱- انجام تشریفات مذکور در اصل ۱۳۹ قانون اساسی متحصراً مربوط به صلح دعاوی راجع به اموال عمومی و دولتی و یا ارجاع دعاوی به داوری می‌باشد و شامل طرح دعوی در مراجع قضایی نمی‌باشد.

۲- در مواردی که حقوق و اموال عمومی و دولتی مورد تعدی قرار گیرد جمهوری اسلامی ایران با توجه به قانون اساسی می‌تواند برای احقاق حقوق مزبور اقدامات لازم، از جمله طرح دعوی در مراجع قضایی اعم از داخلی و خارجی، معمول دارد. همچنین جمهوری اسلامی ایران می‌تواند به وسیله وزارتخانه‌ها و یا سازمان‌های ذی‌ربط اقدامات مزبور را انجام دهد.»

۲ - اصل سابق (اصل یکصد و چهلم): رسیدگی به اتهام رییس‌جمهور و نخست‌وزیر و وزیران در مورد جرایم عادی با اطلاع مجلس شورای ملی در دادگاه‌های عمومی دادگستری انجام می‌شود.

مجلس شورای اسلامی در دادگاه‌های عمومی دادگستری انجام می‌شود.^(۱)

اصل یکصد و چهل و یکم^(۲)

رییس‌جمهور، معاونان رییس‌جمهور، وزیران و کارمندان دولت نمی‌توانند بیش از یک شغل دولتی داشته باشند و داشتن هر نوع شغل دیگر در مؤسساتی که تمام یا قسمتی از سرمایه آن متعلق به دولت یا مؤسسات عمومی است و نمایندگی مجلس شورای اسلامی و کالت دادگستری و مشاوره حقوقی و نیز ریاست و مدیریت عامل یا عضویت در هیأت مدیره انواع مختلف شرکت‌های خصوصی، جز شرکت‌های تعاونی ادارات و مؤسسات برای آنان ممنوع است.

سمت‌های آموزشی در دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی از این حکم مستثنی است.^(۳)

۱ - نظر تفسیری شماره ۱۰۸۷۰ مورخ ۱۳۶۲/۱۲/۲۹ شورای نگهبان: «مفاد اصل یکصد و چهل و یکم قانون اساسی روشن است و نیازی به تفسیر ندارد و ارتکاب جرم در حین یا به سبب انجام وظیفه، وصف عادی بودن آن را از میان نمی‌برد و همان‌طور که در نظر مشورتی اداره حقوقی دادگستری آمده، رسیدگی به جرایم عادی (نه سیاسی، نظامی، مطبوعاتی...) ارتكابی رییس‌جمهور، نخست‌وزیر و وزراء چه در حین یا به سبب انجام وظیفه باشد یا نباشد، با اطلاع مجلس شورای اسلامی در دادگاه‌های عمومی دادگستری انجام می‌شود.»

۲ - اصل سابق (اصل یکصد و چهل و یکم): رییس‌جمهور، نخست‌وزیر، وزیران و کارمندان دولت نمی‌توانند بیش از یک شغل دولتی داشته باشند و داشتن هر نوع شغل دیگر در مؤسساتی که تمام یا قسمتی از سرمایه آن متعلق به دولت یا مؤسسات عمومی است و نمایندگی مجلس شورای ملی و کالت دادگستری و مشاوره حقوقی و نیز ریاست و مدیریت عامل یا عضویت در هیأت مدیره انواع مختلف شرکت‌های خصوصی، جز شرکت‌های تعاونی ادارات و مؤسسات برای آنان ممنوع است.

سمت‌های آموزشی در دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی از این حکم مستثنی است.
نخست‌وزیر می‌تواند در موارد ضرورت به طور موقت تصدی برخی از وزارتخانه‌ها را بپذیرد.

۳ - الف - نظر تفسیری شماره ۴۲۹/۲ مورخ ۱۳۵۹/۱۰/۸ شورای نگهبان:

شورای عالی قضایی جمهوری اسلامی ایران

عطف به نامه شماره ۸۳۸۲/ش مورخ ۱۳۵۹/۹/۱۳ در مورد اشتغال برخی از نمایندگان مجلس شورای اسلامی به قضاوت در دادگاه‌های انقلاب اشعار می‌دارد موضوع در شورای نگهبان مطرح و مورد بررسی قرار گرفت و نظر اکثریت اعضای شورا به شرح زیر اعلام می‌گردد:

«قضاتی که طبق بند سوم اصل ۱۵۷^(۱۰) قانون اساسی از طرف شورای عالی قضایی استخدام و عزل و نصب آنها با شورای مزبور می‌باشد مطابق اصل ۱۴۱ قانون اساسی نمی‌توانند نماینده مجلس شورای اسلامی باشند.»
 * ۱- در حال حاضر اصل ۱۵۸ قانون اساسی.

ب - نظر تفسیری شماره ۱۴۰۱ مورخ ۱۳۵۹/۱۲/۲۱ شورای نگهبان: «چون سازمان اوقاف سازمان دولتی است، سرپرستی آن با سمت نمایندگی مجلس شورای اسلامی مخالف اصل ۱۴۱ قانون اساسی می‌باشد.»

ج - استعلام شماره ۵۳۶۹۳ ح تاریخ ۱۳۵۹/۱۲/۲۴ صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران:
 سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران در گذشته چند مورد سرمایه‌گذاری در شرکت‌های خصوصی داشته است و بعد از پیروزی انقلاب برای حفظ منافع سازمان و بیت‌المال نمایندگان در شرکت‌ها که ۴۹٪ سهام آن متعلق به سازمان است منصوب می‌نماید اما بعد از تصویب قانون اساسی نمایندگان سهام‌دار (سازمان) خود را مشمول اصل ۱۴۱ قانون اساسی می‌دانند و این امر مشکلی برای سازمان ایجاد نموده است حال با توجه به اینکه این اشخاص صرفاً نمایندگان صدا و سیما (سهام‌دار) می‌باشند دفتر حقوقی سازمان برای حل این مشکل محتاج به تفسیر و تاویل اصل مزبور به وسیله آن شورای محترم می‌باشد لذا خواهشمند است تصمیمات متخذه در این مورد که آیا نمایندگان سهام‌دار (سازمان) مشمول اصل ۱۴۱ قانون اساسی هستند یا خیر؟ به این دفتر ابلاغ فرمایند.

از طرف دیگر کلیه نمایندگان سهام دارد (سازمان) کارمندان رسمی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران بوده و تنها از بودجه و اعتبار سازمان حقوق دریافت می‌نمایند و برای نمایندگی خود در شرکت‌ها که ۴۹٪ سهام آن به سازمان تعلق دارد چیزی به عنوان حقوق و یا غیره دریافت نمی‌نمایند.

د - نظر تفسیری شماره ۲۰۹۱ مورخ ۱۳۶۰/۲/۳ شورای نگهبان: «ممنوعیت دو شغل داشتن اعم از موظف بودن است و در مورد مؤسسات و سازمان‌های تابعه وزارتخانه‌ها و ادارات دولتی اگر آن مؤسسه ضمیمه وزارتخانه یا اداره باشد، به طوری که تصدی و سرپرستی آن جزو وظایف وزیر یا مدیر یا رئیس مربوط باشد و تعیین مسؤؤل دیگر برای آن قانوناً منتفی باشد، تصدی آن مغایر قانون اساسی نیست. ولی اگر تصدی سازمان مربوطه با حفظ استقلال آن، برای شخص وزیر یا رئیس یا مدیر به‌عنوان رئیس یا سرپرست آن واحد باشد، مخالف قانون اساسی است.»

ه- نظر تفسیری شماره ۱۷۲۲ مورخ ۱۳۶۰/۲/۹ شورای نگهبان: «در صورتی که نمایندگی مرقوم به عنوان مأموریت است و شغل مستقل شمرده نمی‌شود، مانع قانونی ندارد.»

و - نظر تفسیری شماره ۲۷۰۸ م مورخ ۱۳۶۰/۳/۲۷ شورای نگهبان: «مستفاد از اصل ۱۴۱ قانون اساسی این است که نماینده مجلس شورای اسلامی با قبول و عهده‌دار شدن یکی از مشاغل دولتی مذکور در اصل مرقوم در حکم مستعفی از نمایندگی است هر چند به طور رسمی استعفا نداده باشد یا استعفاپیش در مجلس قرائت نشده باشد.»

ز - نظر تفسیری شماره ۸۵۱۳ مورخ ۱۳۶۲/۲/۲۰ شورای نگهبان:

«۱- ریاست دانشگاه، نظر به اینکه سمت اداری محسوب می‌شود مانع از اشتغال به سمت نمایندگی است.
 ۲ و ۳- عضویت در هیأت‌های بازسازی و گزینش برای نمایندگان مجلس در صورتی که شاغل سازمانی تحت عناوین مذکور پیش‌بینی شده باشد و نماینده با عضویت در هیأت‌های مزبور کارمند دولت محسوب شود مانع از اشتغال او به نمایندگی مجلس است.

۴- نهادها و ارگان‌ها و بنیادهای انتظامی که دولت بودجه آنها را تأمین می‌نماید و مسؤولیت‌های اجرایی برحسب قانون عهده‌دار می‌باشند دولتی محسوب می‌شوند و کارمندی آنها کارمندی دولت می‌باشد و مانع از اشتغال به نمایندگی است و چنانچه در رابطه با خدماتی که می‌نمایند مسؤولیت‌های اجرایی قانونی ندارند کارمندی آنها کارمندی دولت محسوب نمی‌گردد هر چند دولت به آنها کمک مالی بنماید.»

ح - نظر تفسیری شماره ۲۴۲۲ مورخ ۱۳۶۷/۷/۵ شورای نگهبان: «با توجه به ذیل اصل ۱۴۱ قانون اساسی اشتغال نماینده مجلس شورای اسلامی به سمت آموزشی در دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی بلامانع است و در جهت دیگر مذکور در نامه قوانین عادی باید ملاک عمل قرار گیرد.»

ط - نظر تفسیری شماره ۱۱۸ مورخ ۱۳۶۸/۲/۱۹ شورای نگهبان: «عضویت وزرا و کارمندان دولت در هیأت‌امنا (و) (۱) مؤسسات خصوصی و یا دولتی (از جمله عضویت در هیأت امنای دانشگاه‌ها و مدارس غیرانتفاعی) به لحاظ اینکه سمت‌های مذکور، شغل سازمانی تلقی نمی‌گردد مغایرتی با اصل ۱۴۱ قانون اساسی ندارد.»

۱- * به نظر می‌رسد با توجه به متن استعلام، حرف (و) زائد می‌باشد.

ی - نظر تفسیری شماره ۵۴۰۰ مورخ ۱۳۷۲/۷/۲۴ شورای نگهبان: «چون رییس دیوان محاسبات کشور کارمند دولت محسوب می‌شود لذا با حفظ سمت نمایندگی مجلس شورای اسلامی نمی‌تواند در دیوان محاسبات انجام وظیفه نماید و موضوع با اصل ۱۴۱ قانون اساسی مغایر شناخته شد.»

ک - نظر مشورتی شماره ۵۰۸۱ مورخ ۱۳۷۲/۵/۲۴ شورای نگهبان: استخدام نمایندگان و تبدیل وضع آنان به شرط عدم اشتغال در دستگاه موضوع استخدام مغایرتی با قانون اساسی ندارد.

ل - از استعلام شماره ۱۰/۴۴۱۶۲/۵ مورخ ۱۳۷۳/۶/۵ رییس مجلس شورای اسلامی:

شورای محترم نگهبان

سلام علیکم. در اجرای اصل ۹۸ و با توجه به اصول ۱۴۱ و ۸۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، خواهشمند است نظر تفسیری آن شورای محترم را در دو مورد زیر اعلام فرمایید:

۱ - آیا اعطای مسؤولیت ریاست یا سرپرستی دانشکده‌های دانشگاه‌های کشور به نمایندگان مجلس شورای اسلامی مانع از اشتغال به سمت نمایندگی است یا این قبیل سمت‌ها مشمول قسمت اخیر اصل ۱۴۱ قانون اساسی که صراحت دارد سمت‌های آموزشی در دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی از این حکم مستثنی است می‌باشد؟

م- از نظر تفسیری شماره ۶۷۷۲ مورخ ۱۳۷۳/۲/۲۲ شورای نگهبان:

ریاست محترم مجلس شورای اسلامی

عطف به نامه شماره ۱۰/۴۴۱۶۲/د مورخ ۱۳۷۳/۶/۵ موضوع در جلسه مورخ ۱۳۷۳/۶/۲۳ شورای نگهبان مطرح و نظر شورای بدین شرح اعلام می‌گردد:

«۱- در مورد بند اول به اتفاق آراء نظر به اینکه ریاست دانشکده مانند ریاست دانشگاه سیمت اداری محسوب می‌شود تصدی آن برای نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی خلاف اصل ۱۴۱ قانون اساسی است.

در این رابطه نظر ریاست محترم مجلس را به بند اول نامه شماره ۸۵۱۳ مورخ ۱۳۶۲/۲/۲۰ شورای نگهبان جلب می‌کنیم.»

ن - نظر (۱*) شماره ۸۶/۳۰/۲۱۶۶۷ مورخ ۱۳۸۶/۳/۲۶ شورای نگهبان:

رییس محترم مجلس شورای اسلامی

نامه شماره ۱۰/۳۳۲۹/د مورخ ۱۳۸۶/۳/۶؛ مبنی بر درخواست اظهارنظر تفسیری درباره «اصل یکصد و چهل و یکم قانون اساسی و اینکه آیا عضویت در شورای نگهبان شغل محسوب می‌شود و مصداق اصل ۱۴۱ قانون اساسی می‌باشد یا خیر؟»

موضوع در جلسه مورخ ۱۳۸۶/۳/۱۶ شورای نگهبان مورد بحث و بررسی قرار گرفت و نتیجتاً شورا به نظر تفسیری نرسید. (۲*)

* ۱- یادآور می‌گردد که نظر مذکور در فصل استفساریه‌های مجموعه نظریات شورای نگهبان، چاپ دوم، ویرایش اول، تیرماه ۱۳۸۹، درج شده است.

* ۲- تبصره ۱۰ الحاقی به قانون ممنوعیت تصدی بیش از یک شغل مصوب ۱۳۷۳ مصوب ۱۳۸۸/۴/۲۰ مجمع تشخیص مصلحت نظام: عضویت همزمان کلیه اشخاص شاغل در هر یک از قوای سه‌گانه و مؤسسات و سازمان‌های تابعه آنها و شرکت‌ها و مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت که شمول قانون بر آنها مستلزم ذکر نام یا تصریح نام بوده و به هر مقدار از بودجه کل کشور استفاده می‌نمایند، در شورای نگهبان به جز مشاغل آموزشی موضوع تبصره (۱) و افراد موضوع تبصره (۸) قانون ممنوعیت تصدی بیش از یک شغل مصوب ۱۳۷۳ به عنوان حقوقدان ممنوع است و این ممنوعیت شامل اعضاء کنونی شورای نگهبان که قبل از این قانون انتخاب شده‌اند نیز می‌شود و چنانچه ظرف دو ماه پس از تصویب این قانون استعفاء ندهند از عضویت در شورای نگهبان مستعفی شناخته می‌شوند.

س - نظر تفسیری شماره ۸۷/۳۰/۲۹۱۷۳ مورخ ۱۳۸۷/۸/۲۲ شورای نگهبان: «عضویت به عنوان هیأت‌مدیره و یا مدیر عامل مؤسسات فرهنگی غیردولتی و غیرعمومی و مؤسساتی که سرمایه آن تماماً یا جزئاً متعلق به دولت و مؤسسات عمومی نیست و نیز شرکت دولتی یا خصوصی محسوب نشوند، مشمول

اصل یکصد و چهل و دوم^(۱)

دارایی رهبر، رئیس‌جمهور، معاونان رئیس‌جمهور، وزیران و همسر و فرزندان آنان قبل و بعد از خدمت، توسط رئیس قوه قضاییه رسیدگی می‌شود که برخلاف حق، افزایش نیافته باشد.

مبحث دوم^(۲) - ارتش و سپاه پاسداران انقلاب

اصل یکصد و چهل و سوم

ارتش جمهوری اسلامی ایران پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی کشور را بر عهده دارد.

اصل یکصد و چهل و چهارم

ارتش جمهوری اسلامی ایران باید ارتشی اسلامی باشد که ارتشی مکتبی و مردمی است و باید افرادی شایسته را به خدمت بپذیرد که به اهداف انقلاب اسلامی مؤمن و در راه تحقق آن فداکار باشند.^(۳)

اصل ۱۴۱ قانون اساسی نمی‌باشد.»

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و چهل و دوم): دارایی رهبر یا اعضای شورای رهبری، رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر، وزیران و همسر و فرزندان آنان قبل و بعد از خدمت، توسط دیوان عالی کشور رسیدگی می‌شود که برخلاف حق افزایش نیافته باشد.

۲ - به موجب اصلاحات سال ۱۳۶۸ قانون اساسی، عنوان «مبحث سوم - ارتش و سپاه پاسداران انقلاب» به «مبحث دوم - ارتش و سپاه پاسداران انقلاب» تغییر یافته است.

۳ - الف - نظر تفسیری شماره ۷۳۵ مورخ ۱۳۵۹/۱۰/۲۴ شورای نگهبان: موضوع^(۱) در شورای نگهبان مطرح، رأی متفق^۲ علیه اعضاء حاضر در جلسه بر این است که «در استخدام پرسنل ارتش باید شرط اسلام مذکور باشد.»

ب - موضوع استعلام ناظر بر این سوال است که «آیا نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران می‌توانند اقلیت‌های مذهبی رسمی را انتخاب نمایند یا تنها باید افراد مسلمان را به استخدام درآورند؟»

ب - نظر تفسیری شماره ۲۶۳۰ مورخ ۱۳۶۰/۴/۴ شورای نگهبان: «در استخدام برای نیروهای مسلح طبق

اصل یکصد و چهل و پنجم

هیچ فرد خارجی به عضویت در ارتش و نیروهای انتظامی کشور پذیرفته نمی‌شود.^(۱)

اصل یکصد و چهل و ششم

استقرار هر گونه پایگاه نظامی خارجی در کشور هر چند به عنوان استفاده‌های صلح‌آمیز باشد ممنوع است.

اصل یکصد و چهل و هفتم

دولت باید در زمان صلح از افراد و تجهیزات فنی ارتش در کارهای امدادی، آموزشی، تولیدی و جهاد سازندگی، با رعایت کامل موازین عدل اسلامی استفاده کند در حدی که به آمادگی رزمی ارتش آسیبی وارد نیاید.

اصل یکصد و چهل و هشتم

هر نوع بهره‌برداری شخصی از وسایل و امکانات ارتش و استفاده شخصی از افراد آنها به صورت گماشته، راننده شخصی و نظایر اینها ممنوع است.

اصل یکصد و چهل و نهم

ترفیغ درجه نظامیان و سلب آن به موجب قانون است.

اصل ۱۴۴، افراد مکتبی و مؤمن به اهداف انقلاب باید استخدام شوند و نسبت به خدمت وظیفه اقلیت‌ها از جهت قانون منعی نیست. هر نوع که وضع ارتش و مصالح عالی آن اقتضاء دارد اقدام نمایید.»

۱ - نظر تفسیری شماره ۱۳۸۴ مورخ ۱۳۵۹/۱۲/۱۴ شورای نگهبان: «به کار گرفتن کارشناسان خارجی و استفاده از تخصص آنان به طور موقت در ارتش، عضویت در ارتش که در اصل ۱۴۵ قانون اساسی ممنوع شده محسوب نمی‌گردد. طبیعی است طبق اصل ۸۲ قانون مزبور استخدام کارشناسان خارجی در موارد ضرورت با تصویب مجلس شورای اسلامی امکان‌پذیر است.»

اصل یکصد و پنجاهم

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که در نخستین روزهای پیروزی این انقلاب تشکیل شد، برای ادامه نقش خود در نگرهبانی از انقلاب و دستاوردهای آن پابرجا می‌ماند. حدود وظایف و قلمرو مسؤولیت این سپاه در رابطه با وظایف و قلمرو مسؤولیت نیروهای مسلح دیگر با تأکید بر همکاری و هماهنگی برادرانه میان آنها به‌وسیله قانون تعیین می‌شود.

اصل یکصد و پنجاه و یکم

به حکم آیه کریمه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَاتَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ»^(۱) دولت موظف است برای همه افراد کشور برنامه و امکانات آموزش نظامی را بر طبق موازین اسلامی فراهم نماید، به‌طوری که همه افراد همواره توانایی دفاع مسلحانه از کشور و نظام جمهوری اسلامی ایران را داشته باشند، ولی داشتن اسلحه باید با اجازه مقامات رسمی باشد.

فصل دهم - سیاست خارجی

اصل یکصد و پنجاه و دوم

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران براساس نفی هر گونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیرمحراب استوار است.

اصل یکصد و پنجاه و سوم

هرگونه قرارداد که موجب سلطه بیگانه بر منابع طبیعی و اقتصادی، فرهنگ، ارتش و دیگر شؤون کشور گردد ممنوع است.

اصل یکصد و پنجاه و چهارم

جمهوری اسلامی ایران سعادت انسان در کل جامعه بشری را آرمان خود می‌داند و استقلال و آزادی و حکومت حق و عدل را حق همه مردم جهان می‌شناسد. بنابراین در عین خودداری کامل از هر گونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر، از مبارزه حق طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند.

اصل یکصد و پنجاه و پنجم

دولت جمهوری اسلامی ایران می‌تواند به کسانی که پناهندگی سیاسی بخواهند پناه دهد مگر اینکه برطبق قوانین ایران خائن و تبهکار شناخته شوند.

فصل یازدهم - قوه قضاییه

اصل یکصد و پنجاه و ششم

قوه قضاییه قوه‌ای است مستقل که پشتیبان حقوق فردی و اجتماعی و مسؤول تحقق بخشیدن به عدالت و عهده‌دار وظایف زیر است:

- ۱ - رسیدگی و صدور حکم در مورد تظلمات، تعدیات، شکایات، حلّ و فصل دعاوی و رفع خصومات و اخذ تصمیم و اقدام لازم در آن قسمت از امور حسبیه، که قانون معین می‌کند.
- ۲ - احیای حقوق عامه و گسترش عدل و آزادی‌های مشروع.
- ۳ - نظارت بر حسن اجرای قوانین.^(۱)
- ۴ - کشف جرم و تعقیب و مجازات و تعزیر مجرمین و اجرای حدود و مقررات منون جزایی اسلام.

۱ - نظر تفسیری شماره ۴۲۰۹ مورخ ۱۳۶۰/۱۱/۵ شورای نگهبان: «برحسب بند ۳ اصل ۱۵۶ قانون اساسی قوه قضاییه نظارت بر حسن اجرای قوانین دارد. بنابراین اصل می‌تواند در موارد تخلف از اجراء قوانین به مقامات مسؤول اخطار کند و مقامات مسؤول موظفند به اخطارات قوه قضاییه که به موجب اصل ۱۷۴ قانون اساسی انجام می‌شود، توجه نمایند و در صورت عدم توجه، از قانون اساسی تخلف نموده‌اند و ترتیب و حدود این وظایف در قانون عادی نیز بیان شده است.»

۵ - اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین.

اصل یکصد و پنجاه و هفتم^(۱)

به منظور انجام مسؤولیت‌های قوه قضاییه در کلیه امور قضایی و اداری و اجرایی مقام رهبری یک نفر مجتهد عادل و آگاه به امور قضایی و مدیر و مدبر را برای مدت پنج سال به عنوان رییس قوه قضاییه تعیین می‌نماید که عالی‌ترین مقام قوه قضاییه است.

اصل یکصد و پنجاه و هشتم^(۲)

وظایف رییس قوه قضاییه به شرح زیر است:

۱ - ایجاد تشکیلات لازم در دادگستری به تناسب مسؤولیت‌های اصل یکصد و پنجاه

و ششم.^(۳)

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و پنجاه و هفتم): به منظور انجام مسؤولیت‌های قوه قضاییه شورایی به نام

شورای عالی قضایی تشکیل می‌گردد که بالاترین مقام قوه قضاییه است و وظایف آن به شرح زیر می‌باشد:

۱- ایجاد تشکیلات لازم در دادگستری به تناسب مسؤولیت‌های اصل یکصد و پنجاه و ششم.

۲ - تهیه لوایح قضایی متناسب با جمهوری اسلامی ایران.

۳ - استخدام قضات عادل و شایسته و عزل و نصب آنها و تغییر محل مأموریت و تعیین مشاغل و ترفیع

آنان و مانند اینها از امور اداری، طبق قانون.

۲ - اصل سابق (اصل یکصد و پنجاه و هشتم): شورای عالی قضایی از پنج عضو تشکیل می‌شود:

۱ - رییس دیوان عالی کشور.

۲ - دادستان کل کشور.

۳ - سه نفر قاضی مجتهد و عادل به انتخاب قضات کشور.

اعضای این شورا برای مدت پنج سال و طبق قانون انتخاب می‌شوند و انتخاب مجددشان بلامانع است.

شرایط انتخاب شونده و انتخاب کننده را قانون معین می‌کند.^(۴)

* ۱- در خصوص اصل سابق، نظر تفسیری ذیل قابل توجه می‌باشد:

نظر تفسیری شماره ۳۴۷۲ مورخ ۱۳۶۴/۳/۱ شورای نگهبان: «مستفاد از اصل ۱۵۸ قانون اساسی دوره‌ای

بودن شورای عالی قضایی است لذا باید در هر پنج سال انتخاب اعضای شورای مزبور تجدید شود هر چند

برخی از آنها در اثناء دوره انتخاب شده باشند.»

۳ - الف - نظر مشورتی شماره ۱۲۵۹ مورخ ۱۳۶۹/۱/۲۲ شورای نگهبان: «موضوع سؤال در جلسه شورای

- ۲ - تهیه لوایح قضایی متناسب با جمهوری اسلامی.^(۱)
- ۳ - استخدام قضات عادل و شایسته و عزل و نصب آنها و تغییر محل مأموریت و تعیین مشاغل و ترفیح آنان و مانند اینها از امور اداری، طبق قانون.^(۲)

نگهبان مطرح و مورد بحث و بررسی قرار گرفت و به نظر مشورتی اکثریت اعضای شورای نگهبان، مرتبط و وابسته نمودن پلیس قضایی^(۱*) لحاظ سازمانی و تشکیلاتی به قوه قضاییه مغایرتی با اصول قانون اساسی ندارد.»

* ۱- پلیس قضایی که به موجب لایحه قانونی مصوب ۱۳۵۹/۴/۵ شورای انقلاب تشکیل شده بود با توجه به ماده ۱ قانون نیروی انتظامی مصوب ۱۳۶۹/۴/۲۷ در نیروی انتظامی ادغام شده است. یادآور می‌شود به‌منظور احیای پلیس قضایی در سال ۱۳۸۴ لایحه‌ای به مجلس شورای اسلامی تقدیم گردید.

ب - نظر تفسیری شماره ۷۸/۲۱/۵۵۱۵ مورخ ۱۳۷۸/۸/۲ شورای نگهبان: «آنچه مربوط به وظایف وزیر دادگستری مذکور در اصل ۱۶۰ قانون اساسی است مشمول اصل ۱۵۸ قانون اساسی خواهد بود. این تشکیلات باید به تصویب رییس قوه قضاییه برسد و اعتبارات آن باید از طرف قوه قضاییه تأمین شود. آنچه مربوط به وظایف وزارتی وزیر دادگستری و نیز وظایفی است که هیأت دولت به عهده وی واگذار کرده مشمول اصل ۱۵۸ قانون اساسی نیست و تشکیلات آن باید به تصویب دولت برسد.»

ج - نظر تفسیری شماره ۷۸/۲۱/۵۶۱۰ مورخ ۱۳۷۸/۸/۱۳ شورای نگهبان: «آنچه مربوط به وظایف وزارتی وزیر دادگستری است که ارتباط با قوه قضاییه ندارد و نیز در مورد وظایفی که هیأت دولت به عهده وی واگذار کرده است مشمول اصل ۱۵۸ قانون اساسی نیست و تشکیلات آن باید به تصویب دولت برسد.»

۱ - نظر تفسیری شماره ۷۹/۲۱/۱۰۶۵ مورخ ۱۳۷۹/۷/۳۰ شورای نگهبان:

«۱- فرق لوایح قضایی و غیر قضایی مربوط به محتوای آن است و محتوای لوایح قضایی را فصل یازدهم قانون اساسی به ویژه اصول ۱۵۶ و ۱۵۷ و ۱۵۸ و موضوعات مربوط به آنها در اصول دیگر فصل یازدهم و سایر اصول مربوط به امور قضایی معین می‌کند.

۲- هیأت دولت نمی‌تواند مستقلاً لایحه قضایی تنظیم نموده و آن را به مجلس شورای اسلامی جهت تصویب نهایی ارسال نماید.

۳- لوایح قضایی که توسط رییس قوه قضاییه تهیه و به دولت ارسال می‌شود، به مجلس شورای اسلامی تقدیم می‌گردد. هرگونه تغییر مربوط به امور قضایی در این گونه لوایح فقط با جلب موافقت رییس قوه قضاییه مجاز می‌باشد.»

۲ - نظر تفسیری شماره م ۴۲۹/۲ مورخ ۱۳۵۹/۱۰/۸ شورای نگهبان:

شورای عالی قضایی جمهوری اسلامی ایران
عطف به نامه شماره ۸۳۸۲/ش مورخ ۱۳۵۹/۹/۱۳ در مورد اشتغال برخی از نمایندگان مجلس شورای اسلامی

اصل یکصد و پنجاه و نهم

مرجع رسمی تظلمات و شکایات، دادگستری است. تشکیل دادگاه‌ها و تعیین صلاحیت آنها منوط به حکم قانون است.

اصل یکصد و شصتم^(۱)

وزیر دادگستری مسؤولیت^(۲) کلیه مسائل مربوط به روابط قوه قضاییه با قوه مجریه و قوه مقننه را بر عهده دارد و از میان کسانی که رییس قوه قضاییه به رییس جمهور پیشنهاد می‌کند انتخاب می‌گردد.

رییس قوه قضاییه می‌تواند اختیارات تام مالی و اداری و نیز اختیارات استخدای غیرقضات را به وزیر دادگستری تفویض کند.

در این صورت وزیر دادگستری دارای همان اختیارات و وظایفی خواهد بود که در قوانین برای وزراء به عنوان عالی‌ترین مقام اجرایی پیش‌بینی می‌شود.^(۳)

به قضاوت در دادگاه‌های انقلاب اشعار می‌دارد موضوع در شورای نگهبان مطرح و مورد بررسی قرار گرفت و نظر اکثریت اعضای شورا به شرح زیر اعلام می‌گردد:

«قضاتی که طبق بند سوم اصل ۱۵۷^(۱) قانون اساسی از طرف شورای عالی قضایی استخدام و عزل و نصب آنها با شورای مزبور می‌باشد مطابق اصل ۱۴۱ قانون اساسی نمی‌توانند نماینده مجلس شورای اسلامی باشند.»

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و شصتم): وزیر دادگستری مسؤولیت کلیه مسائل مربوط به روابط قوه قضاییه با قوه مجریه و قوه مقننه را بر عهده دارد و از میان کسانی که شورای عالی قضایی به نخست‌وزیر پیشنهاد می‌کند انتخاب می‌گردد.

۲ - الف - نظر تفسیری شماره ۴۲۱ مورخ ۱۳۵۹/۹/۱۱ شورای نگهبان: «وظیفه وزیر دادگستری برقراری رابطه بین قوه قضاییه با قوه مجریه و مقننه است و عهده دار مسؤولیت این وظیفه و وظایف مشترک با هیأت‌وزیران می‌باشد و در امور تشکیلاتی دادگستری مانند: اداره امور مالی، کارگزینی، خدمات و پزشکی قانونی وظیفه و مسؤولیتی ندارد و این امور به عهده شورای عالی قضایی می‌باشد.»

۳ - به نظر تفسیری شماره ۹۰۷۵ مورخ ۱۳۶۲/۴/۱۶ در زیرنویس اصل ۷۶ و نظر تفسیری شماره ۷۸/۲۱/۵۵۱۵ مورخ ۱۳۷۸/۸/۲ و ۷۸/۲۱/۵۶۱۰ مورخ ۱۳۷۸/۸/۱۳ مندرج در زیرنویس اصل ۱۵۸ مراجعه شود.

اصل یکصد و شصت و یکم^(۱)

دیوان عالی کشور به منظور نظارت بر اجرای صحیح قوانین در محاکم و ایجاد وحدت رویه قضایی و انجام مسؤولیت‌هایی که طبق قانون به آن محول می‌شود براساس ضوابطی که رییس قوه قضاییه تعیین می‌کند تشکیل می‌گردد.^(۲)

اصل یکصد و شصت و دوم^(۳)

رییس دیوان عالی کشور و دادستان کل باید مجتهد عادل و آگاه به امور قضایی باشند و رییس قوه قضاییه با مشورت قضات دیوان عالی کشور آنها را برای مدت پنج سال به این سمت منصوب می‌کند.

اصل یکصد و شصت و سوم

صفات و شرایط قاضی طبق موازین فقهی به وسیله قانون معین می‌شود.

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و شصت و یکم): دیوان عالی کشور به منظور نظارت بر اجرای صحیح قوانین در محاکم و ایجاد وحدت رویه قضایی و انجام مسؤولیت‌هایی که طبق قانون به آن محول می‌شود براساس ضوابطی که شورای عالی قضایی تعیین می‌کند تشکیل می‌گردد.

۲ - نظر تفسیری شماره ۴۱۸ مورخ ۱۳۶۹/۵/۲ شورای نگهبان:

«۱- با توجه به تشکیلات موجود عنوان «دیوان عالی کشور» در اصل ۱۶۱ قانون اساسی شامل دادسرای دیوان عالی نیز می‌باشد.

۲- در خصوص نظارت رییس دیوان عالی کشور و دادستان کل و ایجاد واحد نظارت توسط هریک از آنان اصل ۱۶۱ ساکت است و نیاز به قانون دارد.»

۳ - اصل سابق (اصل یکصد و شصت و دوم): رییس دیوان عالی کشور و دادستان کل باید مجتهد عادل و آگاه به امور قضایی باشند و رهبری با مشورت قضات دیوان عالی کشور آنها را برای مدت پنج سال به این سمت منصوب می‌کند.

اصل یکصد و شصت و چهارم^(۱)

قاضی را نمی‌توان از مقامی که شاغل آن است بدون محاکمه و ثبوت جرم یا تخلفی که موجب انفصال است به طور موقت یا دایم منفصل کرد یا بدون رضای او محل خدمت یا سمتش را تغییر داد مگر به اقتضای مصلحت جامعه با تصمیم رییس قوه قضاییه پس از مشورت با رییس دیوان عالی کشور و دادستان کل. نقل و انتقال دوره‌ای قضات برطبق ضوابط کلی که قانون تعیین می‌کند صورت می‌گیرد.^(۲)

اصل یکصد و شصت و پنجم

محاکمات، علنی انجام می‌شود و حضور افراد بالامانع است مگر آنکه به تشخیص دادگاه، علنی بودن آن منافی عفت عمومی یا نظم عمومی باشد یا در دعاوی خصوصی طرفین دعوا تقاضا کنند که محاکمه علنی نباشد.

اصل یکصد و شصت و ششم

احکام دادگاه‌ها باید مستدل و مستند به مواد قانون و اصولی باشد که براساس آن حکم صادر شده است.

اصل یکصد و شصت و هفتم

قاضی موظف است کوشش کند حکم هر دعوا را در قوانین مدونه بیابد و اگر نیابد با

۱ - اصل سابق (اصل یکصد و شصت و چهارم): قاضی را نمی‌توان از مقامی که شاغل آن است بدون محاکمه و ثبوت جرم یا تخلفی که موجب انفصال است به طور موقت یا دایم منفصل کرد یا بدون رضای او محل خدمت یا سمتش را تغییر داد مگر به اقتضای مصلحت جامعه با تصویب اعضای شورای عالی قضایی به اتفاق آراء نقل و انتقال دوره‌ای قضات برطبق ضوابط کلی که قانون تعیین می‌کند صورت می‌گیرد.

۲ - نظر تفسیری شماره ۰۴۴۸ مورخ ۱۳۶۹/۴/۲۳ شورای نگهبان: «استثنای مندرج در اصل ۱۶۴ قانون اساسی (مگر به اقتضای مصلحت جامعه با تصمیم رییس قوه قضاییه پس از مشورت با رییس دیوان عالی کشور و دادستان کل) صرفاً ناظر به جمله دوم اصل یعنی عبارت (یا بدون رضای او محل خدمت یا سمتش را تغییر داد) می‌باشد و ارتباطی به جمله صدر اصل ندارد.»

استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر حکم قضیه را صادر نماید و نمی‌تواند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین مدوئه از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزد.

اصل یکصد و شصت و هشتم

رسیدگی به جرایم سیاسی و مطبوعاتی علنی است و با حضور هیأت منصفه در محاکم دادگستری صورت می‌گیرد. نحوه انتخاب، شرایط، اختیارات هیأت منصفه و تعریف جرم سیاسی را قانون براساس موازین اسلامی معین می‌کند.

اصل یکصد و شصت و نهم

هیچ فعل یا ترک فعلی به استناد قانونی که بعد از آن وضع شده است جرم محسوب نمی‌شود.

اصل یکصد و هفتادم

قضات دادگاه‌ها مکلفند از اجرای تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولتی که مخالف با قوانین و مقررات اسلامی یا خارج از حدود اختیارات قوه مجریه است خودداری کنند و هر کس می‌تواند ابطال این گونه مقررات را از دیوان عدالت اداری تقاضا کند.^(۱)

۱ - الف - نظر تفسیری شماره ۸۰/۲۱/۱۲۷۹ مورخ ۸۰/۲/۱۸ شورای نگهبان: «نسبت به ابطال آیین‌نامه‌ها و تصویب‌نامه‌ها و بخشنامه‌ها اصل یکصد و هفتادم به خودی خود اقتضای بیش از ابطال از زمان ابطال را ندارد، لکن چون ابطال موارد خلاف شرع مستند به تشخیص فقهای شورای نگهبان است و از مصادیق اعمال اصل چهارم قانون اساسی می‌باشد، فلذا ابطال از زمان تصویب آنها خواهد بود.»^(۱)

۱ - ب - در مورد نحوه ابطال تصویب‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌های دولتی موضوع اصل مذکور به قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری مصوب ۱۳۹۰/۹/۲۲ مراجعه شود.

ب - نظر تفسیری شماره ۸۳/۳۰/۹۳۸۷ مورخ ۸۳/۱۰/۲۱ شورای نگهبان: «باتوجه به قرینه ه‌قوه مجریه و در قسمت اخیر اصل یکصد و هفتادم قانون اساسی مقصود از تعبیر دولتی در این اصل قوه مجریه است.»

ج - نظر تفسیری شماره ۸۳/۳۰/۹۴۸۶ مورخ ۸۳/۱۱/۷ شورای نگهبان: «اجرای مصوبه ابطال شده در مواردی که به مرحله اجراء درنیامده و نیز تصویب مصوبه‌ای به همان مضمون و یا مبتنی بر همان ملاکی که

اصل یکصد و هفتاد و یکم

هرگاه در اثر تقصیر یا اشتباه قاضی در موضوع یا در حکم یا در تطبیق حکم بر مورد خاص ضرر مادی یا معنوی متوجه کسی گردد در صورت تقصیر، مقصر طبق موازین اسلامی ضامن است و در غیر این صورت خسارت به وسیله دولت جبران می‌شود، و در هر حال از متهم اعاده حیثیت می‌گردد.

اصل یکصد و هفتاد و دوم

برای رسیدگی به جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی یا انتظامی^(۱) اعضاء ارتش، ژاندارمری، شهربانی^(۲) و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، محاکم نظامی مطابق قانون تشکیل می‌گردد ولی به جرایم عمومی آنان یا جرایمی که در مقام ضابط دادگستری مرتکب شوند در محاکم عمومی رسیدگی می‌شود. دادستانی و دادگاه‌های نظامی، بخشی از قوه قضائیه کشور و مشمول اصول مربوط به این قوه هستند.

اصل یکصد و هفتاد و سوم^(۳)

به منظور رسیدگی به شکایات، تظلمات و اعتراضات مردم نسبت به مأمورین یا واحدها

موجب ابطال مصوبه شده است مانند عدم وجود مجوز قانونی، بدون اخذ مجوز جدید، برخلاف نظریه تفسیری شورای نگهبان است.»

۱ - نظر تفسیری شماره ۱۷۹۰ مورخ ۱۳۶۳/۷/۲ شورای نگهبان: «مفهوم کلی جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی روشن است و محتاج به تفسیر نیست و منظور تخلفاتی است که مأمور نظامی یا انتظامی در ارتباط با وظایف خاص خود مرتکب می‌شود و وظایف خاص و حدود آن را قانون عادی معین می‌نماید.»

۲ - به موجب قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۹/۴/۲۷، از ادغام کمیته، ژاندارمری و شهربانی، «نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران» تشکیل گردید.

۳ - اصل سابق (اصل یکصد و هفتاد و سوم): به منظور رسیدگی به شکایات، تظلمات و اعتراضات مردم نسبت به مأمورین یا واحدها یا آیین‌نامه‌های دولتی و احقاق حقوق آنها دیوانی به نام دیوان عدالت اداری زیر نظر

با آیین‌نامه‌های دولتی^(۱) و احقاق حقوق آنها، دیوانی به نام دیوان عدالت اداری زیر نظر رییس قوه قضاییه تأسیس می‌گردد.

حدود اختیارات و نحوه عمل این دیوان را قانون تعیین می‌کند.

اصل یکصد و هفتاد و چهارم^(۲)

براساس حق نظارت قوه قضاییه نسبت به حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری سازمانی به نام «سازمان بازرسی کل کشور» زیر نظر رییس قوه قضاییه تشکیل می‌گردد.

حدود اختیارات و وظایف این سازمان را قانون تعیین می‌کند.^(۳)

فصل دوازدهم - صدا و سیما^(۴)

اصل یکصد و هفتاد و پنجم^(۵)

در صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، آزادی بیان و نشر افکار با رعایت موازین اسلامی و مصالح کشور باید تأمین گردد.

شورای عالی قضایی تأسیس می‌گردد. حدود اختیارات و نحوه عمل این دیوان را قانون تعیین می‌کند.

۱ - به نظرات تفسیری شماره ۸۰/۲۱/۱۲۷۹ مورخ ۱۳۸۰/۲/۱۸، شماره ۸۳/۳۰/۹۳۸۷ مورخ ۱۳۸۳/۱۰/۲۱ و شماره ۸۳/۳۰/۹۴۸۶ مورخ ۱۳۸۳/۱۱/۷ شورای نگهبان مندرج در پاورقی اصل یکصد و هفتادم مراجعه شود.

۲ - اصل سابق (اصل یکصد و هفتاد و چهارم): براساس حق نظارت قوه قضاییه نسبت به حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری سازمانی به نام «سازمان بازرسی کل کشور» زیر نظر شورای عالی قضایی تشکیل می‌گردد. حدود اختیارات و وظایف این سازمان را قانون معین می‌کند.

۳ - به نظر شماره ۴۲۰۹ مورخ ۱۳۶۰/۱۱/۵ شورای نگهبان در ذیل بند ۳ اصل ۱۵۶ مراجعه شود.

۴ - عنوان فصل دوازدهم، قبل از بازنگری قانون اساسی، «رسانه‌های گروهی» بوده است.

۵ - اصل سابق (اصل یکصد و هفتاد و پنجم): در رسانه‌های گروهی (رادیو و تلویزیون) آزادی انتشارات و تبلیغات طبق موازین اسلامی باید تأمین شود. این رسانه‌ها زیر نظر مشترک قوای سه‌گانه قضاییه (شورای عالی قضایی)، مقننه و مجریه اداره خواهد شد. ترتیب آن را قانون معین می‌کند.

نصب و عزل رییس سازمان صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران با مقام رهبری است و شورایی مرکب از نمایندگان رییس جمهور و رییس قوه قضاییه و مجلس شورای اسلامی (هر کدام دو نفر) نظارت بر این سازمان خواهند داشت. خط مشی و ترتیب اداره سازمان و نظارت بر آن را قانون معین می‌کند.^(۱)

فصل سیزدهم - شورای عالی امنیت ملی^(۲)

اصل یکصد و هفتاد و ششم

به منظور تأمین منافع ملی و پاسداری از انقلاب اسلامی و تمامیت ارضی و حاکمیت ملی شورای عالی امنیت ملی به ریاست رییس جمهور، با وظایف زیر تشکیل می‌گردد.

- ۱ - تعیین سیاست‌های دفاعی - امنیتی کشور در محدوده سیاست‌های کلی تعیین شده از طرف مقام رهبری.
- ۲ - هماهنگ نمودن فعالیت‌های سیاسی، اطلاعاتی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در ارتباط با تدابیر کلی دفاعی - امنیتی.
- ۳ - بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی کشور برای مقابله با تهدیدهای داخلی و خارجی.

اعضای شورا عبارتند از:

- رؤسای قوای سه‌گانه
- رییس ستاد فرماندهی کل نیروهای مسلح

۱ - از نظر تفسیری شماره ۷۹/۲۱/۹۷۹ مورخ ۷۹/۷/۱۰ ۱۳۷۹ شورای نگهبان^(۱*):

«نظریه تفسیری درخصوص اصل یکصد و هفتاد و پنجم قانون اساسی: مطابق اصل ۱۷۵ قانون اساسی در نظام جمهوری اسلامی ایران صدا و سیما زیر نظر مستقیم مقام معظم رهبری می‌باشد. بنابراین سیاست‌گذاری، هدایت و تدابیر لازم در همه ابعاد خصوصاً در راستای تحقق آزادی بیان و نشر افکار با رعایت موازین اسلامی و مصالح کشور در همه شوون و مراتب که در صدر اصل مذکور به آن اشاره شده است از اختیارات اختصاصی آن مقام می‌باشد.»

* ۱- بند ب این نظر ذیل اصل ۴۴ قانون اساسی درج شده است.

۲ - این فصل و اصل یکصد و هفتاد و ششم به موجب اصلاحات سال ۱۳۶۸ قانون اساسی، به آن الحاق شده است.

- مسوؤل امور برنامه و بودجه
 - دو نماینده به انتخاب مقام رهبری
 - وزرای امور خارجه، کشور، اطلاعات
 - حسب مورد وزیر مربوط و عالی‌ترین مقام ارتش و سپاه
- شورای عالی امنیت ملی به تناسب وظایف خود شوراهای فرعی از قبیل شورای دفاع و شورای امنیت کشور تشکیل می‌دهد. ریاست هر یک از شوراهای فرعی با رئیس‌جمهور یا یکی از اعضای شورای عالی است که از طرف رئیس‌جمهور تعیین می‌شود.
- حدود اختیارات و وظایف شوراهای فرعی را قانون معین می‌کند و تشکیلات آنها به تصویب شورای عالی می‌رسد.
- مصوبات شورای عالی امنیت ملی پس از تأیید مقام رهبری قابل اجراست.

فصل چهاردهم - بازنگری در قانون اساسی^(۱)

اصل یکصد و هفتاد و هفتم

بازنگری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، در موارد ضروری به ترتیب زیر انجام می‌گیرد.

مقام رهبری پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام طی حکمی خطاب به رئیس‌جمهور موارد اصلاح یا متمیم قانون اساسی را به شورای بازنگری قانون اساسی با ترکیب زیر پیشنهاد می‌نماید:

- ۱ - اعضای شورای نگهبان.
- ۲ - رؤسای قوای سه‌گانه.
- ۳ - اعضای ثابت مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- ۴ - پنج نفر از اعضای مجلس خبرگان رهبری.

۱ - این فصل و اصل یکصد و هفتاد و هفتم به موجب اصلاحات سال ۱۳۶۸ قانون اساسی، به آن الحاق شده است.

۵ - ده نفر به انتخاب مقام رهبری.

۶ - سه نفر از هیأت وزیران.

۷ - سه نفر از قوه قضاییه.

۸ - ده نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی.

۹ - سه نفر از دانشگاهیان.

شیوه کار و کیفیت انتخاب و شرایط آن را قانون معین می‌کند.

مصوبات شورا پس از تأیید و امضای مقام رهبری باید از طریق مراجعه به آراء عمومی

به تصویب اکثریت مطلق شرکت‌کنندگان در همه‌پرسی برسد.

رعایت ذیل اصل پنجاه و نهم در مورد همه‌پرسی «بازنگری در قانون اساسی» لازم

نیست.

محتوای اصول مربوط به اسلامی بودن نظام و ابتدای کلیه قوانین و مقررات براساس

موازین اسلامی و پایه‌های ایمانی و اهداف جمهوری اسلامی ایران و جمهوری بودن

حکومت و ولایت امر و امامت امت و نیز اداره امور کشور با اتکاء به آراء عمومی و دین و

مذهب رسمی ایران تغییرناپذیر است.

برخی آیات و روایات مرتبط با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

یکتایی خداوند - اصل ۲

۱- اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ. قرآن کریم، البقره: ۲۵۵.

خداوند یکتا و ازلی و ابدی است.

۲- اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ. قرآن کریم، النمل: ۲۶.

خداوند که جز او خدایی نیست و او پروردگار عرش عظیم است.

۳- فَأَعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. قرآن کریم، محمد(ص): ۱۹.

پس بدان که خدا یکتا و جز او کسی نیست.

معاد و روز قیامت - اصل ۲

۱- فَأَلَّهُ يُحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ. قرآن کریم، البقره: ۱۱۳.

خداوند متعال روز قیامت بین آنها و در خصوص آنچه اختلاف داشته‌اند حکم خواهد

نمود.

۲- إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ. قرآن کریم، البقره: ۱۱۳.

به درستی که پروردگارت روز قیامت بین آنها در آنچه اختلاف کردند قضاوت خواهد نمود.

۳- وَ كُلِّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَ نُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا.
قرآن کریم، الاسراء: ۱۳

و هر انسانی، اعمالش را بر گردنش آویخته ایم؛ و روز قیامت، کتابی برای او بیرون می آوریم که آن را در برابر خود، گشوده می بیند!

کرامت انسانی - اصل ۲

۱- وَ لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَ حَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ رَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَ فَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا. قرآن کریم، الاسراء: ۷۰.

همانا فرزندان آدم را کرامت دادیم و آنها را در خشکی و دریا سوار نمودیم و از غذاهای پاک آنها را روزی عطا کردیم و آنها را بر بسیاری از مخلوقات خود رجحان و برتری دادیم.

فضایل اخلاقی - اصل ۳

۱- إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ. کنز العمال، ج ۱۳، ص ۱۵۱، ح ۳۶۴۷۲

رسول گرامی اسلام (ص): همانا مبعوث شده ام تا مکارم اخلاق را به اتمام رسانم.

۲- عَلَيْكُمْ بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ فَإِنَّهَا رَفَعَةٌ وَإِيَّاكُمْ وَالْأَخْلَاقَ الدَّيْبِيَّةَ فَإِنَّهَا تَضَعُ الشَّرِيفَ وَ تَهْدِمُ

الْمَجْدَ؛ کنز العمال، ج ۱۰، ص ۱۴۳، ح ۲۸۷۳۱

امام علی علیه السلام: به مکارم اخلاق پایبند باشید که آن مایه سربلندی است و از اخلاق پست دوری کنید که آن انسان های شریف را پست و بزرگواری را از بین می برد.

آگاهی و دانش - اصل ۳

۱- ... قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ. قرآن

کریم، الزمر: ۹

بگو آیا کسانی که می دانند با کسانی که نمی دانند یکسانند؟! تنها خردمندان متذکر

می‌شوند.

محو هر گونه استبداد و انحصارطلبی - اصل ۳

- ۱- فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ. قرآن کریم، آل عمران: ۱۵۹.
- پس از ایشان درگذر و برای آنها آمرزش بخواه و در این کار با آنان مشورت کن.
- ۲- وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ. قرآن کریم، الشوری: ۳۸.

و کسانی که دعوت پروردگارشان را اجابت کرده و نماز را برپا می‌دارند و کارهایشان به صورت مشورت در میان آنهاست و از آنچه به آنها روزی داده‌ایم انفاق می‌کنند،

۳- وَمَنْ اسْتَبَدَّ بَرَأْیَهُ هَلَكَ وَمَنْ شَاوَرَ الرِّجَالَ شَارَكَهَا فِي عَقُولِهَا. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، حکمت ۱۶۱.

امیرالمؤمنین علی(ع): آن کس که در رأی خود استبداد ورزید هلاک شد و آن کس که با رجال مشورت نمود در عقل‌های ایشان شریک شد.

۴- مَنْ اسْتَقْبَلَ وُجُوهَ آلَارَاءِ عَرَفَ مَوَاقِعَ الْبَاطِلِ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، حکمت ۱۷۳.

امیرالمؤمنین علی(ع): هر کس از دریافت آرای دیگران استقبال نمود، راه به شناخت وقوع خطا گشود.

تقویت کامل بنیه دفاع ملی - اصل ۳

- ۱- وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ. قرآن کریم، الانفال: ۶۰.

و در برابر آنان هر نیرویی که می‌توانید از جمله نگاهداری اسبان (سلاح) فراهم آورید. تا بدان وسیله دشمن خدا و دشمن خود را بترسانید.

رفع فقر و برطرف ساختن هر نوع محرومیت - اصل ۳

۱- الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ. قرآن کریم، البقره: ۲۶۸.

شیطان، شما را وعده فقر و تهیدستی می‌دهد؛ و به فحشا امر می‌کند؛ ولی خداوند وعده «آمرزش» و «فزونی» به شما می‌دهد؛ و خداوند، قدرتش وسیع، و (به هر چیز) داناست.

۲- وَكَاذِبًا لِلْفَقْرِ أَنْ يَكُونَ كَفْرًا. الحیاة، جلد ۴

رسول اکرم(ص): فقر به آن نزدیک است که به کفر انجامد.

۳- اعوذ بالله من الكفر و الدين، قيل: يا رسول الله! أتعدل الدين بالكفر؟ قال: نعم.

الحیاة، جلد ۴

پیامبر اسلام(ص): پناه می‌برم به خدا از کفر و بدهکاری، گفتند: ای رسول خدا! آیا قرض را با کفر برابر می‌دانی؟ فرمود: آری.

۳- يَا بَنِي إِثْمِي أَخَافُ عَلَيْكَ الْفَقْرَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنْهُ فَإِنَّ الْفَقْرَ مَنَصَّةٌ لِلدِّينِ مَدْهَشَةٌ لِلْعَقْلِ دَاعِيَةٌ لِلْمَقْتِ

امام علی(ع): فرزندانم از اینکه فقیر گردی بیمناکم. پس از آن به خداوند پناه بر. فقر به دین آسیب می‌رساند و عقل را مشوش می‌سازد و باعث ایجاد دشمنی می‌گردد.

تحکیم برادری اسلامی - اصل ۳

۱- إِيْمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخْوَيْكُمْ. قرآن کریم، الحجرات: ۱۰.

همانا مؤمنان برادرند، بنابراین بین برادرانتان صلح و آشتی برقرار سازید.

۲- قَالَتْ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ وَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا. قرآن کریم، آل عمران: ۱۰۳.

{... یاد کنید که خصم یکدیگر بودید} و خداوند میان دل‌های شما الفت داد و در سایه

نعمت او با یکدیگر برادر شدید.

۳- وَأَشْعُرُ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَةِ وَالْمَحَبَّةَ لَهُمْ وَاللُّطْفَ بِهِمْ وَلَا تَكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِيًا تَعْتَنِمُ أَكْلَهُمْ فَإِنَّهُمْ صِئْفَانُ: إِمَّا أَحَ لَكَ فِي الدِّينِ وَإِمَّا نَظِيرٌ لَكَ فِي الْخُلُقِ.

نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): قلبت را به زیور رحمت بر رعیت و محبت و لطف بر آنها آراسته نما و ستیز با

آنها چون جانوری وحشی که خوردنشان را غنیمت شمرد! زیرا رعیت بر دو صنف هستند: یا برادر دینی تو یا در خلقت با تو به یک گونه هستند

اطاعت از احکام الهی - اصل ۴

۱ - يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ. قرآن کریم، النساء: ۵۹.

- ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اطاعت کنید خدا را و اطاعت کنید رسول خدا و ولی امر از خودتان را پس چنانچه اختلاف و نزاعی در چیزی پیدا کردید (برای حل آن اختلاف) آن را به خدا و رسول خدا ارجاع کنید. اگر به راستی ایمان به خدا و روز معاد دارید.

۲ - وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ. قرآن کریم، المائدة: ۴۴.

- هر کس براساس آنچه که خداوند فرو فرستاده است حکم نکند، همانا از کافران است.

۳ - وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ. قرآن کریم، المائدة: ۴۵.

- هر کس براساس آنچه که خداوند فرو فرستاده است حکم نکند، همانا از ظالمان است.

۴ - وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ. قرآن کریم، المائدة: ۴۷.

- هر کس براساس آنچه که خداوند فرو فرستاده است حکم نکند، همانا از فاسقان است.

۵ - إِنَّ الْحُكْمَ لِلَّهِ. قرآن کریم، الانعام: ۵۷

- به درستی که حکم، فقط از آن خداست.

۶ - وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ. قرآن کریم، البقره: ۲۲۹.

- هر کس که به حدود خدا تجاوز کند، از ستمکاران خواهد بود.

۷ - لا طاعة لمخلوق في معصية الخالق. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، حکمت ۱۵۶.

امام علی(ع): اطاعت از هیچ مخلوقی جایز نیست، هر گاه این اطاعت در گرو نافرمانی

از فرمان خدا باشد.

ویژگی‌های رهبر - اصل ۵

۱ - أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَّا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَهْدِيَ فَأَلَاكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ. قرآن کریم، یونس. ۳۵.

- آیا کسی که افراد را به سوی حق هدایت می‌کند برای اطاعت شدن سزاوارتر است یا کسی که خود به هدایت محتاج است؛ مگر آنکه خود هدایت شود، شما را چه می‌شود، چگونه داوری می‌کنید؟

۲ - إِنَّ اللَّهَ اصْطَفِيَهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ. قرآن کریم، البقره: ۲۴۷.
- به درستی که خداوند «طلولت» را بر شما رهبر برگزید و او را وسعت در «علم» و «قدرت» ارزانی داشت.

۳ - وَ إِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَبْتَلُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ. قرآن کریم، البقره: ۱۲۴
هنگامی که خداوند، ابراهیم را با وسایل گوناگونی آزمود و او به خوبی از عهده این آزمایش‌ها برآمد. خداوند به او فرمود: «من تو را امام و پیشوای مردم قرار دادم!» ابراهیم عرض کرد: از دودمان من (نیز امامانی قرار بده!) خداوند فرمود: پیمان من، به ستمکاران نمی‌رسد!

۴ - إِنَّ مَجَارِيَ الْأُمُورِ وَالْأَحْكَامِ عَلَىٰ أَيْدِي الْعُلَمَاءِ بِاللَّهِ الْأَمْنَاءِ عَلَىٰ حَلَالِهِ وَ حَرَامِهِ. تحف العقول.

- در خطبه امام علی(ع) (به روایت امام حسین(ع)) آمده است: باید احکام و قوانین خدا به دست علمای خدانشناسی باشد که امین بر حلال و حرام خدا هستند.

۵ - ۴ هُوَ وَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّهُ لَا يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ الْوَالِي عَلَى الْفُرُوجِ وَ الدَّمَاءِ وَ الْمَغَانِمِ وَ الْأَحْكَامِ وَ إِمَامَةِ الْمُسْلِمِينَ الْبَخِيلُ فَتَكُونَ فِي أَمْوَالِهِمْ نَهْمَتَهُ وَ لَا الْجَاهِلُ فَيُضِلُّهُمْ بِجَهْلِهِ وَ لَا الْجَانِي فَيَقْطَعُهُمْ بِجَفَائِهِ وَ لَا الْحَائِفُ لِلدُّوَلِ فَيَتَّخِذُ قَوْمًا دُونَ قَوْمٍ وَ لَا الْمُرْتَشِي فِي الْحُكْمِ فَيَذْهَبُ بِالْحَقُوقِ وَيَقِفُ بِهَا دُونَ الْمُقَاتِعِ وَ لَا الْمُعْطَلُ لِلسُّنَّةِ فَيَهْلِكُ

الْأَمَّةَ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۱۳۱.

امام علی(ع): ه و به تحقیق دانستید که نباید بخیل بر ناموس، خون، غنائم و احکام مسلمانان ولایت یابد و پیشوای آنان گردد، مبدا که بر اموال آنان طمع ورزد. نادان نیز بدین منصب سزاوار نیست چرا که ممکن است به نادانی خود، مسلمانان را گمراه نماید و ستمکار نیز نباید، چرا که بیم رود حق آنان را سلب کند و بی عدالت نیز همچنین که مردمی را بخشد و مردمی را محروم نماید و همین طور کسی که به خاطر حکمش رشوه دریافت می کند تا حق کسی را ندهد و همچنین کسی که سنت را وانهد پس مردم را به تباهی افکند.

۶- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: مَا وَكَلْتُ أُمَّةً قَطُّ أَمْرَهَا رَجُلًا وَ فِيهِمْ أَعْلَمُ مِنْهُ إِلَّا لَمْ يَزَلْ أَمْرُهُمْ يَذْهَبُ سَفَالًا حَتَّى يُرْجَعُوا إِلَى مَا تَرَكُوا. کتاب سلیم بن قیس، ص ۱۱۸.

پیامبر اکرم(ص): هرگز نمی شود که کسی امر حکومت امتی را به دست گیرد، در حالی که عالم تر از او در میان آنان باشد، مگر اینکه پیوسته به عقب باز می گردند، تا آنکه همه آنچه را (از صفات زشت) رها کرده اند از نو آغاز می کنند.

۷- فَأَعْلَمُ أَنْ أَفْضَلَ عِبَادِ اللَّهِ عِنْدَ اللَّهِ إِمَامٌ عَادِلٌ هُدًى وَ هَدًى فَأَقَامَ سُنَّةَ مَعْلُومَةٍ وَ أَمَاتَ بَدْعَةً مَجْهُولَةً. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۱۶۴.

امام علی(ع): به درستی که گرامی ترین و برترین بندگان نزد خداوند متعال رهبر عادل است که خود هدایت یافته است و (دیگران را) هدایت می کند. سنت های معلوم دین را به پا می دارد و بدعت های ناشناخته را از بین می برد.

۸- ... وَ لَكُنِّي أَسَى أَنْ يَلِيَ أَمْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ سَفَهَاؤُهَا وَ فُجَارُهَا فَيَتَّخِذُوا مَالَ اللَّهِ دُولًا وَ عِبَادَةً حَوْلًا وَ الْأَصْلَاحِينَ حَرْبًا وَ الْفَاسِقِينَ حَرْبًا. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۶۲. امام علی(ع): ه اما نمی توانم تحمل کنم که افراد بی خرد و تبهکار بر این امت حکومت کنند و مال خدا را در دست گیرند و بندگان خدا را به خدمت در آورند و با افراد صالح بجنگند و با فاسقان همراه شوند.

۹- لَا يَقِيمُ أَمْرَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ إِلَّا مَنْ لَا يَصَانِعُ وَ لَا يَصَارِعُ وَ لَا يَتَّبِعُ الْمَطَامِعَ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، حکمت ۱۱۰.

امام علی(ع): اوامر الهی را به پا نمی دارد، مگر کسی که سازشکار نبوده و به روش

اهل باطل عمل نکند و خود نیز پیرو طمع نباشد.

۱۰- إِذَا كَانَ أَمْرُكُمْ خِيَارَكُمْ وَ أَعْنِيَاكُمْ سَمَحَاتِكُمْ وَأَمْرُكُمْ سُورَىٰ بَيْنَكُمْ فَظَهَرُ الْأَرْضِ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ بطنها وَإِذَا كَانَ أَمْرُكُمْ وَأَعْنِيَاكُمْ بِخَلَاتِكُمْ وَأُمُورَكُمْ إِلَىٰ نَسَائِكُمْ فَبَطْنُ الْأَرْضِ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ ظَهْرِهَا. تحف العقول، عن النبي (ص).

پیامبر اکرم (ص): زمانی که رهبران شما از نیکان باشند و توانگران شما سخاوتمند باشند و کارهایتان براساس مشورت انجام گیرد، روی زمین برایتان بهتر است از زیر خاک (زندگی به ز مرگ). اما اگر رهبران شما از اشرار بوده و توانگران شما بخل ورزند و کارهای شما به دست زنانان انجام گیرد، زیر خاک و درون قبر برای شما بهتر است (مرگ برای شما بهتر از زندگی است).

۱۱- إِنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَىٰ أُمَّةٍ الْعَدْلَ أَنْ يَقْدَرُوا أَنْفُسَهُمْ بِضَعْفَةِ النَّاسِ كَمَا لَا يَتَّبِعُ بِالْفَقِيرِ فَقرُهُ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۲۰۹.

امام علی (ع): خداوند بر رهبران عادل واجب کرده است که زندگی خویش را در حد مردمان ناتوان قرار دهند تا فقیر را به واسطه فقرش برنیاشوباند.

شوری - اصل ۷

- ۱- وَ شَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ. قرآن کریم، آل عمران: ۱۵۸.
- (ای پیامبر) با آنها در کار مشورت کن، و زمانی که تصمیم گرفتی بر خدا توکل نما.
- ۲- وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ. قرآن کریم، الشوری: ۳۸.
- مؤمنین کارهایشان را براساس مشورت با یکدیگر انجام می‌دهند.
- ۳- مَنْ أَسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ هَلَكَ وَمَنْ شَاوَرَ الرَّجَالَ شَارَكَهَا فِي عُقُولِهَا. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، حکمت ۱۶۱.
- کسی که نسبت به نظر و رأی خود استبداد ورزد هلاک می‌شود و کسی که با افراد مشورت کند در عقل آنان شرکت جسته است.

امر به معروف و نهی از منکر - اصل ۸

۱ - وَ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ ... قرآن کریم، التوبه: ۷۱.

- گروهی از مردان مؤمن و زنان مؤمن ولی برخی دیگرند، امر به معروف و نهی از منکر می کنند و ...

۲ - وَ لَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ. قرآن کریم، آل عمران: ۱۰۴.

- باید از میان شما گروهی باشند که امت را دعوت به خیر کنند، امر به معروف کرده و از کارهای ناشایست بازدارند.

۳- كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ ... قرآن کریم، آل عمران: ۱۱۰.

شما بهترین امتی بودید که برای انسانها آفریده شده‌اند؛ (چه اینکه) امر به معروف و نهی از منکر می کنید و به خدا ایمان دارید.

...

اتِّبَاعِ احْسَنِ - اصل ۸

... فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَ أُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ. قرآن کریم، الزمر: ۱۷، ۱۸.

پس بشارت ده بندگان مرا آنان که به همه سخنان گوش می سپارند و بهترین آن را برمی گزینند آنان کسانی هستند که خدا هدایتشان کرده، و آنها خردمنداند.

خانواده- اصل ۱۰

۱ - وَ مِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ. قرآن کریم، الروم: ۲۱.

- و یکی از آیات الهی هم آن است که خدا برای شما از جنس خودتان جفت و همسر آفرید (که به واسطه ازدواج با او) آرامش یابید و خداوند میان شما دوستی و مهربانی قرار

داده است در این نشانه‌هایی است برای گروهی که تفکر می‌کنند.

وحدت امت اسلامی - اصل ۱۱

۱- إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُون. قرآن کریم، انبیاء: ۹۲

به درستی که امت شما امتی واحد است و من پروردگار شما هستم پس مرا بپرستید.

۲- وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا. قرآن کریم، آل عمران: ۱۰۲.

همگی به ریسمان الهی درآویزید و پراکنده نشوید و نعمت خداوند را یاد آورید که دشمن یکدیگر بودید و او میان دل‌های شما الفت داد و در سایه نعمات او با هم دوست و برادر شدید.

دین اسلام - اصل ۱۲

۱- الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا.

قرآن کریم، المائده: ۳.

امروز دین شما را به کمال رسانیدم و نعمت را بر شما تمام کردم و دین اسلام را برای شما پسندیدم.

۲- وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ. قرآن کریم،

آل عمران: ۸۵.

و هر کس دینی غیر از اسلام برگزیند، هرگز از او پذیرفته نمی‌شود و او در آخرت از زیانکاران است.

عدم اکراه در دین - اصل ۱۳

۱- لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ. قرآن کریم، البقره: ۲۵۶.

در کار دین اکراه نیست چرا که راه از بی‌راهه آشکار شده است.

حقوق انسانی و رفتار با غیرمسلمانان - اصل ۱۴

۱- لَا يَنْهَاكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوا فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخَرِّجُواكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ. قرآن کریم، الممتحنه: ۸.

- خداوند متعال شما را از دوستی و دادگری نسبت به همه کسانی که با شما به سبب پابندیتان به دین جنگ نکرده و شما را از وطن‌هایتان نرانده‌اند نهی نمی‌کند تا از آنان بیزارى جوئید، بلکه با آنان به عدالت و انصاف رفتار کنید، چرا که خداوند مردم عادل و دادگستر را دوست می‌دارد.

۲- وَ أَشْعِرْ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَّةِ وَالْمَحَبَّةَ لَهُمْ وَ اَلْطُّفَ بِهِمْ وَ لَا تَكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِبًا تَعْتَمُّ أَكْلَهُمْ فَاتَّهُمْ صِنْفَانِ إِمَّا أَحَ لَّكَ فِي الدِّينِ وَ إِمَّا نَظِيرٌ لَكَ فِي الْخَلْقِ تَفْرَطُ مِنْهُمُ الزُّلْمُ وَ تَعْرُضُ لَهُمُ الْعِلْلُ وَ تَوْتِي عَلَى أَيْدِيهِمْ فِي الْعَمَدِ وَ الْخَطَاءِ فَأَعْطَهُمْ مِنْ عَفْوِكَ وَ صَفْحِكَ مِثْلَ الَّذِي تُحِبُّ وَ تَرْضَى أَنْ يُعْطِيكَ اللَّهُ مِنْ عَفْوِهِ وَ صَفْحِهِ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): ای مالک! قلبت را نسبت به مردم سرشار از رحمت و محبت کن و برای آنان چون حیوان درنده‌ای مباش که چپاول و غارت آنان را غنیمت بشماری؛ زیرا مردمی که بر آنان حکومت می‌کنی از دو گروه خارج نیستند: یا برداران دینی تو هستند و یا انسان‌هایی مانند تو که از نظر خلقت با تو یکسانند، که گاه از آنان لغزش‌هایی سر می‌زند و گاه مرتکب کارهای ناروا می‌شوند یا اشتباهی از آنان به عمد یا غیرعمد سر می‌زند، از اشتباه آنان درگذر و لغزشهای آنان را مَنگَر، همانطوری که می‌خواهی خداوند تو را مورد عفو قرار دهد و از گناهان تو صرف‌نظر کند.

زبان عربی - اصل ۱۶

۱- وَ هَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ. قرآن کریم، النحل: ۱۰۳.

این زبان عربی شیوا و روشن است.

۲- بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ. قرآن کریم، الشعراء: ۱۹۵

آن (قرآن) را به زبان عربی آشکار نازل کرد.

۳- إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ. قرآن کریم، الزخرف: ۳.

که ما آن را قرآنی فصیح و عربی قرار دادیم، شاید شما (آن را) درک کنید!

تعظیم شعائر - اصل ۱۸

۱... وَمَنْ يُعْظِمُ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ. قرآن کریم، الحج: ۳۲.

و هر کس شعائر (جمع شعیره به معنای نشان و علامت) الهی را بزرگ و با عظمت شمرد به درستی که از پروا و پرهیز دل هاست.

حق - فصل سوم

۱ - فَقَدْ جَعَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ لِي عَلَيْكُمْ حَقًّا بَوْلَايَةِ أَمْرِكُمْ وَلَكُمْ عَلَيَّ مِنَ الْحَقِّ مِثْلُ الَّذِي لِي عَلَيْكُمْ. فَالْحَقُّ أَوْسَعُ الْأَشْيَاءِ فِي التَّوَاصُفِ وَأَضْيَقُهَا فِي التَّنَاصُفِ - لَا يَجْرِي لِأَحَدٍ إِلَّا جَرَى عَلَيْهِ وَلَا يَجْرِي عَلَيْهِ إِلَّا جَرَى لَهُ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۲۱۶.

امام علی(ع): خداوند متعال برای من، به واسطه اینکه رهبری شما را برعهده دارم، حقی قرار داده است و متقابلاً برای شما(ملت)، همچنان، حقی بر گردن من گذاشته است. اما حق، در مقام بیان و توصیف، وسیعترین میدان را دارد و در مقام عمل، دشوارترین عرصه را. حق به نفع کسی جریان نمی‌یابد مگر اینکه متقابلاً برایش مسؤولیتی به وجود آورد؛ و حق به ضرر کسی جاری نمی‌گردد مگر اینکه به همان اندازه به سود او خواهد بود.

۲ - الْأَذْلِيلُ عِنْدِي عَزِيزٌ حَتَّى آخُذَ الْحَقَّ لَهُ، وَالْقَوِيُّ عِنْدِي ضَعِيفٌ حَتَّى آخُذَ الْحَقَّ مِنْهُ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۳۷.

امام علی(ع): آن که (به واسطه ستم بر او) به ظاهر ذلیل است، از نظر من عزیز است تا حق او را بگیرم و آن که (به واسطه ستمگریش) به ظاهر قوی جلوه می‌کند، در نزد من حقیر است تا حق دیگران را از او بازستانم.

۳ - لَأُثْبِتَنَّ حَقَّ أَحْيَكِ أَنْكَالًا عَلَيَّ مَا بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ فَإِنَّهُ لَيْسَ لَكَ بِأَخٍ مَنْ أَضَعَتْ حَقَّهُ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۳۱.

امام علی(ع): هرگز حق برادرت را به واسطه رفاقتی که بین تو و او هست تباه مکن،

چون کسی که حشش را ضایع می‌کنی، با تو برادر نخواهد بود.

رفع عُسر و حرج و اضطراب - فصل ۳

- ۱ - یُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ. قرآن کریم، البقره: ۱۸۵.
- خداوند در احکام خویش آسانی تان را اراده کرده است نه مشقت و دشواریتان را.
- ۲ - وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ. قرآن کریم، الحج: ۷۸.
- خداوند رنج و سختی در دین قرار نداده است.
- ۳ - مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ. قرآن کریم، المائده: ۶.
- خداوند اراده نکرده است که در احکام خویش برای شما دشواری و حرجی قرار دهد.
- ۴ - فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَ لَأِ عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ. قرآن کریم، البقره: ۱۷۳.
- هر کس در اضطراب قرار گیرد، بر او گناهی نیست که حکم الهی را انجام ندهد، اگر این عملش از روی سرکشی و طغیان نباشد.

برابری و عدم امتیاز - اصل ۱۹

- ۱ - يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَ جَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ. قرآن کریم، الحجرات: ۱۳.
- ای مردم، ما همه شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را گروه‌ها و قبایل مختلف قرار دادیم تا (به این وسیله) یکدیگر را بازشناسید. به درستی که بزرگوارترین شما نزد خدا با تقواترین شما می‌باشد.
- ۲ - أَيُّهَا النَّاسُ الْإِنَّا إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ وَإِنَّ أَبَاكُمْ وَاحِدَةٌ، أَلَا لَأَفْضَلُ لِعَرَبِيٍّ عَلَىٰ أَعْجَمِيٍّ وَ لَأَعْجَمِيٍّ عَلَىٰ عَرَبِيٍّ وَ لَأَسْوَدٌ عَلَىٰ أَحْمَرَ وَ لَأَحْمَرٌ عَلَىٰ أَسْوَدٍ إِلَّا بِالتَّقْوَىٰ.
- (حدیث نبوی)، تفسیر قرطبی، ج ۱۶، ص ۳۴۲.
- ای مردم بدانید که پروردگار همه شما خدای یکتاست، و پدر شما نیز یکی است. آگاه باشید که هیچ فضیلتی برای عرب نسبت به عجم نیست، همچنان که فضیلت و برتری برای عجم نسبت به عرب نیست. و هیچ برتری برای سیاه نسبت به سرخ و برای

سرخ نسبت به سیاه نیست. و آگاه باشید که معیار اصلی برابری انسانها نسبت به یکدیگر، تنها تقوی است.

منزلت و حقوق زن - اصول ۲۰ و ۲۱

۱ - مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. قرآن کریم، النحل: ۹۷.

- هر کس - چه مرد و چه زن - کار نیک انجام دهد، در صورتی که مؤمن باشد، ما به او زندگی پاک خواهیم بخشید و آنان را به بهتر از آنچه عمل می کردند، پاداش خواهیم داد.
۲ - وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ. قرآن کریم، البقره: ۲۲۸.
- زنان بر مردان همان حقوقی را دارند که مردان بر زنان دارند، که باید با روشی پسندیده ادا گردد؛ البته مردان بر ایشان منزلتی دیگر دارند.

۳ - لَأَمْلِكَنَّ الْمَرْءَ مِنْ أَمْرِهَا مَا جَاوَزَ نَفْسَهَا فَإِنَّ الْمَرْءَ رِيحَاتُهُ وَلَيْسَتْ بِقَهْرْمَاتَةٍ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۳۱.

امام علی(ع): زن را بیش از حد خودش به کاری وادار مکن، زیرا زن همچون برگ گل است نه یک قهرمان خشن.

مصونیت انسان از تعرض - اصل ۲۲

۱- وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَ تَدْعُوا بِهَا إِلَيَّ الْحُكَامَ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْأَثْمِ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ. قرآن کریم، البقره: ۱۸۸.

مال یکدیگر را به ناحق مخورید و کار را به محاکم قضاوت نیفکنید که به وسیله رشوه و زور پاره‌ای مال مردم را بخورید با این که شما بطلان دعوی خود می دانید.
۲- ... إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَخْبَارِ وَ الرَّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ... قرآن کریم، التوبه: ۳۴.

بدانید بسیاری از اخبار و راهبان اموال مردم را به ناحق می خورند.
۳- وَ إِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَ يُهْلِكَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ وَ اللَّهُ لَا يَحِبُّ

الْفَسَادَ. قرآن کریم، البقره: ۲۰۵.

چون از حضور تو فاصله گرفت و قدرت یافت، کارش فتنه و فساد است بکوشد تا حاصل خلق به باد فنا دهد و نسل بشر را نابود کند و خداوند مفسدان را دوست ندارد و هرگز در مشیت لای نخواسته که فساد کنند.

۴- وَ لَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ... قرآن کریم، الاسراء: ۳۳.

و نفسی را که حرام کرده مکشید مگر برآساس حق (قصاص).

۵- وَ لَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَشِيَّةً إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِن قَتَلْتَهُمْ كَانَ خَطَأً كَبِيراً. قرآن کریم، الاسراء: ۳۱.

هرگز فرزندان خود را از وحشت فقر به قتل نرسانید (زنده‌بگور) که ما رازق شما و آنان هستیم، زیرا چنین قتل نفسی (حرمت دارد) بسیار گناه بزرگی است.

۶- ...إِنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا...

قرآن کریم، المائده: ۳۲.

هر که نفسی را بدون حق قصاص و یا بدون آن که فساد و فتنه‌ای در روی زمین کند، به قتل برساند مثل آن باشد که همه مردم را کشته است و هر که نفسی را حیات بخشد (از مرگ نجات دهد) مثل آن است که همه مردم را حیات بخشیده است.

۷- وَ مَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا... قرآن کریم، النساء: ۹۳.

و هر کسی مؤمنی را عمدتاً بکشد جزای او جهنم است که جاودانه در آن بماند.

۸- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ... قرآن کریم، الاحزاب: ۵۳.

ای کسانی که به خدا ایمان آورده‌اید بدون اذن وارد منزل رسول خدا نشوید.

۹- ... وَ لَيْسَ الْكَبْرُ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَ لَكِنَّ الْكَبْرَ مِنْ إِيْتَابِي وَ أَتُوا الْبُيُوتَ

مِنْ أُبوابِهَا... قرآن کریم، البقره: ۱۸۹.

... و نیکی آن نیست که از پشت خانه‌ها به درون منزل روید ولی نیکی آن است که

تقوی پیشه کنید و از درب‌ها به خانه وارد شوید...

۱۰- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَ تَسَلِّمُوا عَلَي أَهْلِهَا

ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ. قرآن کریم، النور: ۲۷.

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! در خانه‌هایی غیر از خانه خود وارد نشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن خانه سلام کنید؛ این برای شما بهتر است؛ شاید متذکر شوید!

۱۱- كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دُمُهُ وَعِرْضُهُ وَمَالُهُ. نهج‌الفصاحه.

پیامبر اکرم (ص): تعرض به جان و آبرو و کرامت و حرمت و حیثیت مسلمان از سوی مسلمان دیگر حرام است.

۱۲- لَا تَكُنْ عَبْدَ غَيْرِكَ وَقَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرًّا. نهج‌البلاغه، تحقیق صبحی صالح،

نامه ۳۱.

امام علی (ع): بنده دیگری مباش، چرا که خداوند تو را آزاد آفریده است.

۱۳- حُرْمَةُ عِرْضِ الْمُسْلِمِ كَدَمِهِ.

حرمت آبرو، حیثیت و کرامت مسلمان همانند خون اوست.

۱۴- إِيَّاكَ وَالْدِمَاءَ وَسَفْكَهَا بَعِيرٍ جَلِّهَا ... فَلَا تُقَوِّنَ سُلْطَانَكَ بِسَفْكِ دَمِ حَرَامٍ فَإِنَّ ذَلِكَ مِمَّا يَضَعِفُهُ وَيُوْهِنُهُ بَلْ يَزِيلُهُ وَيَثْقِلُهُ وَ لَا عُدْرَ لَكَ عِنْدَ اللَّهِ وَ لَا عِنْدِي فِي قَتْلِ الْعَمْدِ. نهج‌البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی (ع): بر حذر باش از ریختن خون مردم بی‌گناه که با حق ریخته شود، این گناه آدمی را دچار عقوبت و باعث افزایش گناه و سلب نعمت و کوتاهی عمر می‌گردد. قدرت خود را با خون‌ریزی‌های بی‌ناحق تقویت مکن که خون به حرام ریخته، قدرت و شوکت را زوال و موجبات فروپاشی حکومت می‌گردد.

عدم تجسس - اصل ۲۵

۱- ... وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا... قرآن کریم، الحجرات: ۱۲.

و در کار دیگران تجسس مکنید و بعضی از شما از بعض دیگر غیب نکند.

منزلت علم - اصل ۳۰

۱- ... قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ... قرآن کریم، الزمر: ۹.

بگو (محمد) آیا کسانی که اهل علم هستند و کسانی که اهل علم نیستند برابرند؟

۲- ... إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ... قرآن کریم، فاطر: ۲۸.

... از میان بندگان خدا، تنها دانشمندان از او می ترسند...

۳- ... وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا. قرآن کریم، طه: ۱۱۴.

و بگو پروردگارا مرا دانش افزا.

۴- أَلْعِلْمُ أَفْضَلُ مِنَ الْعِبَادَةِ. نهج الفصاحه.

رسول اکرم(ص): دانش برتر از عبادت است.

۵- أَلْعِلْمُ أَفْضَلُ مِنَ الْعَمَلِ وَ خَيْرُ الْأَعْمَالِ أَوْسَطُهَا. نهج الفصاحه.

رسول اکرم(ص): علم مقدم بر عمل است و بهترین اعمال معتدل ترین آنهاست.

۶- أَلْعُلَمَاءُ أَمَنَاءُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ وَ مَصَابِيحُ الْأَرْضِ وَ خُلَفَاءُ الْأَنْبِيَاءِ وَ وَرَثَتِي وَ رِثَةُ

الأنبياء.

دانشمندان امناء خداوند در میان مردم و انوار نورانی در زمین و جانشینان پیامبران و

وارثان من و پیامبران هستند.

۷- أَلْعِلْمُ حَيَاةُ الْإِسْلَامِ وَ عِمَادُ الْإِيمَانِ وَ مَنْ عِلِمَ عِلْمًا أَمَّ اللَّهُ لَهُ أَجْرَهُ وَ مَنْ تَعَلَّمَ

فَعَمِلَ عِلْمَهُ اللَّهُ مَالَهُ يَعْلَمُ. نهج الفصاحه.

رسول اکرم(ص): علم حیات اسلام و ستون ایمان است و هر که علمی بیاموزد، خداوند پاداش او

را کامل کند و هر که دانش بیاموزد به آن عمل کند، خدا آنچه را او نمی داند به او می آموزد.

۸- أَلْعِلْمُ لَأَجَلٍ مُنْعَهُ وَالْعِلْمُ مِيرَاثِي وَ مِيرَاثُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي.

منع علم روا نیست. دانش، ارث من و پیامبران پیش از من است.

۹- الْعُدُوُّ وَالرَّوَاغُ فِي تَعْلِيمِ الْعِلْمِ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْجِهَادِ. نهج الفصاحه.

رسول اکرم (ص): شبانه روز در طلب علم بودن نزد خداوند از جهاد کردن بهتر است.

۱۰- مَا أَخَذَ اللَّهُ عَلَى أَهْلِ الْجَهْلِ أَنْ يَتَعَلَّمُوا حَتَّى أَخَذَ عَلَى أَهْلِ الْعِلْمِ أَنْ يَتَعَلَّمُوا.

نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح.

امام علی(ع): خدا از مردم نادان عهد نگرفت که بیاموزند تا آن که از دانایان (اهل علم)

عهد گرفت که آموزش دهند.

مسکن - اصل ۳۱

- ۱- وَاللَّهِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا. قرآن کریم، النحل: ۸۰.
و خداوند از خانه‌هایتان برای شما مایه آرامش پدید آورد.

دادرسی عمومی - اصل ۳۴

۱- ثُمَّ اخْتَرُ لِلْحُكْمِ بَيْنَ النَّاسِ أَفْضَلَ رَعِيَّتِكَ فِي نَفْسِكَ مِمَّنْ لَا تَضِيقُ بِهِ الْأُمُورُ وَ لَا يَحْكُهُ الْأُخْصُومُ وَ لَا يَتَمَادِي فِي الزَّلَّةِ وَ لَا يَحْضُرُ مِنَ الْفِيءِ إِلَيَّ الْحَقَّ إِذَا عَرَفَهُ وَ لَا يَشْرَفُ نَفْسَهُ إِلَيَّ طَمَعٌ وَ لَا يَكْتَفِي بِأَدَّتِي فَهَمُّ دُونَ أَقْصَاهُ أَوْ قَفَّهُمْ فِي الشُّبُهَاتِ وَ آخِذَهُمْ بِالْحَجِجِ وَ أَقْلَهُمْ تَبَرُّمًا بِمِرَاجِعَةِ الْحُضْمِ وَ أَصْبِرَهُمْ عَلَيَّ تَكْشُفِ الْأُمُورِ وَ أَصْرَمَهُمْ عِنْدَ انْتِصَاحِ الْحُكْمِ مِمَّنْ لَا يَزِدُّهُ إِطْرَاءٌ وَ لَا يَسْتَمِيلُهُ إِغْرَاءٌ وَ أَوْلَيْكَ قَلِيلٌ ثُمَّ أَكْثَرُ تَعَاهُدِ قَضَائِهِ وَ أَفْسَحُ لَهُ فِي الْبَدَلِ مَا يَبِيعُ عِلْتَهُ وَ تَقِلُّ مَعَهُ حَاجَتُهُ إِلَيَّ النَّاسِ وَ أَعْطِهِ مِنَ الْمُنْزَلَةِ لَدَيْكَ مَا لَا يَطْمَعُ فِيهِ غَيْرُهُ مِنْ حَاصِتِكَ لِإِيْمَانٍ بِذَلِكَ اغْتِيَالِ الرَّجَالِ لَهُ عِنْدَكَ فَانْظُرْ فِي ذَلِكَ نَظْرًا بَلِيغًا فَإِنَّ هَذَا الدِّينَ قَدْ كَانَ أَسِيرًا فِي أَيْدِي الْأَشْرَارِ يَعْمَلُ فِيهِ بِالْهَوَى وَ يُطَلَّبُ فِيهِ الدُّنْيَا. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): پس بر قضاوت چنین فردی بسیار دست حمایت انداز و بر او بذل و بخشش کن با دست باز تا آن حد که کسی چندان نیفتد نیاز و مقام وی را پیش خود آن قدر ارج نه که از خاصگانت طمعی به او بسته نشود و از آسیب مردم ایمن باشد در این خصوص خوب تأمل کن که این دین (اسلام) در دست بدکاران اسیر بوده که از روی هوی و هوس کار می‌کردند و به نام دین نان دنیا می‌خوردند.

۲-... وَ اجْعَلْ لِدَوَى الْأَحْجَاتِ مِنْكَ قَسْمًا تُفْرِعُ لَهُمْ فِي شَخْصِكَ وَ تَجْلِسُ لَهُمْ مَجْلِسًا عَامًّا فَتَتَوَاضَعُ فِيهِ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَكَ وَ تُعْقِدُ عَنْهُمْ جُنْدَكَ وَ أَعْوَانِكَ مِنْ أَحْرَاسِكَ وَ شُرَطِكَ حَتَّى يَكَلِّمَكَ مُتَكَلِّمَهُمْ غَيْرَ مُتَتَّعٍ. فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ فِي غَيْرِ مَوْطِنٍ: «لَنْ تُقَدَّسَ أُمَّةٌ لَّا يُوْخَذُ لِلضَّعِيفِ فِيهَا حَقُّهُ مِنَ الْقَوَى غَيْرَ مُتَتَّعٍ» همان مأخذ، نامه ۵۳.

امام علی(ع): برای مراجعه کنندگانی که دارای دردها و حاجتهایی هستند وقتی معین

کن تا بتوانی شخصاً نسبت به نیاز آنان رسیدگی کنی؛ لذا مجلس همگانی و عمومی قرار بده و خود شخصاً در آن مجلس حضور پیدا کن. در آن مجلس برای رضایت حق تعالی، که تو را آفریده است، تواضع کن و دستور بده که ارتشیان و دوستانت که برای محافظت و انتظامات حضور پیدا کرده‌اند از آن مجلس دور شوند و حضور نداشته باشند؛ تا اینکه سخنگوی آن جمعیت دردمند و حاجتمند، با تو بی هیچ ترس و واهمه ولکنتی، سخنان خود را بگوید. من بارها از رسول خدا شنیدم که می‌فرمود: «امتی که در میان آنها حق ضعیفان از اقویا و زورمندان بدون هیچ ترس و معطلی گرفته نشود. هرگز آن امت (از لوث انحراف و فساد و ظلم) پاک نخواهد شد».

قضاء بما انزل الله - اصل ۳۶

- ۱- ... وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ... قرآن کریم، النساء: ۵۸. و چون بین مردم، قضاوت و حکم می‌کنید، دادگرانه باشد.
- ۲- ... وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ. قرآن کریم، المائدة: ۴۴. و کسانی که بر وفق آنچه خداوند نازل کرده است، حکم نکنند، کافرنند.
- ۳- ... وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ. قرآن کریم، المائدة: ۴۵. و کسانی مطابق آنچه خداوند نازل کرده است، حکم نکنند، ستمگرانند.
- ۴- ... وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ. قرآن کریم، المائدة: ۴۷. و کسانی که وفق آنچه خداوند نازل کرده است، حکم نمایند فاسق و نافرمانند.

کرامت و حرمت انسانی - اصل ۳۹

- ۱- ... وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً. قرآن کریم، الاسراء: ۷۰. مآ آدمیزادگان را گرامی داشتیم؛ و آنها را در خشکی و دریا، حمل کردیم؛ و از انواع روزی‌های پاکیزه به آنان روزی دادیم؛ و آنها را بر بسیاری از موجوداتی که خلق کرده‌ایم، برتری بخشیدیم.

- ۲- كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَيَّ الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَمَالُهُ وَعِرْضُهُ. نَهج الفصاحه.
 نبی اکرم (ص): تعرض به جان و آبرو و کرامت و حرمت و حیثیت مسلمان از سوی مسلمان دیگر حرام است.
- ۳- حُرْمَةُ عِرْضِ الْمُسْلِمِ كَدَمِهِ.
 نبی اکرم (ص): حرمت آبرو و حیثیت مسلمان همچون خون است.

قاعده لاضرر و لاضرار - اصل ۴۰

- ۱- قَضَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) ... وَقَالَ: لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَامِ. وسایل الشیعه، شفعه، باب ۵.

پیامبر اکرم در واقعه‌ای حکم فرمودند که: در اسلام و مقررات آن، چیزی که به زیان مردم باشد و یا اینکه راه ضرر و زیان رساندن به دیگران را باز گذارد، وجود ندارد.

رحمت بر خلق - اصل ۴۲

- ۱- وَ أَشْعُرُ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَّةِ وَالْحُبَّةَ لَهُمْ وَاللِّطْفَ بِهِمْ وَلَا تُكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِيًا تَعْتَنِمُ أَكْلَهُمْ فَإِنَّهُمْ صِئْفَان: إِمَّا أَخَ لَكَ فِي الدِّينِ وَإِمَّا نَظِيرُ لَكَ فِي الْخَلْقِ.
 نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.
- امام علی (ع): و دلت را به رحمت بر رعیت و محبت و لطف به آنان برانگیز. آنان بر دو دسته‌اند: یا برادر دینی تو هستند یا که در خلقت با تو به یک گونه می‌باشند.

اقتصاد، اموال و اراضی - فصل ۴

- ۱- وَلِأَتَوْنَا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا. قرآن کریم، النساء: ۵.
 - امواتان را به سفیهان و نابخردان نسپارید، چرا که خداوند این اموال را برای قوام حیات شما قرار داده است.
- ۲- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنِ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ. قرآن کریم، النساء: ۲۹.

- ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اموالتان را به باطل بین خود تباه مکنید، مگر اینکه (مبادله و سود) براساس تجارتی باشد که از روی رضایت صورت گرفته باشد.

۳ - هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا. قرآن کریم، البقره: ۲۹

- او کسی است که همه چیز را در زمین برای شما آفریده است.

۴ - يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا. قرآن کریم، البقره: ۱۶۸.

- ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از آنچه که در زمین حلال و پاکیزه است بخورید.

۵ - يَسْتَأْذِنُكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلُ الْأَنْفَالِ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ. قرآن کریم، الانفال: ۱.

- ای رسول خدا، از تو دربارهٔ انفال (ثروت‌های عمومی) می‌پرسند؛ بگو انفال از آن خدا

و رسول خدا می‌باشد.

۶ - عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ (ع) : وَ الْأَنْفَالُ كُلُّ أَرْضٍ خَرِبَتْ قَدْ بَادَ أَهْلُهَا وَ كُلُّ

أَرْضٍ لَمْ يُوجَفْ عَلَيْهَا بِحَيْلٍ وَ لَا رِكَابٍ صَالِحُوا صَلْحًا أَعْطُوا بِأَيْدِيهِمْ عَلَى غَيْرِ قِتَالٍ وَ لَهُ رُؤُوسُ الْجِبَالِ وَ بَطُونُ الْأَوْدِيَةِ وَ الْأَجَامُ وَ كُلُّ أَرْضٍ مَيْتَةٌ لَا رَبَّ لَهَا وَ لَهُ صَوًّا فِي الْمُلُوكِ مَا كَانَ فِي أَيْدِيهِمْ مِنْ غَيْرِ وَجْهِ الْعُصْبِ لِأَنَّ الْعُصْبَ كُلَّهُ مَرْدُودٌ وَ هُوَ وَارِثٌ مَنْ لَا وَارِثَ لَهُ. وسایل الشیعه، انفال، باب ۱.

- از حضرت موسی بن جعفر (ع) نقل شده که فرمودند: انفال عبارت است از تمام

زمین‌های ویران شده که صاحبان آنها از بین رفته‌اند، و تمام زمین‌هایی که بدون جنگ به

دست مسلمین افتاده است و یا کافران و ستمگران با مصالحه و صلح آنها را واگذار

کرده‌اند، و همچنین کوهها و آنچه در اعماق بیابانها نهفته است، و همهٔ نزارها و همهٔ

زمین‌های مواتی که صاحبی ندارند، و اموال خالصهٔ سلاطین که از راه غضب به چنگ آنها

نیامده باشد، زیرا هر غضبی باید به صاحب اصلی آن برگردد. همهٔ آنچه که برشمرده شد

مال امام است، و امام وارث کسی است که وارث ندارد.

۷ - مُحَمَّدٌ بْنُ سَنَانَ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ مَاءِ الْوَادِي. فَقَالَ: إِنَّ الْمُسْلِمِينَ

شُرَكَاءَ فِي الْمَاءِ وَ التَّارِ وَ الْكَلَاءِ. وسایل الشیعه، احیاء موات، باب ۵.

- محمد بن سنان از حضرت ابی الحسن علیه‌السلام دربارهٔ آب بیابان پرسید. امام

می‌فرماید: «تمام مسلمانان در آب و آتش و علف (مراعات) شریکند».

۸- ایباک و اَلْأَسْتِثَارَ بما التَّاسُ فِيهِ أَسْوَةٌ: نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳. امام علی(ع): از امتیاز خواهی برای خود در آنچه که همه مردم در آن مساوی هستند، بپرهیز.

۹- إِنَّ هَذَا الْمَالَ لَيْسَ لِي وَلَا لَكَ وَإِنَّمَا هُوَ فِي الْمُسْلِمِينَ وَجَلْبُ أَسْيَافِهِمْ فَإِنْ شَرَكْتَهُمْ فِي حَرْبِهِمْ كَانَ لَكَ مِثْلُ حَظِّهِمْ وَإِلَّا فَحَنَاطَةُ أَيْدِيهِمْ لَأَنْ تَكُونَ لِعِغْرٍ أَوْ هِهِمْ: نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۲۳۲.

- حضرت امیر علیه السلام به کسی که آمده بود و از بیت‌المال چیزی طلب می‌کرد می‌فرمایند: این مال و ثروت نه از آن من است و نه از آن تو؛ این غنایمی است که از راه شمشیر زدن مسلمین به دست آنها افتاده است. اگر تو هم در جنگ همراهشان بوده‌ای سهم تو نیز همچون سهم هر یک از آنهاست، وگرنه دسترنج آنها برای غیرآنان نخواهد بود.

۱۰- سکونی عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ مِنْ غَرَسَ شَجْرًا أَوْ حَفَرَ وَادِيًا بَدِيًّا لَمْ يَسْبِقْهُ إِلَيْهِ أَحَدٌ أَوْ أَحْبَبَ أَرْضًا مَبِيَّةً فَهِيَ لَهُ قِضَاءٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ. وسایل الشیعه، احیاء موات، باب ۲.

- از امام صادق نقل شده است که می‌فرمایند: رسول خدا فرمود: هر کس درختی بکارد، و قبل از دیگران نهری در بیابانی احداث کند، و یا زمین مرده‌ای را آباد کند، همه آنها برای خود اوست و این حکمی است از سوی خدا و رسول خدا.

۱۱- مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: أَيُّمَا قَوْمٍ أَحْيَوْا شَيْئًا مِنَ الْأَرْضِ أَوْ عَمَرَوْهَا فَهِيَ أَحَقُّ بِهَا. وسایل الشیعه، احیاء موات، باب ۱.

- امام هفتم می‌فرمایند: هر قومی که قطعه‌ای از زمین را احیاء کند و یا به عمران و آبادی آن بپردازد، به آن زمین از دیگران سزاوارتر و مقدم‌تر است.

۱۲- يُونُسُ بْنُ الْعَبْدِ الصَّالِحِ (مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ) قَالَ: قَالَ إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ تَعَالَى جَعَلَهَا وَقْفًا عَلَى عِبَادِهِ فَمَنْ عَطَّلَ أَرْضًا ثَلَاثَ سِنِينَ مُتَوَالِيَةً لِعِغْرٍ مَا عَلَيْهِ أَخَذَتْ مِنْ يَدِهِ وَدَفَعَتْ إِلَى غَيْرِهِ. وسایل الشیعه، احیاء موات، باب ۱۷.

- حضرت امام هفتم می‌فرمایند: (به طور قطع) زمین از آن خداست و مالک اصلی هم

اوست و خداوند آن را به بندگانش وقف کرده است. پس هرکسی زمینی را سه سال متوالی بدون هیچ علت و عذری معطل بگذارد و از آن بهره‌برداری نکند، از او گرفته می‌شود و برای بهره‌برداری به دیگران واگذار می‌گردد.

معاملات حرام - اصل ۴۳

۱- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالِكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ. قرآن کریم، النساء: ۲۹.

- ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اموالتان را به باطل بین خود تباه نکنید، مگر اینکه (مبادله و سود) براساس تجارتی باشد که از روی رضایت صورت گرفته باشد.

تمرکز ثروت - اصل ۴۳

۱- كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ. قرآن کریم، العلق: ۶ و ۷.

- انسان، زمانی که خود را در بی‌نیازی مشاهده کرد سر به طغیان و سرکشی برمی‌دارد.

۲- مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَمَا يَكُونُ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ. قرآن کریم، الحشر: ۷.

- همه آنچه که از اموال و املاک ساکنان روستاها از طرف خداوند به پیامبرش به غنیمت داده شده است. از آن خدا و رسول خدا و خویشاوندان رسول و برای ایتام و مستمندان و در راه ماندگان است. این حکم قرار داده شده است تا اموال همیشه در دست اغنیاء نباشد (اموال در گردش باشد و حق به حق‌دار برسد).

۳- وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ. قرآن کریم، التوبة: ۳۴.

- به آنان که از طلا و نقره گنج می‌اندوزند و آن را بر روی هم انبار می‌کنند و در راه خدا انفاق نمی‌کنند، به عذابی دردناک بشارتشان ده.

منع احتکار و تعیین قیمتها - اصل ۴۳

۱ - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الْجَالِبُ مَرْزُوقٌ وَ الْمُحْتَكِرُ مَلْعُونٌ. وسایل الشیعه، آداب

تجارت، باب ۲۷.

- رسول خدا(ص) می‌فرماید: فراهم آورنده و عرضه کننده (متاع مورد احتیاج مردم) از طرف خدا روزی داده می‌شود و محتکر مورد لعن خداوند است.

۲ - إِيَّاهُ عَنِ الْحِكْرَةِ فَمَنْ رَكِبَ التَّهْيِ فَأَوْجَعُهُ ثُمَّ عَاقِبَهُ بِإِظْهَارِ مَا حَتَرَ نَهَجَ السَّعَادَةِ، كِتَابُ عَلِيٍّ إِلَى رِفَاعَةَ قَاضِيَهُ عَلَى الْأَهْوَازِ، ص ۱۲۰.

- امام علی علیه‌السلام به استاندار خود در اهواز نوشت: (تجار را) از احتکار نهی کن. بعد کسی را که پس از نهی تو ارزاق عمومی را احتکار کرد، به مجازات دردناک برسان و سپس جزای عملش را ظاهر کردن آنچه که احتکار کرده (برای فروش) قرار بده.

۳ - وَاعْلَمُ مَعَ ذَلِكَ - أَنَّ فِي كَثِيرٍ مِنْهُمْ ضَيْفًا فَاحِشًا وَ شَحًّا قَبِيحًا وَ اخْتِكَارًا لِلْمَنَافِعِ وَ تَحَكُّمًا فِي الْبَيَاعَاتِ وَ ذَلِكَ بَابٌ مُضَرَّةٌ لِلْعَامَّةِ وَ عَيْبٌ عَلَى الْوَلَاةِ فَامْتَنِعْ مِنَ الْإِخْتِكَارِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) مَنَعَ مِنْهُ وَ لِيَكُنَ الْبَيْعُ بَيْعًا سَمَحًا بِمَوَازِينِ عَدْلٍ وَأَسْعَارٍ لَائِحِجَةً بِالْقَرِيبِينَ مِنَ الْبَايِعِ وَ الْمُتَبَاعِ فَمَنْ قَارَفَ حِكْرَةً بَعْدَ تَهْيِكِ إِيَّاهُ فَتَكَلَّ بِهٖ وَ عَاقِبَهُ فِي غَيْرِ إِسْرَافٍ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): در میان تجار گروهی هستند که تنگ نظر و بخیل می‌باشند، آن هم به صورتی زشت و قبیح؛ یعنی همواره در پی احتکار ارزاق عمومی مورد نیاز مردم می‌باشند و یا اینکه اندیشه تسلط یافتن بر همه معاملات را دارند. این کار موجب ضرر مردم است و خود عیبی برای زمامداران به شمار می‌رود. بنابراین از احتکار به شدت جلوگیری کن، چون رسول خدا نیز از احتکار جلوگیری می‌فرماید. باید معاملات بین مردم با شرایط آسان صورت گیرد و همواره با موازین عدل و انصاف باشد و دارای نرخ‌هایی باشد که به هیچ‌یک از طرفین معامله (فروشنده و خریدار) اجحاف نشود، پس هر کس بعد از نهی تو از احتکار، باز هم دست خود را به چنین اعمالی آلوده کرد. او را به کیفر عملش برسان و در مجازات او سخت بگیر. البته توجه داشته باش که مجازات از حد بیرون نباشد.

ربا - اصل ۴۳

۱ - الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَخْبِطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكِ بَأْسُهُمْ قَالُوا إِنَّمَا اتَّبِعْنَا مِثْلَ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا. قرآن کریم، البقره: ۲۷۵.

- رباخواران در روز قیامت برنخیزند، مگر به مانند کسی که شیطان بر او چیره شده باشد. این عذاب به سبب آن است که ایشان گفتند ربا مانند خرید و فروش است، در صورتی که خداوند خرید و فروش را حلال و ربا را حرام کرده است.

۲ - يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ. فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَ لَا تُظْلَمُونَ. قرآن کریم، البقره: ۲۷۸ و ۲۷۹.

- ای کسانی که ایمان آورده‌اید! تقوای الهی را پیشه کنید و همه آنچه را که از بقایای ربا بازمانده است واگذارید، اگر به راستی ایمانتان درست است و مؤمن هستید. پس اگر این کار را ترک نمی‌کنید و همچنان به رباخواری ادامه می‌دهید، آشکارا جنگ با خدا و رسولش را اعلان کنید. البته اگر توبه کنید اصل مال از برای شماست و در این صورت به کسی ستمی نکرده‌اید و ستمی هم بر شما روا نشده است.

۳ - عَنْ عَلِيٍّ (ع): لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي الرِّبَا حُمُسَةً: آكَلَهُ وَمُوكَلَّهُ وَ شَاهِدِيهِ وَ كَاتِبَهُ. وسایل، ربا، باب ۴.

- از امیرالمؤمنین است که فرمود: رسول خدا در مسأله ربا، پنج نفر را لعن کرده است: الف . رباخوار.

ب. وکیل و نماینده‌ای که باعث شده ربا داده شود.

ج و د. دو نفر شاهد بر ربا.

هـ. کسی که این معامله را ثبت کرده است.

اسراف و تبذیر - اصل ۴۳

۱ - كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ. قرآن کریم، الاعراف: ۳۱.

- بخورید و بیاشامید ولی اسراف نکنید؛ همانا خداوند اسراف‌کنندگان را دوست نمی‌دارد.

۲ - وَلَا تَبْذُرُوا تَبْذِيرًا. إِنَّ الْمُبْتَدِرِينَ كَانُوا الشَّيَاطِينَ. قرآن کریم، الاسراء: ۲۶ و ۲۷.

- اسراف بسیار نکنید، که اسراف‌کنندگان همانا از برادران شیاطین هستند.

۳ - فَدَعِ الْاِسْرَافَ مُقْتَصِدًا وَاذْكُرْ فِي الْيَوْمِ غَدًا وَاْمْسِكْ مِنَ الْمَالِ بِقَدْرٍ ضَرُورَتِكَ وَاَقْدِمِ الْفَضْلَ لِيَوْمِ حَاجَتِكَ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۲۱.

امام علی(ع): اسراف را کنار بگذار و روش میانه را پیشه کن. امروز به فکر آینده باش. از اموال دنیا به مقدار ضرورت برای خویش نگهدار و زیاده آن را برای روزی که بدان نیازمندی (آخرت خویش) پیش فرست.

انفال - اصل ۴۵

۱ - يَسْتَأْذِنُكَ عَنِ الْاَنْفَالِ قُلُ الْاَنْفَالِ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَاطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ. قرآن کریم، الانفال: ۱.

از تو درباره (تقسیم) انفال می‌پرسند مگو حکم تقسیم انفال مختص به خدا و رسول اوست پس از خداوند پروا کن و بین خودتان صلح نمایید و اگر به راستی مؤمن هستید از خداوند و پیامبر او اطاعت کنید.

۶ - وَالْاَنْفَالُ كُلُّ اَرْضٍ حَرْبَةٍ قَدْ بَادَ اَهْلُهَا وَكُلُّ اَرْضٍ لَمْ يُوَجَّفْ عَلَيْهَا بَخِيلٌ وَرَكَابٌ وَ لَكِنْ صَالِحُوا صَالِحًا وَاَعْطُوا بِاَيْدِيهِمْ عَلَيَّ غَيْرِ قِتَالٍ وَلَهُ رُءُوسُ الْجِبَالِ وَبُطُونُ الْاَوْدِيَةِ وَالْاَجَامُ وَكُلُّ اَرْضٍ مِيْتَةٌ لِّاَرْبِّ لَهَا وَلَهُ صَوَافِي الْمُلُوكِ مَا كَانَ فِي اَيْدِيهِمْ مِنْ غَيْرِ وَجْهِ الْغَضَبِ لِيَاَنَّ الْغَضَبَ كُلَّهُ مَرْدُوْدٌ وَهُوَ وَاْرَثُ مَنْ لَّا وَاْرَثَ لَهُ. حضرت موسی بن جعفر(ع).

انفال عبارت است از تمام زمین‌های ویران شده که صاحبان آنها از دنیا رفته‌اند و تمام زمین‌هایی که بدون جنگ به دست مسلمین افتاده و یا کافران و ستمگران با مصالحه و صلح آنها را واگذار کرده‌اند و همچنین کوه‌ها و آنچه در اعماق بیابان‌ها نهفته است و همه نیزارها و همه زمین‌هایی که موات و صاحبی ندارند و اموال خالصه سلاطین که از راه

غضب به چنگ آن‌ها نیامده باشد، زیرا هر غضبی باید به صاحب اصلی آن برگردد، همه آنچه که برشمرده شد مال امام است و امام وارث کسی است که وارث ندارد.

برگرداندن اموال غضب شده دولتی - اصل ۴۵

۱- (فِيمَا رَدَّهٗ عَلٰی (ع) عَلٰی الْمُسْلِمِيْنَ مِنْ قَطَاعِ عُثْمَانَ): وَ اللّٰهُ لَوْ وَجَدْتُهُ قَدْ تَزَوَّجَ بِهٖ النِّسَاءَ وَ مَلَكَ بِهٖ الْاَمْءَاءَ لَرَدَّدْتُهُ فَاِنَّ فِي الْعَدْلِ سَعَةً وَ مَنْ ضَاقَ عَلَيْهِ الْعَدْلُ فَالْجَوْرُ عَلَيْهِ اَضْيَقُ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۱۵.

امام علی (ع) هنگامی که عطایای عثمان را به بیت‌المال بازگرداند، فرمود: به خدا سوگند آنچه را که عثمان بخشیده و آنچه را که بیهوده از بیت‌المال مسلمین به این و آن داده است، اگر بیابم به صاحبش باز می‌گردانم؛ اگر چه با آن اموال مهر زنان را پرداخته یا کنیزانی خریده باشند. آری در عدالت گشایشی است، اما آن کسی که عدالت بر وی گران آید، تحمل ستم و ظلم برای وی گرانتر خواهد بود.

برابری - اصل ۴۸

۱- اِسْتَوُوا وَ لَا تَحْتَلِفُوا فَتَحْتَلِفُ قُلُوبُكُمْ. نهج الفصاحه.

رسول اکرم (ص): برابری را رعایت کنید و تبعیض قائل نشوید که مایه پراکندگی دل‌هایتان می‌گردد.

محیط زیست - اصل ۵۰

۱- اِنْ قَامَتِ السَّاعَةُ وَ فِي يَدِ اَحَدِكُمْ فِئِيلَةٌ فَاِنْ اسْتَطَاعَ اَنْ لَا يَقُومَ حَتَّى يَغْرَسَهَا فَلْيَغْرَسَهَا. نهج الفصاحه.

رسول اکرم (ص): حتی اگر رستخیز برپا شود، درحالی که نهالی در دست شما بود، اگر می‌توانید آن را بکارید پس بکارید.

۲- مَا مِنْ رَجُلٍ يَغْرَسُ غَرْسًا اِلَّا كَتَبَ اللّٰهُ لَهٗ مِنْ اِيْجْرِ قَدْرٍ مَا يُخْرِجُ مِنْ ثَمَرِ ذَلِكَ الْغَرْسِ. نهج الفصاحه.

رسول اکرم(ص): هر کس درختی بکارد به ازای هر میوه‌ای که از آن درخت حاصل گردد، خداوند ثوابی برای او ثبت می‌کند.

۳- مَنْ عَرَسَ عَرَسًا لَمْ يَأْكُلْ مِنْهُ آدَمِيٌّ وَلَا خَلْقٌ مِّنْ خَلْقِ اللَّهِ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ. نهج الفصاحه.

رسول اکرم(ص): هر کس درختی بکارد، هر بار که انسانی یا حیوانی از محصول آن بخورد برای او صدقه‌ای حساب می‌گردد.

حاکمیت مطلق خداوند - اصل ۵۶

۱- أَلَمْ نَعْلَمْ أَنْ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ... قرآن کریم، البقره: ۱۰۷.

آیا نمی‌دانی که خداوند فرمانروای آسمان‌ها و زمین است.

۲- قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ. قرآن کریم، آل عمران: ۲۶.

بگو خداوند ای فرمانروای هستی.

۳- ... وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ. قرآن کریم،

المائده: ۱۸.

و فرمانروایی، آسمان‌ها و زمین و آنچه در میان آنهاست از آن خداوند است و سرنوشت ما به دست اوست.

قضاء - اصل ۶۱

۱- إِنْ أَلَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكُمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ

تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ... قرآن کریم، النساء: ۵۸.

خداوند امر می‌فرماید که امانت‌ها را به صاحبانش برگردانید و اگر میان مردم حکم کردید، حکم

به عدالت نمایید.

۲- احْتَرِ لِلْحُكْمِ بَيْنَ النَّاسِ أَفْضَلَ رِعِيَّتِكَ فِي نَفْسِكَ مِمَّنْ لَّا تَضِيقُ بِهِ الْأُمُورُ وَلَا يُحْكُهُ الْخُصُومُ وَلَا يَتِمَادِي فِي الزَّلَّةِ... فَإِنَّ هَذَا الدِّينَ قَدْ كَانَ أَسِيرًا فِي أَيْدِي

الْأَشْرَار... نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): ای مالک اشتر، برای قضاوت بین مردم از میان رعیت کسی را تعیین کن که او را افضل و برتر می دانند، کسی که از کارها به تنگ نیاید و تخصصات او را به لجاجت نکشد و در خطا اصرار نرزد... این دین در دستان بدکاران اسیر بوده است.

۳- إِيَّاكُمْ أَنْ يَحَاكَمْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا إِيَّاهُ أَهْلَ الْجَوْرِ وَلَكِنْ انظُرُوا إِلَيَّ رَجُلٌ مِّنْكُمْ يَعْلَمُ شَيْئًا مِّنْ قَضَائِنَا فَاجْعَلُوهُ بَيْنَكُمْ فَأَيُّ قَدْ جَعَلْتُهُ قَاضِيًا فَتَحَاكَمُوا إِلَيْهِ.

امام صادق(ع): زنهار مبدا شکایت از یکدیگر را نزد اهل جور و ستم برید تا میان شما قضاوت کنند، بلکه رجوع کنید به مردی از میان خودتان که از احکام دین آگاهی و دانا باشد بدین ترتیب او را قاضی قرار دهید، زیرا من چنین شخصی را به قضاوت نصب نموده‌ام و نزد او تظلم و دادخواهی نمایید.

شوری - فصل‌های ۶ و ۷

در مورد فصول ۶ و ۷ به آیات و روایات مربوط به اصول ۳ و ۷ مراجعه شود.

اطاعت از احکام الهی - اصول ۷۲ و ۹۱ و ۱۰۵

در مورد اصول ۷۲ و ۹۱ و ۱۰۵ به آیات و روایات مربوط به اصل ۴ مراجعه شود.

صیانت از مرزها - اصل ۷۸

۱- اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَحَصِّنْ تُغُورَ الْمُسْلِمِينَ بِعِزَّتِكَ وَأَيْدِ حُمَاتِهِا، وَكَثْرَ عِدَّتِهِمْ وَأَشْجِدْ أَسْلِحَتَهُمْ وَأَحْرَسْ حَوَازِيَهُمْ وَدَبِّرْ أَمْرَهُمْ وَعَلِّمَهُمْ مَا لَا يَعْلَمُونَ. صحیفه سجادیه، علی بن الحسین(ع).

درود بر محمد و آل او، مرزهای مسلمین (کشورهای اسلامی) را از (تعرض) مصون بدارد، خداوند بر عزت آن‌ها و حامیان آنها بیفزاید و جهت آنان را افزایش دهد و آنان را به سلاح‌های (مدرن) مجهز نما و حدود جغرافیایی آنان را حفاظت بفرما و به آنان علومی را بیاموز که نمی‌دانند و امور آنان را تدبیر و تسهیل بفرما.

ولایت کافران - اصل ۸۱

۱- الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أُلِيتُوا عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا. قرآن کریم، النساء: ۱۳۹.

آن گروه که کفار را دوست داشتند و مؤمنان (مسلمین) را ترک گفتند، آیا نزد کافران عزت و کرامت خود را می‌طلبند (خطا می‌روند) عزت همگان نزد خداست.

کمک به مظلوم - اصل ۹۰

۱- وَ سَاعِلُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيُّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ. قرآن کریم، الشعراء: ۲۲۷
و ستمکاران به زودی خواهند دانست که به چه مکانی باز می‌گردند.

۲- إِنِّي دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ فَإِنَّمَا يَسْأَلُ اللَّهُ تَعَالَى حَقَّهُ وَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَمْتَنِعُ ذَا حَقٍّ حَقَّهُ. نهج الفصاحه.

رسول اکرم(ص): از شکایت مظلوم بر حذر باش زیرا مظلوم با شکایت حق خود را مطالبه می‌کند و خداوند حق را به حق‌دار می‌دهد.

۳- اتقوا دعوة المظلوم فإنها تحمل علي الغمام يقول الله تعالى و عزتي و جلالی لانصرنک و لو بعد حين. نهج الفصاحه.

رسول اکرم(ص): از تظلم و نفرین مظلوم بترسید، زیرا نفرین وی بر روی ابرها حمل می‌شود (به استجابت می‌رسد) و خداوند متعالی می‌گوید به عزت و جلالم سوگند که تو را یاری می‌کنم اگرچه با تأخیر باشد.

۴- إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَيَّ بِدِيهِ أَوْ شَكَّ أَنْ يُعْمَهُمُ اللَّهُ بِعِقَابٍ مِنْهُ. نهج الفصاحه.

رسول اکرم(ص): هنگامی که مردم ستمگری را دیدند و او را از ستم خود باز نداشتند بیم آن می‌رود که خداوند همه را به عذاب خود مبتلا کند.

۵- لَنْ تُقَدَّسَ أُمَّةٌ لَا يُوْخَذُ لِضَعْفِ فِيهَا حَقُّهُ مِنْ الْقَوِيِّ غَيْرِ مُتَّعِعٍ. نهج البلاغه،

نامه ۵۳.

امام علی (ع) از رسول خدا (ص) نقل فرمود: امتی که در میان آنها حق ضعیفان از اقویا و زورمندان بدون هیچ ترس و معطلی گرفته نشود. هرگز آن امت (از لوث انحراف و فساد و ظلم) پاک نخواهد شد.

۶- کَوْنُوا لِلظَّالِمِ خَصْمًا وَّ لِلْمَظْلُومِ عَوْنًا. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۴۷. امام علی(ع) به فرزندان وی وصیت می‌فرماید: دشمن ستمگر و یاور ستمدیده باشید.

جایگاه عالمان - اصل ۹۱

- ۱- إِنْ اللَّهُ تَعَالَى يِعَافِي الْأُمِّيَّينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا لَا يِعَافِي الْعُلَمَاءَ. نهج الفصاحه. رسول اکرم(ص): خداوند در روز قیامت اموری را بر جاهلان (قاصر) می‌بخشد که بر علماء و دانشمندان نمی‌بخشد.
- ۲- الْعَالَمُ أَمِينُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ. نهج الفصاحه. رسول اکرم(ص): دانشمند و عالم امین خدا در زمین است.

مشورت - فصل ۷

- ۱- به آیات و روایات مربوط به اصول ۳ و ۷ مراجعه شود.
- ۲- الْمَشَاوِرَةُ حِصْنٌ مِّنَ التَّدَامَةِ وَ أَمْنٌ مِّنَ الْمَلَامَةِ. نهج الفصاحه. رسول اکرم(ص): مشاوره و مشوره مانع ندامت و موجب ایمنی از ملامت است.
- ۳- لَا مَظَاهِرَةَ أَوْ تَقُّ مِنَ الْمَشَاوِرَةِ... نهج الفصاحه. رسول اکرم(ص): هیچ همکاری مطمئن‌تر از مشورت کردن نیست.

قسط اسلامی - اصل ۱۰۴

- ۱- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ... قرآن کریم، المائده: ۸. ای کسانی که ایمان آورده‌اید، برای خدا به داد برخیزید [و] به عدالت شهادت دهید...

- ۲- یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ... قرآن کریم، النساء: ۱۳۵
ای کسانی که ایمان آورده‌اید، پیوسته به عدالت قیام کنید و برای خدا گواهی دهید...
- ۳- ... وَ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَ هُمْ لَا يَظْلَمُونَ. قرآن کریم، یونس: ۵۴
... و میان آنان به عدالت داوری شود و بر ایشان ستم نرود.
- ۴- ... وَ أَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَ الْمِيزَانَ لِيُقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ... قرآن کریم، الحديد: ۲۵
... و با آن‌ها کتاب و ترازو را فرود آوردیم تا مردم به انصاف برخیزند...

رهبری - اصل ۱۰۷

- ۱- إِنْ اللَّهُ بِأَمْرِكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا. قرآن کریم، النساء: ۵۸.
همانا خداوند فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به اهل آن برگردانید.
- ۲- إِنْ عَمَلُكَ لَيْسَ لَكَ بِطُعْمَةٍ وَ لَكِنَّهُ فِي عُنُقِكَ أَمَانَةٌ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵.
امام علی(ع): قبول مسؤولیت برای تو وسیله امرار معاش نیست بلکه امانتی است که عهده‌دار شده‌ای.
- ۳- وَ اللَّهُ لَهِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ إِمْرَتِكُمْ إِلَّا أَنْ أُقِيمَ حَقًّا أَوْ أَدْفَعَ بَاطِلًا. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۳۳.
امام علی(ع): به خدا سوگند همین کفش بی‌ارزش برایم از حکومت محبوب‌تر است، مگر آن که حقی را به‌پا دارم یا باطلی را دفع نمایم.
- ۴- اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنِ الَّذِي كَانَ مِنَّا مُنَافِسَةً فِي سُلْطَانٍ وَ لَا التَّمَّاسَ شَيْءٍ مِنْ فَضُولِ الْخَطِّامِ وَ لَكِنْ لِنَرْدِ الْعَمَالِمِ مِنْ دِينِكَ وَ تُظْهِرِ الْإِصْلَاحَ فِي بِلَادِكَ قِيَامَنَ الْمَظْلُومُونَ مِنْ عِبَادِكَ وَ تَقَامَ الْمُعْطَلَّةُ مِنْ خُدُوكِ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۱۳۱.

امام علی(ع): به خدا سوگند همین کفش بی‌ارزش برایم از حکومت محبوب‌تر است، مگر آن که حقی را به‌پا دارم یا باطلی را دفع نمایم.

۴- اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنِ الَّذِي كَانَ مِنَّا مُنَافِسَةً فِي سُلْطَانٍ وَ لَا التَّمَّاسَ شَيْءٍ مِنْ فَضُولِ الْخَطِّامِ وَ لَكِنْ لِنَرْدِ الْعَمَالِمِ مِنْ دِينِكَ وَ تُظْهِرِ الْإِصْلَاحَ فِي بِلَادِكَ قِيَامَنَ الْمَظْلُومُونَ مِنْ عِبَادِكَ وَ تَقَامَ الْمُعْطَلَّةُ مِنْ خُدُوكِ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۱۳۱.

امام علی(ع): پروردگارا تو می‌دانی که آنچه ما انجام دادیم نه برای این بود که ملک و سلطنتی و قدرتی به دست آوریم و نه برای این که از متاع پست دنیا چیزی به دست آوریم، بلکه برای این بود که نشانه‌های از بین رفته دینت را بازگردانیم و صلح و مسالمت را در شهرهایت آشکار سازیم تا بندگان ستم‌دیده‌ات در ایمنی قرار گیرند و قوانین و مقرراتی که

به دست فراموشی سپرده شد بار دیگر عملی گردد.

ویژگی‌های رهبر - اصل ۱۰۹

به آیات و روایات مربوط به اصل ۵ مراجعه شود.

اختیارات رهبر - اصل ۱۱۰

۱- وَ لَا تَقُولَنَّ إِنِّي مُؤَمَّرٌ أَمْرٌ فَأُطَاعُ فَإِنَّ ذَلِكَ إِدْعَالٌ فِي الْقَلْبِ وَ مِنْهُكُمُ الَّذِينَ وَ تَقَرَّبُ مِنَ الْغَيْرِ ... إِيَّاكَ وَ مَسَامَاةَ اللَّهِ فِي عَظَمَتِهِ وَ التَّشْبَهُ بِهِ فِي جَبْرُوتِهِ فَإِنَّ اللَّهَ يَذِلُّ كُلَّ جَبَّارٍ وَ يَهَيِّئُ كُلَّ مُحْتَالٍ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): ... هرگز مگو که مرا بر شما حاکم (رهبر) (زعیم) (قائد) ساخته‌اند و باید فرمان من اطاعت شود زیرا چنین پنداری سبب فساد دل و سستی دین و نزدیک شدن دگرگونی در نعمت‌هاست.

بپرهیز در این که خود را در عظمت با خدا برابر دانی یا در کبر و جبروت خود را به او تشبیه نمایی که خدا هر جباری (زورگو و مستبد) را خوار و هر خودکامه را ذلیل و بی‌مقدار می‌سازد.

وزیر - اصل ۱۳۳

۱- وَ اجْعَلْ لِي وَ زَيْرًا مِّنْ أَهْلِي، هَارُونَ أَخِي، أَشَدُّ بِهِ أَرْزِي. قرآن کریم، طه: ۲۹ الی ۳۱.

و یآوری از خاندان من برای من قرار ده، برادرم هارون را، پشت مرا بدو محکم کن.

۲- وَ لَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَ جَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَ زَيْرًا. قرآن کریم، الفرقان: ۳۵.

به موسی کتاب دادیم و برادرش هارون را مددکارش ساختیم.

۳- شَرُّ وَ زَرَائِكِ مَنْ كَانَ قَبْلَكَ لِلأَشْرَارِ وَ زَيْرًا وَ مَنْ شَرَكَهُمْ فِي أَيْتَامٍ فَلَا يَكُونَنَّ لَكَ بَطَانَةٌ فَإِنَّهُمْ أَغْوَانُ الأَثَمَةِ وَ إِخْوَانُ الظُّلْمَةِ وَ أَنْتَ وَ أَجَدٌ مِنْهُمْ خَيْرُ الخَلْفِ مِمَّنْ لَهُ مِثْلُ آرَائِهِمْ وَ تَفَادِيهِمْ وَ لَيْسَ عَلَيْهِ مِثْلُ آصَارِهِمْ وَ أَوْزَارِهِمْ وَ آثَامِهِمْ مِمَّنْ لَمْ يِعَاوَنُ ظَالِمًا عَلَيَّ ظُلْمِهِ وَ لَا أَيْمًا عَلَيَّ إِثْمِهِ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): بدترین وزراء کسانی هستند که در گذشته نیز وزیر اشرار و رهبران تبهکار

بوده اند یا کسانی با آن تبهکاران و مجرمین در کارهایشان شریک بوده‌اند اینان نباید جزو رازداران تو باشند، چون آنان همکاران مجرمین و برادران ستمگران هستند درحالی که تو بهترین جانشین را از میان افراد به جای آن‌ها می‌توانی انتخاب کنی، کسانی که از نظر فکر و نفوذ اجتماعی از آنان کمتر نیستند و در عین حال بار جرم مجرمین را هم به دوش نداشته‌اند کسانی هستند که با ستمگران در ستم آن‌ها شرکت نکرده‌اند و در گناه شریک جرم آنان نبوده‌اند.

۴- ما من رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَعْظَمُ أَجْرًا مِنْ وَزِيرٍ صَالِحٍ مَعَ إِمَامٍ يَطِيعُهُ وَيَأْمُرُهُ بِذَاتِ اللَّهِ. نهج الفصاحه.

رسول اکرم(ص): پاداش هیچ از یک مسلمانان از پاداش وزیری درستکار که پیشوایش را اطاعت می‌کند و او را به سوی خداوند هدایت می‌نماید بزرگ‌تر نیست.

نظارت بر وزراء و کارگزاران دولت - اصل ۱۳۴

۱- ثُمَّ أَنْظُرْ فِي أُمُورِ عَمَلِكَ فَاسْتَعْمِلْهُمْ اخْتِيَارًا وَلَا تُرَلِّهِمْ مُحَابَاةً وَأَثَرَةً فَأَنَّهُمْ جَمَاعٌ مِنْ شَعْبِ الْجُورِ وَالْخِيَاةِ وَتَوْحٌ مِنْهُمْ أَهْلُ التَّجْرِبَةِ وَالْحَيَاءِ مِنْ أَهْلِ الْبَيُوتِ الصَّالِحَةِ وَالْقَدَمِ فِي الْأَسْلَامِ الْمُتَقَدِّمَةِ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): در کارهای کارمندان خود نظر کن. آنها را با آزمایش به کار گیر، و کسی را از روی هوی و هوس و خودکامگی به کاری مگمار. زیرا استبداد ورزیدن و از روی هوی و هوس کسی را به کاری واداشتن خود سرچشمه هر ستم و جنایتی است. از میان مردم، افرادی را انتخاب کن که کار آموخته‌تر، عقیف‌تر و با سابقه‌تر در اسلام و از خاندانی صالح باشند.

اموال عمومی - اصل ۱۳۹

۱- وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا... قرآن کریم، النساء: ۵.
اموال خود را (اموال عمومی) به سفیهان و نابخردان نسپارید. خداوند این اموال را برای قوام و حیات شما قرار داده است...

۲- إِنَّ هَذَا الْمَالَ لَيْسَ لِي وَلَا لَكَ وَإِنَّمَا هُوَ فِيءٌ لِلْمُسْلِمِينَ وَجَلْبُ أَسْيَافِهِمْ فَإِنِ

شَرَكْتَهُمْ فِي حَرْبِهِمْ كَانَ لَكَ مِثْلُ حَظِّهِمْ وَإِلَّا فَجَنَازَةٌ أَيْدِيهِمْ لَا تَكُونُ لِغَيْرِ أَفْوَاهِهِمْ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۲۳۲.

امام علی(ع): این مال (بیت‌المال) نه از آن من است و نه متعلق به تو، این مالی است متعلق به مسلمین، اگر تو هم در آن سهمی داشته باشی همچون سهم هر یک از آنها می‌است که شریک هستند وگرنه برای غیرافراد مستحق نخواهد بود.

۳- وَاللَّهِ لَوْ وَجَدْتُهُ قَدْ تَزَوَّجَ بِهِ النِّسَاءَ وَمَلَكَ بِهِ الْإِمَاءَ لَرَدَدْتُهُ فَإِنَّ فِي الْعَدْلِ سَعَةً وَمَنْ ضَاقَ عَلَيْهِ الْعَدْلُ فَالْجَوْرُ عَلَيْهِ أَضْيَقٌ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، خطبه ۱۵.

امام علی(ع): به خدا سوگند آنچه را که بیهوده (من غیرحق) از بیت‌المال مسلمین به این و آن داده شده، اگر بیایم به بیت‌المال باز می‌گردانم، در عدل وسعت و گشایش است و آن کسی که عدالت را برنمی‌تابد، تحمل ستم و ظلم برای وی گران‌تر خواهد بود.

ارتش - اصل ۱۴۳

۱- فَالْجُنُودُ بِإِذْنِ اللَّهِ حُصُونُ الرَّعِيَّةِ وَزِينَةُ الْوَلَاةِ وَعِزُّ الدِّينِ وَسُبُلُ الْأَمْنِ وَكَيْسٌ تَقْوَمُ الرَّعِيَّةُ إِلَّا بِهِمْ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): لشکریان، به اذن خداوند، دژهای محکم برای ملت هستند و موجب سرفرازی و زینت رهبران و سبب عزت دین و امنیت راهها می‌باشند، و هیچ گاه ملت بدون چنان ارتشی نمی‌تواند پایدار باشد.

صفات فرماندهان ارتش - اصل ۱۴۴

وَلَيْكُنْ أَمْرٌ رُءُوسٌ جُنْدِكَ عُنْدَكَ مَنْ وَأَسَاطِمُهُمْ فِي مَعُونَتِهِ وَأَفْضَلُ عَلَيْهِمْ مِنْ جَدَّتِهِ بَسًا يَسْعُهُمْ وَيَسْعُ مَنْ وَرَاءَهُمْ مِنْ خُلُوفِ أَهْلِيهِمْ حَتَّىٰ يَكُونَ هَمُّهُمْ هَمًّا وَاحِدًا فِي جِهَادِ الْأَعْدُوِّ فَإِنَّ عَطْفَكَ عَلَيْهِمْ يُعْطِفُ قُلُوبَهُمْ عَلَيْكَ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): و از میان سران سپاه کسی را برگزین که یار و یاور نظامیان باشد و هرچه در امکانش هست به آنان و کسانی که در پشت جبهه از آنان باقی هستند ببخشد تا همه در جهاد با دشمن عزم، خود جزم دادند زیرا عطف تو نسبت به آنان دل‌هایشان را متوجه

تو می گرداند.

نفی سبیل - اصل ۱۴۶

۱- وَ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا. قرآن کریم، النساء: ۱۴۱
خداوند هرگز کافران را بر مؤمنین سلطه نمی دهد.

تهیه نیرو - اصل ۱۵۱

۱- وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يُعَلِّمُهُمْ. قرآن کریم، الانفال: ۶۰
- آنچه که در توان دارید، از ساز و برگ جنگی و از مرکبها آماده سازید، تا به وسیله آن دشمن خدا و دشمن خود و افراد دیگری را که غیر از این دو گروه هستند - و شما آنها را نمی شناسید بلکه خداوند بر آنان آگاهی دارد - بترسانید.

نفی سلطه پذیری و سلطه جویی - اصل ۱۵۲

۱- ... وَ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا. قرآن کریم، النساء: ۱۴۱.
و او(خداوند) هرگز برای کافران به زیان مسلمانان راهی نگشوده است.
۲- وَ لَا تَدْفَعَنَّ صَلْحًا دَعَاكَ إِلَيْهِ عَدُوُّكَ وَ إِلَيْهِ فِيهِ رِضًا فَإِنَّ فِي الصُّلْحِ دَعَاً لِيَجُودَكَ وَ رَاحَةً مِنْ هُمُومِكَ وَ آمناً لِبِلَادِكَ وَ لَكِنَّ الْحَذَرَ كُلَّ الْحَذَرِ مِنْ عَدُوِّكَ بَعْدَ صَلْحِهِ... فَحُطُّ عَهْدِكَ بِالْوَفَاءِ وَ ارْعَ ذِمَّتَكَ بِالْأَمَانَةِ... فَإِنَّهُ لَيْسَ مِنْ فَرَائِضِ اللَّهِ شَيْءٌ النَّاسُ أَشَدُّ عَلَيْهِ اجْتِمَاعاً مَعَ تَفَرُّقِ أَهْوَائِهِمْ وَ تَشْتَّتِ آرَائِهِمْ مِنْ تَعْظِيمِ الْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ ... إِيَّاكَ وَ الدِّمَاءَ وَ سَفْكَهَا بغيرِ حِلِّهَا... فَلَا تُقَوِّينَ سُلْطَانَكَ بِسَفْكِ دَمِ حَرَامٍ فَإِنَّ ذَلِكَ مِمَّا يَضَعِفُهُ وَ يوهُنُهُ بَلْ يَزِيلُهُ وَ يَنْقُلُهُ وَ لَا عُذْرَ لَكَ عِنْدَ اللَّهِ وَ لَا عُذْرِي فِي قَتْلِ الْعَمْدِ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): و از دعوت صلح دشمن که خدا از آن رضایت دارد، مخالفت مکن که صلح به نیروهایت فرصت آرامش و استراحت می دهد و ناراحتی هایت رفع می کند و شهرها امن می گردد. اما به شدت بر حذر باش از دشمن وقتی که با او صلح نمودی. اگر با خصم

پیمان بستنی و در ذمه شود امانت بخشیدی به پیمان و عهدهت پایبند باش و ذمهات را ادا کن و خویشتن را چون سپری در مقابل پیمانی که بسته‌ای قرار ده، زیرا مردم درخصوص هیچ کدام از فرائض الهی مانند اهمیت داشتن وفاء به عهد هم عقیده نیستند علی‌رغم تمام امیال و آراء مختلفی که در سر می‌پروراندند و به غیر از مسلمانان مشرکان هم پای‌بندی به وفاء به عهد و پیمان را در میان خود واجب می‌دانند. بر حذر باش از ریختن خون مردم بی‌گناه که با حق ریخته شود، این گناه آدمی را دچار عقوبت و باعث افزایش گناه و سلب نعمت و کوتاهی عمر می‌گردد. قدرت خود را با خون‌ریزی‌های به ناحق تقویت مکن که خون به حرام ریخته، قدرت و شوکت را زوال و موجبات فروپاشی حکومت می‌گردد.

۳- وَ لَا تَتَّقُضْ سُنَّةَ صَالِحَةٍ عَمِلَ بِهَا صُدُورُ هَذِهِ الْأُمَّةِ وَ اجْتَمَعَتْ بِهَا الْأَلْفَةُ وَ صَلَحَتْ عَلَيْهَا الرَّعِيَّةُ وَ لَا تُحَدِّثَنَّ سُنَّةً تَضُرُّ بَشِيءٍ مِنْ مَاضِي تِلْكَ السُّنَنِ فَيَكُونَ الْأَجْرُ لِمَنْ سَنَّهَا وَ الْوُزْرُ عَلَيْكَ بِمَا تَقَضَّتْ مِنْهَا. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): آیین‌ها، رفتارها (سیاست) نیکی را از میان مبر که بزرگان امت آن را پاس داشته و به آن عمل کرده‌اند و مردم از پرتو آن پیوند یافته‌اند و رعیت با هم ساخته‌اند. سنتی (سیاستی) را ایجاد مکن که به سنت‌های (سیاست‌های) خوب گذشته آسیب وارد سازد تا اجرش برای پدیدآورنده‌اش باشد و گناهش در از میان بردن سنت‌ها به تعلق گیرد.

منع سلطه بیگانه (قاعده نفی سبیل) - اصل ۱۵۳

۱- وَ لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا. قرآن کریم، النساء: ۱۴۱.
خداوند هرگز برای کفار راهی را که موجب تسلط آنها بر مؤمنین باشد قرار نمی‌دهد.

اعانت مظلوم - اصل ۱۵۴

۱- كُونَا لِلظَّالِمِ حَصْمًا وَ لِلْمَظْلُومِ عَوْنًا. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۴۷.
امام علی(ع) به فرزندان‌ش وصیت می‌فرماید: دشمن ستمگر و یاور ستم‌دیده باشید.

- ۱- ... وَ أَمَرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ ... قرآن کریم، الشوری: ۱۵.
و به من فرمان داده‌اند که در میان شما به عدالت رفتار کنم.
- ۲- ... وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ... قرآن کریم، النساء: ۵۸.
و چون در میان مردم به داوری نشینید به عدل داوری کنید.
- ۳- إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ... قرآن کریم، النحل: ۹۰.
خدا به عدل و احسان و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد.
- ۴- يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ... قرآن کریم، ص: ۲۶.
ای داود، ما تو را خلیفه روی زمین گردانیدیم. در میان مردم به حق داوری کن.
- ۵- إِذَا حَكَمْتُمْ فَأَعْدِلُوا. نهج الفصاحه.

رسول اکرم(ص): اگر حکم کردید، عدالت پیشه کنید.

۶- ثُمَّ اخْتَرْتُ لِلْحُكْمِ بَيْنَ النَّاسِ أَفْضَلَ رَعِيَّتِكَ فِي نَفْسِكَ مِمَّنْ لَأَنْتَضِقُ بِهِ الْأُمُورُ
وَ لَا تَمَحْكُهُ الْأُخْصُومُ وَ لَا يَتِمَادَى فِي الزَّلَّةِ وَ لَا يَحْضُرُ مِنَ الْقَلْبِ إِلَى الْحَقِّ إِذَا عَرَفَهُ وَ
لَأَشْرَفُ نَفْسُهُ عَلَى طَعَمٍ وَ لَا يَكْتَفِي بِأَذْنٍ فَهُمْ دُونَ أَمْصَاءٍ وَ أَوْتَقَهُمْ فِي الشُّبُهَاتِ وَ
أَخَذَهُمْ بِالْحَجِجِ وَ أَقْلَهُمْ تَبَرُّمًا بِمِرَاجِعَةِ الْأُخْصَمِ وَ أَصْبَرَهُمْ عَلَى تَكْشِفِ الْأُمُورِ وَ
أَصْرَمَهُمْ عِنْدَ اتِّضَاحِ الْحُكْمِ مِمَّنْ لَا يَزِدُّهُ إِطْرَاءٌ وَ لَا يَسْتَمِيلُهُ إِغْرَاءٌ... وَ أَوْلَيْتَكَ
قَلِيلٌ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): از میان مردم کسی را برای قضاوت انتخاب کن که نزد تو برترین و
گرامی‌ترین افراد باشد. مراجعه فراوان او را در تنگنا قرار ندهد. برخورد دو مخالف او را به
خشم و کج خلقی وا ندارد. در اشتباهاتش پافشاری نکنند. بازگشت به حق، در آن هنگام که
برای او روشن شد، بر وی سخت نیاید. حرص و آز از دل بیرون رانده باشد. در فهم مطالب
به اندک تحقیق اکتفا نکند. در شبهات از همه محتاط‌تر و در دریافت دلیل از همه فراگیرتر
باشد. از مراجعه مکرر شکایت‌کنندگان کمتر از دیگران آزاده شود. در کشف امور شکیباتر و
در هنگام آشکار شدن حق از همه قاطع‌تر باشد. تمجیدها او را فریب ندهد و تمجیدهای
دروغین او را از راه راست منحرف نگرداند. ه و البته این افراد اندک هستند.

۷- مَنْ ابْتُلِيَ بِالْقَضَاءِ فَلْيَأْسَ بَيْنَهُمْ فِي الْأَشَارِ وَ فِي النَّظَرِ وَ فِي الْمَجْلِسِ. وسایل

الشیعه، آداب القاضی، باب ۳.

امام علی(ع): کسی که عهده دار امر قضاوت می شود، باید در مورد طرفین دعوا، در اشاره کردن، نگاه کردن و جای دادن، برابری کامل را رعایت کند.

۸- عُمَرُ بْنُ حَنْظَلَةَ قَالَ سَأَلْتُ أَبَاعَبْدِ اللَّهِ(ع): عَنْ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِنَا بَيَّهْمَا مُنَازَعَةً فِي دَيْنٍ أَوْ مِيرَاثٍ... قَالَ يَنْظُرَانِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مِمَّنْ قَدَرَوِي حَدِيثَنَا وَنَظَرَ فِي حَلَالِنَا وَحَرَامِنَا وَعَرَفَ أَحْكَامَنَا فَلْيَرْضُوا بِهِ حَكْمًا فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُهُ عَلَيْكُمْ حَاكِمًا فَإِذَا حَكَمَ بِحُكْمِنَا فَلَمْ يَقْبَلْ مِنْهُ فَإِنَّمَا اسْتَحْفَ بِحُكْمِ اللَّهِ وَ عَلَيْنَا رُدُّهُ وَالرَّادُّ عَلَيْنَا الرَّادُّ عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَمَى حَدِّ الشَّرِّكَ بِاللَّهِ. وسایل الشیعه، صفات القاضی، باب ۱۱.

- عمر بن حنظله از امام صادق(ع) در مورد دو نفر از شیعیان که بین آنها اختلافی در قرض و یا ارث بود پرسشی کرد. امام(ع) می فرماید: نگاه کنند که از شما چه کسی حدیث ما را روایت می کند و نسبت به حلال و حرام دین آگاهی دارد و احکام ما را می شناسد، پس باید به قضاوت و داوری او راضی شوند، چرا که من چنین کسی را بر شما حاکم قرار دادم. پس اگر حکم کند به احکام ما و مورد قبول واقع نشود، به درستی که حکم خدا سبک شمرده شده و فرمان ما نفی شده است. اما بدانید رد کردن (امر) ما ردّ (امر) خدا است و این کار در حد شرک به خداوند است.

اطاعت از احکام الهی - اصل ۱۷۰

به آیات و روایات مربوط به اصل ۴ مراجعه شود.

خطای قاضی - اصل ۱۷۱

۱- أَصْبَغُ بْنُ نُبَيْتَةَ قَالَ قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ(ع): إِنَّ مَا أَخْطَأَتِ الْقُضَاةُ فِي دَمٍ أَوْ قَطَعَ فَهَوَّ عَلَى بَيْتِ مَالِ الْمُسْلِمِينَ. وسایل الشیعه، آداب القاضی، باب ۱۰.

امیرالمؤمنین(ع) حکم فرمود: آنچه را که قاضیان در خون و مال خطا کنند، باید به وسیله بیت المال مسلمین جبران گردد.

نظارت و بازرسی نسبت به کارگزاران دولت - اصل ۱۷۴

۱- ثُمَّ تَقَدَّ أَعْمَالُهُمْ (عَمَال) وَ أَيْعَثَ الْعُيُونَ مِنْ أَهْلِ الصَّدَقِ وَالْوَفَاءِ عَلَيْهِمْ فَانَّ تَعَاهُدَكَ فِي السَّرِّ لِأُمُورِهِمْ حَدُودٌ لَهُمْ عَلَى اسْتِعْمَالِ الْأَمَانَةِ وَالرَّقْفِ بِالرَّعِيَةِ. نهج البلاغه، تحقیق صبحی صالح، نامه ۵۳.

امام علی(ع): بر کلیه کارگزاران دولت مأمورانی مخفی از اهل صداقت و وفاداری بگمار که کارهای آنان را زیر نظر بگیرند. زیرا بازرسی پنهانی و مداوم سبب خواهد شد که آنان به امانتداری و مدارا کردن با ملت ترغیب شوند.

امنیت - اصل ۱۷۶

۱- الْأَمْنُ وَالْعَافِيَةُ نِعْمَتَانِ مَعْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ. نهج الفصاحه.

رسول اکرم (ص): امنیت و سلامت دو نعمت است که بسیاری از مردم در مورد آن دچار (قدرنشناسی) پشیمانی می شوند.

۲- مَنْ أَصْبَحَ مُعَافِي فِي بَدَنِهِ آمِنًا فِي سِرْبِهِ عِنْدَهُ قُوَّةٌ يَوْمَهُ فَكَأَنَّمَا حَبَسَتْ لَهُ الدُّنْيَا بِحَدِّ أَفِيرِهَا. نهج الفصاحه.

رسول اکرم (ص): هر کس سالم باشد و در (جامعه) احساس امنیت کند و درآمدش مکفی باشد، دنیا به کام او خواهد بود.

۳- نِعْمَتَانِ مَجْهُولَتَانِ الصِّحَّةُ وَالْأَمَانُ. روضه الواعظین الفتال النیشابوری . ص ۴۷۲

رسول اکرم (ص): دو نعمتند که قدرشان مجهول است؛ صحت و امنیت.

واژه‌نامه تفصیلی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

اصل	واژه
۱۵۶-۹	آزادی‌های مشروع
۸۵	آزمایشی
۶۴	آشوری
۳	آگاهی‌های عمومی
۵۰	آلودگی محیط زیست
۱۱۶	آمادگی
۱۴۷	آمادگی رزمی
۳	آموزش عالی
۱۵۱	آموزش نظامی
۳	آموزش نظامی عمومی
۴۳-۳	آموزش و پرورش
۳۰	آموزش و پرورش رایگان
۱۴۱-۱۰۴-۱۰۰	آموزشی
۱۴۷	
۱۰۷-۱	آیت‌الله‌العظمی امام خمینی
۵۷	آینده

اصل	واژه
	آ
۴۴	آبرسانی
۴۵	آب‌های عمومی
۹	آحاد ملت
۱۱۷-۱۰۸-۸۶	آراء
۱۷۷-۵۹-۶	آراء عمومی
۵۹	آراء مردم
۱۵۴	آرمان
۱۲-۱۳-۱۵	آزاد
۸۶-۲۷-۲۶-۲۴	
۴۳	آزادگی
۲-۹-۲۶-۴۳	آزادی
۱۵۴-۱۲۱-۶۷	
۱۷۵	آزادی بیان و نشر افکار
۳	آزادی‌های سیاسی و اجتماعی

اصل	واژه	اصل	واژه
۴۳	احتکار	۱۴	آیه شریفه
۴۳	احتیاج	۱۵۱-۱۱	آیه کریمه
۲۶	احزاب	۱۳	آیین
۱۷۳	احقاق حقوق	۱۳۸	آیین‌نامه
۹۶-۹۱	احکام اسلام	۶۶-۶۵	آیین‌نامه داخلی مجلس
۱۶۶	احکام دادگاهها	۱۳۸	آیین‌نامه‌های اجرایی
۸۵-۷۲	احکام مذهب رسمی کشور	۱۳۸	آیین‌نامه‌های دولت
۱۰۷	احکام و موضوعات فقهی	۱۷۳-۱۷۰	آیین‌نامه‌های دولتی
۱۳-۱۲	احوال شخصیه		۱
۱۵۶-۲۱	احیاء حقوق	۴۳-۳	ابتکار
۴۹	اختلاس	۱۷۷	ابتناء
۱۱۰	اختلاف	۱۳۶	ابراز اعتماد
۱۳۴	اختلاف نظر	۱۷۰	ابطال
مبحث دوم فصل ششم	اختیارات و صلاحیت مجلس شورای اسلامی	۳۲-۵۸-۸۵	ابلاغ
۱۵۶	اخذ تصمیم	۱۳۳-۱۳۸	
۱۲۱-۳	اخلاق (اخلاقی)	۱۰۹	ابواب مختلف فقه
۱۰	اخلاق اسلامی	۴۲	اتباع خارجه
۱۴	اخلاق حسنه	۱۱	اتحاد ملل اسلامی
۱۴۱-۱۷	ادارات	۱۲۵	اتحادیه‌های بین‌المللی
۳-۴-۱۰۴-۱۲۶°	اداری	۱۷۷-۶	اتکاء به آراء عمومی
۱۳۸ ۱۵۷° ۱۵۸-۱۷۴		۳۲-۱۴۰	اتهام
۱۵	ادبیات	۳	اجانب
۱۶	ادبیات فارسی	۴۳-۳۸	اجبار
۱۷۶	ارتباط	۷۰	اجتماع
۱۴۵-۱۱۴۷-۱۴۸	ارتش	۲۷	اجتماعات
		۲	اجتهاد
		۱۲	احترام

واژه	اصل
	۱۴۳-۱۵۲-۱۵۴
استقلال اقتصادی	۴۳
استقلال سیاسی	۲-۹-۱۲۱
استماع	۷۰-۹۷
استوارنامه سفیران	۱۲۸
استیضاح	۸۹-۱۳۲
اسراف	۴۳
اسلام (اسلامی)	۳-۴-۱۰-۱۱
	۱۲-۱۴-۱۶-۲۰
	۲۱-۲۳-۲۴-۲۷
	۲۸-۴۴-۴۵-۶۱
	۶۷-۹۱-۹۴-۹۶
	۱۰۴-۱۰۵-۱۰۷
	۱۰۹-۱۲۱-۱۴۴
	۱۴۷-۱۵۱-۱۵۶
	۱۶۷-۱۶۸-۱۷۰
	۱۷۱-۱۷۵-۱۷۷
اسلحه	۱۵۱
اسناد	۱۵-۵۵
اشتباه	۱۷۱
اشتغال به کار	۲۸
اشتغال کامل	۴۳
اشتغال نظامی	۶۸
اصلاح (اصلاحات)	۷۵-۷۸-۱۵۶
	۱۷۷
اصل پنجاه و نهم	۱۷۷
اصل پنجم	۱۰۷-۱۱۱
اصل دوم	۳

واژه	اصل
	۱۵۳-۱۷۲-۱۷۶
ارتش جمهوری اسلامی ایران	۱۴۳-۱۴۴
ارتشی مکتبی و مردمی	۱۴۴
ارث	۱۲
ارث بدون وارث	۴۵
ارزش	۲-۳۸
ارقام بودجه	۵۲
ارمنی	۶۴
از کارافتادگی	۲۹
اساسنامه	۸۵
اساسی	۲-۱۲۲
استان (استان‌ها)	۷-۴۸-۱۰۰
	۱۰۱
استانداران	۱۰۳
استبداد	۳
استخدام (استخدامی)	۸۲-۱۲۶-۱۵۸
	۱۶۰
استراق سمع	۲۵
استعانت	۱۲۱
استعداد	۴۸-۱۳۱
استعفاء	۱۱۰-۱۳۰-۱۳۱
	۱۳۵
استعمار	۳
استفاده شخصی	۱۴۸
استفاده‌های صلح‌آمیز	۱۴۶
استقلال	۳-۲۶-۶۷-۷۸

اصل	واژه
۱۱۰	اعلان جنگ و صلح
۱۰۷	اعلم
۴۰	اعمال حق
۱۰۹	افتاء
۲۵	افشای مخابرات
۱۷۵	افکار
۶۱	اقامه حدود الهی
۳۳	اقامت
۲-۳-۴-۹-۱۱	اقتصاد (اقتصادی)
۲۰-۲۳-۴۴-۴۸	
۵۰	
فصل چهارم	اقتصاد و امور مالی
۱۶۴	اقتضای مصلحت
۳۸	اقرار
۱۳-۲۶-۶۷	اقلیت‌های دینی
۱-۱۲-۸۹-۹۶	اکثریت
۱۰۷-۱۰۸-۱۱۱	
۱۲۰	
۱۱۷	اکثریت مطلق آراء
۱۸	الله اکبر
۲-۵۶-۶۱	الهی
۱۲	الی الابد
۴۹	اماکن فساد
۱-۱۰۷	امام خمینی
۲-۱۷۷	امامت
۵-۵۷-۱۷۷	امامت امت
۶۷-۱۱۵-۱۲۱	امانت

اصل	واژه
۷۲-۸۵	اصل نود و ششم
۱۱۸	اصل نود و نهم
۱۱۰	اصل هشتاد و نهم
۸۵	اصل هفتاد و دوم
۱۵۸	اصل یکصد و پنجاه و ششم
۸۹-۱۱۱	اصل یکصد و دهم
۱۳۲	اصل یکصد و سی و یکم
۱۰۷-۱۱۱	اصل یکصد و نهم
۱۱۱	اصل یکصد و هشتم
۵	اصل یکصد و هفتم
۴	اصول قانون اساسی
۴۰-۴۳	اضرار به غیر
۷۹	اضطراری
۹۰	اطلاع عامه
۶۹	اطلاع عموم
۱۷۶	اطلاعاتی
۶۷-۸۴-۸۶	اظهارنظر (اظهار نظرها)
۹۵	اظهارنظر نهایی
۱۷۱	اعاده حیثیت
۱۴-۳۸	اعتبار
۵۳-۵۵	اعتبارات مصوب
۹۳	اعتبار قانونی
۹۳	اعتبارنامه
۱۰۶-۱۷۳	اعتراض (اعتراضات)
۱	اعتقاد
۶۷-۱۲۱	اعتلای کشور
۱۳۶	اعتماد

واژه	اصل
امور رفاهی	۱۰۰
امور صنعتی	۸۱
امور قضایی	۱۶۲-۱۵۷
امور کشاورزی	۸۱
امور کشور	۱۷۷-۷۶-۷-۶
امور مالی	فصل چهارم
امور معادن	۸۱
امور نظامی	۳
امین	۱۲۱-۶۷
انتخابات	۶-۶۲-۶۳-۶۵-۶۸-۹۹-۱۱۰-۱۱۶-۱۱۷-۱۱۸-۱۲۰
انتخابات ریاست جمهوری	۱۱۸
انتخابات مجلس خبرگان رهبری	۹۹
انتخابات نقاط اشغال شده	۶۸
انتخاب رییس جمهور	۱۱۶-۶
انتخاب رییس جمهور جدید	۱۱۹
انتخاب رییس هیأت رییسه مجلس	۶۶
انتخاب مجدد	۱۱۷-۱۱۴
انتخاب شغل	۴۳
انتخاب شوندگان	۱۰۰-۶۲
انتخاب کنندگان	۱۰۰-۶۲
انتخاب وکیل	۳۵
انتظامات مجلس	۶۶

واژه	اصل
امت	۱۷۷-۵۷-۱۱-۵
امت اسلام	۱۰۹
امتیاز	۸۱-۱۹
امدادی	۱۴۷
امر به معروف و نهی از منکر	۸
امضاء	۶۷-۸۹-۱۱۰-۱۲۱-۱۲۳-۱۲۵-۱۲۸-۱۷۷
امکانات عادلانه	۳
امکانات کار	۴۳
امنیت قضایی	۳
امنیت کشور	۶۹
امنیت ملی	۱۷۶
امنیتی	۱۷۶
اموال دولتی	۱۳۹-۸۳
اموال عمومی	۱۳۹-۴۵
اموال مجهول المالك	۴۵
امور اجرایی	۱۵۷-۸۹
امور اداری	۱۵۸-۱۵۷
امور اداری و استخدای	۱۲۶
کشور	
امور تجارتي	۸۱
امور حسبيه	۱۵۶
امور خارجه	۱۷۶-۱۲۸
امور خدمات	۸۱
امور داخلی	۱۵۴

اصل	واژه
۴۱-۳۱-۱۳	ایرانی (ایرانیان)
۱۱۵	ایرانی‌الاصل
۱۷۷-۳-۲	ایمان (ایمانی)
۱۲۱	ائمه اطهار علیهم‌السلام
	ب
۲۱	بارداری
۳۹-۳۲	بازداشت
۲۵	بازرسی
۴۴	بازرگانی خارجی
۲۹	بازنشستگی
۱۷۷	بازنگری در قانون اساسی
۴۴	بانکداری
۱۰۰-۷	بخش
۴۴	بخش تعاونی
۴۴	بخش خصوصی
۱۰۳	بخشداران
۴۴	بخش دولتی
۱۳۸	بخشنامه
۵۱	بخشودگی
۳۷	برائت
۳	برادری اسلامی
۱۴۲	برخلاف حق
۱۳۸	برخلاف قوانین
۱۱۱	برکنار شدن
۱۱۶-۶۵-۶۳	برگزار شدن (برگزاری)

اصل	واژه
۸۳	انتقال به غیر
۱۶۴	انتقال دوره‌های قضات
۱۱۸	انجمن نظارت
۲۶	انجمن‌های اسلامی
۲۶	انجمن‌های سیاسی و صنفی
۱۰۶	انحراف
۴۳	انحصار
۳	انحصارطلبی
۱۰۶	انحلال شوراها
۴۵	انفال
۷۰	انفراد
۱۶۴	انفصال
۱۵۰-۱۰۸	انقلاب
-۱۱۰-۶۷-۲-۱	انقلاب اسلامی (انقلاب)
-۱۷۲-۱۵۰-۱۴۴	اسلام)
۱۷۶	
۱۰۷	انقلاب جهانی اسلام
۱	اول- و- دوم جمادی‌الاولی
	۱۳۹۹ هجری قمری
۳۱	اولویت
۱۰۸	اولین شورای نگهبان
۳	اهداف
۱۱	اتتلاف
۱۸-۱۵-۱۲-۱	ایران
-۴۲-۴۱-۱۹	
۱۲۱-۱۱۵-۶۷	
۱۷۷-۱۲۵	

اصل	واژه
۲۱	بی‌سرپرست
۲۹	بی‌سرپرستی
۴۵	بیشه‌های طبیعی
۲۹	بیکاری
۱۵۳-۴۳	بیگانه
۱۳۱-۱۱۱	بیماری
۴۴-۲۹-۲۱-۳	بیمه
۱۰۹	بیش صحیح سیاسی
۲۱	بیوگان
	پ
۱۲۱-۶۷	پاسدار
۱۰-۶۷-۹۱	پاسداری
۱۴۳-۱۷۶	پایگاه نظامی خارجی
۱۴۶	پرچم رسمی ایران
۱۸	پرداخت‌ها
۵۳	پرونده مقدماتی
۳۲	پست و تلگراف و تلفن
۴۴	پشتیبانی
۱۲۱	پناه دادن
۱۵۵	پناهندگی سیاسی
۱۵۵	پوشاک
۴۳	پیامبر اسلام (ص)
۱۲۱-۱۷	پیری
۲۹	پیشرفت
۱۰۴-۴۳	پیشگیری
۱۵۶	پیشنهاد (پیشنهادها)
-۱۰۲-۷۵-۷۴-۶۸	

اصل	واژه
۲۸	برگزیدن
۱۵۱-۱۳۴-۱۰۴	برنامه (برنامه‌ها)
۴۳	برنامه اقتصادی
۱۰	برنامه‌ریزی
۴۳	برنامه‌ریزی عمومی
۱۷۶-۱۲۶	برنامه و بودجه
۱۲۱	بسم الله الرحمن الرحيم
۱۱۰	بسیج نیروها
۱۰۰	برنامه‌های آموزشی
۱۰۰	برنامه‌های اجتماعی
۱۰۰	برنامه‌های اقتصادی
۱۰۰	برنامه‌های بهداشتی
۱۰۰	برنامه‌های عمرانی
۱۰۱	برنامه‌های عمرانی و رفاهی استان‌ها
۱۰۰	برنامه‌های فرهنگی
۸۳	بناها
۱۰۷	بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران
۳	بنیه دفاع ملی
۵۵-۵۲	بودجه سالانه کل کشور
۱۰۰-۴۳-۲۹-۳	بهداشت (بهداشتی)
۴۳	بهره
۴۳	بهره‌کشی
۴۸	بهره‌برداری از منابع طبیعی
۱۴۸	بهره‌برداری شخصی
۱۷۵-۲۴-۲	بیان
۴۹	بیت‌المال

اصل	واژه
۸۱ - ۴۴	تجارت (تجارتی)
۵۵ - ۴۰	تجاوز
۱۳۲ - ۱۰۸ - ۹۴	تجدیدنظر
۱۳۸	
۲۵	تجسس
۱۴۷	تجهیزات
۳۰	تحصیلات عالی
۷۶ - ۴۹ - ۳	تحقیق
۱۴۱	تحقیقاتی
۳	تحکیم
۵۰	تخریب
۵۱	تخفیف مالیاتی
۱۱۰	تخفیف مجازات محکومین
۱۶۴ - ۱۱۰	تخلف
۱۷۶	تدابیر کلی دفاعی - امنیتی
۱۳۴	تدابیر لازم
۱۳۴	تداخل
۲	تداوم انقلاب
۱۰۹	تدبیر
۱۶ - ۱۵	تدریس
۱۳۸	تدوین
۴۳	تربیت
۳	تربیت بدنی
۱۵۸ - ۱۴۹	ترفیعی
۱۶۹	ترک فعل
۱۲۱	ترویج
۳	تساوی

اصل	واژه
۱۱۰ - ۱۲۸ - ۱۳۴	
۱۶۰ - ۱۷۷	
۱۲۵	پیمان‌ها
	ت
۱۱۵	تابع ایران
۱۰۰ - ۴۲ - ۴۱	تابعیت
۱۷	تاریخ رسمی کشور
۹۴	تاریخ وصول
۱۷	تاریخ هجری شمسی و هجری قمری
۱۷۳ - ۳	تأسیس
۲ - ۳ - ۲۹ - ۴۳	تأمین
۶۷ - ۷۵ - ۱۰۴	
۱۱۲ - ۱۳۸ - ۱۷۵	
۱۷۶	
۲۹	تأمین اجتماعی
۱۱۲ - ۱۱۰ - ۶۸	تأیید
۱۳۸ - ۱۷۶ - ۱۷۷	
۳	تباهی
۳	تبذیر
۳۹ - ۳۳	تبعید
۱۰۱ - ۴۸	تبعیض
۳	تبعیضات ناروا
۱۵۵	تبهکار
۳	تبع
۱۷۷	تتمیم
۲	تجارب

اصل	واژه
۱۷۳-۱۵۹-۱۵۶	تظلمات
۱۷	تعطیل رسمی هفتگی
۱۵۶	تعقیب مجرمین
۱۳	تعلیمات دینی
۱۲	تعلیم و تربیت دینی
۳	تعهد برادرانه
۳	تغذیه
۲۳	تفتیش عقاید
۷۶	تفحص
۵۵	تفریح بودجه
۱۳۴	تغییر قانون
۱۷۱	تفسیر
۹۸	تفسیر قانون اساسی
۱۳۴-۷۳	تفسیر قوانین
۱۶۰-۱۱۰-۸۵	تفویض
۳۲	تفهیم
۱۷۱	تقصیر
۱۰۷	تقلید
۱۰۹-۶۷-۵-۳	تقوی
۱۱۵	
۴۳	تلاش شغلی
۴۴-۲۵	تلفن (تلفنی)
۲۵	تلکس
۴۴-۲۵	تلگراف (تلگرافی)
۴۴	تلویزیون
۱۰۰-۷۸-۹-۳	تمامیت ارضی
۱۷۶-۱۵۲-۱۴۳	

اصل	واژه
۹۷	تسریع در کار
۱۳۵-۵۲-۲	تسلیم
۱۷۶	تشکیلات
۳	تشکیلات غیر ضرور
۱۵۸	تشکیلات لازم
۲۷	تشکیل اجتماعات
۴۳-۱۰	تشکیل خانواده
۳	تشویق محققان
۸۷-۶۶	تصدی
۶۸-۶۵-۵۹-۵۲	تصویب
۷۸-۷۷-۷۴-۶۹	
۸۳-۸۲-۸۰-۷۹	
۱۱۱-۹۸-۹۳-۸۵	
۱۲۷-۱۲۵-۱۱۲	
۱۳۸-۱۳۷-۱۲۸	
۱۷۶-۱۳۹	
۸۵	تصویب دایمی
۱۷۰-۱۳۸	تصویب‌نامه
۱۰۸-۸۵	تصویب نهایی
۲۱	تضمین
۱۷۱	تطبیق
۱۶۷-۹۶	تعارض
۳	تعاون عمومی
۴۴-۴۳	تعاونی
۴۴	تعاونی تولید و توزیع
۲۳-۲۲	تعرض
۱۵۶	تعزیر مجرمین

واژه	اصل
جرایم عادی	۱۴۰
جرایم عمومی	۱۷۲
جرم	۳۷-۱۵۶-۱۶۴
جرم سیاسی	۱۶۹
جزایی	۱۶۸
جعفری اثنی عشری	۴-۱۵۶
جغرافیایی	۱۲
جمع	۶۴
جمعیت‌ها	۱۱۷-۱۷
جمهوری	۲۶
جمهوری اسلامی ایران	۱۷۷
	۱-۲-۵-۶-۸
	۹-۱۴-۱۸-۲۶
	۴۳-۴۴-۵۰-۵۷
	۶۷-۱۰۰-۱۰۷
	۱۱۰-۱۱۵-۱۲۱
	۱۴۳-۱۴۴-۱۵۱
	۱۵۲-۱۵۴-۱۵۵
	۱۵۸ ° ۱۷۷
جنگ	۶۸-۷۹-۱۱۰
جنگل‌ها	۴۵
جنوب	۶۴
جهادسازندگی	۱۴۷
جهان	۳-۵۶ ° ۱۵۴
جهان اسلام	۱۱
ح	
حادثه	۱۱۱

واژه	اصل
تمرکز	۴۳
تمیز حق	۷۳
توان (توانایی)	۳۵-۴۳-۱۵۱
توزیع	۴۳-۴۴-۴۸
توسعه	۳-۴۳
توسعه اقتصادی کشور	۴۴
توطئه	۱۴
توقیف	۸۶
تولید (تولیدی)	۴۳-۴۴-۱۰۴-
	۱۴۷
تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی	۴۳
تهدیدها	۱۷۶
تهران	۵۴
ث	
ثبوت جرم	۱۶۴
ثبوت شرعی	۴۹
ثروت (ثروت‌ها)	۴۳-۴۹
ثروت‌های عمومی	۴۵
ج	
جامع الشرايط	۲
جامعه	۲۸-۴۳-۴۴-
	۱۶۴
جامعه اسلامی	۱۰
جامعه بشری	۱۵۴
جان	۲۲
جرایم سیاسی و مطبوعاتی	۱۶۸

واژه	اصل
از آن فصل پنجم حق رأی	
حق مسلم	۳۴ ° ۴۱
حقوق زن	۲۱
حقوق عامه	۱۵۶
حقوق فردی و اجتماعی	۱۵۶
حقوق و اخلاق اسلامی	۱۰
حقوق انسانی	۱۴ ° ۲۰
حقوقدان	۹۱ ° ۹۳
حقوق عمومی	۲۴ ° ۶۱
حقوق مساوی	۱۹
حقوق ملت	فصل سوم و اصل
حق همگانی	۲۹
حکم ریاست جمهوری	۱۱۰
حکم	۱۵۶ - ۱۶۷ ° ۱۷۷
حکومت	۱۷۷
حکومت اسلامی	۴۵
حکومت ایران	۱
حکومت حق و عدل	۱۵۴
حکومت مرکزی	۱۰۰
حکومت نظامی	۷۹
حل اختلاف	۱۱۰
حل معضلات نظام	۱۱۰
حل و فصل دعاوی	۱۵۶
حمایت قانون	۲۰ ° ۴۴
حمایت مادران	۲۱
حمایت‌های مالی	۲۹

واژه	اصل
حاکم	۴ ° ۵۶
حاکمیت	۲
حاکمیت مطلق	۵۶
حاکمیت ملی	۱۷۶
حدود الهی	۶۱
حدود و مقررات مدون	۱۵۶
جزایب اسلام	
حذف تشکیلات	۳
حراست	۱۲۱
حرام	۴۳
حرمت	۳۹ ° ۱۲۱
حریم	۴۵
حریم اسلام	۶۷
حساب‌ها	۵۵
حساب‌های خزانه‌داری کل	۵۳
حسابرسی	۵۵
حسن اجرا	۱۱۰ ° ۱۵۶
حسن جریان امور	۱۷۴
حسن سابقه	۱۱۵
حضانت فرزند	۲۱
حضرت آیه‌الله العظمی امام خمینی	۱۰۷
(قدس سره‌الشریف) حضرت ولی‌عصر(عج)	۵
حفاظت محیط زیست	۵۰
حق الهی	۵۶
حق حاکمیت ملی و قوای ناشی	۸۳

اصل	واژه	اصل	واژه
۱۳۴ ° ۱۷۵	خط مشی	۲۷	حمل سلاح
۷۸	خطوط مرزی	۱۲	حنبلی
۱۱۲	خلاف موازین شرع یا قانون اساسی	۱۲	حنفی
۴۳	خودسازی	۶۴	حوزه‌های انتخابیه
۱۲۱	خودکامگی	۵۰	حیات اجتماعی
۳ - ۳۰ ° ۴۳	خودکفایی	۲۲ - ۳۹ ° ۱۷۱	حیثیت
۴۳	خوراک		خ
	د	۱۷۰	خارج از حدود
	دادخواهی	۱۰۶	خارج از نوبت
۳۴	دادرسان	۴۲	خارج
۷۳	دادستان کل	۸۰ - ۸۲ - ۸۴	خارجی
۱۶۲ - ۱۶۴	دادستانی	۱۳۹ - ۱۴۵ - ۱۴۶	
۱۷۲	دادگاه (دادگاه‌ها)	۱۷۶	
۱۲ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۷	دادگاه صالح (دادگاه‌های صالح)	۸۱	خارجیان
۶۱ - ۱۰۶ - ۱۵۹	دادگاه‌های عمومی	۱۰ - ۲۱ - ۳۱	خانواده
۱۶۵ - ۱۶۶ ° ۱۷۰	دادگستری	۴۳	
۲۱ - ۳۴ - ۳۶ - ۳۷ °	دادگاه‌های نظامی	۱۵۵	خائن
۱۰۶	دادگستری	۱۰۷ - ۱۰۸ - ۱۱۱ °	خبرگان
۱۴۰	دادگاه‌های عمومی	۲ - ۵۶ - ۶۷ ° ۱۲۱	خدا (خداوند)
	دادگستری	۹	خدشه
۱۷۲	دادگستری	۲۹	خدمات بهداشتی و درمانی
۶۱ - ۱۴۰ - ۱۵۸	دادگستری	۱۲۱	خدمت به مردم
۱۶۸ ° ۱۶۰ - ۱۵۹	دارایی	۵۳	خزانه‌داری کل
۱۴۲	دامداری	۱۷۱	خسارت
۴۴	دامی	۴۴ ° ۱۶۵	خصوصی
۴۳	دانشگاه‌ها	۱۵۶	خصوصیات
۱۴۱		۱۵	خط رسمی

واژه	اصل
دفاع (دفاعی)	۶۷-۱۵۲ ° ۱۷۶
دفاع مسلحانه	۱۵۱
دفاع ملی	۳
دوران بارداری	۲۱
دوران تصدی	۸۷
دوره ابتدایی	۱۶
دوره ریاست جمهوری	۱۱۹
دوره متوسطه	۱۶ ° ۳۰
دوره نمایندگی	۶۳
دول غیر محارب	۱۵۲
دولت	۸-۹-۲۱-۲۸- ۲۹-۳۰-۳۱-۴۱- ۴۳-۴۴-۴۹-۵۲- ۵۳-۵۷-۸۰-۸۲- ۸۵-۱۰۲-۱۰۳- ۱۳۴-۱۳۶-۱۳۸- ۱۴۱-۱۴۷-۱۵۱
دولت ایران	۱۲۵
دولت جدید	۱۳۵
دولت جمهوری اسلامی ایران	۳-۱۱-۱۴ ° ۱۵۵
ده (روستا)	۱۰۰
دهقانان	۱۰۴
دهم و یازدهم فروردین ماه ۱۳۵۸ هجری شمسی	۱
دین	۱۲۱ ° ۱۷۷
دین رسمی ایران	۱۲

واژه	اصل
دانشگاهیان	۱۷۷
داوری	۱۳۹
داوطلبان ریاست جمهوری	۱۱۰
درآمد	۷۵
درآمد عمومی (درآمدهای عمومی)	۲۹ ° ۷۵
درآمدهای حاصل از مشارکت مردم	۲۹
درآمدهای ملی	۴۸
در دسترس عموم گذاشتن	۵۵
در راه ماندگی	۲۹
درمان (درمانی)	۲۹ ° ۴۳
دره‌ها	۴۵
دریاچه‌ها	۴۵
دریافت‌های دولت	۵۳
دریاه‌ها	۴۵
دستاوردها	۱۵۰
دستگاه‌های اداری	۱۷۴
دستگاه‌های دولتی	۱۳۴
دستگیر	۳۲-۳۹
دستور کار	۹۷
دعاوی	۱۲-۶۱-۱۳۹-
دعاوی خصوصی	۱۶۵-۱۵۶
دعوت به خیر	۸
دعوی	۳۵-۱۳۹-۱۶۵ °
	۱۶۷

اصل	واژه
۴۹	رشوه
۱۶۴	رضا
۱۰۱-۱۰۰-۳	رفاه (رفاهی)
۱۹ ° ۱۸	رنگ (رنگ‌ها)
۱۸	رنگ‌ها
۱۰	روابط خانوادگی
۱۳۸	روح قوانین
۱۵۲	روابط صلح‌آمیز
۴۵	رودخانه‌ها
۱۱۷ ° ۱۷	روز جمعه
۶۹	روزنامه رسمی
۱۵۰	روزهای پیروزی
۱۷۷ ° ۱۷۶	رؤسای قوای سه‌گانه
۱۰۰-۴۴-۷	روستا
۳۱	روستائینان
۱۶۱	رویه قضایی
-۱۱۰-۱۰۹-۱۰۷	رهبر
-۱۳۰-۱۲۲-۱۱۱	
۱۴۲	
۱۰۸	رهبر انقلاب
۱۰۷	رهبر کبیر انقلاب جهانی اسلام
-۶۰-۴۳-۲-۱	رهبر و شورای رهبری فصل هشتم رهبری
-۱۰۷-۹۱-۸۹	
-۱۱۱-۱۱۰-۱۰۹	
-۱۳۱-۱۱۳-۱۱۲	
-۱۷۶-۱۷۵-۱۵۷	

اصل	واژه
-۱۶۱-۱۱۰	دیوان عالی کشور
۱۶۴-۱۶۲	
۱۷۳ ° ۱۷۰	دیوان عدالت اداری
۵۵ ° ۵۴	دیوان محاسبات کشور
	ر
۶۹ ° ۴۴	راديو
۱۴۸	راننده شخصی
۴۴	راه
۴۴	راه‌آهن
۲۷	راه‌پیمایی‌ها
۱۱۰-۹۱-۸۶-۱	رأی
۱۱۷-	
-۱۳۳-۸۹-۸۷	رأی اعتماد
۱۳۴ ° ۱۳۵	
۱۳۵ ° ۱۳۲-۸۹	رأی عدم اعتماد
۳۰-۳	رایگان
۱۲۰ ° ۸۹	رأی گیری (رأی دادن)
۱	رأی مثبت
۶۲	رأی مخفی
۱۱۴	رأی مستقیم
۴۹ ° ۴۳	ربا
۱۱۵	رجال مذهبی و سیاسی
۱۵ ° ۳	رسانه‌های گروهی
۹۱ ° ۱۶	رشته‌ها
۵۰-۴۸-۴۴-۴۳	رشد
۲۱	رشد شخصیت زن
۳	رشد فضایل

اصل	واژه
۱۳۱-۱۳۱ ° ۱۴۲-	
۱۵۷-۱۵۸-۱۶۰-	
۱۶۱-۱۶۲-۱۶۴-	
۱۷۳-۱۷۴-۱۷۵	
۱۳۱-۸۵-۶۶-	رئیس مجلس شورای اسلامی
۱۳۸	
	ز
۱۹-۱۶-۱۵-	زبان
۱۵	زبان‌های محلی و قومی
۱۳	زرتشتی
۹۱-۶۸-۶۳-۵-	زمان
۱۴۷ ° ۱۳۵-۱۳۰-	
۶۴	زرتشتیان
۴۹ ° ۴۵	زمین‌های موات یا رها شده
۳	زمینه‌های علمی
۲۱-۲۰-۳-	زن
۲۱	زنان سالخورده
۳۹	زندانی
۱۲	زیدی
	ژ
۱۷۲	ژاندارمری
	س
۱۷۴-۸۵ ° ۵۴-	سازمان (سازمان‌ها)
۱۷۵	
۱۷۴	سازمان بازرسی کل کشور
۱۷۵-۱۱۰-	سازمان صدا و سیما
	جمهوری

اصل	واژه
۱۷۷	
۱۷۶ ° ۱۴۱	ریاست
۱۱۶-۱۱۰-۹۹-	ریاست جمهوری
۱۳۱ ° ۱۱۹-۱۱۸-	
۱۱۳	ریاست قوه مجریه
۱۳۴	ریاست هیأت وزیران
۴۳	ریشه‌کن کردن فقر
۶۹-۶۸-۶۰-۶-	رئیس‌جمهور
۱۱۰-۸۹-۸۸-۸۷-	(رئیس‌جمهوری)
۱۱۴-۱۱۳-۱۱۱-	
۱۱۷-۱۱۶-۱۱۵-	
۱۲۲-۱۲۱-۱۱۹-	
۱۲۵-۱۲۴-۱۲۳-	
۱۲۸-۱۲۷-۱۲۶-	
۱۳۱-۱۳۰-۱۲۹-	
۱۳۴-۱۳۳-۱۳۲-	
۱۳۷-۱۳۶-۱۳۵-	
۱۴۱-۱۴۰-۱۳۸-	
۱۷۵-۱۶۰-۱۴۲ °-	
۱۷۷-۱۷۶	
۱۶۴-۱۶۲	رئیس دیوان عالی کشور
۱۷۵-۱۱۰-	رئیس سازمان صدا و سیما
	جمهوری اسلامی ایران
۱۷۶	رئیس ستاد فرماندهی کل نیروهای مسلح
۱۱۰	رئیس ستاد مشترک
۱۱۱-۱۱۰-۹۱-	رئیس قوه قضاییه

اصل	واژه	اصل	واژه
۱۰۰	سلسله مراتب	۱۳۸	سازمان‌های اداری
۱۵۳	سلطه بیگانه	۴۳	ساعات کار
۴۳	سلطه اقتصادی	۶۴	سال یکهزار و سیصد و شصت و هشت
۱۵۲ ° ۲	سلطه‌پذیری	۱۸	هجری شمسی سبز
۱۵۲	سلطه‌جویی	۱۱۰ - ۱۵۰ -	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
۱۵۲	سلطه‌گر	۱۷۶ - ۱۷۲	ستاد فرماندهی کل نیروهای مسلح
۲	سلطه‌گری	۱۱۰	ستاد مشترک
۱۳۵ - ۱۶۲	سمت	۲	ستم‌کشی
۸۵	سمت نمایندگی	۲	ستم‌گری
۱۴۱	سمت‌های آموزشی	۴۴	سدها
۲	سنت معصومین	۱۳۵	سرپرست
۴۹	سوء استفاده	۱۸	سرخ
۸۸	سؤال	۴۹	سرقه
۲۹	سوانح	۴۸ - ۱۴۱	سرمایه
۳۸ - ۶۷ - ۱۲۱	سوگند	۴۳	سرمایه‌گذاری
۱۲۱	سوگندنامه	۳	سرنوشت سیاسی و اقتصادی
۱۲۱	سوگند یاد کردن	۵۶	اجتماعی و فرهنگی سرنوشت اجتماعی
۳ - ۱۵۲ و فصل	سیاست خارجی	۳	سطح آگاهی‌های عمومی
دهم		۱۵۴	سعادت انسان
۱۱ - ۱۱۰ - ۱۷۶	سیاست کلی (سیاست‌های کلی)	۱۸	سفید
۱۷۶	سیاست‌های دفاعی - امنیتی	۱۶۷	سکوت
	ش	۲۷	سلاح
۱۶۴	شاغل		
۱۲	شافعی		
۴۴	شبکه‌های بزرگ آب‌رسانی		
۱۰۹	شجاعت		

اصل	واژه
۱۷۶	شوراهای فرعی
۱۷۶	شورای امنیت کشور
۱۷۷	شورای بازرگاری قانون اساسی
۱۷۶	شورای دفاع
۱۰۲ ° ۱۰۱	شورای رهبری فصل هشتم شورای عالی استان‌ها
۱۷۶	شورای عالی امنیت ملی
۴-۶۸-۶۹-۷۲ ۸۵-۹۱-۹۲-۹۳ ۹۴-۹۵-۹۶-۹۷ ۹۸-۹۹-۱۰۸-۱۱۰ ۱۱۱-۱۱۲-۱۱۸	شورای نگهبان
۱۷۷	
۳۸	شهادت
۷-۴۴ ° ۱۰۰	شهر
۱۷۲	شهریانی
۷-۱۰۰	شهرستان
	ص
۱۱۰ ° ۱۷۵	صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران
۶-۷۳-۱۰۸ ° ۱۱۰ ۱۲۰-۱۲۱-۱۵۹	صلاحیت
۱۰۹	صلاحیت علمی
۱۱۰ ° ۱۴۷	صلح
۱۴۶ ° ۱۵۲	صلح‌آمیز
۱۳۹	صلح دعوی

اصل	واژه
۲۱	شخصیت زن
۶۹ ° ۷۹	شرایط اضطراری
۲۸	شرایط مساوی
۷۳	شرح و تفسیر قوانین
۲۱-۴۹-۱۱۲	شرع (شرعی)
۶۷	شرف انسانی
۴۳	شرکت فعال در رهبری کشور
۱۱۷-۱۷۷	شرکت کنندگان
۴۴-۸۱-۸۵	شرکت‌ها
۱۴۱	شرکت‌های تعاونی ادارات
۱۴۱	شرکت‌های خصوصی
۵۵	شرکت‌های دولتی
۱۱۶	شروع انتخابات
۱۸	شعار الله اکبر
۲۲-۲۸-۴۳	شغل
۱۴۱	شغل دولتی
۹۰-۱۰۶-۱۵۶	شکایات (شکایت)
۱۵۹-۱۷۳	
۳۸	شکنجه
۶۴	شمال
۶-۷-۱۲-۹۱	شورا (شوراها)
۱۰۰-۱۰۱-۱۰۲	
۱۰۳-۱۰۴-۱۰۵	
۱۰۶-۱۱۱-۱۳۱	
۱۷۵-۱۷۶-۱۷۷	
۱۰۱	شوراهای استان‌ها

اصل	واژه
۱۷۶	عالیترین مقام ارتش و سپاه
۱۱۳	عالیترین مقام رسمی کشور
۱۱۰ ° ۱۵۷	عالیترین مقام قوه قضاییه
۳	عامه مردم
۶۱- ۱۰۹ ° ۱۲۱-	عدالت
۱۵۶	
۱- ۲- ۱۴- ۱۴۷-	عدل
۱۵۴- ۱۵۶	
۴۳	عدم اجبار
۱۳۲ ° ۱۳۵	عدم اعتماد
۹۶	عدم تعارض
۱۵۲	عدم تعهد
۸۹	عدم حضور
۸۹ ° ۱۱۰	عدم کفایت
۸۵- ۹۱ ° ۹۶	عدم مغایرت
۸۸	عذر موجه
۱۶	عربی
۹۰	عرضه
۸۹- ۱۱۰- ۱۱۱-	عزل
۱۳۱- ۱۳۵- ۱۳۶-	
۱۷۵- ۱۵۸	
۱۶۵	عفت عمومی
۱۱۰	عفو
۲۳	عقاید
۱۸	علامت مخصوص جمهوری اسلامی
۳ ° ۱۰۹	علمی

اصل	واژه
۴۴	صنایع بزرگ
۴۴	صنایع مادر
۳- ۴۳- ۴۴- ۸۱-	صنعت (صنعتی)
۱۰۴	
۲۶	صنعی
	ض
۱۷۲	ضابط دادگستری
۱۷۱	ضامن بودن
۲۵	ضبط
۱۴	ضد اسلام
۱۷۱	ضرر مادی یا معنوی
۷۹- ۸۲ ° ۱۲۷	ضرورت
۴۳	ضرورت‌های حاکم بر برنامه‌ریزی‌های عمومی
۳ ° ۴۴	ضوابط اسلامی
	ط
۷۴- ۷۵- ۸۵- ۸۹	طرح کردن
۶۵- ۷۴- ۷۵- ۹۷-	طرح قانونی (طرح‌های قانونی)
۱۰۲	
۳	طرد کامل استعمار
۱۳۵- ۱۳۹- ۱۶۵	طرف دعوی (طرفین دعوی)
۱۲	طلاق
	ع
۵- ۶۷- ۹۱- ۱۵۷-	عادل
۱۵۸- ۱۶۲	
۳	عادلانه
۱۶۰	عالیترین مقام اجرایی

اصل	واژه
	انقلاب اسلامی
۱۷۶ ° ۱۱۰	فرماندهی کل نیروهای مسلح
۴۹	فروش
-۱۱-۹-۴-۳-۲ -۱۰۰ ° ۵۹-۲۰ ۱۷۶-۱۵۳-۱۲۱	فرهنگ (فرهنگی)
۴۹ ° ۳	فساد
۳	فضایل اخلاقی
۱۷۶	فعالیت‌های اجتماعی
۱۷۶	فعالیت‌های اطلاعاتی
۱۷۶ ° ۵۰-۴۸	فعالیت‌های اقتصادی
۴۴	فعالیت‌های اقتصادی دولتی و تعاونی
۱۷۶	فعالیت‌های سیاسی
۱۷۶	فعالیت‌های فرهنگی
۴۳-۳	فقر
-۱۰۹-۱۰۷-۱۲ ۱۶۳	فقه (فقهی)
۱۱۱-۱۰۷-۹۱	فقه‌ها
۱۰۸	فقه‌ها اولین شورای نگهبان
-۱۱۰-۹۵-۴ ۱۱۱	فقه‌ها شورای نگهبان
۲	فقه‌های جامع‌الشرایط
۵	فقیه
۴۳-۲	فتون
۳	فتون صنعت

اصل	واژه
-۱۶۵-۷۰-۶۹ ۱۶۸	علنی
۴۳-۱۶-۳-۲	علوم
۱۰۱ ° ۱۰۰	عمرانی
۶۴	عوامل انسانی
۱۲۵ ° ۷۷	عهدنامه‌ها
	غ
۴۵	غاصبین
۲۱	غبطه
۴۹	غصب
۱۳۱ ° ۵	غیبت
۶۹	غیرعلنی
۱۲	غیرقابل تغییر
۵۰	غیرقابل جبران
۱۵۲	غیر محارب
۱۴	غیر مسلمان
۴۹	غیر مشروع
	ف
۱۶-۱۵	فارسی
۱۶۷	فتاوا
۱۴۵	فرد خارجی
۱۴۲-۲۱	فرزند (فرزندان)
۱۱۰	فرمان همه‌پرسی
۱۰۳	فرمانداران
۱۱۰	فرماندهان عالی نیروهای نظامی و انتظامی
۱۱۰	فرمانده کل سپاه پاسداران

اصل	واژه
۳-۱۵۷-۱۵۸-۱۶۲	قضایی
۹۰-۶۱-۵۸-۵۷-۹۱-۱۵۶-۱۵۷	قضاییه
۱۵۸-۱۶۰-۱۷۲-۱۷۴	
۴۹	قمار
۴-۹-۱۰-۸۵	قوانین
۴۴	قوانین اسلام
۱۵۵	قوانین ایران
۱۲۳-۱۲۲	قوانین عادی
۱۶۷	قوانین مدونه
۱۷۰	قوانین و مقررات اسلامی
۵۷	قوای حاکم
۱۱۰-۱۷۶-۱۷۷	قوای سه گانه
۹۰-۶۱-۵۸-۵۷-۹۱-۱۱۱-۱۱۰-۱۲۱-۱۳۱-۱۴۲	قوه قضاییه
۱۵۶-۱۵۷-۱۵۸-۱۶۰-۱۷۲-۱۷۴-۱۷۷	
۱۷۷	و فصل یازدهم
۵۷-۵۸-۶۰	قوه مجریه
۸۹-۹۰-۱۱۳	
۱۶۰-۱۷۰ و فصل نهم	
۵۷-۵۸-۵۹	قوه مقننه
۱۶۰ و فصل ششم	
۲۱	قیمومت فرزندان

اصل	واژه
۳-۱۴۷	فنی
۱۱۱-۱۲۰-۱۳۱	فوت
	ق
۶۷-۱۲۱	قادر متعال
۱۶۳-۱۶۴-۱۶۷-۱۷۱	قاضی
۴-۶۵-۶۷-۷۱	قانون اساسی
۷۲-۸۵-۹۱-۹۴	
۹۶-۹۸-۱۱۲-۱۱۳	
۱۲۱-۱۲۲-۱۳۲	
۱۷۷	
۸۵	قانونگذاری
۸۵	قائم به شخص
۱۱۰	قبول
۱۹	قبیله
۱۰	قداست
۱۵۲	قدرت‌های سلطه‌گر
۱۰۷	قدس سره الشریف
۱-۷-۱۶-۶۷	قرآن (قرآن کریم)
۱۲۱	
۱۵۳-۷۷	قرارداد (قراردادها)
۱۵۳	قراردادهای دولت ایران
۹۲	قرعه
۲-۱۴-۱۰۴	قسط
۶۷	قسم نامه
۱۵۸-۱۶۲-۱۶۴	قضات
۱۷۰	

اصل	واژه
۸۵	کمیسیون‌های داخلی
۸۵	کمیسیون‌های ذی‌ربط
۸۰	کمک‌های بدون عوض
۱۱۱	کناره‌گیری
۲۱	کودکان بی‌سرپرست
۴۵	کوه‌ها
	گ
۹۲-۹	گروه
۵۶-۴۳	گروه‌های خاص
۶۹-۵۵	گزارش
۱۴۸	گماشته
	ل
۱۳۸-۱۳۴	لازم‌الاجرا
۹۷-۷۵-۷۴-۶۵	لوائح قانونی
۱۵۸	لوائح قضایی
	م
۲۱	مادران شایسته
۲۲	مال
۴۶	مالک
۱۲	مالکی (مذهب مالکی)
۴۶-۴۴	مالکیت
۴۷	مالکیت شخصی
۴۴	مالکیت عمومی
۱۶۰-۲۹-۴	مالی
۵۱	مالیات
۱۷۳-۱۳۸	مأمور (مأمورین)

اصل	واژه
	ک
۳-۲۸-۴۳-۶۴- ۹۰-۹۷-۱۳۴°	کار
۱۷۷	
۱۷	کار ادارات دولتی
۸۲	کارشناسان خارجی
۴۳	کارفرمای بزرگ
۱۰۴	کارکنان
۱۰۴-۳۱	کارگران
۱۴۱	کارمندان دولت
۴۶	کار مشروع
۱۴۷	کارهای امدادی، آموزشی و تولیدی
۷۵	کاهش درآمد
۲	کتاب
۶۷	کتاب آسمانی
۱۵	کتاب درسی
۲	کرامت
۷۹	کسب مجوز
۴۶	کسب و کار
۳-۴۳-۴۴-۸۱-	کشاورزی
۱۰۴	
۴۴	کشتیرانی
۱۵۶	کشف جرم
۶۴	کلدانی
۶۴-۱۳	کلیمی (کلیمیان)
۱۳۸-۶۶	کمیسیون‌ها

اصل	واژه	اصل	واژه
۶-۷-۵۲-۵۴	مجلس شورای اسلامی	۱۵۸	مأموریت
۵۵-۵۸-۶۲-۶۳		۴۳	ماهر
۶۴-۶۵-۶۶-۶۷		۴۹	مباحثات
۶۸-۶۹-۷۰-۷۱		۳	مبارزه
۷۲-۷۳-۷۴-۷۵		۱۵۴	مبارزه حـق طلبانـه
۷۶-۷۷-۷۸-۷۹			مستضعفین
۸۰-۸۲-۸۳-۸۵		۲۴-۲۷	میانی اسلام
۸۶-۸۷-۸۸-۸۹		۱۱۵-۶۷	میانی جمهوری اسلامی ایران
۹۰-۹۱-۹۳-۹۴			مبدأ تاریخ رسمی کشور
۹۵-۹۶-۹۷-۹۹		۱۷	میانی کار ادارات دولتی
۱۰۲-۱۱۰-۱۱۲			متخلف
۱۲۱-۱۲۲-۱۲۳		۳۲-۳۸	متعلق به دولت یا مؤسسات عمومی
۱۲۵-۱۳۱-۱۳۳		۱۴۱	متوسطه
۱۳۴-۱۳۵-۱۳۶		۱۶-۳۰	متون رسمی
۱۳۷-۱۳۸-۱۳۹		۱۵	متهم
۱۴۰-۱۴۱ ° ۱۷۵		۳۲-۱۷۱	مثبت
۱۷۷	۱	مجازات	
۱۱۰-۱۱۱	مجمع تشخیص مصـاحت نظام	۳۲-۳۶-۳۸	مجتهد عادل
۱۱۲ ° ۱۷۷		۱۵۶-۱۱۰-۳۹	مجرم (مجرمین)
۷۹		۱۶۲-۱۵۷	مجریه
مجوز		۳۷-۱۵۶	مجلس جدید
مجهول المالک		۵۷-۵۸-۶۰	مجلس خبرگان رهبری
محاکم دادگستری		۹۰-۱۶۰-۱۷۰	مجلس سابق
محاکم نظامی		۶۸	
محاکمـه (محاکمات)			
محدودیت‌های ضروری			
محرومیت			
محققان			
محکومین			

واژه	اصل
مذهب رسمی کشور	۷۲-۸۵-۱۱۵
مذهبی	۱۲ ° ۱۱۵
مراجع	۴۵
مراجع صالحه قضایی	۳۲
مراجعه به آراء عمومی	۵۹-۹۹ ° ۱۷۷
مراحل قانونی	۱۲۳
مراسم دینی	۱۳
مراسم مذهبی	۱۲
مراسم سوگند	۶۷
مراقبت‌های پزشکی	۲۹
مراکز استان‌ها	۵۴
مراکز تحقیق	۳
مرجع رسمی	۱۵۹
مرجع عالی قدر تقلید	۱ ° ۱۰۷
مرجعیت	۱۰۷
مرحله خودکفایی	۴۳
مرد	۳-۲۰
مردم	۳-۸-۱۵-۱۹
	۲۹-۵۸-۵۹-۶۷
	۱۰۰-۱۰۷-۱۱۰
	۱۱۴-۱۲۱-۱۵۴
	۱۷۳
مردمی	۱۴۴
مرزها	۱۲۱
مرزی	۷۸
مسائل بسیار مهم اقتصادی	۵۹

واژه	اصل
محل اقامت	۳۳
محل خدمت	۱۶۴
محل مأموریت	۱۵۸
محل مورد علاقه	۳۳
محیط زیست	۵۰
محیط مساعد	۳
مخابرات	۲۵
مخابره	۲۵
مخالف اسلام	۲۸
مخالف با قوانین و مقررات اسلامی	۱۷۰
مخالف قوانین و مقررات	۸۵
مخالف موازین اسلام	۱۰۵
مخصوص	۱۸
مخل به مبانی اسلام	۲۴ ° ۲۷
مدارس	۱۵
مدبّر	۵-۱۱۵ ° ۱۵۷
مدت ریاست جمهوری	۱۳۱
مذنی	۴
مدیر	۱۰۴-۱۱۵ ° ۱۵۷
مدیریت	۸۹ ° ۱۰۹
مدیریت عامل	۱۴۱
مذاکرات مجلس شورای اسلامی	۶۹
مذاکره	۹۷
مذاهب دیگر اسلامی	۱۲
مذاهب جعفری اثنی عشری	۱۲

اصل	واژه
۲۸	مصالح عمومی
۱۷۵ - ۱۱۰ - ۷۸	مصالح کشور
۵۵ - ۴۳	مصرف
۱۶۴ ° ۱۱۲ - ۱۱۰	مصلحت
۸۵ ° ۶۹	مصوبات
۱۷۷	مصوبات شورا
۱۷۶	مصوبات شورای عالی امنیت ملی
۹۶ - ۹۴ - ۹۱	مصوبات مجلس شورای اسلامی
۱۲۳ - ۱۱۲	
۱۲۸ ° ۵۸	مصوبات هیأت وزیران
۲۲	مصون
۱۶۸ - ۲۴ - ۱۵ - ۳	مطبوعات (مطبوعاتی)
۳	مظاهر فساد و تباهی
۲	معاد
۸۱ ° ۴۵	معادن
۴۴	معادن بزرگ
۱۶	معارف اسلامی
۵۱	معافیت
۴۳	معاملات باطل و حرام
۴۹	معاملات دولتی
۱۴۰ ° ۱۲۴ - ۷۰	معاونان
۱۴۲ ° ۱۴۱	معاونان رئیس جمهور
۱۳۲ ° ۱۳۱ - ۱۲۴	معاون اول رئیس جمهور
۱۲۴	معاونت‌ها
۱۶۷ ° ۶۹ - ۱۷	معتبر
۱۱۰	معضلات نظام

اصل	واژه
۸۴	مسائل داخلی و خارجی
۱۰۷	مسائل سیاسی
۸۷	مسائل مهم
۳	مستضعفان جهان
۱۵۴	مستضعفین
۱۵۴	مستکبرین
۴۳ - ۳۱ - ۲۲ - ۳	مسکن
۱۵۱	مسلحانه
۹۱ - ۱۴ - ۱۱ - ۳	مسلمان (مسلمانان)
۱۵۲	
۱۲۱	مسئولیت
۱۱۳	مسئولیت اجرای قانون اساسی
۱۲۴	مسئولیت هماهنگی
۱۳	مسیحی
۶۴	مسیحیان آشوری و کلدانی
۲۹ ° ۲	مشارکت مردم
۱۵۸ ° ۲۸	مشاغل
۷۰	مشاوران
۱۱۲	مشاوره
۱۴۱	مشاوره حقوقی
۴۷ - ۴۶ - ۴۳ - ۹ °	مشروع
۱۵۶	
۱۶۲ - ۱۱۰ - ۱۰۷ -	مشورت
۱۷۷ ° ۱۶۴	
۶۷	مصالح
۴۵	مصالح عامه

اصل	واژه
۲-۲۶-۴۸-۸۳	ملی
۱۷۶-۱۰۰	
۶۸	مملکت
۱۵۳ ° ۴۸	منابع طبیعی
۱۶۷	منابع معتبر اسلامی
۴۸	مناطق مختلف کشور
۴۰	منافع عمومی
۱۷۶	منافع ملی
۱۶۵	منافی عفت عمومی
۸۳	منحصر به فرد
۴۸ ° ۱۲	منطقه
۴۳	منع اضرار به غیر
۱۶۴	منفصل
۴۹ ° ۴۵	موات
۲۳	مواخذه
۸۲	موارد ضرورت
۱۷۷ ° ۸۵	موارد ضروری
۲۰-۲۱-۲۶	موازنین اسلام (موازنین
۱۱۰-۱۰۵-۹۴-۶۱	اسلامی)
۱۷۱-۱۶۸-۱۵۱ °	
۱۷۷-۱۷۵	
۱۱۲	موازنین شرع
۱۴۷	موازنین عدل اسلامی
۱۶۳	موازنین فقهی
۱۲۵	موافقتنامه‌ها
۷۷	موافقتنامه‌های بین‌المللی
۱۴۱-۸۱-۵۵	مؤسسات

اصل	واژه
۳	معیارهای اسلام
۹۶-۹۴-۸۵-۷۲	مغایر (مغایرت)
۴۹	مقاطعہ کاری‌ها
۱۵۱	مقامات رسمی
۱۰۳	مقامات کشوری
۱۶۰	مقام اجرایی
۱۲۵ ° ۷۷	مقاوله‌نامه
۱۰۷	مقبولیت عامه
۹۱	مقتضیات زمان
۱۰۰	مقتضیات محلی
۱۲۱	مقدس
۳۲	مقدمات محاکمه
۱۰ ° ۹-۴	مقررات
۱۷۰	مقررات اسلامی
۸۵	مقررات عمومی
۱۲	مقررات محلی
۱۵۶	مقررات مدون جزایی اسلام
۱۷۱	مقصر
۱۵	مکاتبات
۲۵	مکالمات تلفنی
۱۴۴	مکتبی
۳۰-۳-۳۴	ملت
۵۶-۶۲-۶۷-۸۴	
۱۲۱ ° ۱۲۲	
۶۷ ° ۱	ملت ایران
۱۵۴	ملیت‌های دیگر
۱۱	ملل اسلامی

اصل	واژه	اصل	واژه
۱۰۰ - ۱۱۰ - ۱۲۱ - ۱۴۳ ° ۱۵۱	نظام جمهوری اسلامی ایران	۴۴	مؤسسات تعاونی
۴ - ۹ - ۶۸ - ۷۹ - ۱۱۰ - ۱۴۶ - ۱۵۱ ° ۱۷۲	نظامی	۸۵	مؤسسات دولتی
۱۴۹	نظامیان	۱۴۱	مؤسسات عمومی
۱۶۵	نظم عمومی	۸۵	مؤسسات وابسته به دولت
۸۳	نقائس ملی	۱۰۷	موضوعات ققهی
۳	نفوذ اجانب	۳۲	موضوع اتهام
۶۸	نقاط اشغال شده	۴۹	موقوفات
۱۶۷	نقص قوانین	۱۱۵ ° ۱۴۴	مؤمن
۱۶۴	نقل و انتقال دوره‌ای قضات	۴۳	مهارت
۶۷	نگاهبان دستاوردهای انقلاب اسلامی		ن
۶۷	نمایندگان اقلیت‌های دینی	۱۱۶ ° ۱۱۷	نامزدهای ریاست جمهوری
۱۷۵	نمایندگان رییس‌جمهور	۱۲۳	نتیجه همه‌پرسی
۱۰۱	نمایندگان شوراهای استان‌ها	۱۹	نژاد
۶ - ۵۹ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۸ - ۸۴ ° - ۸۶ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۳ ° ۱۷۷	نمایندگان مجلس شورای اسلامی	۵۰	نسل امروز
۸۹	نمایندگان مخالف و موافق	۵۰	نسل‌های بعد
۶۲	نمایندگان ملت	۱۲۹	نشان‌های دولتی
۵۸	نمایندگان منتخب مردم	۱۷۵	نشر افکار
۱۲۷	نمایندگان ویژه	۲۴	نشریات
		۶۵	نصاب
		۹۹ - ۱۰۰ - ۱۰۱ - ۱۱۰ - ۱۱۸ - ۱۳۴ - ۱۵۶ - ۱۶۱ - ۱۷۴ - ۱۷۵	نظارت
		۳	نظام اداری صحیح
		۳	نظام اسلامی کشور
		۴۴	نظام اقتصادی جمهوری اسلامی

اصل	واژه
۱۶۱	وحدت رویه قضایی
۱۱	وحدت سیاسی
۱۰۰ ° ۲۶	وحدت ملی
۲	وحی الهی
۱۳۵ ° ۵۵	وزارتخانه‌ها
- ۷۰ - ۶۹ - ۶۰	وزیر (وزیران - وزراء)
- ۱۲۸ - ۸۹ - ۸۸	
- ۱۳۴ - ۱۳۳ - ۱۳۲	
- ۱۳۷ - ۱۳۶ - ۱۳۵	
- ۱۴۱ - ۱۴۰ - ۱۳۸	
۱۷۶ ° ۱۴۲	
۱۷۶	وزیر اطلاعات
۱۷۶ ° ۱۲۸	وزیر امور خارجه
۱۶۰	وزیر دادگستری
۱۷۶	وزیر کشور
۸۸	وزیر مسؤؤل
۸۹	وزیر مورد استیضاح
۱۲	وصیت
۸۹ ° ۸۶	وظایف
۱۳۸	وظایف اداری
۱۳۷	وظایف خاص
۱۷۲	وظایف خاص نظامی و انتظامی
۱۱۱	وظایف رهبری
۸۶	وظایف نمایندگی
۹	وظیفه دولت
۵۰	وظیفه عمومی

اصل	واژه
۶۳ - ۸۵ - ۸۶ °	نماینده‌گی مجلس شورای اسلامی
۱۴۱	نماینده (نمایندگان)
۱۷۶ ° ۱۰۴	نماینده قانونی
۱۲۵	نهی از منکر
۸	نیاز جامعه
۲۸	نیازهای اسلامی
۴۳	نیازهای عمومی
۴۳	نیرو (نیروها)
۱۱۰ ° ۴۴	نیروهای انتظامی
۱۴۵ ° ۱۱۰	نیروهای مسلح
۱۱۰ - ۱۵۰ °	نیروهای نظامی
۱۷۶	نیزارها
۱۱۰	و
۴۵	واپسته به دولت
۸۵	واحد بنیادی
۱۰	واحد‌های آموزشی
۱۰۴	واحد‌های اداری
۱۰۴	واحد‌های تولیدی صنعتی و کشاورزی
۱۰۴	واحد‌های خدماتی
۴۵	وارث
۸۰	وام
۴۳	وام بدون بهره
۵۵	وجه
۹	وحدت

اصل	واژه
۱۳۴-۱۵۰	
۱-۶-۵۹-۶۴- ۹۹-۱۱۰-۱۳۳° ۱۳۲	همه‌پرسی
۱۷۷	همه‌پرسی بازنگری قانون اساسی
۴۴	هواپیمایی
۸۵	هیأت
۶۶	هیأت ریسه مجلس
۱۴۱	هیأت مدیره
۱۶۸	هیأت منصفه
۷۴-۸۷-۸۹-۱۳۴- ۱۲۷-۱۳۴-۱۳۵- ۱۳۶-۱۳۷-۱۳۸- ۱۳۹° ۱۷۷	هیأت وزیران (هیأت دولت)
	ی
۱	یازدهم فروردین ماه ۱۳۵۸ هجری شمسی
۲۹	یک یک افراد کشور

اصل	واژه
۸	وظیفه همگانی
۶۷	وکالت
۱۴۱	وکالت دادگستری
۳۵	وکیل
۵-۵۷-۱۰۷° ۱۷۷	ولایت امر
۲۱	ولی شرعی
	ه
۳۹	هتک حرمت و حیثیت
۱۷	هجرت پیامبر اسلام
۱۷	هجری شمسی
۱۷	هجری قمری
۵۵	هزینه
۷۵	هزینه عمومی
۱۰۱-۱۳۴° ۱۷۶	هماهنگ
۱۰۴-۱۳۴° ۱۵۰	هماهنگی
۲	همبستگی ملی
۱۴۲	همسر
۱۰۰-۱۰۱-۱۰۴	همکاری

سامانه
اطلاع رسا عمومی

قوانین و مقررات کشور
از طریق رایانامه های شخصی
برای عضویت رایگان به www.dotic.ir
مراجعه و فرم مربوط را تکمیل نمایید.

[Telegram.me/dotic](https://t.me/dotic)

معاونت تدوین، تنقیح و انتشار قوانین و مقررات معاونت حقوقی ریاست جمهوری

تهران . خیابان ولیعصر (عج) . قبل از خیابان جمهوری اسلامی . شماره ۱۱۵۸
تلفن: ۰۶۴۴۵۳۱۸۲ - ۰۶۴۴۹۲۷۰۸ (+۹۸۲۱) دورنگار: ۰۶۴۴۹۲۷۰۷ (+۹۸۲۱)
اطلاع رسانی حوزه نشر: dotic.ir/publisher
رایانامه معاونت: ttgh@govir.ir رایانامه سامانه ملی قوانین و مقررات: dotic@iripo.ir

 <http://instagram.com/dotic.ir/>

ISBN: 978-600-7434-79-6

۲-۴-۵-۲۰۱

9 786007 434796